TÜRKİYE'NİN KÜRT MESELESİ

GRAHAM E. FULLER
& HENRI J. BARKEY

ÖNSÖZ MORTON ABROMOWITZ *Lfil

TÜRKİYE'NİN KÜRT MESELESİ

GRAHAM E. FULLER &HENRI J. BARKEY

ÖNSÖZ: MORTON ABROMOWITZ

Graham E. Fuller, RAND'da kıdemli siyasi analiz uzmanı olarak çalışmaktadır; CIA bünyesindeki Ulusal İstihbarat Konseyi'nin eski başkan yardımcısıdır. Fuller uzun yıllar Türkiye'de yaşamıştır. *Turkey's New Geopolitcs* (Westview Press, 1994) kitabının yazarlarındandır ve "The Fate of the Kurds" (Kürtlerin Kaderi) başlıklı makalesi *Foreign Affairs* dergisinin (İlkbahar 1993) sayısında yayınlanmıştır.

Henri J. Barkey, Lehigh Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doçent doktor olarak görev yapmaktadır ve Türk meseleleri üzerine yayınlanmış çok sayıda çalışması vardır. *The State and the Industrialization Crisis in Turkey* (Westview Press, 1990) kitabını yazmış; *The Politics of Economic Reform In the Middle East* (St. Martin's, 1992) ve *The Reluctant Neighbor: Turkey's Role in the Middle East* (USIP Press, 1996) kitaplarının editörlüğünü yapmıştır.

TÜRKİYE'NİN KÜRT MESELESİ

GRAHAM E. FULLER &HENRI J. BARKEY

ÖNSÖZ: MORTON ABROMOWITZ

İngilizceden Çeviren: Haşan Kaya

PROFİL

Yazarlar/ Graham E. Fuller & Henri J. Barkey
Kitabın Orijinal Adı / Turkey's Kurdish Question
Kitabın Adı / Türkiye'nin Kürt Meselesi

Genel Koordinatör / Münir Üstün
Genel Yayın Yönetmeni / Cem Küçük
Çeviren / Haşan Kaya
Kapak Tasarım / Kenan Özcan
iç Tasarım / Adem Şenel
Baskı-Cilt/ Kitap Matbaacılık San. veTic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. No:123 Kat:1 Topkapı/İstanbul
Tel: 0212 482 99 10 Sertifika No:16053

1. Baskı Eylül 2011

978-975-996-330-9

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 12391

PROFİL: 235
STRATEJİ - ANALİZ: 35

PROFİL YAYINCILIK
Çatalçeşme Sk. No: 52 Meriçli Apt. K.3
Cağaloğlu - İSTANBUL
www.profilkitap.com / bilgi@profilkitap.com
Tel. 0212. 514 45 11 Faks. 0212. 514 45 12

Profil Yayıncılık Maviağaç Kültür Sanat Yayıncılık Tic.Ltd.Şti markasıdır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz

,,,,,,

Bu önemli ve kışkırtıcı kitabın konusu, Türkiye Kürtlerinin sorunlarının nasıl aşılabileceğidir.

"Kürt meselesi," Türkiye'nin en ağır ve sancılı sorunudur ve ülke açısından çok büyük bir manevi açmaz teşkil etmektedir. Mesele, yazarların belirttikleri gibi, Türkiye'nin sürekli artan enflasyonuna katkı sunmakta ve büyük bir insan hakları ihlali kaynağı, ayrıca Türkiye'nin Avrupa Birliği'yle ilişkilerinde en sıkıntılı noktadır. Meselenin en belirgin tezahürü olan güneydoğuda Kürt isyancılara karşı verilen savaş, bugüne kadar ardında yirmi binden fazla ölü ve evinden olmuş on binlerce insan bırakmıştır. Türk ordusunun yoğun çabalarına ve Kürdistan İşçi Partisi (PKK) isyancılarına karşı elde ettiği önemli başarılara rağmen, savaş on üç yıldır sürmektedir; en azından pek çok kişinin nicedir tahmin ettiği gibi Türkiye'nin büyük şehirlerine sıçramamıştır.

Mesele neredeyse 1923 yılında cumhuriyetin ilan edilmesinden bu yana Türkiye'de varlığını sürdürmüştür. Atatürk, 1920Ter ve 30Tardaki ciddi Kürt isyanlarını bastırmayı başarmıştı. Çağdaş Türkiye, azınlık haklarına sahip Kürt etnik azınlığı kavramını asla kabul etmemektedir. Türkler, Kürtleri Türk olarak kabul ederken, Kürtlerin aynı zamanda hem Kürt hem de Türk olmalarını bir türlü kabul edememektedirler. Son yirmi yıllık dönemde - demografik, ekonomik ve jeopolitik vs. - faktörler meseleyi farklı bir boyuta taşımıştır. Türkiye'nin altı ila on iki milyon arasmda tahmin edilen Kürt nüfusunun belki de yarısı güneydoğudan

batıdaki şehirlere göç etmiştir, büyüyen Türk ekonomisine gittikçe entegre olmaktadır. Yine çok sayıda Kürt ise Avrupa'ya göç etmiştir; burada PKK dâhil milliyetçi Kürt faaliyetleri finanse etmekte, Batı Avrupa halkları arasında Kürt davasını desteklemektedirler. İsyancılar dışarıdan (Suriye ve İran'dan) destek alıyor, yine dışarıdan finanse ediliyor ve ihtiyaç duyduklarında Irak'ta uluslararası denetim altındaki uçuşa kapalı bir alana sığınıyorlar. Üstelik, geçmişteki Kürt isyanlarının aksine, PKK'ya karşı verilen savaş ABD ve Batı Avrupa'da kamuoyunun dikkatini çekmektedir, zira Körfez Savaşı'nın sonucunda Türkiye, Kuzey Irak'ın çoğunlukla Kürtlerin yaşadıkları bölgeleriyle yakından ilgilenmek durumunda kalmıştı.

Yazarlar son derece doğru bir tespitte bulunarak, Türk devletinin Kürt sorununu PKK isyanıyla bir gördüğünü, PKK ortadan kaldırılınca sorunun da sona ereceğini düşündüğünü ortaya koymuşlardır. ABD, çok yakın zamana kadar Türkiye'nin bu görüşüne büyük ölçüde katılıyordu, ama Avrupa Birliği biraz daha mesafeli durmayı seçmiştir. Türk devletinin odak noktası, güneydoğunun ekonomik kalkınmasına gösterilen düzensiz ilginin dışında, PKK'nın silahlı kanadını ortadan kaldırmak olmuştur.

Son derece basiretli ve zeki bir şahsiyet olan Cumhurbaşkanı Özal'a 1993 yılında ölümünden bir ay önce "Ne yapmayı düşünüyorsunuz?" diye sormuştum. Cevabının özünde, ekonomik büyümenin Kürtlerin mağdur edilmiş azınlık statülerine son vererek sorunu çözeceği düşüncesi yatıyordu. Ancak Özal'ın açıklamasının çok farklı bir vurgusu vardı. Güneydoğu halkının yarısının, çoğunlukla ekonomik nedenlerle zaten bölgeden göç etmiş olduğunu işaret ediyordu Özal. Yatırımcılar bölgeye gitmiyordu; ne de olsa bölgede yatırım yapmak çok tehlikeli ve maliyetli bir iştir ve Türkiye'de çok daha verimli, daha kolay imkânlara sahip sayısız yer vardır. Özal, halkın geri kalan kısmının da bölgeden batı şehirlerine göç etmelerini sağlayacak gerekçelerin yaratılması

gerektiğine inanıyordu. Özal ne şaka yapıyordu ne de zorluklardan bihaberdi. Yoğun göç ve engin Türk denizinde geniş bir kentli Kürt azınlığının varlığı zaten Kürtlerin bakış açılarını önemli ölçüde karmaşıklaştırmıştır. Her halükârda, hiçbir Türk hükümetinin Özal'ın yaklaşımını alenen benimseyeceğini düşünmüyorum.

Bu kitap, yazarların "Siz olsaydınız ne yapardınız?" sorusuna verdikleri cevaptır aslında. Çok geniş kapsamlı bir çalışmanın, Kürtler ve Türklerle yapılan görüşmelerin ve Türkiye'yle uzun süreli yakın bağlarının ortak bir ürünüdür elinizdeki kitap. Sunulan bilgilerin ve yapılan analizlerin önemli kısmının meseleye dönük daha iyi bir yaklaşım bulunmasını amaçladığından, buna bir politika kitabı da diyebiliriz. Ne yazık ki Kürtlerin meselelerini analiz etmek veya Türkiye'nin dört bir yanına dağılmış Kürtlerin görüşlerini genelleştirmek için gerekli, sağlam bir istatistiksel taban yoktur. Dolayısıyla, yazarlar bazı temel hususlarla ilgili önemli yargılarda bulunmak zorunda kalmışlardır. "Ülkenin mevcut sınırları içerisinde" (1) yasal bir Kürt kimliğini ortaya koyan, (2) güneydoğudaki mevcut askeri yaklaşımı çarpıcı biçimde azaltan ve değiştiren, (3) Kürt siyasi partilerini taciz etmek veya kapatmak yerine koruyan, (4) Kürtlerin kendi dillerinde eğitim almalarına imkân veren ve (5) merkezi idareden yerel idareye geçen bir çözüm talep ediyorlar. Farklı siyasi görüşlere sahip, çeşitli çevrelerden gelen Kürtlerle esaslı bir diyalog kurulması çağrısında bulunuyorlar. Türkiye'de daha geniş demokrasi ve hoşgörü ortamının her durumda ülkenin temel çıkarlarına hizmet edecek vazgeçilmez bir önkoşul olduğunu düşünüyorlar. Merkezi yönetimin yetkilerinin bir kısmının yerel yönetimlere devredilmesi önerisi, Kürt meselesi üzerindeki etkisi ne olursa olsun, Türkiye açısından son derece önemli bir ihtiyaçtır. Bu görüşlerin pek çoğu daha önceden dile getirilmiştir, ama bugüne kadar politika yapıcıları harekete geçirebilecek kadar böylesine kapsamlı biçimde bir araya getirilmemiş ve ayrıntılı analizlerle desteklenmemiştir.

Yazarların çözüm önerilerinin sorunu çözüm noktasına taşıyıp taşımayacağını bilemem, ama bunlardan daha iyi önerilerim olmadığını söyleyebilirim. Çok sayıda Türk bu önerileri gereksiz ve bölücü bulacaktır, eminim. Diyelim ki Türk devleti kazara bu önerilerin faydalı olduğunu kabul edecek oldu, bunların uygulamaya geçirilmesi de ayrı bir sorundur. Bu meseleyle ilgili Türkiye'nin önemli grupları arasında güçlü ve birbirinden farklı görüşler vardır. Kitabın yazarlarının önerileri uygulamaya koyma yetkileri ve güçleri olmasa da. çok büyük bir iş çıkarmış olduklarını rahatlıkla söyleyebilirim.

Bu meselenin çözülmesinin temel şartlarından biri de Türkler ile Kürtlerin kendi aralarında ve karşılıklı olarak tartışabilmeleridir. Son on yıllık dönemde Kürt meselesi kamuoyunda daha sık konuşulur hale gelmişse de, hâlâ büyük hassasiyetle ele alınan bir konudur ve seçenekler üzerinde pek tartışılmamaktadır. Türkler ne vatanını sevmeyen kişiler olarak damgalanmaktan ne de savcı tarafından haklarında dava açılması tehdidiyle karşı karşıya kalmaktan hoşlanırlar. Bugün çok sayıda Türk hâlâ ABD'nin Türkiye'yi bölmeye ve ülke topraklan üzerinde bir Kürt devleti kurmaya çalıştığına inanmaktadır. Türkiye'de Amerikan büyükelçisi olarak bulunduğum dönemde bu tür bir planın varlığını ne kadar inkâr ettiysem de insanlar buna belirli ölçüde kuşkuyla yaklaşıyorlardı; bazen Kürt meselesini gündeme getirerek bazı kesimlerin gözlerinde şüpheli konumuna düştüğümü bile hissediyordum.

Bu kitabın en büyük katkısı belki de Türkiye'de yaratacağı etki olacaktır. Geniş bir okuyucu kitlesine ulaşacağı ve medyada büyük ilgi çekeceği kesindir. Çok büyük dikkat çekecek ve tartışılacaktır; yazarların en büyük arzusu da böyle bir etki yaratabilmektir.

Morton Abramowitz

Washington, D.C.

Yazarların Önsözü

Bu çalışmanın içeriği, ne olup ne olmadığı hakkında birkaç yorumda bulunarak başlayalım: Her şeyden önce, bu eser siyasi bir çalışmadır. Türk politika yapıcıları ve Türk toplumu, ayrıca Türkiye'nin dostlan ve müttefiklerinin ülkenin Kürt nüfusu arasındaki huzursuzluktan kaynaklanan sorunlannı incelemek üzere tasarlanmıştır. Kürt sorununun özünü Türk kültürü, siyaseti ve toplumu temelinde incelemeye ve çözüme yönelik deneme niteliğinde bazı yaklaşımları sunmaya çalıştık. Kitabımız çoğunlukla Türkiye'deki Kürtlere odaklanmakla birlikte. Kürt kültürü ve toplumunu incelemeyi amaçlayan bir çalışma değildir.

Bu çalışmayı hazırlamaktaki esas amacımız, Amerika'nın kilit bir müttefiki olarak Türkiye'nin gelecekteki istikrarının ve esenliğinin, ayrıca Türk yönetiminin Kürt sorununu tatmin edici biçimde ortadan kaldırma kabiliyetinin korunması gerektiğinin altını çizmektir. Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunmasına çok önem veriyoruz; dünyada pek çok ülkenin yıkıcı etnik isyanlar ve ayrılıkçı eğilimlerle boğuştuğu bir çağda eğer mümkünse birleşik bir Türk devleti içerisinde çözüme kavuşulmasından yanayız. Çatışma nedeniyle Türk ve Kürt taraflarındaki can kayıplarından da endişe duyuyoruz.

Bu çalışma, Türkiye'deki insan hakları üzerine bir rapor olma iddiasında değildir. Bu tür raporları hazırlayanlar vardır zaten. Çalışmamız insan hakları sorununa yalnızca, uluslararası toplumun başarılı mensupları olmak isteyen tüm devletlerin bu haklara

sonuna kadar saygı duymaları gerektiğine işaret etmek amacıyla değinmektedir. İnsan haklarını ihlal etmesi Türkiye'ye Avrupa ve Washington'da da siyasi bedeller ödetecektir. Ayrıca Türk devletinin Kürtlerin ülke içerisinde varlıklarını güvenli biçimde sürdürebilmeleri için maddi ve psikolojik ihtiyaçlarını nasıl karşılayabileceğini saptamaya çalıştık. Devlet politikaları bu insanların temel ihtiyaçlarını layıkıyla karşılayamazsa, Türkiye'nin devlet olarak bütünlüğü tehlikeye girecektir. Başka ülkeler de benzer sorunlarla yüz yüzedir ve Türkiye'nin istenmeyen bir sonuçla karşılaşmasını hiç ümit etmiyoruz.

Şunu en başta belirtmeliyiz ki, yaptığımız araştırmalar sonunda Kürt çatışmasının esasen etnik bir sorun olduğu, yalnızca terör ve ekonomiyle ilgili olmadığı sonucuna vardık - terör ve ekonomik sıkıntıların da mevcut krizin parçaları olduğu şüphesizdir elbette. Bu çalışmada ortaya koyduğumuz temel politika soruları şunlardır:

- Türkiye'deki Kürt çatışmasının kaynağı nedir?
- Türkiye'de Kürtleri kapsayan çatışmamn şu anki içeriği nedir?
- Türkiye'deki Kürtler ne istiyorlar?
- Kürtlerin özlemlerinin Türk devletinin önüne koyduğu sorunlar nelerdir?
- Türkiye'deki Kürtlerin talepleri ülkenin toprak bütünlüğü korunarak nasıl karşılanabilir?

Elinizdeki kitabın yazarları uzun yıllarını çeşitli açılardan - siyasi, kültürel, dilbilimsel, sosyal, ekonomik ve dış politika - Türkiye üzerine profesyonel çalışmalara ayırmış ve yine uzun süreler Türkiye'de kalmışlardır. Beş yıllık zaman diliminde yaptığımız yüzün üzerinde görüşmede daha çok Kürt sorunuyla ilgilenen Türk

ve Kürtlere odaklanmaya çalıştık. İstatistiksel olarak konuşacak olursak, sorunla ilgilenmeyen Kürtlerle de görüşmemiz gerektiğini söyleyenler olabilir. Ancak Türk devletinin karşısındaki sorun özellikle Kürt meselesiyle ilgilenen, hatta meselede aktif rol oynayan Kültlerden kaynaklanmaktadır. Çalışmamız da doğal olarak sorun üzerine kafa yoran Kürtler ve Türklerden etkilenmiştir.

Çalışmanın yaklaşımının nicel olmadığını da altını çizerek belirtmek gerekir. Mümkün olduğunca çok sayıda insanın görüşünü almaya veya belirli anket tipi sorular içeren bir görüşme tekniği kullanmaya çalışmadık. Bunun yerine, çok çeşitli kesimlerden görüştüğümüz Kürtlerin bakış açılarını, tutumlarını ve psikolojilerini anlamaya çalıştık. Bunlar arasında işadamları, aydınlar, hukukçular, yazarlar, milletvekilleri, siyasetçiler, insan hakları eylemcileri, muhafazakârlar ve liberaller de vardı, "milliyetçiler" ve "asimile olmuşlar" da. Kapsamlı görüşme ve sohbetlerin ardından, birbirinden çok farklı bireylerin bizi en çok ilgilendiren pek çok temel mesele üzerinde oldukça benzer cevaplar vermiş olduklannı gördük. Kitabı hazırladığımız iki yıllık süreçte sık sık Türkiye ve Avrupa'ya giderek görüşmelerimizi sürdürdük ve kaynaklarımızı güncelledik. Saha çalışmamızın büyük kısmını bu görüşmeler ve toplantılar oluşturmuştur. Doğrusu, yaptığımız görüşmeler ve toplantılardan edindiğimiz izlenimlerin kimlik, mağduriyetler, ümitler ve emeller benzeri pek çok kilit mesele hakkında pek karanlık nokta bırakmadığını hissediyoruz.

Yine her kesimden Türklerle de kapsamlı görüşmelerimiz oldu: Neredeyse tüm siyasi partilerin üyeleri, hukukçular, insan hakları eylemcileri, milletvekilleri, işadamları, gazeteciler, devlet yetkilileri (buna istihbarat örgütleri mensupları da dâhil), akademisyenler, liberaller ve muhafazakârlar. Tartışıldığı kadarıyla basında Kürt sorunuyla ilgili tüm tutumları öğrenebilmek adına Türkiye'deki günlük gazetelerin ve dergilerin neredeyse tamamını inceledik; alıntıların büyük çoğunluğunu Türk kaynaklarından,

Türkiye'deki Kürt ve Türklerden aldık. Türkiye'de Kürt meselesiyle ilgili yayınlanmış kitaplardan bulabildiğimiz kadarını satın aldık. Özellikle Kürtler tarafından Türkiye'de ve yurtdışında yayınlanan gazeteleri sık sık okumaya büyük gayret gösterdik. Ayrıca birkaç Avrupa ülkesindeki bazı Kürtler ve Kürt liderlerle de görüştük. ABD dâhil çeşitli Batılı ülkelerde yaşayan İran ve Irak asıllı çok sayıda Kürt'le de konuştuk. Avrupa'da PKK temsilcileri ve PKK karşıtı liderlerle de bir araya geldik.

Bu çalışma esasen Türkiye'ye odaklansa da, genel etnik meselelere ilişkin karşılaştırmalı bir bakış açısı sunmaya da gayret ettik. Bazı benzerlikler bulabilmek için diğer etnik meseleleri ve çatışmaları da inceledik - özellikle de oldukça aşina olduğumuz İsrail-Filistin sorununu. Bu iki olay pek çok yönden oldukça farklıdır elbette: İsrail'deki Filistinlilerin aksine, Kürtler ve Türkler yetmiş beş yıldan uzun süredir Türkiye'de tam bir yasal eşitlik temelinde birlikte yaşamaktadırlar (Kürtler kimliklerini sakladıkları sürece elbette); İsrail Batı Şeria'yı askeri güçle ele geçirmiştir. Kürt bölgeleri ise uzun yıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olmuştu; Filistinliler ile İsrailliler arasında önemli kültürel, dilsel ve dinî farklılıklar var iken, Türkiye'deki Kürtler ile Türkler arasındaki farklılıklar çok daha düşük düzeydedir. İki durum arasmda işimize yarayabilecek benzerlikler de yok değildir: Farklı milli kimliklerin varlığının inkâr edilmesi, terör ve gerilla savaşına başvuran milliyetçi hareketlerle mücadelede yaşanan sorunlar, iki halkın uzlaşma konusundaki deneyimleri, gerilla örgütlerinin geçirdikleri evrim, teröre başvurmaları vs. Çağımızda etnik temelli sorun yaşayan tek ülkenin Türkiye ve Türkiye örneğinin kesinlikle bölgedeki en kötü örnek olmadığını belirtmekte büyük fayda var.

Çalışmamızın bazı kusurları olduğunu da biliyoruz. Yaşadığımız en büyük sorun, sağlam bilginin yetersizliği oldu. Ortadoğu'daki

diğer kültürler üzerine yapılan çalışmaların sayısıyla karşılaştırıldığında Türkiye'deki Kültler üzerine çalışma yapmış Batılı uzman veya bilim adamı sayısı oldukça azdır. Türkiye'deki Türk ve Kürt uzmanlar da konuyla ilgili çok fazla şey yazmamışlardır; zira bu tür girişimler genellikle devlet tarafından yasaklanmakta, hatta bölücülüğe veya teröre tahrik suçlamalarıyla cezalandırılmaktadır. Kürtler kendi endişeleri hakkında Kürt sıfatıyla tartışmaya daima uzak durmuşlardır; gerilla savaşı ile olağanüstü hal uygulamasının hüküm sürdüğü bir dönemde bölgeyi ziyaret eden yabancıların bölgedeki Kürtlerle özel toplantılar yapmaları çok daha zordur.

Eğer bu yalnızca akademik bir çalışma olsaydı, temel varsayımlarımızdan bazılarını şüphecileri "ikna edebilecek" biçimde "kanıtlayamayacağımızı" söyler işin içinden çıkıverirdik; aslmda "kamt" denen şey akademik tartışmanın ta kendisidir. Politika yapıcılar için en uygun sorular belki de cevaplanması en zor olanlar olduğundan, kendimizi bu soruları da cevaplamak zorunda hissettik. Kesin biçimde cevap verilmesi mümkün olmayan bu sorular en azmdan özenle cevaplandırılmaya muhtaçtır. Bu çalışmanın büyük kısmında kesin cevaplar vermenin zorluklarını göstermeye ve kanıtların ikna edici olmadığını düşündüğümüz yerlerde düşüncemizin temelini anlatmaya çalıştık. Bu konuyla ilgili görüşleri son derece sabit olan kişileri ikna etmeye yetecek veri ya da kanıt da yoktur zaten. Biz yalnızca edindiğimiz bilgilere ve siyasi tahminde bulunmanın yıldırıcı sorunlarıyla ilgili yaşadığımız deneyimlerimize dayanarak kendimize göre yargılarda bulunabiliriz.

Her şeyden önemlisi, bu çalışmanın Türkiye'de daha geniş bir tartışma ortamı yaratılmasına destek sunacağını ümit ediyoruz; böylece, görüşlerini daima kamuoyuyla paylaşamamış olsalar da sorun üzerine çokça kafa yormuş çok sayıda Türk ve Kürt, Kürt meselesini ciddi biçimde ele alabilecektir. Türk devleti izin verecek olursa, Türkiye'deki Kürt ve Türk uzmanlar son derece hızlı

biçimde bizim burada sunduğumuzdan çok daha kapsamlı bir bilgi birikimi sunabilir ve meseleyi basın ile akademi çevrelerinde etraflıca tartışabilirler. Eğer bu çalışma, konuyla ilgili daha kapsamlı bu tür bir araştırmanın fitilini yaksa bile amacına ulaşmış sayılır.

Haddimizi aşıp Türk devletine veya Kürtlere sorunlarının ne olduğunu ve bununla ilgili ne yapmaları gerektiğini söyleyecek durumda değiliz. Türk devleti zaman içerisinde hamlelerini yaparak kendi seçimini gerçekleştirecektir. Diğer yandan, bu tür bir çabanın bir yerden başlaması gerekir ve bu husustaki temel endişemiz şu anda ülkede siyasi bir açmaz görünümü olmasıdır. Bu çalışmaya girişmemizin esas nedeni, bu politika meselesi hakkında, ilgili Türkler, Kürtler ve Amerikalılara yardım edebilecek çok az sayıda yazılı eserin bulunmasıdır. Carnegie Ölümcül Çatışmaları Önleme Komisyonu açısından Türkiye'deki Kürt meselesi, bugün ABD için çok önemli bir ülkedeki etnik şiddet olgusunun en önemli örneklerinden biridir.

Türkiye'de görüştüğümüz kişilerin isimlerini vermekten özellikle sakındık; insanların endişelerini gidermek ve daha açık, samimi olmalarını sağlayabilmek için isimlerini belirtmeyeceğimize dair söz verdik. Endişeleri ve sorunun özü hakkında daha derin bilgiler vermek için bizimle bazen aralıksız bazen de birkaç kez konuşmaya uzun zaman ayıran herkese ayn ayrı teşekkür ederiz. Bu vesileyle, bu çalışmanın hayata geçmesini sağlayan Carnegie Ölümcül Çatışmaları Önleme Komisyonu'ndan Jane Holl'e özellikle teşekkür etmek istiyoruz. Çalışmaya sunduğu mali katkı dolayısıyla RAND'a teşekkür ederiz. Ayrıca yüreklendirici sözleri, kitap baskıya verilmeden önce sundukları faydalı eleştirileri nedeniyle Morton Abramowitz, George Harris, Heath Lowry, Şerif Mardin, Stanley Roth, Eric Rouleau ve Shibley Telhami'ye minnet borçluyuz. Etnik kimlik sorunu, ayrılıkçılık ve alternatif çözüm biçimleri üzerine yapılmış akademik çalışmaları muntazam

biçimde derleyerek bize büyük yardımı dokunan Melissa Fuller'a ve kitap taslağı hakkındaki değerli eleştirileri derlemekte ve kitabın yayına hazırlanmasına yardım etmekte gösterdikleri büyük sabırdan ötürü, başta Bob Lande olmak üzere, Carnegie Ölümcül Çatışmaları Önleme Komisyonu'nun tüm mensuplarına teşekkürü bir borç biliriz.

GİRİŞ

TÜRKİYE NEDEN BU KADAR ÖNEMLİ?

Çatışma önleme meselesiyle ilgilenen geniş bir kitleyi Türkiye örneğini incelemeye sevk eden husus ne olabilir? Neticede dünyada iç çatışmalar yaşayan, incelenmeyi hak eden çok sayıda başka ülke de vardır. Türkiye'nin özel olarak ilgi çekmesinin nedeni, yaşadığı iç çatışmanın dünyanın diğer bölgelerindeki çatışma durumlarını yansıtan genel özelliklere sahip olmasıdır.

Türkiye'nin temel iç çatışması, anayasasına göre herhangi bir etnik ayrında bulunmadan yalnızca "Türkiye vatandaşlarından" oluşan bir devlette etnik ve dilsel farklılıklara sahip büyük Kürt azınlığının rolüyle ilgili bir meseledir. Yaklaşık iki bin yıllık köklü bir gelenek ve kültüre sahip Kürtler bugün bir halk olarak etnik kimliklerini yeniden açık biçimde ifade etmekte ve Türk yaşamının kültürel ve siyasi alanlarında bu kimliğin resmen tanınması için çaba sarf etmektedirler. Genel olarak ifade etmek gerekirse, ülkedeki Kürt sorununu etnik bir azınlığın yasal olarak tanınma ve bu yasal tanınmadan kaynaklanan haklarını elde etme çabası olarak tanımlayabiliriz. Dünyadaki devletlerin pek çoğu, bu şekilde bilinmiyor olsalar da, esasen çok uluslu yapıya sahip olduklarından ve buralardaki etnik azınlıklar genellikle yasal haklardan mahrum olduklarından, Türkiye'deki bu mesele dünyadaki ülkelerin çoğunun yaşadığı veya yaşayacağı durumu geniş ölçüde yansıtmaktadır.

Bu mesele ortaya çok ulusluluk konusunda ciddi sorunlar koymaktadır, ki bunlar da dünya genelinde gözlemlenmektedir. Bir azınlık grubunun üyelerinin büyük çoğunluğu tarihsel etnik anavatanlarında kendi dilleri ile kültürlerini sürdürmeyi tercih ederken bu insanların geniş biçimde "asimile" edilmeye çalışılması doğru bir şey midir? Azınlıkların kendi kimliklerini korumaca çalışmalarını anlamak mümkün değil midir? Devlet geniş ve egemen Türk kültürü karşısında farklı etnik ve kültürel özelliklerin varlığını tehdit ederken "asimilasyon" sürecini yürütmekte ne kadar başarılı olabilir? Öyle görünüyor ki bu sorular önümüzdeki yüzyılda dünyanın büyük kesimindeki siyasi gündemin tepesinde kalacaktır.

Bir başka önemli husus: Türkiye'deki Kürtler Ortadoğu'daki Kürt nüfusunun yaklaşık yüzde 50'sini oluşturmaktadır. Kürtlerin büyük kısmı îran ve Irak'ta, az olmakla birlikte bir kısmı da Suriye'de yaşamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye Kürtleri etnik bir mesele olarak yalnızca iç değil, aynı zamanda birkaç açıdan uluslararası bir sorun teşkil ederler. Öncelikle, dünyadaki pek çok başka halk gibi farklı ülkelerin topraklarında yaşamaktadırlar. Tıpkı Baluçlar, Pencaplılar, Özbekler, Tacikler, Paştunlar, Macarlar, Arnavutlar, Mayalar, Moğollar ve çok sayıda Afrika halkı gibi. Böylece, bir ülkedeki halkın istekleri doğrudan sınırın ötesindeki azınlık grubunun istekleri ile eylemlerini de etkilemektedir. Bu halklardan herhangi birinin etnik birleşme hususunda bulunacağı hak iddiası, bir ülkenin topraklarının ayrılmasından öte, söz konusu bölgedeki uluslararası sınırların geniş ölçüde yeniden çizilmesi anlamı taşır. Bu tehdidin sonucu olarak, farklı ülkelerin topraklarında yaşayan bir etnik grubun her türlü isyancı milliyetçilik veya ayrılıkçılık eylemleri gerçekleştirmesini önleyebilmek adına bölge devletleri işbirliği içerisine girebilirler. Etnik hak talepleri kaçınılmaz olarak büyüdükçe bu genel sorun da

önümüzdeki yıllarda dünyanın karşısına çok daha büyük bir sorun olarak çıkacaktır.

Dolayısıyla, bu tür bir ikilem içerisinde bulunan Türkiye gibi devletler ya azınlıklarının kültürel ve siyasi isteklerini karşılayacak özgürlükçü yeni politikalar geliştirmeyi öğrenecekler ya da yeni bir uluslararası toplumun üyesi olarak hanesine olumsuz değer şeklinde kaydedilecek sürekli isyan, şiddet olayları yaşayacak ve demokratik kurumlan ile insan hakları zarar görecektir. Peki, bu geçiş süreci ne kadar kolay biçimde gerçekleştirilebilir?

Kürt sorununun Batı Avrupa'ya "ihraç edilmiş" olması nedeniyle bu mesele bir bakıma uluslararası bir boyut kazanmış durumdadır. Başta Almanya olmak üzere bugün Batı Avrupa'da yarım milyonun üzerinde Kürt yaşamakta, bu insanların siyasi faaliyetleri Türk ve Kürt toplulukları arasında iç huzursuzluğa ve şiddete yol açmaktadır. Avrupa Birliği ve NATO gibi uluslararası örgütler de meselenin kendi yapılarını etkilemesi itibariyle Türkiye'deki Kürt sorunuyla ilgili olarak ister istemez bir duruş sergilemek zorunda kaldıklarından, bu sorundan etkilenmektedirler.

Türkiye'deki Kürtlerin varlığının ortaya koyduğu zorluklar, bir devletteki yönetimin yapısı ve iç etnik çatışmayı çözebilme kabiliyeti gibi önemli meseleleri de gündeme getirmektedir. Türkiye, Doğu Avrupa'daki birkaç ülke gibi, iyi işleyen bir demokratik düzen kurma yolunda hızla mesafe kat etmektedir. Ülkede yaklaşık kırk yıldır seçimler genel olarak özgür bir ortamda gerçekleştirilmektedir. Yalnızca üç kez - bölgede sık rastlanan biçimde - kısa süreli "düzeltici" nitelikte askeri darbe gerçekleşmiş, her seferinde de çok geçmeden yönetim yeniden sivil hükümetlere devredilmiştir. Dünyadaki çok sayıda ülkenin demokrasi deneyiminin eşiğinde olduğu bir dönemde Türkiye'nin demokrasi deneyimi çok büyük önem taşımaktadır. Demokratik bir düzenle çatışma ve isyanı önlemenin gereklilikleri arasında ne tür bir ilişki olduğu sorusuna gelelim. Geniş ve aktif bir sivil topluma, özgür

basma ve iyi işleyen demokratik kurumlara sahip bir ülke olan Türkiye örneğini ele alacak olursak, bu demokratik kurumların henüz ülkedeki Kürt nüfusunu içine alacak şekilde genişletilme, miş olmasını bir trajedi olarak nitelendirmek mümkündür. Kürt sorunu, bunun yerine, bir "iç güvenlik sorununa" indirgenerek açıkça tartışılması büyük ölçüde yasak bir konu haline getirilmiştir,

İlerleme iddiasında olan demokratik toplumlar demokratik söylemi güvenlik meseleleri ve iç kargaşa gibi hassas alanlara nasıl taşıyabilirler? Bu sorun, dünyadaki pek çok toplumu rahatsız etmektedir. Tamamen gelişmiş demokratik yönetimler bile iç güvenlik sorunlarının karmaşık yönleriyle mücadele konusunda yetersiz kalabilmektedirler. Türkiye'nin Kürt azınlığına karşı çok daha açık ve özgürlükçü bir politika geliştirmekte olduğu bu dönemde, anayasada homojen olarak ifade edilen toplum yapısından resmen tanınmış çok uluslu bir yapıya geçişin kolaylaştırılmasında demokratik kurumlara büyük sorumluluklar düşecektir.

Türkiye, dünyada siyasi açıdan belki de en ileri Müslüman toplum olması itibariyle de özel ilgi çekmektedir. Türkiye, anayasal olarak (ve birçok bakımdan gerçekten) lâik bir toplum olmasına karşın, azınlıkların statüleriyle ilgili algılarını etkileyen derin Müslüman köklere sahiptir. Oysa Kürtler Müslüman olmaları nedeniyle Osmanlı îslam yasasına göre asla bir azınlık olarak sayılmamışlardı; İslam yasası yalnızca Müslüman olmayan halkları resmen "azınlıklar" olarak kabul eder. İslam'daki bu yasa bugün Türklerin çoğunun kendi ülkeleri içerisinde Müslüman bir azınlığın varlığını kabul etmelerini güçleştirmektedir. Türkiye'nin çağdaş milliyetçilik ile çağdaş azınlık ve insan hakları normlarını geleneksel İslami görüşlerle bağdaştırmaya yönelik çabası, etnik ya da dinî azınlıklar konusunda sorunlar yaşayan diğer Müslüman ülkelere örnek teşkil edecektir. Bu bağlamda, Türkiye'de iktidarda olduğu dönemde İslamcı Refah Partisi'nin eline milliyetçi Türklerin hassasiyetlerini rahatsız etmeden Kürtlerin farklı bir etnik grup

olarak kabul edilebilmelerini sağlayacak "İslamcı bir formül" geliştirme fırsatı geçmişti. Ne var ki, bu parti yaklaşık bir yıllık iktidarı süresince böyle bir alternatif geliştirmeyi başaramayacaktı.

Türkiye örneğinin önemli olmasının bir diğer nedeni de ülkenin Avrupa Birliği'ne tam üye olma isteğinin Avrupa normlarına uyumlu toplumlar ile etnik yapıların türleri hakkında çeşitli soruları gündeme getirmesidir. AB üyeliği için uğraş veren bazı ülkeler de benzer etnik sorunlar yaşamaktadırlar.

Son olarak, kendisinin yakın bir müttefiki olması nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri, Kürt sorunuyla mücadelede Türkiye'ye yardım etme konusunda belirli sıkıntılar yaşamaktadır. Aynı sıkıntılar, İsrail'le ve onun Filistin sorununu ele alma yöntemi konusunda da yaşanmıştı. ABD insan hakları, demokratik yaşam ve en önemlisi Türkiye'nin gelecekte varlığını sürdürebilmesi hususlarındaki kaygıları nedeniyle Türkiye'yi bir çözüme doğru itme konusunda ne kadar baskı uygulamalıdır?

Tüm bu nedenlerden ötürü Türkiye'deki Kürtler meselesi uluslararası ilişkiler ve diplomasi alanlarındaki uzmanları yakından ilgilendirmektedir. Batı'nın yakın bir müttefiki ile dünyada kendi devleti olmayan en büyük etnik grubu içeren bu sorun gelip Batı'nın eşiğine dayanmıştır. Bu sorun Türkiye'nin mevcut sınırları içerisinde çözülebilir mi? Bu krizin sonucu, dünyanın geri kalan kısmının büyük çoğunluğu açısından önemli anlamlar taşıyacaktır.

1

FpFFrF

Sorunun Kaynağı: Kürt Milliyetçiliğinin Kökleri

Kürtler, bir halk olarak, ulusal bilinçlerinin yeniden canlandığı yoğun ve önemli değişim sürecinden geçiyorlar. Elbette bin yıldan aşkın bir süredir farklı bir halk ve topluluk olduklarının bilincindedirler; neticede Arap ve Türk komşularından tamamen farklı bir dile sahip, çeşitli İran halkları arasında da farklı bir koldan gelmektedirler. 19. yüzyılın sonlannda ve 20. yüzyılda Irak, İran ve Türkiye'deki Kürtler yerel veya ulusal haklan için çeşitli zamanlarda başkaldırmışlardır. Bugün ise olağanüstü iç siyasi değişimler ile köklü uluslararası gelişmeler karşısında Türkiye'deki (elbette aynı zamanda Irak ve İran'daki) Kürtler yeni bir milli uyanış evresine girmişlerdir. Günümüz ulus devletler dünyasında yerel hak talepleri kavramı doğmuş, demokratikleşme ve insan haklarının hızla yayılması Kürtlerin kendi aralarındaki iletişimlerini arttırmış ve siyasi beklentiler yaratmıştır. Yeni Kürt siyasi bilincinin oluşması, yapısı itibariyle geri dönüşü pek mümkün olmayan siyasi bir evrimdir: Kişi, öğrenmiş olduğu etnik kimliğini kolay kolay silip atamaz.

Gecikmiş Bir Milli Uyanış

Araplar, Acemler ve Türklerin ardından Ortadoğu'daki en büyük etnik grubu oluşturan Kürtler çağdaş bir milliyetçi hareket

oluşturmada neden bu kadar geç kalmışlardır? Farklı halklar elbette coğrafi ve tarihi koşullarına göre farklı milliyetçi gelişme biçimleri izlemektedirler. Kürtlerin güçlü bir milliyetçi hareket başlatmada gecikmelerinin birkaç nedeni vardır. Listenin ilk sırasında coğrafya yer alıyor: Çoğunlukla dağlık bir bölgede yaşayan bir halk olarak Kürtler, Dicle ve Fırat'ın geniş düzlüklerinde veya Mısır'daki Nil vadisinde yaşayan azınlıkların oluşturmuş oldukları güçlü merkezi devlet yapısından yoksun biçimde, dağınık ve birbirlerinden kopuk halde yaşamaktaydılar. Coğrafya ve uzun yıllar boyunca sürdürülen göçebe yaşam biçimi, birkaç Kürtçe lehçesi arasındaki farklılığı bugün karşılıklı olarak anlaşılamayacak ölçüde kuvvetlendirmiştir. Siyasi açıdan ise Kürtler en azmdan son beş yüzyıldır Fars ve Osmanlı imparatorlukları arasında bölünmüşlerdi; son yetmiş yılda ise Türkiye, İran, Irak ve Suriye devletleri arasında daha da bölünmüşlerdir. Bu siyasi bölünmeler de, kaçınılmaz olarak, daha kapsamlı bir milli görüş oluşturabilme fırsatlarını ciddi ölçüde kısıtlamıştır. Tabii bu arada söz konusu devletlerin kendi sınırları içerisinde Kürt milliyetçiliğini engellemeye yönelik yoğun çabalar sarf etmekte olduklarını da belirtmek gerekir.

Kürtler ayrıca genel olarak Bağdat'taki Arap Abbasi Halifeliği veya Osmanlı İmparatorluğu gibi büyük devletlerin daha ıssız bölgelerinde yaşamışlardı; devletlerin merkezlerine uzak yerlerde yaşamaları da birleşik ve güçlü benlik bilincine sahip bir halk olarak gelişmelerini yavaşlatmıştır. İzole ve kırsal yaşam biçimi, pek çok bölgede, siyasi ve bölgesel bölünmeleri sürdüren güçlü kabile ve aşiret yapısının oluşumuna katkıda bulunmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu zamanında Kürtler, diğer Müslümanlarla birlikte, çok uluslu bir imparatorluğun içerisindeki geniş Sünni Müslüman çekirdeğin bir parçasıydılar. İmparatorluk, bünyesindeki azınlıkların tamamen farkındaydı, ancak onları etnik değil, dini kimliklerine göre tanımlıyordu. Böylelikle büyük

Hıristiyan ve Yahudi azınlıklarının varlığı kanunen tanınmış oluyordu. Oysa Müslüman etnik gruplar için kanunen azınlık statüsü gibi bir kavramın varlığı söz konusu değildi. İmparatorluğun sosyal ve dini çekirdeği Türkler, Araplar ve Kürtlerden oluşuyordu. Dilleri ve kültürleri birbirinden farklı olsa da esasen aynı dine mensuptular: Sünnilerin tamamı eşit biçimde Müslüman ve inanan kabul ediliyordu; aralarındaki etnik ve dilsel farklılıkların kanunen hiçbir önemi yoktu.

Birkaç bağımsız beyliğin veya emirliğin kurulduğu 16. yüzyılda Osmanlı sultanı, imparatorluğun Sünni topluluğunun parçası olan Kürtlere farklı bir grup muamelesi yapıyordu. Sultan tarafından sınırların güvenliğini sağlamakta kullanılan bu emirlikler kendi içişlerinde özerkliğe sahiptiler. Bu özerkliğe karşılık olarak sultana vergi ve asker veriyorlardı. Bu Kürt beyleri ile sultan arasmdaki ilişki daima sorunsuz biçimde ilerlemiş olmasa da, sistem varlığını 19. yüzyıla kadar sürdürmüştür.[1] Bu Kürt aşiretleri kültürel ve dilsel farklılıklarının elbette farkındaydılar; nedir, "milli" kavramların tam olarak oluşmuş olduğu bir çağda yaşanmıyordu henüz. Özerk Kürt liderler kendi halklarına çok da iyi davranmıyorlardı. Sonuç olarak, Kürtler kendilerini Osmanlı toplumuna yakın buluyorlar, daha da önemlisi, yerel düzeyde çeşitli dini mezhepler veya aşiretler şeklinde ayrışıyorlardı. Çeşitli temellerde ittifaklar kuran bu aşiretler birbirleriyle çoğu zaman çatışma halindeydiler; doğrusu esas sosyal bölünme aşiret savaşçısı ile yerleşik çiftçi arasındaydı.[2]

19. yüzyıla gelindiğinde ortaya çıkan yeni etkenler Kürtler ile Osmanlı yönetimi arasındaki ilişkide kademeli olarak siyasi değişimlerin yaşanmasına yol açacaktı. Bu etkenler arasında imparatorluğun Kürt bölgelerine müdahalesinin artması, zorla asker toplanması ve son olarak, Rusya, îran ve Osmanlı İmparatorluğu arasında Kürt bölgelerini de içine alacak şekilde gerçekleşen savaşın Kürt derebeylerinin bazı imtiyazlarını ellerinden almış ve

imparatorluk genelinde Türk hâkimiyetine karşı geniş çaplı bir isyan dalgası başlatmış olması sayılabilir. İmparatorluğun merkeziyetçi yönetim çabası, Kürt bölgelerindeki huzursuzluğu daha da arttıracaktı. Bu huzursuzluk kısmen, kendi topraklarını genişletme hevesi içerisinde olan Kürt aşiret reislerinin pervasızlığının ürünüydü.[3] Bu isyancı liderlerinin en ünlüleri Revanduzlu Mir Mehmet Paşa ve Cizreli Bedirhan Bey idi. Bu isyanlar, çok sayıda insanın ölümüne yol açan kanlı biçimlerde bastırılıyordu. Osmanlı devletine karşı toplam elli farklı Kürt isyanı yaşanmış, bunların pek çoğunda bugünkü Irak'ta yaşayan Kürtler de yer almışlardı.[4] Ne var ki asla milliyetçi nitelikte olmayan bu isyanların bastırılması, daha sonra yeni isyanların başlatılmasında önemli rol oynayacak şeyhler ile tarikat liderlerinin güçlenmesini sağlamakla kalmıştı. Bölgedeki feodal Kürt *ağaları* genel olarak kendilerini "İslami temellere dayalı bir imparatorluğun Sünni tebaaları olarak görüyor ve sahip olduklarından daha kötü bir statüye düşebilecekleri, ne olacağı belirsiz bir Kürt varlığının oluşumuna karşı herhangi bir çaba veya ilgi göstermiyorlardı."[5]

19. yüzyılın sonlarında imparatorluğun gücünü iyiden iyiye yitirmesi ve buna bağlı olarak Kürtlerin yaşadıkları bölgelerde Ermenilerin başlattıkları milliyetçi hareketler de Kürtlerin bir birlik oluşturma konusunda inançlarını yitirmelerine neden olan bir diğer unsur olmuştur. Sultan İkinci Abdülhamit 1876 yılında tahta çıktığında imparatorluğun İslami niteliğine vurguda bulunarak Osmanlı devletinin temelini kuvvetlendirmeye çalışmıştı. Bu konuda işbirliği yapılacak kişiler arasında Kürt liderler ve seçkinleri de vardı. Ancak aynı zamanda devlet eliyle bazı ayrılık tohumları da ekilmekteydi. İstanbul'daki devlet yönetimi tarafından Kürt bölgesindeki ilk doğrudan müdahale ve ayrılıkçılık eylemleri arasında 1891 yılında Kürt subaylar ve askerlerden oluşturulan *Hamidiye Alayları* gösterilebilir. Doğu vilayetlerinde düzeni korumak amacıyla oluşturulan bu taburlar sonunda Osmanlı devleti

tarafından Ermenilere karşı yürütülen harekâtta kullanılacaktı. Bu arada, silahlı ve aşiret şeklinde örgütlü bu taburlar Kürt topluluğu içerisinde devlet destekli bir bölünmenin kaynağı haline gelmişlerdi: Devletin himayesi ve silahlarından faydalanan Kürtler, bu imkânlardan yoksun Kürtlere düşmanlık gütmeye ve zulmetmeye başlamışlardı. Bunlar ayrıca, devletin Kürtler ile Kürt olmayanları, belki de farkında olmadan, birbirinden ayırma yönündeki çabasının temsilcileri olup çıkmışlardı.[6] *Hamidiye Alayları,* tıpkı yüzyıl sonraki köy koruculuğu sistemi gibi, Kürtler arasındaki aşiret bağlarını kuvvetlendirmişti.[7] 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul ve diğer bölgelerdeki artan siyasi faaliyetlerine bakılarak Kürtlerin ne düzeyde etnik bilinç sergiledikleri konusunda tartışmalar olsa da, o dönemde bir şeylerin olup bitmekte olduğu aşikârdı. İmparatorluğun merkezinde tam bir kargaşa hüküm sürüyordu: İttihat ve Terakki Cemiyeti, sultanın feshettiği anayasal yönetime dönülmesi için kışkırtma ve planlama çalışmalarına çoktan başlamıştı.

İlk Kürt milli gazetesi *Kürdistan* da işte bu dönemde, 1898 yılında Kahire'deki Kürt sürgünler tarafından çıkarılmış, ardından Cenevre'ye ve oradan da İngiltere'ye gönderilmişti. O dönemde pek çok Kürt seçkin Ortadoğu, Türkiye ve Avrupa'nm çeşitli bölgelerine sürgüne gönderilmişti.[8] 1908 yılında *Jön Türk* devrimiyle ortaya birbirine zıt iki eğilim çıkmıştı. Bir tarafta İslam'a verilen önemin yerini lâiklik ve meşrutiyet almıştı. Bu devrimin ardından doğan özgürlükçü ortamda, milliyetçi isyanın işe yarayabileceğine dair tüm ümitlerini yitirmiş olan çok sayıda Kürt aydının geniş ulusal haklarını elde etmenin en iyi yolu olarak OsmanlI'daki özgürlükçü hareketlere ve anayasa reformuna bakmaları sonucunda milliyetçi "Kürt" faaliyetlerinin sayısı önemli ölçüde artmıştı. İstanbul'un yanı sıra Kürt bölgesi güneydoğunun büyük kasabalarında siyasi ve kültürel Kürt toplulukları filizlenmeye başlamıştı. İlk milliyetçi örgüt Kürt İlerleme ve Dayanışma

Cemiyeti 1908 yılında kuruldu. Ne var ki "İstanbul Baharı/ çok sürmeden, 1910 yılında sona erdirilecekti. Diğer taraftan, meşrutiyete dönüş Kürt seçkin sınıfının daha çağdaş unsurlarına büyük faydalar sağlamakla birlikte, şeyhler ile tarikat liderleri arasında rejim karşıtı tepkiler doğurmuştu. Bu kişilerin bazıları açıktan isyan etmişlerdi. İçeriden ve dışarıdan kuşatıldığını gören Jön Türk rejimi, gücünü pekiştirmenin çaresi olarak yönünü Pantürkçülüğe çevirdi. Sonunda Jön Türkler imparatorluğu Birinci Dünya Savaşfna soktuklarında Kürtler sadık kullar olduklarını kanıtladılar: Osmanlı ordularının içinde ve yanında savaştılar.

Osmanlı devletinin 1918 yılında yenilgiye uğraması ve 1920'de Sevr Anlaşması'nın imzalanması, Kürtler açısından dönüm noktası niteliğinde olmuştu. Galip müttefikler, imparatorluğu parçalama amacıyla, Osmanlı topraklarının büyük kısmını işgal etmişlerdi. Sevr Anlaşması Ermenilere Osmanlı İmparatorluğu'ndan alınacak bölgelerde devlet kurmayı vaat etmekle kalmıyor, "Türkiye'de Kürtlerin yoğunluklu olarak yaşadıkları bölgelere, oralarda yaşayanların istemeleri koşuluyla tam bağımsızlık elde edebilecekleri geçici özerklik veriyordu."[9] Bu durum asla gerçekleşmeyecekti elbette, çünkü Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğindeki Türk milliyetçi hareketi sultana ve işgalci Batılı güçlere karşı ayaklanacaktı. Bu ayaklanma esnasında Atatürk Kürtlerin desteğini almayı başarmıştı. Kurtuluş Savaşı'nın başlarında Kemal Atatürk sık sık Türkler ile Kürtlerin eşitliğinden, ortak bir mücadele verildiğinden ve iki halkın kardeşliğinden söz ediyordu.[10] Nisan 1920'de ilk kez toplanan mecliste yaptığı ilk konuşmada Mustafa Kemal, meclisin Türkler, Kürtler, Çerkezler ve Lazların temsilcilerinden ziyade güçlü biçimde kenetlenmiş bir İslam Cemaati'nin temsilcilerinden oluştuğunu ileri sürmüştü. Bazı konuşma ve gazetecilerle yaptığı sohbet kayıtlarına göre Mustafa Kemal Kürtlerin çoğunlukta oldukları bölgelerde özerk yönetime sahip olmalarını tasarlamıştı.[11] İnsan ve malzeme sıkıntısı çeken Mustafa Kemal ve

isyancı güçleri Kürtleri dışlayamazlardı: Yabancı işgalcilere karşı verdikleri savaşı sürdürebilmeleri için Kürtlerin işbirliğine ihtiyaçları vardı. Kürtler ise Batılı işgalcilere karşı ortak Müslüman davasının varlığının anlaşılmasına destek verdiklerini ve gelecekte Türkler ile Kürtlerden oluşan çok uluslu bir devlet yapısının ortaya çıkacağını iddia ediyorlardı. Bununla birlikte, bazı Kürtler Mustafa Kemal'e karşı ayaklandılar. Bu isyanların en önemlisi 1920 yılındaki Koçgiri isyanıydı; Mustafa Kemal Türk/Kürt askerleri arasında ciddi bir ayrışmaya yol açabilecek bu isyanı bastırmak için birliklerini ana savaş meydanından isyan bölgesine kaydırmak zorunda kalmıştı.

Yeni Cumhuriyet ve Tek Partili Dönemi

Eğer Kürtler kurulan yeni devletin yönetiminde eşit hakka sahip olacaklarını beklemiş iseler kesinlikle hayal kırıklığına uğramışlardır çünkü yeni rejim, onu dönemin çağdaş ulus inşa etme değerlerinin düzeyine taşıyacak merkezi yönetim anlayışından lâikliğe kadar *çağdaş* olarak nitelediği her şeyi çabucak benimseyecekti. Devlet aynı zamanda Kemalist rejimin Türk "etnik" kimliğini yeniden tanımladığı bir süreç yoluyla Türk niteliğine sahip olacaktı. Atatürk'ün sırdaşı ve halefi İsmet İnönü, devletin resmi tutumunu 1925 yılında kısaca şöyle özetlemişti: "Açıkçası biz milliyetçiyiz... ve bizi bir arada tutan yegâne unsur milliyetçiliktir. Türk çoğunluğunun karşısında diğer unsurların herhangi bir nüfuzu söz konusu olamaz. Topraklarımız üzerinde yaşayan insanları her ne pahasına olursa olsun Türkleştirmeliyiz; Türklere veya Türkçülüğe karşı çıkan herkesi de yok edeceğimizi herkes bilmelidir."[12]

1924 anayasasında "vatandaşlık" ve "vatandaş" ifadeleri Türklükle eş tutulmuştu. Buna göre anayasa, meclise veya benzeri bir oluşuma üye olunabilmesi için kişinin Türk olmasını şart koşuyordu. Kürtler elbette "Türk" sayılabilirlerdi, ancak bunun için

etnik kimliklerini inkâr etmeleri gerekiyordu. İşte Kürtlerin esas memnuniyetsizliklerinin tohumları o dönemde atılmıştı: Artık resmen “Türk” olarak tanımlanan bir devlette Kürtler Türk değillerdi ve yalnızca kendi etnik kimliklerinden vazgeçerek Türk sayılabiliyorlardı. Açıkça görülüyor ki, Kemalist rejimin liderleri toplumla kaynaşmamış, Türkleştirilmemiş Kürtleri kendilerini geriye götürecek bir unsur ve kurmaya çalıştıkları çağdaş devlete yönelik olası bir tehdit olarak algılamışlardı. Meseleyi daha da karmaşık hale getiren bir diğer unsur ise 19. yüzyılda şeyhler ile İslamî tarikatların ortaya çıkmasıyla birlikte İslam, Türkler ile Kürtlerin bir araya getirilmelerinde çok büyük bir rol üstlenmişti. Oysa yeni rejimin dinin birleştirici unsur olarak işlevine son venııe yönünde aldığı karar ve 1924 yılında Halifeliğin kaldırılmasıyla birlikte iki topluluğu bir arada tutan bağlardan biri daha ortadan kalkmıştı. Bu durum, ülkenin doğusunda yaşayan Palulu Şeyh Said gibi Kürt şeyhlerine Ankara’ya karşı isyan etme gerekçesi sağlamıştı.

1923 yılmda cumhuriyetin kurulmasının ardından Yunanistan’la gerçekleştirilen mübadeleler sonucunda Kürtler, fiilen, devleti tehdit etme potansiyeline sahip, devletçe tanınmayan en büyük azmhk nüfusu konumuna gelmişlerdi. Doğrusu Kürtlerin Ankara'nın siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel rolüne karşı direnişi başlamıştı. Zaman zaman şiddet içeren bu direniş hâlâ sürmekte ve Ankara’da göreve gelen hükümetleri çokça meşgul etmektedir.

Şeyh Said isyanı bölgedeki ilk Kürt isyanıydı. İsyancıların tüm imkânlarını toplayabilecek zamanları olmaksızın biraz zamansız başlayan isyan, sonunda Ankara tarafından çok büyük güç kullanılarak şiddetli biçimde bastırılmıştı; isyanın lideriyle birlikte çok sayıda kişi yeni kurulmuş olan İstiklâl Mahkemeleri’nde yargılanıp idam edilmişti. Bu mahkemeler uzun yıllar boyunca bölgede isyanları bastırmanın temel araçlarından biri olacaklardı.[13] Şeyh Said İsyanı hem dinî hem de milliyetçi bir yapıya sahipti: Yeni

rejimin lâikçi ve İslam karşıtı eğilimlerine karşı bir isyan olduğu kadar, doğuyla sınırlı olmasına karşın, Kürt milliyetçiliğinin ilk hareketlerinden de biriydi.[14] Şeyh Said'in soyundan gelenler ve onun fikirlerini benimseyenler günümüze kadar Kürt toplumu ve Türk parlamentosu içerisinde siyasi olarak etkin bir konumda kalmışlardır. Bir diğer isyan kurbanı ise özgürlükçü başbakan Fethi Okyar olmuştu. Okyar, başını İnönü'nün çektiği ve Mustafa Kemal tarafından desteklenen, Kürtlere karşı güç kullanılmasını savıuıan *şahinler* tarafından istifa etmeye zorlanmıştı. Başbakanlığını İsmet İnönü'nün yaptığı yeni hükümet, diğer gruplan dizginlemek ve baskıyı dindirmek için kullanılan Takrir-i Sükûn Kanunu'nu çıkaracaktı.[15]

Şeyh Said İsyanı çok önemli bir dönüm noktası olmuştu. Kimilerine göre bu isyanla birlikte rejimin tutumu Kürtleri yok saymaktan bir şiddet politikasına doğru evrilmişti.[16] Bernard Lewis bu isyanın Mustafa Kemal'in lâikleşme ve dinî tarikatları ortadan kaldırma çabalarına hız kazandırdığı görüşünü savunmaktadır.[17] İlginçtir, başlangıçta Ankara hükümeti tarafından doğru biçimde dinî bir Kürt hareketi olarak yorumlanan Şeyh Said İsyanı daha sonra devletin resmi kayıtlarına yalnızca gerici bir hareket olarak geçirilmişti. Oysa 1930 Ağrı ve 1937-38 Dersim isyanları hakkında kafalarda pek karışıklık yoktu. Bunlar da bölge çapında toplu katılım sağlayamamaları nedeniyle coğrafi açıdan sınırlı isyanlardı, ama öz ve amaçları itibariyle tamamen Kürt isyanlarıydı. Ankara hükümetinin kafasında, neredeyse en başından beri, Kürtlerin sonunda tam olarak asimile edilmeleri vardı. Bunun için, ciddi milliyetçi direnişle karşılaşıldığı takdirde güç kullanma seçeneği de masada bekletiliyordu. Bugün geçmişe dönüp bakıldığında rejimin Kürtleri asimile ederek topluma entegre etme çabasının pek de hayalci olmadığını görebiliyoruz: Kürtleri Ankara'ya karşı harekete geçirerek ciddi bir tehdit yaratabilecek kadar önemli ölçüde baskı uygulayabilecek birleştirici bir

Kürt yönetimi yoktu. Kısacası, Mustafa Kemal ve çalışma arkadaşları, uzun vadede bu çabalarının ciddi bir direnişle karşılaşacağını beklememişlerdi.

Kemalistler, "çağdaş" bir devlet kurma çabalarında beklendiği üzere Batı'nın "homojen" devletlerini örnek almışlardı. Asıl amaçları merkezi inşa etmekti; çevrenin bunun önünde engel teşkil etmesine asla izin verme niyetinde değillerdi. Sonuç olarak Kürtler evlerinden ayrılmış Türkler veya Türk boylarından gelen insanlar konumuna indirgenmişlerdi. Kürt dili ve kültürünün kullanılmasının yanı sıra milliyetçi Kürt düşüncelerin ifade edilmesi sert biçimde bastırılıyordu.[18] Bu tutum, Kürtlerin yeni devletin eşit üyeleri olduklarının sıklıkla dile getirildiği dönemdeki söylemlerden çok farklıydı; Kürtler artık önemsiz, hiçlenen insanlar haline gelmişlerdi. Basın artık haberlerinde onlardan Kürtler olarak söz etmiyordu. Hükümet, Kürtlerin geleneksel topraklarından ülkenin başka bölgelerine sürgüne gönderilmelerine olanak sağlayan çok sayıda yasa çıkarmıştı, böylece Kürtler gittikleri yeni yerlerinde azınlık konumuna düşeceklerdi. Tüm bunlar olurken, "yeni Türk kimliğini" kabul eden Kürtler tüm vatandaşlık haklarına sahip olabiliyorlardı. Aslında asimile olan çok sayıda Kürt siyasi, ekonomik ve hatta askeri alanlarda yükselerek cumhurbaşkanlığından başbakanlık ve genelkurmay başkanlığına kadar Türk toplumunda önemli mevkilere ulaşmıştı. Resmi görüşe uygun olarak *hakiki* Türk sayılıyorlardı: Sadakatlerini veya Türklüklerini kimse asla sorgulamıyordu.

Yeni rejimin yeni Türk kimliğini oluşturma çabası sürecinde Kürtlere karşı tutumu ciddi bir değişime uğrayacaktı. Yeni cumhuriyetin başlangıcında Kürtler Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan bölgelerin birliğine yönelik bir tehdit olarak algılanırken, Türklük ile Türk kimliğini Kemalistlerin bizzat tanımlamalarıyla birlikte zaman içerisinde bu algı değişmişti. Taha Parla'nın belirttiği gibi, Atatürk'ün milliyetçilik görüşü kademeli, ancak önemli ölçüde

değişmişti: Özünde antiemperyalist ve Wilsoncu, uygulamada dikkatli ve barışçı bir görüş olarak ortaya çıkmıştı.[19] Fakat zamanla önce kültürel, ardından da etnik bir boyut kazanmıştı. Bu milliyetçilik görüşü kendi içinde çok sayıda çelişki taşıyordu. Başta Orta Asya olmak üzere dünyanın diğer bölgelerindeki "Türklerin" önemsenmediği anlamını taşımanın yanı sıra Türklüğün iki biçimde anlaşılmasına yol açmıştı. Ortaya çıkan Türk milliyetçiliği görüşü özü itibariyle yurttaşlık ve etnik-kültür temeline dayalıydı.[20] Yurttaşlık boyutu asimile edilen Kürtlerin toplumda yükselmelerine olanak sağlarken, etnik-kültürel boyutu da "yüksek" Türk kimliğini benimsemeyi reddeden Kürtlerin güç kullanılarak asimile edilmelerini ve baskı altında tutulmalarının temelini oluşturuyordu.

"Tepeden başlayan bu devrim", sonucunun tam olarak kestirilmesi mümkün olmayan çok karmaşık ve yıkıcı bir değişim sürecinin fitilini yakmıştı. Asimilasyon kısmen başarıya ulaşmıştı: Tamamen başarıya ulaşabilmesi pek mümkün değildi, çünkü Kürtlerin siyasi kimliklerini, onları birbirine bağlayan tüm kültürel bağları ile dillerini, elbette geleneksel ibadet biçimlerini terk etmelerini gerektiriyordu. Dil üzerindeki baskılar, Kürtçe kitaplar ile diğer materyallerin temin edilememesi ve Kürt dilinin kullanılmasının yasaklanması Türkçenin zaman içerisinde pek çok Kürdün başlıca dili haline geldiğini gösteriyordu. Özellikle de yurtlarını ekonomik gerekçeler veya merkezi hükümet tarafından sürgün edilmiş olmaları nedeniyle terk etmiş Kürtler için geçerliydi bu durum. Asimilasyonun kendi sınırları vardı; bu sınırları coğrafya (bölgenin uzakta olması), ekonomi (bölgenin ekonomik geri kalmışlığı ekonomik açıdan yok sayılmasını kolaylaştırıyordu) ve kaynak yetersizliği (Türk devletinin kısıtlı imkânları, Kürt bölgelerinde yaşayanların eğitimi ve kaynaştırılması gibi büyük bir görevin yerine getirilmesini engelliyordu) belirliyordu. Bugün bile ülkenin doğu ve güneydoğu bölgeleri Kürtçe dışında

başka dil konuşamayan ailelerle doludur. Devletin asimilasyon politikalarının ters bir etki yaratmış olduğunu da belirtmek gerekir: Bu politikalar, yavaşça olsa da, yeni bir ulusal Kürt kimliği algısı oluşturma sürecini başlatacaktı.

1938 yılında Atatürk'ün ölerek siyaset sahnesinden kaybolmasının ardından rejim, meseleyle ilgili çok daha durağan bir tavır takınacaktı. "Halefleri onun gölgesinde kendilerine meşruiyet kazandırmaya çalışmışlardı. Kemalist reformların bazı temel ilkelerinin yeniden biçimlendirilmesi veya sorgulanması siyasi sadakatsizlikle eş tutuluyordu."[21] Politika değişikliğine meyilli olmayan İnönü yönetimindeki cumhuriyetçiler bu yolu daha büyük coşkuyla takip ettiler. Bu dönemde yaşanan bir olay Kürt milliyetçiliğinin tarihine hiç silinmeyecek biçimde kazınacaktı. Bu olay, 28 Temmuz 1943 tarihinde İran sınırına yakın bir bölgede otuz üç silahsız köylünün hunharca öldürülmesiydi. Katliam emrini veren bölge komutanı Mustafa Muğlalı, hükümetin de göz yummasıyla, bu olaydaki sorumluluğunun üstünü örtmeye çalışmıştı. Beş yıllık resmi suskunluğun ardından konuyu meclisin gündemine getiren, iktidardaki cumhuriyetçileri rezil etmeye ve bölge halkmın gözüne girmeye çalışan yeni kurulmuş Demokrat Parti olacaktı. Olayın taşınması mümkün olmayan ağırlığı altında Muğlalı yargılanmış ve yirmi yıl hapse mahkûm edilmişti.[22]

Çok Partili Dönem

1937-38 döneminde isyanların sonuncusunun da bastırılmasıyla birlikte Türkiye'deki Kürt sorunu çeşitli dönüşümlerden geçti: Resmi devlet ideolojisi ile devletin yaklaşımı ve Kürtlerden duyduğu korku değişmediyse de, yerel isyanların başarısız olması ve Kürtler arasında birleştirici bir milli liderliğin olmaması, devletin asimilasyon politikalarının sunduğu eğitim olanakları üzerine kurulu sakin bir siyasi faaliyet dönemi başlatmıştı. 1950 seçimlerinde

Demokrat Partinin elde ettiği zaferle başlayan çok partili siyaset yapısı, Kürtlerin Mustafa Kemal ile halefinin iktidarı dönemlerinde gördükleri baskıları belirli ölçüde sona erdirmişti. Demokratlar, Mustafa Kemal'in Cumhuriyet Halk Partisinden kopan bir grup olmaları nedeniyle Kemalistlerle aynı kumaşa sahip olsalar da, devletin daha "lâikçi" politikalarını azaltmayı vaat etmişlerdi. Seçim kampanyası döneminde ayrıca "doğudaki kültürel kısıtlamaların" bir kısmını ortadan kaldırma ve jandarmanın kırsal kesimlerdeki baskıcı uygulamalarını azaltma sözü de vermişlerdi.[23] Demokratlar önemli bir adım daha atarak, tek parti döneminde sürgün edilmiş bölgenin önemli ailelerinden bazı isimlere de aday listelerinde yer vermişlerdi.[24]

Seçim sonucunda demokratlar doğu ve güneydoğu bölgelerinde oyların ezici çoğunluğunu kazanacaklardı. Bununla birlikte, "ayrılıkçı" hareketleri yeniden canlandırabilecek faaliyetlerde bulunamıyor, bulunmak istemiyorlardı. Türkiye'deki iktidar değişikliğinin bir diğer önemli sonucu da, daha az kısıtlayıcı ve baskıcı devlet yapısmdan faydalanan ticari burjuva sınıfının doğuşu olmuştu. Kürtler de bu değişimden yararlanmışlardı. Ancak Kürt işadamlarının büyük kısmı, tıpkı bugün yaptıkları gibi, kendi geri kalmış şehirlerini bir kenara bırakarak ülkenin ekonomik açıdan daha gelişmiş bölgelerine yatırım yapmayı seçmişlerdi Bu yaklaşım, geri kalmış Kürt bölgeleriyle başta İstanbul olmak üzere batıdaki şehirler arasındaki farkı ve mesafeyi daha da açmıştı. Farkın açılması, Kürtlerin sol siyasete geçmelerinin temel nedenlerinden birini oluşturacaktı. Demokrat Parti dönemi (1950-1960) Kürtler de dâhil olmak üzere ülkedeki tüm insanlara sıkıntılarını ve şikâyetlerini nispeten ifade edebilme özgürlüğü sağlaması açısından da kayda değer bir dönem olmuştu. Demokratlar sonunda seleflerinin otoriter eğilimlerine ve önemsemedikleri sivil ve askeri seçkinlerin huzursuzluklarına yenik düşeceklerdi. Bu dönem, Kürtlerin bakış açısından, tarihteki en önemli

yargılamalardan biriyle son bulmuştu. Kırk dokuz önemli Kürt aydın, isyan ginşimi gerekçesiyle yargılanmıştı. Mayıs 1960da Demokratları deviren askeri cunta tarafından oluşturulan hükümet yaklaşık 484 Kürt'ü tutuklamış ve 55 ağayı batı şehirlerine sürgüne göndermişti.

Demokrat Parti döneminin sona ermesi bir başka açıdan daha son derece önemliydi: Efsanesi Kürt lideri Molla Mustafa Barzani'nin Irak 'a dönerek orada Kürt milliyetçiliğinin sönen umut ateşini yeniden y akması da aynı döneme rastlamıştı. 1960 askeri yönetimi. Kürt sorununa karşı ödün sermez, son derece sert bir tutum takınmıştı: Kürt köylerinin isimlerinin değiştirilmesine yönelik bir girişimin başlatılmasına ek olarak, cunta lideri Cemal Gürsel, huzursuzluk çıkması durumunda "ordunun hiç tereddüt etmeden köyleri ve kasabaları bombalayacağı" uyansmda bulunmuştu.-[25] 1960 darbesini yapanlar, yine de, işçi sendikalan s e öğrenci örgütlerinin kurulmasına olanak sağlayan özgürlükçü bir anayasa miras bırakmışlardı. Bu gelişmeler, 1960'lann siyasi olarak gerilim dolu ortamında Kürt gruplar açısından son derece önemli siyasi örgütlenme alanlan açmıştı. Bu siyasi örgütlerin ilki, Türkiye İşçi Partisi (TİP) idi. TİP, kurulduktan hemen sonra, Kürt sorununun o dönem halk arasında bilinen veya anılan adıyla, "Şark Meselesi"ne odaklanacaktı. Parti, Kürt üyelerinin girişimleriyle, 1970 yılında açık biçimde Türkiye'de bir etnik sorun olduğunu ilan etti; söz konusu iddianın ortaya konulduğu analiz sınıfsal ve sol terminolojiyle dolu olsa da. Bir başka askeri darbenin ardından 1971 yılında Anayasa Mahkemesi *"'etnik"* ifadesini gerekçe göstererek partiyi kapatacaktı.[26]

1960Tar ülke açısından çalkantılı bir dönemdi: Sol grupların hareketli olduğu bu dönemde siyaseten aktif çok sayıda Kürt, "ulusal haklarını" elde etme çabası içerisinde Türk soluyla işbirliği içerisine girmişti. Ülkenin en geri kalmış bölgelerinin sakinleri olarak Kürtlerin, Türk halkının "kapitalist ve emperyalist

boyunduruktan" kurtarılmasından kesinlikle faydalanacağını düşünüyorlardı. Oysa Türk solunun Kürtlere karşı kayıtsız yaklaşımının yarattığı hüsran, başta üniversite gençliği arasında olmak üzere, sol görüşlü Kürt gruplarının oluşmasına yol açacaktı. 1965 yılına gelindiğinde Irak Kürt Demokratik Partisi'ne benzeyen Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi kurulmuştu. Bu parti, devrimci olmaktan öte milliyetçi bir partiydi. Solcu Kürt gruplarının en önemlisi, 1969'da kurulan Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO)'ydı. Çok sayıda devrimci Kürt grubunun çekirdeğini bu ocaklar oluşturmuştu: Bunların arasında faaliyetlerine 1984 yılında başlayan Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkeren Kürdistan) yani PKK da vardı. 1960 ve 70'li yıllarda sol görüşlü milliyetçi Kürt hareketlerinin filizlenmesinde hayati önem oynayan unsurlardan biri de kuşak değişimiydi. Toplumun geneliyle olan geleneksel bağları nedeniyle isyan dürtüleri törpülenen eski kuşağın yerini millet ve devlet kavramlarının tüm simgeleriyle büyümüş olan yeni kuşak almıştı.[27] 1975 Cezayir Anlaşması'yla İran Şahı ve dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini kaybeden Irak'taki Molla Mustafa Barzani hareketinin dağılması da Türkiye Kürtlerine kendi özgürlük mücadelelerinde "emperyalist güçlere" güvenmelerinin boş bir hayalcilik olduğunu açık biçimde göstermişti.

Sol ve sağ muhalefeti güç kullanarak ortadan kaldırmanın yanı sıra "kabul edilebilir" siyasi faaliyetler ölçeğini aşan tüm faaliyetlere de son vermeye kararlı bir cuntayı iktidara getiren 1980 askeri darbesi, Kürt kimliği oluşumu sürecini daha da hızlandırmıştı. 1930'lardaki - Kürt dilinin kullanılmasının yasaklanması ve bölge halkının çoğunlukla devlet tarafından atanan memurlarca gördükleri zulümler benzeri - yaklaşımları anımsatan katı politikalar, Kürtlerin gizliden gizliye besledikleri milliyetçi duyguları bastırmak yerine daha da kuvvetlendirerek sonunda PKK'nın üye ve destek toplamasına katkıda bulunmuştu. Dönemin Deniz

Kuvvetleri Komutanı ve 1980 darbesinin mimarlarından Bülent Ulusu, darbeden bir yıl önce bir gazeteciye verdiği demecinde ordunun güneydoğuya tatbikat yapmaya gittiğinde bölge halkının ordunun gitmesine yönelik sloganlarıyla karşılaştığını söylemişti. “Doğu kaynıyor; komünistler ve Kürtler orada tam bir işbirliği içerisindedirler.”[28]

Asker, mevcut tüm partileri kapatarak ve yeni bir siyasi sistem inşa etmeye çalışarak farkında olmadan siyasi bir boşluk yaratmıştı. Siyasi sistemin yeniden düzenlenmesi çabası, karşılık olarak, siyasi partilerin arasında ve içinde bugün de devam eden bir siyasi belirsizlik, düzensizlik ve tereddüt dönemi başlatmıştı. Tüm Türk siyasi partilerin Kürt üyeleri olmasına rağmen, bu üyelerin Kürt azınlığı meselesini gündeme getirmeye cesaret edebilmeleri ancak 1980’lerin ikinci yarısında mümkün olabilmişti. Bu söylemin ifade edilmesini sağlayan en etkin araç, yakın zamanda (yeniden) kurulan Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) olmuştu.[29] Türk devlet politikasını açıktan eleştiren SHP’nin bazı üyeleri eleştirilerini çeşitli forumlarda ifade ediyorlardı. Örneğin SHP Malatya Milletvekili İbrahim Aksoy, Avrupah parlamenterlerle 1989 yılında yaptığı bir toplantıda Kürtlerin sıkıntılarını açık biçimde dile getirmişti; Aksoy’un bu hareketi SHP içerisinde ciddi tartışmalara yol açacak, sonunda Aksoy partiden ihraç edilecekti. Bu olay Türk siyasetinde SHP’den başka ihraçların yaşanması ve Kürt siyasi partilerinin kurulmasına yol açan yeni bir safhanın başlangıcı olmuştu.[30]

1980’lerin sonlarına gelindiğinde Kürt sorunu artık siyasi sahneye tüm ağırlıyla kurulmuştu. Irak’taki baskılardan, özellikle de Halepçe’deki kimyasal saldırılardan kaçan Kürt mülteciler ve güneydoğuda şiddet olaylarının artması, meselenin daha fazla görmezden gelinemeyeceğini gösteriyordu. Kürt milletvekillerinin bu meseleyle ilgili tabuları yıkmaya yönelik dinmek bilmeyen çabalarının sonucunda basın da tartışmaya katılacaktı. Basın

artık Kürtlerden isimsiz bir azınlık veya ayrılıkçılar olarak değil, Kürtler olarak söz ediyordu. Yüz binlerce Iraklı Kürdün Saddam Hüseyin'in kanlı saldırılarından kaçarak Türkiye'den sığınma talebinde bulunmasına yol açan 1991'deki Körfez Savaşı'yla birlikte bu mesele siyasi gündemin en üst sıralarına yerleşecekti. Iraklı Kürt mültecilerin bu ikinci ve daha geniş çaplı kaçışları, Türkiye Kürtlerinin kardeşlerine yardım etmek üzere harekete geçmelerine olanak sağlamıştı; bu yardım seferberliğinin taşıdığı sembolik anlam dikkatlerden kaçamayacak kadar belirgin ve önemliydi. Ölen cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın alternatif çözümler için yaptığı yarım kalan çabaların dışında devlet politikasında önemli herhangi bir değişim yaşanmamış olsa da Kürt sorunu, göreve gelecek tüm hükümetlerin iç ve dış politikalarında önemli bir mesele olarak varlığını hissettirecekti.

Bugün Kürtler arasında büyüyen milli bilinçlenme süreci ve güneydoğuda yaşanan şiddet (Kürtlerin kendilerini ifade etmelerine karşı gösterilen geleneksel şiddet, PKK'nın yol açtığı şiddet ve devletin gösterdiği karşı şiddet), Kürtlerin bir halk olarak pek çok yönden yabancılaşmalarına yol açmıştır. Bu süreçte, yaşanan ayaklanma bölge insanlarına çok büyük sıkıntılar yaşatmaktadır, aileler dağılmış, bir kısmı başka şehirlere taşınmış, yaşam biçimleri değişmiş ve iş sahaları ortadan kalkmıştır. Elbette bu konuda tek ifade biçimi şiddet değildir: Türkiye, Kürt meselesiyle ilgili siyasi faaliyetlerle dolup taşmaktadır. Kürtler siyasi faaliyetlerini insan hakları örgütleri, kültürel demekler, siyasi partiler, yardım kuruluşları, yerel yönetimler ve geleneksel soldan İslami hareketlere kadar farklı siyasi yapılarda sürdürmektedirler. Türkler ve Kürtler, gittikçe artan biçimde, kendi psikolojik dünyalarında yaşamaktadırlar; toplumda yan yana çalışsalar da birbirlerinin niyetlerine karşı kuşkular beslemekte ve kendilerini farklı şeylerle özdeşleştirmektedirler. Bugün Türkiye'deki Kürt sorununun en tehlikeli yanı, Kürtler ile Türkler arasında her geçen gün derinleşen bu psikolojik uçurumdur.

Notlar ve Referanslar

I. Kürt ağaları ve onların devletle ilişkileri hakkında daha fazla bilgi almak için bkz. David McDovvalI, *A Modern History of the Kurds* (Londra: 1. B. Tauris. 1996), 21-37. Martin van Bruinessen, JgAa, *Shaikh and State* (Londra: Zed Boks, 1992) kitabında Kürt bölgelerinin Osmanlı İmparatorluğu'na katılma sürecini anlatıyor. Bölgeyle ilgili uluslararası politikalar hakkında bilgi almak için bkz. Kemal Kirişçi ve Gareth M. Winrow, *Kürt Sorunu: Kökeni ve Gelişimi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997), 69-79. Kürt yazarlar, Kürt bölgelerinin birleşik bir cephe kurma çabalarının önlenmesi amacıyla bölündüğünü ve onlardan beklenen tek şeyin sultana bağlı kalmaları olduğunu ileri sürüyorlar; bkz. Kendal, "The Kurds under the Ottoman Empire," (Editör Gerard Chailand, *A People without a Country: The Kurds and Kürdistan,* New York: Olive Branch Press, 1993), 14. Kürt tarihinin yalnızca Türkler ile Kürtlerin değil, aynı zamanda Kürtlerin kendi aralarında da hararetli tartışmalara neden olan bir konu olduğunu belirtmekte yarar var. Kürtler modern çağda bir devlet kurmadıklarından, herkesçe kabul edilen veya resmi bir "Kürt tarihinden" veya milli hikâyeden söz etmek çok zordur; bkz. Gürdal Aksoy, "Kürt Tarih Yazımı'nın Tarihi," *Demokrasi,* 18 Haziran 1996.

2. Siyamend Othman, "Kurdish Nationalism: The Instigators and the Historical İnfluences," 5. Yayınlanmamış bu yazı, yazarın doktora tezinin ikinci bölümünden alınmıştır. *Contribution historique a Tetude de Parti Demokrati Kurdistan-i 'Iraq. 1946-1970,* Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Paris, 1985.

3. McDovvalI, *A Modern History of the Kurds,* 41-42.

4. Kendal, "The Kurds under the Ottoman Empire," 17.

5. Editörlüğünü Philip Kreyenbroek ve Stefan Sperl'in yaptığı *The Kurds: A Contemporary Overview* adlı kitapta (Londra: Routledge, 1992) David McDowall'ın yazısı, "The Kurdish Question: A Historical Review, 17.

6. *Hamidiye Alayları* hakkında bilgi almak için bkz. van Bruinessen, *Agha, Shaykh and State;* McDowall, *A Modern History of the Kurds;*

ve Osman Aytar, *Hamidiye Alaylarından Köy Koruculuğuna* (İstanbul: Medya Güneşi Yayınlan, 1992).

7. Mete Tuncay; *Türkiye Cumhuriyeti nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931),* (İstanbul: Cem Yayınevi. 1992). s. 132.

8. Othman. “Kurdish Nationalism." 8.

9. McDouall. “The Kurdish Question,” 17.

10. Editörlüğünü Seyfettin Gürsel'in yaptığı *Türkiye'nin Kürt Sorunu* adlı kitapta Cumhur Keskin'in “Türkiye'nin Kürt Politikası ve Resmi İdeoloji" başlıklı yazısı (İstanbul: TÜSES, 1996). 52-54.

11. Mustafa Kemal. *Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923),* (Ankara: Kaynak Yayınlan. 1993). 104-5; Kirişçi ve Winrow, 96.

12. Bilal Şimşir. *İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de “Kürt Sorunu" (1924-1938),* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991), 58.

13. Şeyh Said îsyanı’nın kaynağı ve gelişimi hakkında daha fazla bilgi edinmek için bkz. Robert Olson, *The Enıergence of Kurdish Nationalism and the Sheikh Said Rebellion, 1880-1925* (Austin: University of Texas Press, 1989).

14. Devlet bu isyanı, diğer Kürt muhalifleri ortadan kaldırmak için bir fırsat olarak kullanmıştı. Bu muhalifler arasında İstanbul merkezli Kürt İlerleme ve Dayanışma Cemiyeti’nin başkanı Seyit Abdülkadir de bulunuyordu. Abdülkadir’in Şeyh Said’ten ayn olarak darağacına götürülürken bazı yandaşlarıyla birlikte “Yaşasın Kürt Ülküsü! Yaşasın Kürdistan!” diye bağırdıkları söyleniyordu. Ergün Aybars. *İstiklâl Mahkemeleri* (1. ve 2. cilt), (İzmir: İleri Kitabevi, 1995), 309.

15. Tuncay, *Türkiye Cumhuriyeti ’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931),139-43.*

16. Keskin, “Türkiye’nin Kürt Politikası ve Resmi İdeoloji,” 58.

17. Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey* (Londra: Oxford University Press, 1961), 261.

18. Örneğin 1930’larda kamusal alanda Kürtçe konuşanlar kelime başına beş kuruş para cezasına çarptırılıyorlardı. Muhsin Kızılkaya ve Halil Nebiler, *Dünden Yarına Kürtler (Ankara:* Yurt Kitap-Yayın, 1991), 36.

19. Taha Parla, *Türkiye 'de Siyasi Kültürün Resmi Kaynakları: Kemalist Tek Parti ve CHP'nin Altı Oku* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), 182-83.
20. Ümit Cizre Sakallıoğlu, "Historicizing the Preseni and Problematizing tlıe Futurc of the Kurdish Problem: A Critique of thc TOBB Report on the Eastenı Question," *New Perspectives on Turkey 14* (İlkbahar 1996): 6; Tanıl Bora, *Milliyetçiliğin Kara Baharı* (İstanbul: Birikim Yayınları, 1995), 74-75.
21. Henri J. Barkey ve Graham Fuller, "Turkey's Kurdish Question: Critical Turning Points and Missed Opportunities," *Middle East Journal* 51. sayı 1 (Kış 1997): 64.
22. Muğlalı hüküm giydikten kısa süre sonra ölmüştür. Mensuplan öldürülmüş olan Milan aşireti Demokratlara büyük minnet duymuş ve Demokrat Parti'ye ve 1960'h ve 70'li yıllarda onun devafhı niteliğindeki Adalet Partisi'ne sadık kalmıştı. İronik biçimde, son yıllarda saf değiştirerek İslamcı Refah Partisi'ne destek vermiştir. Günay Aslan, *Yas Tutan Tarih: 33 Kurşun* (İstanbul: Pencere Yayınlan, 1989), 40-43.
23. Cem Eroğul, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi* (Ankara: İmge Kitabevi, 1990), 49.
24. Atilla Hun, *Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde Çok Partili Sisteme Geçişten Günümüze Gelişmeler* (Ankara: Yenidoğuş Matbaası, 1995), 15.
25. McDowall, *A Modern History of the Kurds,* 404.
26. Sadun Aren, *TİP Olayı (1961-1971)* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1993), 70-72. TİP'in süreçle ilişkisi yalnızca kelimelerle sınırlı değildi. 1967 yılında Kürt bölgelerinde Şark Toplantıları adı altında çok sayıda protesto mitingi düzenlenmişti. TİP üyelerinin bu eylemlerin bazılannda aktif rol almaları devlet yetkililerinin dikkatlerinden kaçmamıştı.
27. Aytekin Yılmaz, *Etnik Ayrımcılık: Türkiye, İngiltere, Fransa, İspanya* (Ankara: Vadi Yayınları, 1994), 72.
2 8. Cüneyt Arcayürek, *Müdahalenin Ayak Sesleri, 1978-1979* (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1985), 272. 6 Eylül 1979 tarihinde yapılan bu görüşme Arcayürek kitabını yazana kadar gün yüzüne çıkmamıştı.
29. SHP sonunda dağılacak, ardından yeniden birleşip 1990'larda Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) adını alacaktı.
30. Bunlar sonraki bölümde daha ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

2

››››››

PKK Sahneye Çıkıyor

PKK'nın 1984 yılında Kürt halkının bağımsızlığını amaçlayan devrimci bir örgüt olarak ortaya çıkışı, Kürt ulusal hareketinin evriminde çok önemli yeni bir safhayı başlatmıştı: Çağdaş Türk tarihindeki en uzun süreli Kürt isyanı olan, bugün on üç yılı aşkın süredir devam eden silahlı mücadele safhasına geçilmişti.[1] Türkiye'deki Kürt sorununun bugünkü şeklini alması sadece PKK'ya bağlı değildir: Başta İran-Irak ve Körfez savaşları olmak üzere, Ortadoğu'nun diğer bölgelerinde yaşanan olaylar PKK'ya önemli ölçüde siyasi ve askeri manevra alanı sağlamıştı. Örgütün jeopolitik değişikliklerden faydalanması ve sergilediği direnç, Türkiye içerisinde ciddi bir destek bulmasına imkân tanımıştı. Örgütün uzun vadede varlığını sürdürüp sürdüremeyeceği bilinmez ama Türkiye'nin iç ve dış siyasetini ciddi biçimde değiştirmeyi başardığı açık biçimde ortadadır. İşte bu yüzden işe örgütün bir tahlilini yaparak başlamanın doğru olacağını düşünüyoruz. Kitabın bu bölümünün amacı PKK'nın gelişim sürecini ayrıntılarıyla vermek ya da askeri başarıları ile yenilgilerini anlatmak değildir.

PKK, özellikle sol kökenli bir örgüt olması nedeniyle, aslında milliyetçi Kürt hareketleri arasında sıra dışı bir olgudur. Başta Irak'takiler olmak üzere diğer Kürt partilerinin büyük çoğunluğu belirli bölgesel ve aşiret temeline dayalı daha geleneksel

Kürt çevrelerinden doğmuştur.[2] Bu partiler, Kürt nüfuslarının en az asimile olmuş kesimlerini temsil ediyorlardı. PKK ise aksine, pek çoğu şiddet yanlısı birtakım radikal sol görüşlü Türk grubunun ortaya çıktığı 1970'lerin anarşi ve kargaşa ortamı içerisinde doğmuştu. Çok daha asimile olmuş çevreler içerisinden çıkan Ankara'daki sol görüşlü Kürt öğrenciler 1973 yılından itibaren bir hareket kurmanın planları içerisine girdiler ve 1978 yılında PKK ilk kongresine gerçekleştirmeye karar verdi, Abdullah Öcalan'ın önderliğinde gizlice kuruldu. Örgütün başlangıçtaki eylemleri Kürt toprak ağalarına yönelikti; bu eylemlerin arasında Süleyman Demire! 'in Adalet Partisi'nden bir Kürt milletvekiline yönelik suikast girişimi de vardı. PKK, bu tür eylemlerle, hakları ellerinden alınmış insanların savunucusu olarak kendisine isim yapmayı başardı.[3] Aynı zamanda güneydoğudaki en etkin Kürt grubu haline gelerek güvenlik güçlerinin dikkatini çekti.[4] Güvenlik güçlerinin baskılan karşısında Öcalan, 1980 darbesinin ağından kurtularak parti yönetiminin büyük kısmıyla birlikte Suriye ve Lübnan'a kaçmaya karar verdi ve o tarihten beri oralarda yaşamaktadır.[5] Öcalan kaçıp kurtulmayı başardıysa da çok sayıda örgüt üyesi askeri yönetim tarafından hapse atılır. Ancak askeri yönetimin doğu ve güneydoğuda gelişigüzel uyguladığı baskılar, PKK'nın çok sayıda yandaş toplamasına yardım edecekti, bu yandaşların büyük kısmı o dönemde Diyarbakır'da hapiste yatmaktaydı. PKK'ya yeni katılanların ilk gerçek eğitimlerini aldıkları Lübnan'da Suriye himayesinde bulunan Öcalan ve küçük grubu, bazı Filistinli gruplar ve Suriye istihbaratı ile yakın ilişkiler kurmayı başarırlar.

PKK, rakip Kürt örgütlerle yaptığı kanlı mücadelelerden galip çıkıp güneydoğuda konumunu sağlamlaştırmasının ardından, devlete karşı ilk ciddi eylemini 1984 yılının Ağustos ayında gerçekleştirdi. O tarihten itibaren örgüt güç toplamaya başlamıştır. Örgütün başlangıçta acemi olan üyeleri, PKK'nın gücünün zirveye çıktığı 1991-1993 döneminde çok ciddi deneyimler kazanmışlardı.

Ankara, PKK'nın ortaya koyduğu bu eylem biçimine ve örgüt yapısına hazırlıksız yakalanmıştı. Bu örgüt, yıllar içerisinde ortaya çıkıp kaybolan o küçük çeteler veya grupların aksine, son derece iyi tanımlanmış bir siyasi gündeme ve eşsiz bir disipline sahipti. PKK, siyasi gündemine bağlı olarak, kendisini üç unsura bölmüştür. En temel organ partinin kendisi, yani PKK'dır. 1985 yılında kumlan Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin görevi, örgüte üye kazandırmak, istihbarat sağlamak, Türkiye ve yurtdışında propaganda faaliyetlerinde bulunmaktı. Örgütün üçüncü ayağı ise 1986 yılında kurulan Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu'dur.[6]

Ankara'nın verdiği ilk tepki ağırlıklı olarak askeri çerçevede olmuş, sınır ötesine düzenlenen tüm hava saldırılarında Iraklı Kürtler arasında PKK'lılara oranla çok daha fazla zayiat verilmişti. Zamanla Türk devleti hatalarından ders çıkararak bölgede başta askeri olmak üzere örgütün önemli kaynaklarını hedef almaya başladı ve PKK'ya karşı önemli askeri başarılar elde etti.[7]

İran-Irak Savaşı'nın (1980-1988) başlaması ve sonrasmda yaşanan Körfez Savaşı (1991), PKK'ya Ankara hükümetiyle mücadelesinde ciddi bir stratejik derinlik kazandırmıştı. îlk savaşta Bağdat yönetimi ülkenin kuzeyindeki askerlerinin sayısını ciddi ölçüde azaltmaya zorlanmış, böylece bölgede bir güç boşluğu doğmuştu. Aynı şekilde, çok daha kısa süren Körfez Savaşı'nda da Irak birlikleri Kuzey Irak'tan çıkarılmıştı; daha da önemlisi ise ABD, İngiltere ve Fransa'nın himayesinde bölgede fiilen bir özerk Kürt bölgesi oluşturulmuştu. PKK, faaliyetlerini engelleyecek bir askeri gücün olmayışından her türlü faydalanmaktadır. Öte yandan, bölgenin denetimini bir gün yeniden eline alması durumunda Irak yönetiminin Ankara'ya olumlu yaklaşacağı yönündeki Türk tezi de doğru değildir. Türkiye, PKK'nın Kuzey Irak'taki hareket özgürlüğünü kısıtlayabilmek adına uluslararası sınırları geçerek çok sayıda - havadan veya karadan, büyük veya küçük - askeri operasyon gerçekleştirmiştir.

Amaçlar

PKK, en başından itibaren, amacının birleşik, bağımsız bir Kürt devleti kurmak olduğunu ilan etmiş, dolayısıyla Pankürtçü hayallerini asla gizlememiştir. PKK'nın bağımsızlık dışında bir amacı daha vardı. Kürt toplumunun feodal yapısını değiştirmek için siyasi ve sosyal bir devrim gerçekleştirmeyi amaçlıyordu. Başlangıçta kendini Marksist-Leninist şeklinde tanımlamış ve Türkiye Kürdistan'ındaki "Türk emperyalizmi" dâhil olmak üzere emperyalizme direnirken genellikle dönemin antiemperyalist söylemini benimsemişti. PKK'nın programı aşırı sol kesimin sloganlarını yansıtıyordu: Sınırları Türkiye, Irak, İran ve Suriye'nin kontrolünde olan Kürdistan, "kapitalizmin zincirindeki" en zayıf halkaydı ve emperyalizme karşı savaş Kürdistan'ın doğal kaynaklarının sömürülmesine karşı verilen savaş anlamına geliyordu. PKK sıkı bir milis yapısı ve her türlü örgüt içi tartışmayı veya örgüt ve faaliyetleri hakkında dışarıya bilgi sızmasını engelleyen Leninci "demokratik merkeziyetçiliği" benimsemişti. Soğuk Savaş sonrası ortama uyum sağlanılması amacıyla Marksist-Leninist çizgi terk edilmiş olsa da, örgütün bu özellikleri günümüze kadar büyük ölçüde bozulmadan gelmiştir.

PKK, bir örgüt olarak, kendisini son derece ciddiye almakta ve önemli bir konuma sahip olduğuna inanmaktadır. Varlığını uzun süre sürdürebilmek için gerekirse kurumsallaşabilecek bir "ulusal kurtuluş" örgütü olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Belirli aralıklarda düzenlediği ulusal kongrelerde kararlar "demokratik" biçimde alınmaktadır. Örgüte militan olarak katılmaya ilişkin kuralları, bir terfi sistemi ve benzeri yasaları vardır.[8] Bu kongreler ve oralarda alınan kararların yayınlanmasıyla örgütün tamamen tek bir kişinin kontrolünde olduğu kanaatinin silinmesi amaçlanıyor olsa da, bu eylemler kuşkusuz hareketin bir yapıya, amaçlara ve bunlara ulaşabileceği siyasi araçlara sahip olduğunu göstermek üzere gerçekleştirilmektedir.

PKK, Marksist-Leninist çizgiyi terk etmiş olduğunu iddia ederek, o dönemde Türk siyasetinde egemen olan geniş, aşırı solcu ortamı yansıtan başlangıçtaki radikal duruşunu doğrulamaktadır. Buna ek olarak PKK sözcüleri, Türk devletinin o dönemde varlıklı Kürt toprak ağalarının ve tüccarların büyük kısmını kendi tarafına çekmeyi başararak PKK'yı daha yoksul işçi ve köylü sınıflarından yandaş toplamaya sevk ettiğini ileri sürmektedirler. Dünyadaki silahlı mücadelelerin neredeyse tamamı sol kaynaklıydı ve bu mücadeleleri yürüten kişiler hareketlerini haklı çıkarmak için uygun devrimci sol söylemi ve ideolojiyi yayıyorlardı. Dolayısıyla PKK en başından itibaren Türk devletine karşı devrimci şiddet kullanma yoluna gitmişti.

Doğrusu solcu söylemin ardına gizlenen PKK ilk kurulduğu andan beri milliyetçi bir hareket olmuştu. Sömürülen Türkiye'yi ve Ortadoğu'nun diğer kısımlarını kurtarmayı vaat etmiş olmasına rağmen örgüt yapısı kesinlikle Türk solundan bir kopuşu ve "ortak mücadelenin" terk edilmesini ifade ediyordu.[9] Muhakkak ki bunda 1970'lerde kendi sınıfsal mücadelesinde *fedai* olarak kullanılmak üzere doğu ve güneydoğundan yandaş toplamaya çalışan Türk solunun doğrudan ve dolaylı etkisi de vardı. Sonuç olarak, PKK'nın milliyetçilik iddiası zamana ayak uydurma çabasının yam sıra gerçek benliğine dönüşün de ifadesidir. Kuramcı Türk sol hareketlerinin bir ürünü olmasına karşın PKK, bu grupların 1980'de ordu tarafından ortadan kaldırılmalannı yakından izlemişti. Radikal ve şiddet yanlısı sol örgütler Avrupa veya Ortadoğu'nun hiçbir noktasında başarıya ulaşamamıştı. Milliyetçi gruplar ise aksine çok daha uzun ömürlü olmayı başarmışlardı. Milliyetçilik, kitleleri harekete geçirme konusunda eşsiz olduğunu kanıtlamıştır.

PKK esasen milliyetçi bir örgüt olsa da siyasi solu tamamen terk etmiş olduğunu varsaymak son derece yanlış olur. Sosyalist bir devlet kurmaya adanmış bir milliyetçi kurtuluş hareketi söylemine sahiptir. Parti bayrağında orak ve çekicin yer almaması

kararını onaylayan Öcalan, bunun kesinlikle sosyalizmden uzaklaşıldığı anlamına gelmediğini de bilhassa belirtmişti.[10] Örgütün "sol köklerini" tamamen terk etmemiş olması tamamen taktik ve stratejik gerekçelere bağlıdır. Taktiksel olarak kişinin ideolojisinde değişiklikler yapması onu tamamen terk etmesinden çok daha kolaydır. Yeni üyeler toplanmasında ve yandaşların kontrol altında tutulmasında tutarlı bir ideolojik dünya görüşü çok büyük önem taşımaktadır. PKK stratejik ve siyasi açıdan bugün hâlâ Türk solunun desteğine ihtiyaç duymaktadır. PKK, Türk solunun 1970'lerde Kürt meselesini önemsememiş ve 1980 darbesi karşısında direnememiş olması nedeniyle hayal kırıklığına uğramış olsa da, Türk siyasetinde ve toplumunda eski Kemalist devlet yapısının geleneksel ideolojik ilkelerinin bazılarına karşı olan merkez sol kuvvetlerin desteğini almadan donanımlı ve kararlı bir Türk devletine karşı başarıya ulaşamayacağını bilmektedir. PKK Kürt grupları içerisinde sol inanca ve terminolojiye bağlı tek örgüt değildir; Kürt aydın Orhan Kotan'ın ifade ettiği gibi, Kürt gruplarının çoğu hâlâ 1970'lerin terminolojisini kullanmakta ve yeni süsü verdikleri eski fikirleri tekrarlayıp durmaktadırlar.[11]

1995 yılının başından itibaren PKK'nın siyasi yöneliminde ciddi bir değişim yaşanmaktadır. Söylemlerinde Marksist-Leninist düşünce artık belirgin bir yere sahip olmasa da, partinin hâlâ Leninci "demokratik merkeziyetçiliğin" bazı özelliklerini barındırdığı da söylenebilir. PKK, İslam'ın " insanları sömürdüğü" söylemini terk ederek İslam'ı kabul etmiştir. Doğrusu İslamcı bir hareket olan Kürdistan İslam Partisi şu sıralar sürgündeki PKK meclisine kabul edilme sürecindedir (aşağıya bakınız). PKK artık Türkiye'nin mevcut sınırları içerisinde siyasi uzlaşmadan söz etmektedir.[12] Öcalan, Londra'da Arapça yayınlanan *al-Hayat* gazetesine verdiği bir demeçte Ortadoğu'daki Kürt bölgelerinin geleceğiyle ilgili kafasında bir dizi federasyon fikri olduğunu vurgulamıştı. Bunlar Türk-Kürt, Irak'ta Arap-Kürt ve İran'da Fars-Kürt

federasyonları olacaktı.[13] PKK Kürt halkının tek siyasi temsilcisi olduğu iddiasını daha fazla sürdürmemektedir. Öcalan'ın, Türk devletiyle müzakere yapılması durumunda ille dc şahsen kendisiyle görüşülmesinin gerekmediğini söylediği belirtilmektedir. Bu yaklaşıma bakıldığında PKK'nın mevcut siyasi ortamla ilgili değerlendirmesinde çok daha gerçekçi bir tutum sergileme sürecine girmiş olduğu söylenebilir. 1995 yılında ismi verilmeyen bir yerde toplanan beşinci PKK Kongresi'nde parti yukarıda sıraladığımız politika değişikliklerinin pek çoğunun sağlamlaştırılarak izlenilmeye devam etmesine karar vermişti.

PKK'nın bağımsız Kürdistan amacını terk etmiş olduğu iddiası ne kadar gerçekçidir? Aslında bir ölçüde bu iddia gerçeği yansıtmaktadır: Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği gibi olası güçlü hamilerin sahneden çekilmeleri, bununla birlikte Türk devletinin gücünün sınırlarının farkına varılması ve en önemlisi, Türkiye'deki Kürtler arasında tam bağımsızlık için gerçek anlamda destek bulunamaması ciddi bir bağımsızlık iddiasında bulunulmasını güçleştirmektedir. Öte yandan, PKK militanlarının bu değişimi özümsememiş oldukları da görülmektedir. Askeri bir zafer elde etmenin imkânsız olduğunu kabul etmekle birlikte PKK öncülüğündeki mücadelenin yaratacağı bedellerin Türk devletini doğu ve güneydoğuyu terk etmeye zorlayacağını, böylelikle bağımsız bir devlet kurulmasının önünü açacağını beklemektedirler.[14] Açıkça görülüyor ki PKK aynı anda iki farklı söylem kullanmak zorundadır: Uluslararası tutumunu değiştirmeye çalışırken asıl mücadeleyi veren militanlarını da motive etmeyi ihmal etmemek zorundadır. Söz konusu militan toplamak ve son derece elverişsiz koşullar altında onları savaş alanında tutmak olduğunda, kültürel özerklik ile Kürt dili okullarının bağımsız bir devlet vaadi kadar etki yaratamayacağını örgütün bilmesi gerekir.

PKK'nın sadece askeri düzene sahip bir terör örgütü olduğunu varsaymak yanlış olur. Bugüne kadar hiçbir milliyetçi hareket siyasi

eylemlere ve hazırlığa başvurmadan PKK kadar başarılı olamamıştır. Örgütün askeri hüneri yalnızca siyasi olarak örgütlenmesini kolaylaştırmıştır. PKK, çoğunlukla yoğun ve hatta kendi bakış açısına ters biçimde şiddete başvuran, gerektiğinde değiştirilse de farklı amaçlara sahip ilk ve en önemli siyasi örgüttür. Bu şiddet eğilimi esasen örgütün temel karakterinden sonra gelmektedir; şiddet aracı PKK için önemsiz değildir, şiddet siyasi amaçları tanımlamak ve onlara erişmek için kullanılmaktadır.

1995 yılının sonunda PKK, Türk hükümetiyle müzakerelerde siyasi nüfuzunu arttırmakta dış güçlerin rolüne daha fazla önem verme kararı alacaktı. Bu kararda iki etkenin rol oynadığı söylenebilir. İlk etken olarak PKK'nın o dönemde askeri alanda aldığı yenilgilerin yarattığı endişe gösterilebilir. Örgüt, özellikle karanlık çöktüğünde kasabaları, köyleri, hatta yolları kontrolü altında tuttuğu 1990'ların başlarındaki durumun aksine, artık güneydoğudaki çok sayıda büyük ilin kontrolünü kaybetmiştir; bölgeye gidenler şehirlerde çok daha az sayıda olay yaşandığını ve sokaklarda yürümenin daha güvenli olduğunu belirtmektedirler. Boykot ve kepenk kapatma gibi protesto eylemlerini azaltmak zorunda kalmıştır. Diğer yandan, bu nispi sükûnet ortamının sağlanmasının maliyeti çok ağır olmuştur, zira ordu bölgeyi askeri birlikler ve güvenlik güçleriyle doldurmak zorunda kalmıştır. Geniş bir askeri kuvvetle mücadele etme kararlılığını sürdürdüğü sürece devletin PKK'nın şehirlerde ve kırsal kesimlerdeki faaliyetlerini bastırması olasıdır. Ordunun bölgedeki varlığını geri çekmesi halinde PKK'nın eylemlerinin yeniden başlayacağını kestirmek çok zor değildir. PKK hükümetle diyaloga girmek için yeni girişimlerde bulunduğunda devletin bu çabaları örgütün zayıflığına yorması aslında son derece doğaldır. Ancak görünüşteki bu zayıflığın geçici mi yoksa kalıcı mı olduğunu da sormak gerekir. Bize göre Türk devleti, PKK'nın öncüsü olduğu geniş milliyetçi Kürt hareketini bastırmayı başaramamıştır ve muhtemelen bu hareketin

aldığı askeri yenilgilere rağmen siyasi düzeyde güç ve zemin kazanmasına katkıda bulunmaktadır.

PKK'nın Türkiye ile müzakerelere vurgu yapmasının bir diğer nedeni de bu safhada müzakerelerin örgütün temel siyasi amacını ifade etmesidir: PKK, Türk devletinin gözünde Kürt halkının temsilcisi olarak meşruiyet kazanmayı amaçlamaktadır. PKK, Türk devletinin askeri operasyonlarına (şu veya bu şekilde) sonuna kadar direnebilir, ama silahlı mücadelenin bir anlamı olacaksa sonunda iki taraf arasında bir tür müzakere zemini oluşmalıdır. PKK silahlı mücadelesini askeri bakımdan asla kazanamaz. "Kazanmak," yalnızca devletin PKK'yı bir şekilde tanımaya zorlanması anlamına gelebilir. Bu noktada PKK'nın Türk devletiyle uzlaşmaya varabilme imkânı konusunda gittikçe yoğun kaygılar taşımaya başladığı söylenebilir; aslında devlet de kendi çıkmazlarıyla boğuşmakta, ciddi anlamda zemin oluşmasına karşın herhangi bir yeni girişimde bulunamamaktadır. Sonuç olarak PKK'nın Türk devletinin bir Kürt kimliğiyle "müzakere" etme istekliliğini harekete geçirmek için ilave dış baskıları devreye sokması şarttır.

Kuzey Irak'taki kısmen olumlu ortam, PKK'ya Batılı basın organları ile çıkar gruplarına geçici bir erişim kapısı sunmaktadır. ABD, Fransa, İngiltere ve Türkiye'nin Kuzey Irak Kürtlerini Saddam Hüseyin'in zulmüne karşı koruyor olmaları, bu devletlerin hiçbirinin PKK'ya karşı olumlu bir tutuma sahip olmamasına karşın, dolaylı olarak büyük "Kürt davasına" destek sağlamaktadır.[15] Kürtlerin durumu her ülkede farklı olmakla birlikte içler acısıdır; Saddam'ın tehditleri devam ettiği sürece yabancı müdahalesi de varlığını sürdürecektir. Uluslararası sınırların gizli geçişlere müsait olması ve Iraklı Kürtlerin yaptıkları gösterilerin elde ettiği başarılar da Türkiye'deki Kürt davasını beslemektedir; Kuzey Irak'taki olayların Türkiye Kürtleri üzerinde daima bir yansıması olmaktadır. Çeçenler, Abhazlar ve Bosnalı Müslümanlar gibi Türk liderlerinin ve halkının desteklediği diğer ayrılıkçı ve

bağımsızlık mücadeleler de Türkiye Kürtlerinin davasına psikolojik güç katmaktadır.

Taktikler

PKK, kurulduğundan beri şiddet ve terörü siyasi örgütlenmeyle harmanlayarak klâsik isyan taktiklerine başvurmuştur. Örgüt terör eylemlerini başlangıçta sistematik olarak Kürt cephesi içerisindeki olası rakiplerine, diğer solcu örgütlere ve sonrasında da devletle işbirliği içerisinde olduklarından kuşkulanılan "işbirlikçi" Kürtlere yöneltmişti. PKK devlete ve onun temsilcilerine yönelik düzenli, sistematik şiddet eylemlerine ancak isim yaptıktan sonra başlayacaktı. PKK'nın diğer Kürtlere karşı sergilediği şiddet korkunç boyutlara varmıştır. Örgütün baş düşmanları, para için devletin emirlerini yerine getirdiklerini düşündükleri köy korucularıdır. Başka insanların köy koruculuğuna geçmesini önlemek için örgüt korucular ile ailelerine baskılar uygulamakta, çoğu zaman saldırmakta ve onları toplu biçimde katletmektedir. Öcalan, geçmişte yaptığı bir konuşmada, terör tercih ettiği bir araç olmasa da "şiddetin zorlu ve sıkıntılı, ancak kesinlikle sonuç veren bir alternatif olduğunu" söylemişti.[16] Sonuç olarak acımasız biçimlerde uygulanan bu şiddet Kürt davasına ağır zararlar vermektedir. PKK'nın Türk öğretmenleri ve memurları öldürerek, okullar ile diğer kamu binalarım yakarak Türk devletinin güneydoğudaki varlığını azaltmaya yönelik çabalan, tayin edilen masum memurların bu mücadeleye kurban edilişlerini izleyen Türk halkını öfkelendirmektedir.

PKK'nın başlıca odak noktası Türk ordusunun güneydoğudaki askeri varlığı olmuştur. PKK, bu tür bir zorluğa tamamen hazırlıksız yakalanan bir orduya karşı standart isyan taktikleri kullanıp *düşmanını* güneydoğunun geniş kesimlerinin dışında tutarak etkileyici sonuçlar elde etmişti. Hatta Türk ordusuyla çok büyük

çatışmalara girmiş, ancak çok ağır kayıplar vermişti. PKK'ya Kürt kitleleri arasında popülerlik kazandıran şeyler Türk ordusuna karşı savaşması ve büyük bir ordu karşısında ayakta kalmayı başarabilmesidir.

Öte yandan, PKK'nın ortaya çıkması ve hareket tarzı, güneydoğudaki Kürt nüfusu açısından sıkıntılar ve güçlüklerle dolu yeni bir dönemi de başlatmıştır. Devlet güçlerine karşı yürütülen gerilla eylemleri sonucunda Türk ordusunun ve emniyet güçlerinin güneydoğudaki varlığının yoğunlaşmasıyla birlikte sıradan Kürtlerin yaşamları eskiye göre çok daha zor hale gelmiştir. PKK, devleti tahrik ederek şiddetli isyan bastırma taktikleri kullanmak zorunda bırakmaya çalışıyordu. Bunu yapmaktaki amacı, Kürtlerin tutumlarım radikalleştirmek, Kürtleri taraf seçmeye zorlamak ve PKK'yı bölge halkının sesi haline getirmekti. Bu bağlamda PKK bölgedeki aşiretler arasındaki mevcut ayrılıklardan sonuna kadar faydalanmıştı. Sonunda da PKK'nın eylemleri ve devletin bunlara verdiği sert karşılıklar tam da PKK'nın istediği türden bir radikalleşmeye katkı sağlayacaktı.

PKK, gücünün ve etkisinin dorukta olduğu (1991-93) dönemde devletin kasabalar ve köylere girişini engelleyerek ve basın ile siyasi partiler de dâhil olmak üzere ana akım Türk kurumlarının bölgeye girişlerini kısıtlayarak güneydoğuda siyasi bir boşluk yaratmaya çalışıyordu. Ayrıca kepenk kapatma ve oturma eylemleri gibi sivil itaatsizlik kampanyaları yürütüyordu. Kurduğu gizli mahkemelerde insanları yargılıyor, bölge sakinleri arasındaki anlaşmazlıklara hakemlik yapıyordu. Tüm bunları, merkezi hükümetin idaresine fiilen karşı çıkabileceğini göstermek için yapıyordu. Daha sonra da Kürtler ile Türkler arasındaki uçurumu derinleştirmek amacıyla başta okullar ve öğretmenler olmak üzere diğer devlet kurumlarına saldırıyordu.

Sivillere ve devletin temsilcilerine yönelik şiddet eylemleri ve güvenlik güçlerine yönelik askeri eylemlere bölge halkının

saygısını ve desteğini kazanmayı amaçlayan siyasi bir strateji eşlik ediyordu. Çoğunlukla Kürt nüfusunun mevcut öfkesinden faydalanmaya dayanan siyasi unsur çok büyük önem arz etmektedir, zira kırsal bölgelerde dolaşan isyancılar ile militanların hayatta kalmaları büyük ölçüde bölge halkından gıda ve barınma yardımı almalarına bağlıdır. Buna ek olarak, örgütün kaybettiği insan gücünün yerini doldurmaya devam edebilmesi için siyasi eğitim süreci de şarttır.[17]

PKK, bizzat kabul ettiği gibi, sivil itaatsizlik eylemlerinde pek başarılı olamamıştı. Bu eylemler açık siyasi hedefler belirtilmeden çok sık başlatılıyor, sivil halkın cezalandırılmasına ve güvenlik güçlerinden baskı görmelerine yol açıyordu.[18] Sonuç olarak PKK tüm enerjisini yeniden askeri eylemler düzenlemeye ve Türk ordusunun gittikçe artan etkisine karşılık olarak faaliyet alanlarını mümkün olduğunca genişletmeye karar verdi.

Finansman

PKK Türkiye'deki en önemli Kürt örgütü olmayı birkaç faktör sayesinde başarmıştır. Siyasi kimliği, başlattığı isyanın süresi ve kanla, canla ödediği bedellerden söz ettik. Örgütün bu bağlılığı, çok sayıda Kürdün sevgisini olmasa da saygısını kazanmasını sağlamıştır. PKK'nın başarısını yalnızca yiğitlik, vahşet, hatta ülkülere bağlamak yanlış olur. Bu başarı da paranın da çok büyük payı vardır. PKK'nın sahip olduğu eşsiz finansman imkânları mesajını yaymasında, eylemlerini gerçekleştirmesinde ve üye toplamasını kolaylaştıran geniş bir altyapı yaratmasında önemli bir itici güçtür.

PKK'nın para kaynakları oldukça tartışmalı bir meseledir.[19] PKK, parasının büyük kısmını Türkiye'deki ve çoğunlukla da yurtdışındaki Kürtlerden gelen bağışların oluşturduğunu iddia etmektedir. Türk yönetimi ise örgütün parasının kaynağı olarak hırsızlık ve soygun eylemlerini, Kürtler ile mümkün olan yerlerde

Türklerden zorla veya koruma parası olarak alınan paraları ve en önemlisi Türkiye ile Avrupa arasındaki muazzam uyuşturucu trafiğini göstermektedir.[20] Başka uzmanlar bu listeye PKK'nın yaptığı küçük ve orta ölçekli iş yatırımlarını da eklemektedir.[21]

Dışarıdan bir uzmanın bu iki iddiamn ne ölçüde doğru olduğuna karar verebilmesi çok zordur. Esasen her iki tarafın söylediklerinde belirli oranda gerçeklik payı olduğunu görmek mümkündür. Kayda değer sayıda Kürt, PKK'nın Türkiye'nin her yanındaki Kürtlerden "vergi topladığından" söz etmektedir; örgütün Kürtlere (fırsat bulduğunda da Türklere) ait her türlü işyerinden zorla para toplamakta ne kadar etkili olduğunu gösteren dolaylı kanıtlar da mevcuttur. Örgüt, Iraklı ana Kürt gruplarının yaptıkları gibi, sınırdan geçen kamyonlardan (ki bunların arasında kaçakçılar da vardır) gümrük vergisi alarak gelir elde ettiğini itiraf etmektedir. "İşbirlikçi toprak ağalarından" da gelir sağlamaktadır.[22] Bir diğer önemli gelir kaynağı da Batı Avrupa'da yaşayan geniş Kürt nüfusudur. Sayıları beş yüz bini bulan Avrupa'daki Kürtler PKK'ya son derece cömert bağışlarda bulunmaktadırlar. Bu paralar örgütün Avrupa'daki faaliyetlerinin desteklenmesinin yanı sıra silah satın ahmında da kullanılmaktadır. Türkiye'de olduğu gibi, bu paraların bir kısmı maaşlarının neredeyse yüzde yirmisini bağışlayan gönüllülerden, geri kalan kısmı da zorla alınmaktadır. Kuşkusuz pek çok Kürt, PKK'nın davasma cam gönülden destek vermektedir, ancak muhtemeldir ki bu insanlann çoğu davaya destek olsalar da kendilerinden vergi toplanmasmı istememektedir. İnsanların tehdit edildikleri ve kendilerinden zorla koruma parası talep edildiğine dair bilgiler sıklıkla gelmektedir.

Gerilla savaşının yürütüldüğü güneydoğuda gözdağı yöntemine ne kadar sıklıkla başvurulduğunu hayal etmek son derece kolaydır. Bazı köyler aşiret bağları, bağlılık veya çaresizlik gibi çeşitli nedenlerden ötürü PKK yanlısı iken, bazıları da yine farklı gerekçelerle PKK karşıtıdır. Açıkça biliniyor ki PKK, "düşman"

bölgelerden ve devletle ilişkisi olan pek çok Kürt'ten tehdit yo-luyla para toplayabilmektedir. PKK'nın koyduğu vergiler, başta uyuşturucu olmak üzere, güneydoğudaki her türlü ekonomik faaliyeti kapsamaktadır.

PKK'nın uyuşturucu ticaretiyle ilişkisi oldukça tartışmalı bir konudur. Türk hükümeti, Avrupa'ya Türkiye'den giren uyuşturucunun büyük kısmından örgütün sorumlu olduğunu ileri sürmektedir. Gerçek şu ki bu bölge uyuşturucu trafiği için daima önemli bir kanal olmuştur. Kanunsuzluk ve gerilla savaşının hüküm sürdüğü ve çok büyük kârların söz konusu olduğu bir ortamda pek çok örgüt ve hem Türk hem de Kürt şahıslar bu ticaretten faydalanmaktadır. Uyuşturucu trafiğinden faydalananlar arasında, gizlice faaliyet gösteren çeşitli devlet memurları ve güvenlik teşkilatları mensupları da vardır.[23] Bölgede uyuşturucuya bağlı yolsuzluk son derece yaygındır[24]; tıpkı pek çok Latin Amerika ülkesinde olduğu gibi bu durum bölge insanlarının neredeyse tamamını etkileyen bir hal almaktadır. PKK'nın uyuşturucu ticaretinden çok büyük "vergi" aldığından kuşku olamaz. Avrupa'daki Türk ve Kürt nüfusun genel olarak uyuşturucu sektöründe yoğun biçimde faaliyet gösterdikleri de bilinmektedir. Oysa pek çok Batılı uzmana göre PKK Türkiye'den Avrupa'ya giden uyuşturucunun tek veya başlıca kaynağı değildir. Bu bağlamda Türk resmi kaynaklarının verdiği bilgilerin siyasi amaçlı olduğu söylenebilir. PKK, bölgedeki diğer örgütlerle birlikte, uyuşturucu işinde yer alsa da ne siyasi başarısı yalnızca bu faktöre bağlanabilir ne de bir "narko-terörist örgüt" şeklinde nitelendirilebilir. Bu tür nitelendirmeler yanıltıcı olmakla birlikte, uyuşturucu ticaretinin varlık nedeni veya kalıcı bir özelliği olmayan PKK hareketinin çok daha önemli milliyetçi, siyasi ve sosyal temelini gizlemektedir.

Son olarak, PKK'nın başarısında diğer devletlerden aldığı gizli desteğin hayati önemi vardır. Kürt sorununun Türkiye'nin en zayıf noktası olması itibariyle, Türkiye'nin tehdidini hisseden veya

Ankara'nın ciddi anlaşmazlıklar ve çatışmalar yaşadığı ülkeler için PKK Türkiye'yi cezalandırmakta kullanılabilecek değerli bir araçtır. Dolayısıyla, İran ve Irak'ın PKK'ya finans sağlanmasına yardım etmeleri için önemli gerekçeleri vardır. Suriye yönetimi bugüne kadar örgütün en büyük destekçisi olmuştur; Suriye denetimindeki Lübnan'ın Bekaa Vadisi'nde örgüte eğitim imkânı sunmaktadır, Öcalan ise Şam ile Bekaa arasında mekik dokumaktadır. Toprak ve su anlaşmazlıkları nedeniyle Türkiye'yle ilişkileri gergin olan Suriye, Öcalan'ın mecburi sürgününün büyük kısmını Şam'da ve Lübnan'ın Suriye denetimindeki topraklarında geçirmesini sağlamıştır ve Öcalan'ı Ankara'ya karşı bir koz olarak kullanmaktadır. Bunların dışında Yunanistan ve Ermenistan gibi Türkiye'ye düşman devletlerin PKK ile en azından gayri resmi temaslarının olduğu bilinmektedir; bu ülkelerdeki kişiler PKK'yı destekleyerek Türkiye'ye baskı yapmayı isteyebilirler. Son olarak, geçmişte Sovyetler Birliği'nin Türk soluyla çok yakın ilişkileri olmuştu; bugün İse Rusya, Türkiye'nin Moskova'nın çıkarlarına aykırı politikalar izlediği zamanlarda Moskova'da açıkça PKK konferanslarına ev sahipliği yapmaktadır. Rusya'nın PKK'yı açık biçimde desteklemesi, göreve gelen tüm Türk hükümetlerinin Çeçen direnişine veya Azerbaycan ile Orta Asya'daki Pantürkçü hareketlere çok fazla anlayışla bakmalarını engellemektedir.[25]

Sonuç olarak, PKK'nın finansmanı meselesi dışarıdan bakan bir gözlemci için çözülmesi son derece güç bir konu olmaya devam etmektedir. Ancak örgütün olağanüstü sağlam bir finansman kaynağına sahip olduğu açık biçimde ortadadır. Bu finansman ki gerilla savaşı ve bombalama eylemlerinden siyasi örgütlenmeye, Kürt edebiyatından eserlerin basılmasına, Kürt kültürü ve basınının yaygınlaşması için genel destek toplanmasına, bürolar açılması yoluyla Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde "diplomatik temsilciklerin" oluşturulmasına kadar çok farklı faaliyetleri gerçekleştinnesini sağlamaktadır.

PKK'nın dış faaliyetlerinin merkezi, başlangıçta misafir işçi, ler olarak gelen Kürtlerin çoğunluğunun yaşadığı Almanya'dır. 1980'lerde bu misafir işçilere 12 Eylül 1980'de Türkiye'de başa geçen askeri yönetimden kaçan, siyasi olarak aktif çok sayıda Kürt katılacaktı. Bu yeni gelenler misafir işçilere önderlik ettiler ve örgütlenmelerini sağladılar. Daha da önemlisi, PKK ile bu insanlar arasında bir bağ kurdular ve örgütün onları örgütleyerek harekete geçirmesine önayak oldular. PKK Almanya'da yasaklı olmasına rağmen düzenli olarak geniş çaplı gösteriler, oturma eylemleri, açlık grevleri ve benzeri eylemler gerçekleştirmektedir. Örgütün ses getiren eylemleri, daha sonra da hem Türk devletini temsil eden hem milliyetçi Türk örgütleri hedef alma kararı, nihayetinde yasaklanmasına yol açmıştır. Yine de kültürel ve diğer yardım kuruluşları kisvesi altında etkin biçimde faaliyetlerini sürdürmektedir. Almanya'daki PKK karşıtı Kürt örgütleri bile PKK'nın bu ülkedeki Kürt nüfusunun yüzde 90 gibi ezici çoğunluğunun desteğini aldığını kabul etmektedirler.

PKK, Avrupa'da sağladığı finansmanın dışında, kıtada yaşayan Kürtlerin arasından bünyesine yeni gerilla adayları katmakta ve sürgündeki nüfusu siyasi bir koz olarak kullanmaktadır. Açıkça görülmektedir ki, örgüte konulan yasağa rağmen Alman hükümeti PKK'nın kendi toprakları üzerinde varlığını sürdürmesine izin vermeye zorlanmaktadır. Ayrıca, örgütün Türk hedeflerine yaptığı saldırıları azaltabilmek ümidiyle üst düzey temsilcileriyle görüşmeler yapmıştır.[26]

PKK elde ettiği gelirlerle uydu aracılığıyla İngiltere üzerinden Kürtçe yayın yapan PKK hâkimiyetinde bir TV kanalı da kurmuştur. Kanalın yayınlarını Avrupa, Türkiye, hatta Kuzey Irak'taki Kürtler geniş ölçüde takip edebilmektedirler. "Med-TV"[27] adlı kanal Kürt dünyası hakkında Türkçe ve Kürtçe olarak günlük haberler ve yorumlar vermektedir. Kanal, Kürdistan bölgesiyle ilgili haberleri verirken bugün Türkçe, Arapça veya Farsça

adlandırılan yerlerin geleneksel Kürtçe isimlerini kullanmaktadır - örneğin Tunceli yerine Dersim denmektedir. Dağlardaki PKK komutanlarıyla yapılan görüşmeler, örgütün yaptığı açıklamalar ve törenler düzenli biçimde canlı yayınlanmaktadır. Öcalan da sık sık tartışma programlarına telefonla katılmakta ve bu yayınlar aracılığıyla mesajlarını verip önemli açıklamalar yapmaktadır. Kanalda ayrıca Kürt sanatı ve müziğiyle ilgili programlar da yer almaktadır. Med-TV, PKK ve Kürt dünyasıyla ilgili önemli bir alternatif haber ve bilgi kaynağıdır. Ancak en önemlisi, çok büyük bir kültürel boşluğu doldurmaktadır: Türkiye'deki Kürtler ilk kez kendi kültürlerini yansıtan bir televizyon yayıncılığıyla karşılaşmışlardır. Sonuç olarak da kanal çok geniş bir izleyici kitlesine sahiptir.[28] Yıllık tahmini altı buçuk milyon dolar uydu kirası ve iki yüze yakın personeliyle Med-TV. örgütün önemli bir mali harcamasını teşkil etmektedir.[29] (Türk devletinin. Türkiye içerisinde PKK kaynaklı **olmadan Kürtçe yayın yapan** devlete ait veya özel bir televizyon kanalı açmak yerine Kürt nüfusunun haberleri ve kültürel etkinliklerini Kürtçe olarak PKK'ya bağlı bir kanaldan almasını tercih etmesi de hayret vericidir.)

Med-TV'nin geniş izleyici kitlesine sahip olduğunu gören Ankara yönetimi, bu kanalla mücadelesi öncelikli gündem maddeleri arasına almıştır. Güneydoğudaki güvenlik güçleri uydu antenlerini söküp atmaya çalışmışlardır, hatta bazı kişiler hakkında bu kanalı izledikleri gerekçesiyle soruşturma başlatılmıştır.[30]Türk devletinin çabalan yoğunluklu olarak Avrupa ülkelerini kanala uydu yayını imkânı sağlanmamasına ikna etmeye yönelik olmuştur.[31] Sonunda bu girişimleri sonuç vermiş. 1996 Temmuz'unda kanalın Portekizli bir şirketle yapmış olduğu sözleşmenin feshedilmesini başarmıştır; ne var ki Ağustos ayımn ortalarma gelindiğinde kanalın bu kez Amerika merkezli bağımsız bir şirketle yayın konusunda anlaştığı ortaya çıkmıştı. Hedeflerine ulaşamayan Türk yetkililer, çeşitli elektronik önlemleri ve güneydoğu bölgesinde

uydu anteni kullanımını tamamen yasaklamayı değerlendirmektedirler.[32] Bu kedi-fare oyunu bir süre daha devam edeceğe benziyor çünkü her iki taraf da günümüzdeki nüfuz mücadelesinde video görüntülerinin etkisini çok iyi bilmektedir.

Sürgündeki Kürt Parlamentosu

PKK'nın taktiksel değişiminin en önemli göstergelerinden biri de Sürgündeki Kürt Parlamentosu'nun (KPE) kurulması olmuştur. Parlamento, kendisini "Kürt halkının yetkili temsilcisi" ve Türkiye'deki Kürt sorununun çözümünde nihai bir uzlaşmaya varılması için Türk devletiyle yapılacak müzakerelerin muhatabı olarak görmektedir. Üyelerinin pek çoğu PKK'ya üye olmayıp da en azından sempatiyle baksa da, parlamento örgütün bir aracı olduğunu kesin bir dille inkâr etmektedir. Aslında parlamentonun bünyesinde PKK'dan açık biçimde farklı birkaç belirgin unsur vardır. PKK'nın siyasi kanadı olan Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi (ERNK), KPE üyeleri arasında önemli bir etkiye sahiptir[33], ancak parlamento yönetimi ERNK'den parlamentonun aldığı kararların tamamına uymasının beklendiğini belirtmektedir.

KPE Türkiye, Irak, İran ve Suriye'nin dışında yaşayıp da bir seçimde oy kullanmak isteyen tüm Kürtler tarafından "seçilmiş" olması nedeniyle Kürtlerin istekleri ile hayallerini temsil ettiği iddiasındadır. KPE'nin bazı üyeleri aslında bu yapıya belirli ölçüde güvenilirlik sağlamaktadır. Mesela Türkiye'den gelen bazı üyeler 1991 seçimlerinde Halkın Emek Partisi (HEP) çatısı altında Türk parlamentosuna girmeyi başarmışlardır. Kürtlerin yasal zeminde temsil edilmelerinin ve yasal Kürt siyasi partilerinin evrimini ilerleyen bölümlerde tahlil edeceğiz. HEP'in ve ardından kurulan Demokrasi Partisi'nin (DEP) devlet tarafından yasaklanmış olduğunu söylememiz şimdilik yeterlidir. DEP'in yasaklanmasının ardından DEPTi bazı parlamenterler Türkiye'den kaçarak

Avrupa'nın çeşitli ülkelerine iltica etmişlerdir. KPE'nin çekirdeğinin bir kısmını oluşturanlar da bu kişiler olmuştur.[34]

PKK bugün Türkiye'nin mevcut sınırları içerisinde bir çözümden söz ederken, Sürgündeki Kürt Parlamentosu'nun kendi programı oldukça muğlak bir Kürtçü yapıyı yansıtmaktadır. Parlamento, dünyadaki tüm Kürtlerin temsilcisi olduğunu ilan etmektedir. Parlamentonun kuruluş tüzüğünün ikinci maddesi, KPE'nin "Kürdistan'ın içindeki ve dışındaki insanların iradelerini temsil ettiğini" belirtmektedir. Üçüncü maddede ise şu ifadeler yer almaktadır: "KPE, Kürdistan Ulusal Kongresi'nin ilk adımı olacaktır.. .Kürdistan'a yönelik tüm yabancı işgalleri reddetmektedir... Halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkına saygı duymaktadır... Diplomatik ve siyasi bir çözümden yanadır... Kürdistan halkını ve onun mücadelesini uluslararası zeminde temsil etmekte, bu bağlamda diplomatik ve siyasi ilişkiler kurmaktadır... Sürgünde yaşamaya zorlanmış Kürdistan halkının temsilcisidir."[35] PKK Türkiye sınırları içerisinde siyasi bir çözüm ararken PKK hâkimiyetindeki KPE'nin hâlâ "tüm Kürtler" adına konuşuyor olması, örgütün argümanlarına ilişkin bir çelişki olmasa bile en azından bir belirsizliği ifade etmektedir.

KPE, azami ölçüde meşruiyet kazanmak adına, kuruluş yapısında demokratik süreci ve şeffaflığı ön plana çıkarmaya büyük özen göstermiştir. Parlamentonun kendi bilgi bültenine göre, parlamentonun çalışmalarını denetlemek üzere 1994 yılının sonunda bir Hazırlık Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon yirmi üç üyeden oluşuyordu. Üyelerinin beşi Türk parlamentosunun mevcut vekilleriydiler, ancak haklarında açılmış olan davalar nedeniyle sürgünde yaşıyorlardı, yine komisyonun üyesi altı milletvekili de bölücü bir örgütle (PKK) bağlantıları olduğu gerekçesiyle o dönemde Türkiye'de cezaevinde bulunuyordu. 1995 yılı Ocak ayının başında Rusya, Kazakistan, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kuzey Amerika ve Avustralya'daki Kürt toplulukları arasında

yeni parlamentonun delegelerini seçmek üzere "seçimlerin" yapıldığı bildirildi; Türkiye'de bu seçimlerin yapılması mümkün olmamıştı. Sonunda yaklaşık altmış beş delege seçilmişti. Parlamentonun başkanı; uzun yıllardır Kürt hareketinin içinde aktif biçimde yer alan, DEP'in eski başkanı ve Türkiye'de bir süre sonra yasaklanan Kürt yanlısı *Özgür Gündem* gazetesini yayınlayan Yaşar Kaya'dır. Parlamento, Kürt toplumu içerisindeki çok sayıda farklı siyasi eğilimi temsil etmektedir, ancak PKK/ERNK ile bağlantısı olmayan üyeler (birkaç komünist, birkaç İslamcı, kadın grupları, Alevi, Yezidi ve Süryaniler gibi dini azınlıklar) parlamento içerisinde sınırlı temsile sahiptir.[36]

KPE Yönetim Kurulu, programına aşağıdaki amaçları almıştır:

- Ulusal bir kongre ve özgür Kürdistan'ın ulusal meclisinin kurulması;
- Kürtlerin kendi kaderlerini tayin etme ilkesi doğrultusunda komşu halklarla gönüllü anlaşmalar yapılması;
- Kürdistan'daki yabancı işgalinin sona erdirilmesi için ulusal kurtuluş mücadelesinin desteklenmesi ve güçlendirilmesi;
- Kürtlerin siyasi, kültürel ve sosyal haklarının korunmasını amaçlayan programların başlatılması;
- Türk devletine yönelik askeri, ekonomik ve siyasi ambargolar başlatmaları için uluslararası toplumun üyelerinin ikna edilmelerini amaçlayan lobi faaliyetlerinde bulunulması;
- Kürt dilinin geliştirilmesi için çalışmaların başlatılması;
- Kültürel alanlarda ulusal kuruluşların oluşturulması;
- Yaşadığı yabancılaşmaya son verilmesi için gençlikle işbirliği yapılması;
- Kürt halkının Kürdistan'a dönüşünün kolaylaştırılması;

- Kürdistan'ın doğal zenginliklerinin korunması ve bu kaynakların halkın mutluluğu ve özgürlüğü için kullanılmasının sağlanması;
- Türkiye'deki demokratik halk kitlesiyle yakın ilişkiler kurulması;
- Şehitlerinin anısına bölgenin özerkliğini kazanması;
- Anayasa, vatandaşlık yasaları, askerlik kanunları, medeni kanun, vergi kanunu, ceza kanunu ve çevre koruma yasasına ilişkin karar taslaklarının hazırlanması.[37]

Bu programın kendi içinde de çelişkiler vardır. KPE Türkiye'de siyasi bir çözümle mi yoksa "tüm Kürdistan'ın" kurtuluşu meselesiyle mi ilgilenmektedir? "Kürdistan'daki yabancı işgalinin sona erdirilmesi için ulusal kurtuluş mücadelesinin güçlendirilmesi" ne anlama gelmektedir? Bağımsız bir devlet kurulması mı demektir yoksa Türk ordusunun bölgede her yönden hissedilen varlığına son verilmesi talebinin abartılı bir ifadesi midir? Peki ya "Kürdistan'ın doğal kaynaklarının kullanılması?" Bununla güneydoğudaki zengin maden ve su kaynaklarının tamamen Kürtlerin eline geçeceği (yani ekonomik bağımsızlık talebi) mi anlatılmaktadır yoksa Türkiye'yle tek bir ortak ekonomiye mi sahip olunacaktır? Anayasa, vatandaşlık yasaları, askerlik kanunları, vergi kanunları, ceza kanunları ve benzeri meselelerle ilgili karar taslaklarının hazırlanması, parlamentonun Türk devletiyle arasında neredeyse tek bir kanuni ilişki bile bırakmadan, egemenliğini ilan ettiğini mi göstermektedir? Bu bağlamda "mevcut sınırlar içerisinde tek devlet çözümünün" ne anlamı kalır? Şubat 1996'da Yaşar Kaya tek devletli federal çözümü bir kez daha açık biçimde ifade etmiştir.[38] Kısacası, KPE'nin programmın Kürtlerin her açıdan Türkiye'nin parçası olarak kalmak istediklerinden kuşku duyulmasına yol açacak biçimde hazırlandığı görülmektedir. Aslında

parlamento bu program aracılığıyla, mevcut Kürt siyasetinden kolay kolay soyutlanması mümkün olmayan meselenin "Pankürtçü" boyutunu gündeme getirmektedir.

Aslına bakılacak olursa, neredeyse tüm Kürt gruplar, partiler ve örgütler "Pankürtçülük" meselesi hakkında kararsızlık sergilemektedir. Bu noktada, tüm Kürtleri kapsayan tek bir devlet kurmayı amaçlayan siyasi bir hareket olarak "Pankürtçülük" ile tüm Kürtlerin refahıyla ilgilenen ve hakları için verdikleri siyasi mücadelelerinin diğer tüm Kürtlerin mücadelelerini de doğrudan etkilediği görüşünü savunan daha ılımlı kültürel "Pankürtçü" yaklaşımı birbirinden ayırt etmek gerekir.

Esasen PKK da dâhil, bugünkü siyasi Kürt hareketlerinin neredeyse hepsi yalnızca Ortadoğu'daki mevcut devlet sınırları içerisinde çözüm istediklerini belirtmektedir. Bu iddialar, iki gerekçeyle, büyük ölçüde doğru olabilir. Öncelikle, Kürtlerin hâlihazırda yaşadıkları devletlerden tam bağımsızlıklarını elde etmeyi amaçlamaları mümkün değildir; kendi güçleriyle bağımsızlıklarını elde edebilecek durumda değildirler. Dahası, bölgede istikrarı bozacağı düşünülen bu tür bir isteğe uluslararası desteğin sağlanması da söz konusu değildir. Dolayısıyla, ayrılmak şu anda hiçbir büyük Kürt partisinin belirlenmiş amacı değildir.

Öte yandan, bu daha kısıtlı siyasi duruşun bağımsızlık olasılığını veyahut gelecekte belirsiz bir zamanda "Pankürtçü" devletin kurulması hayalini dışarıda tutması gerekmemektedir. Kürtlerin kendi aralarında gelecekte birleşik bir Kürt devletinin hayalinden söz ettikleri bilinmektedir, ancak bunun ne zaman mümkün olabileceğini kendileri de bilmemektedir. Bu arada, daha geniş kültürel ve insan hakları, belki de belirli ölçüde yerel özerklik elde edilmesi önemli sorunlar ile sıkıntıların hafifletilmesi yönünde atılacak hayati bir adım olabilir.

İşte tüm bu sebeplerden, sürgündeki parlamento ciddi bir temsil sorunuyla karşı karşıyadır. Daha ciddi başka Kürt hareketlerinin de desteğini almaya çalışmışsa da bu konuda bugüne kadar başarılı olamamıştır. Örneğin merkezi İsveç'te bulunan, liderliğini Kemal Burkay'ın yaptığı çok büyük öneme sahip ılımlı ve aktif (Türk) Kürdistan Sosyalist Partisi parlamentoya katılmayı kabul etmemiştir. Burkay, parlamentonun birçok yönden kendi kendine görev tayin etmiş olduğu gerekçesiyle KPE'nin bir meclis olarak ciddiye alınamayacağını düşünmektedir; denetiminde herhangi bir toprak parçası olmadığı ve uluslararası olarak tanınmadığından, kuruluş itibariyle tam bir meclis yapısına sahip değildir. En büyük iki Kürt siyasi partisi olan Mesut Barzani yönetimindeki Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ve Celal Talabani'nin yönetimindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) de KPE'nin birlikte hareket etme çağrısını geri çevirmiştir. İraklı Kürtlerin endişeleri de KPE hakkında benzer soruları yansıtmaktadır: Eğer Pankürtçü bir kuruluş ise o halde Ankara ve Washington'la kurdukları ilişkilere büyük önem veren bu Iraklı partiler bir Pankürtçü gündeme bağlı kalmayı istemeyebilirler; KPE gerçekten de Türkiye Kürtleri adına konuşuyorsa o halde Iraklı Kürtlerin bu harekette yer almaları uygun düşmez. Ana akım İranlı Kürt örgütleri de parlamentoya katılmamıştır. Tüm bunlara bakıldığında KPE'nin PKK'dan ve onu örgütlü, uluslararası çapta Kürt gücünün en büyük aracı olarak gören geniş bir sempatizan kitlesinden fazlasını temsil ettiği söylenemez. Bu noktada başka ciddi Kürt örgütlerinin olmaması KPE'nin temsil gücünü ve amacını zayıflatmaktadır.

KPE ayrıca dünyadaki mevcut devletlerin hiçbiri tarafından resmen tanınmıyor olmanm da sıkıntısını çekmektedir. Uzun yıllar boyunca yabancı ülkelerde "elçilikleri" olmuş ve pek çok uluslararası teşkilatta resmi gözlemci statüsü kazanmış Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) aksine KPE şu ana kadar bu statüyü elde

edememiştir.[39] Bununla birlikte, isimlerinin Kürtlerin davasında geçmesini isteyen birtakım bireysel Avrupalı destekçilerin sempatisini kazanmayı başarmıştır. KPE'nin liderleri, diplomatik tanınma konusunda önlerinde aşmaları gereken muazzam bir yolun olduğunun bilincindedirler; zaman içerisinde, Türk devletinin tepkisine bağlı olarak, şu anki diplomatik girişim sürecinin başlangıcında olduğundan çok daha fazla tanınma elde edebilirler. Türk devletinin PKK ve KPE'yi güçlü ve sert bir dille suçlamasının bu parlamentonun bir şekilde işine yaramakta olduğu söylenebilir. Ankara, başkentlerinde KPE'nin toplantılar yapmasına izin verdikleri için Belçika ve Hollanda'yı sert biçimde eleştirmiş, hatta Lahey'den yapılan askeri alımları yasaklayarak Hollanda'ya misillemede bulunmuştur. Ankara, sürgündeki parlamentonun Avusturya ve ardından Moskova'daki toplantılarına da büyük bir tepki göstermişti. Bu toplantıların Ankara'da yarattığı büyük öfke ve şaşkınlık, Türk liderleri parlamentonun bu toplantılarının Ankara'da yaratabileceği siyasi huzursuzluğu fazlasıyla aşan siyasi girişimlerde bulunmak zorunda bırakmıştır.

KPE'nin bir diğer amacı da, Siyonist devlet fikrini kamuoyunun zihninde canlı tutma görevini uzun yıllar boyunca üstlenmiş Ulusal Yahudi Kongresi'ni model alan bir Ulusal Kürt Kongresi oluşturmaktır. KPE'nin üstünde, kalıcı olacağı iddia edilen bu yapı tüm siyasi görüşlerden ve kendini bu ulusal davaya adamış tüm ülkelerden bütün Kürtlerin ilgisini çekecek biçimde tasarlanmıştır. Böyle bir yapının Kürtlerin kamuoyundaki görünürlüklerini arttıracağı, hareketi uluslararası boyuta taşıyacağı, harekete çok daha fazla meşruiyet kazandıracağı ve Kürtler arasındaki ulusal kimlik bilincini derinleştirip yayacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, KPE'nin geleceği belirsizdir. Karakterini değiştirecek yeni bir dinamizm kazanarak yön değiştirebileceğini de belirtmek gerekir. Çoğu Kürt düşünür ile aktivistin PKK'nın geleneksel politikalarına veya otoriter, kapalı çalışma biçimine olan

memnuniyetlerini sonsuza dek sürdürmeyecekleri ortadadır. Görünen o ki Kürt aydınlar, değişen bir dünya ve yavaşça değişen bir Türkiye'yle ilişkilerin yürütülebilmesi açısından çok daha esnek politika yaklaşımları beklemektedirler. Avrupa'da KPE'nin kurulması siyasi Kürt aktivistlere tamamen yeni bir dünya açmıştır. Avrupa'da yaşayan Kürtler, PKK'nın yaptığı gibi Lübnan'daki Bekaa Vadisi'nde gizlice faaliyet göstermek veya güneydoğu dağlarında gerilla eylemleri gerçekleştirmek yerine siyasi teşkilat aracılığıyla siyasi amaçlarını açık biçimde ifade etme özgürlüğüne ve imkânına sahiptirler. Dışarıdan Türk devletine baskıyı arttırma çabası içerisinde PKK'nın mücadelesinin siyasi ve diplomatik safhaya doğru kaymakta olduğu söylenebilir. Böyle bir çabanın başarıya ulaşabilmesi için çok daha açık, daha eğitimli, daha Avrupalı ve daha esnek bir yeni Kürt aktivistler kadrosuna ihtiyaç vardır. Siyasi mücadelenin yapısı değiştikçe bu kadronun büyümesi beklenebilir.

Türk devletinin politikalarına bağlı olmak suretiyle, KPE açısından dört olası gelecek senaryosu söz konusudur. Öncelikle, PKK'nın aracı ve hatta PKK'nın yurtdışında saygınlık kazanmak için kullandığı bir yo/ olmayı sürdürmektedir. İkinci olarak, Türk hükümeti reformlar meselesinde ayak direterek Kemal Burkay'ın önderi olduğu benzeri grupların parlamentoya katılarak birleşik bir cephe kurmalarını kolaylaştırırsa KPE'nin büyümesi söz konusu olabilir. Bu senaryonun gerçekleşmesi halinde PKK'nın nüfuzu azalacak, ancak genel Kürt hareketi güç kazanacaktır.[40] Üçüncü olasılık olarak, PKK'nın varlığına tamamen son verilmesi veya yerini KPE'ye bırakmasıyla, silahlı mücadeleyi tam olarak terk etmese de daha açık, şeffaf ve demokratik farklı bir örgütün kurulması seçeneği vardır. Son olarak, Türkiye'de yasaklanmış Kürt partilerinin mevcut halefi konumundaki Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) şayet Kürt faaliyetlerinin odak noktası konumuna gelmeyi başarırsa KPE tüm anlamını ve önemini yitirebilir. Bu

önermenin tersi dc elbette doğrudur: HADEP'in devre dışı bırakılması KPE'nin varlığına çok daha büyük güç katabilir.

Öcalan Faktörü

Öcalan PKK için ne kadar önemlidir? Söylenenlere bakılırsa PKK tamamen Öcalan'ın eseridir. Öcalan, Şam ve Bekaa Vadisi'nde yaşıyor olmasına karşın, sergilediği gücü, acımasızlığı ve amansız kararlılığı sayesinde varlığını Kürt halkının zihnine kazımayı başarmıştır. PKK'yla hiçbir bağı olmayan sıradan Kürtlerin arasında bile ciddi bir taraftar ve sempatizan kitlesinin olduğu herkesçe bilinmektedir. Aslında Öcalan'ı yakından tanıyanların söylediklerine göre ketum, içe kapanık, kuşkucu ve kendine güveni olmayan biridir. Grup tartışmalarını asla sevmez; yakın çalışma arkadaşlarının onun yanındayken kendilerini rahat hissetmedikleri söylenir. Başkalarını kendisiyle eşit görmez, astlarına sık sık başkalannm önünde hakaret eder, askerlerinden öz eleştirilerini vermelerini ister ve neredeyse herkese mesafeli durur.[41] Öz eleştiriyi yepyeni boyutlara taşımıştır. Hareketin öz eleştiriyle başladığım, öz eleştiriyle geliştiğini ve zaferin sürekli öz eleştiriyle[42] geleceğini iddia eden Öcalan, bu kavramı etkin biçimde kullanarak örgüt ve mensupları üzerindeki hâkimiyetini sürdürmektedir. Örgütün Marksist-Leninist kökleri düşünüldüğünde PKK içerisinde çoğulculuğa izin verilmemesi kimseye şaşırtıcı gelmez. "Türkiye'deki Kürtçü 'Marksizm', tıpkı Türkçü Marksizm gibi... siyasi çoğulculuğa fazla imkân tanımıyordu."[43] Kendi türünden diğer örgütlerde olduğu gibi PKK'da da lider tarafından pek çok kişi tasfiye edilmiştir. Bu yapı, PKK'nın açıktan siyasi faaliyetler yürütmesine imkân tanımamaktadır. Yaser Arafat'ın Avrupah devlet adamlarıyla ısrarla kurmaya çalıştığı doğrudan kişisel ilişkiler konusunda Abdullah Öcalan son derece pasiftir,[44] Suriyelilerin sıkı denetiminde olması nedeniyle Şam'daki merkezinde kurduğu ilişkilerle yetinmektedir.

Bazı Kürt gözlemcilere göre, Öcalan 1993 yılından itibaren çok daha fazla olgunluk, gerçekçilik ve dengeli tutum sergilemeye başlamıştır. PKK'nın ayrılıkçılıktan Marksist-Leninist çizgiye kadar önemli meseleler hakkındaki duruşunu değiştirmesinde görüldüğü gibi, Öcalan'ın yaşadığı bu gelişme süreci onun ideolojiden pragmatizme doğru ilerleyişini göstermektedir. Bu pragmatik anlayışını ilk kez 1993 yılında, tek taraflı ateşkes ilan ettiğinde gösterdi. Bu ateşkes kararı Türk halkı ve medyası tarafından büyük memnuniyetle karşılanmıştı.[45] Türkiye'nin bu olumlu yaklaşımını dönemin cumhurbaşkanı Özal daha da körüklemiş, hatta HEP milletvekillerinden ateşkesin yenilendiğinin ilan edileceği törene katılmalarını istemişti. Özal'ın ölümü ve sonrasında ateşkesin sona ermesi, çatışmaların kesilmesine yönelik tüm umutları silip götürdü. Öcalan 24 Aralık 1995'deki Türkiye genel seçimlerine denk gelecek biçimde yeni bir tek taraflı ateşkes ilan ederek inisiyatifi eline almaya çalıştı, ancak bu kez başarılı olamadı.

Öcalan'ın örgüt üzerindeki hâkimiyeti önemli bir soru olarak kalmayı sürdürmektedir. Neticede 1993'deki ateşkesin sona ermesine örgüt içerisindeki bir itaatsizlik neden olmuştu: PKK'nın Bingöl bölgesinde bulunan yerel bir komutanı, ateşkesi baltalamaya yönelik kasıtlı bir eylemde bulunarak, Türk askerlerini taşıyan bir otobüsün önünü kesip otuz üç askeri öldürmüştü.[46] Başka komutanlarının da çok daha büyük sadakatsizlikler yapabilme olasılıklarına ve bir isyanı yabancı bir başkentten yürütmenin neden olduğu doğal engellere rağmen Öcalan tutarlı ve birlik izlenimi veren bir yapıyı sürdürmeyi başarmıştır. Bunu kısmen takipçilerine körü körüne sadakati telkin ederek sağlamıştır. Mesafeli duruşunu ve acımasızlığını kullanarak karizmatik bir lider görüntüsü yaratmıştır. Öcalan'ın sahneden çekilmesi durumunda, ortaya yeni bir lider çıkana veya hareket yeni ve beklenmedik - belki daha az ya da çok daha fazla şiddet yanlısı - bir biçim alana kadar PKK'nın amansız bir iç çatışma yaşayacağına şüphe yoktur.

Bu noktada da KPE'nin gelecekte oynayacağı rol, PKK'nın ileride alacağı şekil üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olabilecektir.

Ülkenin yüz binlerce Kürdün yaşadığı büyük şehirlerinde PKK bağlantılı şiddet olaylarının yaşanmaması hakkında bir süredir çeşitli tahminler yapılmaktadır. Ortaya konulan tahminlerin bazıları şöyledir: Güvenlik güçlerinin etkin biçimde çalışması, kaçmak için can attıkları şiddet olaylarının içinde yer almaktan korkan Kürtlerin gündelik yaşamlarının taşıdığı hassasiyet, PKK'nın şehirlerde profesyonel kadrolarının bulunmaması ve son olarak, gayet doğru biçimde, böyle bir hareket tarzının Türk-Kürt barışına ilişkin tüm ümitleri en azından ortada vadede ortadan kaldıracağını hesaplayan Öcalan'ın örgütü kontrolü altında tutmasıdır.[47] Aslında bu tür hareket tarzı bu çatışma sürecinde henüz ortaya çıkmamış olan bir etnik çatışmanın fitilini yakabilir. PKK'nın şehirlerdeki bazı yumuşak hedeflere doğrudan saldırmadığı söylenemez elbette. Örneğin bir tren istasyonuna düzenlenen bombalı saldırıda birkaç askeri okul öğrencisinin ölmesi halk arasında büyük öfkeye yol açmıştı. 1993 yılında Antalya'da turistlere yönelik düzenlenen ve turizm sektörüne ağır darbe vuran türden saldırılar ise Öcalan'ın belirli aralıklarla yinelediği tehditlerine rağmen devam etmemiştir. Devletin PKK'ya yönelik askeri mücadelesi güneydoğuda gerçekten de başarıya ulaşıyorsa, şehirlerle ilgili bu seçeneğin Öcalan'a cazip gelebileceği söylenebilir. PKK'nın çok daha radikal üyeleri bu görüşe katılmayabilirler, ancak PKK şu an için güneydoğu sahnesinden çekilecek gibi görünmemektedir.

Diğer yandan, yakın zamanda PKK'nın siyasi ve diplomatik kolunun KPE'nin içine kadar uzanmış olmasının PKK'nın siyasi liderliğinde bir değişime yol açması gibi bir olasılık da söz konusudur. Bu değişim Öcalan'ı yerinden edecek olmasa da en azından nüfuzunu azaltacak ve Bekaa Vadisi ve Şam dışındaki önemli ve faal kişiler tarafından örgütün daha ılımlı ve diyaloga açık yönlere itilmesine neden olacaktır. Türkiye'deki yasal siyasi faaliyetlerin

yaygınlaşması da aynı şekilde Öcalan'ı tamamen kontrol veya idare edemeyeceği değişimlere karşılık vermeye zorlayacaktır.

Öcalan'a ev sahipliği yapan Suriye yönetimi, örgüt liderinin yaşamındaki en önemli kısıtlayıcı faktörlerden biridir. Bulunduğu yer onu Türk ordusuna karşı korumakla birlikte Esad rejiminin bir müşterisi yapmaktadır. Suriyeli yetkililerin Öcalan üzerinde ne kadar denetime sahip olduklarını tam olarak bilmek mümkün olmasa da, Suriyelilerin bu yardımı koşulsuz şartsız vermediklerini rahatlıkla söyleyebiliriz. Şimdilik pek olası görünmese de, Ankara ile Şam arasında her iki tarafı tatmin edecek bir anlaşmanın yapılması olasılığı Öcalan'ı savunmasız kılmaktadır. Esad'ın Öcalan'ı Türkiye'ye teslim etmesi beklenmemekle birlikte, Necmettin Erbakan'ın başbakanlığındaki hükümetin Şam'dan Öcalan'ın en azından Türkiye'ye sınırı olmayan bir başka ülkeye gönderilmesini isteyeceğine dair Ankara'da söylentiler dolaşıyordu. İsrail karşıtı İslamcı kimliğe sahip Erbakan'ın Esad'ı ikna etme konusunda geleneksel bir Türk hükümetine göre şansının çok daha fazla olduğu düşünülüyordu. Erbakan'ın görev süresinin Şam'la görüşmeleri başlatmaya yetmeyecek kadar kısa sürmesinin yanı sıra, PKK'yı gizlice destekleyen İran'la yaptığı görüşmeler de göstermiştir ki bu ülkelerin siyasi bir anlaşma eli uzatmaya rıza göstermeleri pek olası değildir.

Meselenin Suriye boyutunu bir kenara koyarsak, Öcalan şu an için PKK'nın hâlâ rakipsiz tek lideridir. Üzerine yapışmış olan terörist etiketine rağmen, en azından Türkiye'deki Kürt nüfusunun önemli bir kesimi arasında, kesinlikle Şeyh Said'ten bu yana hiçbir Türkiye Kürt'ünün erişememiş olduğu bir mertebeye ulaşmıştır.

Kürtlerin PKK'ya Karşı Tutumları

PKK bugün güneydoğudaki Kürtler için en önemli siyasi olgudur. PKK'nın 1984 yılında "silahlı mücadeleye" başlama kararı alması,

bölgenin büyük kısmını şiddete sürüklemiş ve Türk ordusu, jandarma, özel kuvvetler, polis ve istihbarat unsurlarının silahlı varlığını çok büyük ölçüde arttırmıştı. Bazı Kürtler PKK'nın ortaya çıkmasının aslında durumu Kürtlerin davası açısından çok daha kötüleştirdiğini ileri sürmektedir. Bu kişiler, örgütün kutuplaşmaya yol açtığını ve Kürtlerin uzun yıllardır silah kullanmadan sürdürdükleri ulusal bilinç oluşturma mücadelesinde elde etmiş oldukları kısıtlı örgütlenme haklarmı daha da kısıtladığını düşünmektedirler. Güneydoğuda ordunun yoğun askeri varlığı gösteri, kepenk kapatma, grev ve diğer sivil itaatsizlik biçimleri dâhil, Kürtlerin tüm siyasi faaliyetlerini büyük çapta ortadan kaldırmıştır.

İsyan, günlük yaşamda yol açtığı zorlukların yanı sıra, Kürt toplumu içindeki ayrılıkları daha da derinleştirmiştir. Köylerin desteğini alma konusunda PKK ile devlet rekabet ederken, Türk hükümetlerinin köy koruculuğu sistemini geliştirme çabaları köyleri, mezraları ve aşiretleri karşı karşıya getirmiştir. Devlet ile PKK'nın aşiretleri kendi taraflarına çekmeye yönelik girişimleri, PKK'nın ortadan kaldırma sözü verdiği feodal yapıyı da güçlendirmiştir. Eğer Türk-Kürt çatışması bir gün çözülecek olursa, çok sayıda meselenin çözüme kavuşturulması gerekeceği ortadadır.

Sonuç olarak baktığımızda PKK'nın Türkiye'deki Kürtlerden aldığı desteğin tam olarak ne boyutta olduğunu kestirmek çok zordur.[47] İsyanın yaratmış olduğu derin ayrılıklara ve Kürtlerin bazılarının PKK'nın tüm taktiklerini onaylamamalarına, liderini sevmemelerine rağmen, PKK Kürt siyasi sahnesindeki tek temel gerçeklik olmayı ve yıllardır Kürtlerin söylemlerine hükmetmeyi başarmıştır. Dolayısıyla çok az sayıda Kürt PKK'ya açıktan muhalefet etme istekliliği sergilemektedir. Bunun üç nedeni olsa da, bu nedenleri kısaca örgütünün rakibinin veya alternatifinin olmaması şeklinde özetleyebiliriz.

1. PKK'nın Rakiplerine Düşmanlığı

PKK, paramiliter operasyonlarının ilk yıllarında "yanımızda olmayanların hepsi karşımızdadır" ilkesi temelinde hareket etmişti. PKK diğer tüm Kürt grupları ve aktivistlerine karşı şiddet kullanmış ve temel hedeflerine veya dar ideolojik perspektiflerine ters düştüğüne inandığı her şeye karşı mücadele etmişti. Aslında PKK olası tüm askeri rakiplerini ortadan kaldırmayana kadar Türk devletine karşı saldırıya geçmemişti. PKK'nın Kürt muhaliflerine göre örgütün eylemlerinin aşın şiddet içerikli boyutu Kürtlerin faaliyet alanlarını her yönden olumsuz biçimde değiştirmiştir. Devlet bir zamanlar kısıtlı da olsa bazı Kürtçe eserlerin basılmasına, gösterilere, hatta siyasi Kürt partilerinin bazı siyasi örgütlenmelerine izin verirken, örgütün devlete yönelik şiddetli saldırıları devleti Kürtlerin neredeyse tüm siyasi faaliyetlerini bastırmaya zorlamıştı. Dolayısıyla, günlük siyasi faaliyetlerde bulunan Kürtler alenen PKK hakkında konuşmaktan çekinmektedirler. İnsanları PKK hakkında olumsuz konuşmaktan caydıran şey yalnızca PKK'nın geçmişte sergilediği tahammülsüzlük değil, aynı zamanda bu tür eleştirileri Kürt davasına ihanet olarak değerlendiren sıradan destekçilerinin kurdukları baskıdır.

PKK esasen etkileyebileceğini, yeri geldiğinde kullanabileceğini düşündüğü siyasi partilere hoşgörü göstermiştir. Bunların ilki, sosyal demokratlarla kurdukları geçici ittifak sayesinde meclise girdikten bir süre sonra devlet tarafından yasaklanan Halkın Emek Partisiydi. HEP'in kapatılmasının ardından aynı üyeler Demokrasi Partisi DEP'i kurdular, o da daha sonra aynı şekilde kapatıldı. Partinin çok sayıda milletvekili, halkı isyana teşvik suçundan hapis cezasına çarptırılarak cezaevine girdi. Bu kişiler arasında en bilinen isim Leyla Zana'ydı. Bu partiler PKK'ya karşı büyük sempati besliyor olabilirlerdi, ancak PKK yanlısı ve PKKTı olmayan unsurları barındırmaları sebebiyle tek parça yapılar değillerdi.

2. Türk Devletinin Muhalefeti

Taktiksel olarak Türkiye'nin, daha-ılımlı amaçlar ve yöntemler yoluyla Kürt nüfusunun çoğunluğunun desteğini alarak PKK'yı gölgede bırakabilecek ılımlı bir Kürt muhalefetinin doğmasına izin vermesi akıllıca olur. Bu tür alternatif bir hareketin PKK'ya verilen desteği büyük ölçüde keseceği söylenebilir. Öcalan'ın bizzat kendisi, 1991 Mayıs'ında verdiği uzun bir röportajda PKK'ya karşı bir Kürt siyasi alternatif fikrine karşı olduğunu açık biçimde göstermişti. ABD'nin desteğini almaya çalışan her türlü alternatif siyasi Kürt örgütü veya hareketi PKK ile Kürt davasını tasfiye etmeye yönelik gizli bir çaba olarak niteliyordu. PKK'yla bağı olmayan siyasi partilerin de yaşama hakkına sahip olduklarını kabul etse de, bunları direnişi bölmeyi amaçlayan devlet destekli unsurlar olarak görüyordu.[49]

Öcalan'ın kendisine karşı ortaya çıkan - özellikle de devlet tarafından yaratılan - olası rakip hareketlerle ilgili paranoyakça tutumuna rağmen ortada devletin bu fikri yürürlüğe koymaya yönelik ciddi bir çaba içerisine girmiş olduğuna dair herhangi bir belirti yoktur. Aslında azımsanamayacak sayıda Kürt, PKK'nın Türk şahinlerin şükrettikleri bir varlığa dönüştüğünü düşünüyordu. Neticede devletin PKK gibi bir düşmana karşı iç ve dış destek toplaması çok kolaydı. Yine çok sayıda Kürt, Türk devletinin PKK'nın düşmanı olarak kalmasını tercih ettiği görüşündedir: Geniş çaplı şiddet eylemleri gerçekleştiren, kendi etnik kökeninden insanları öldüren, uzun süre boyunca Marksist-Leninist ve aşırı sol ideolojik duruşu benimsemiş, diğer Kürt gruplann çoğunluğunu dışlamış ve başında geniş kitlelerce megalomanyak olarak görülen bir lider bulunan bir düşmandan daha iyisi bulunabilir mi? Daha ılımlı, işbirliğine açık, şiddet yanlısı olmayan bir Kürt liderliğinin olması devletin kendisinin verdiği şiddetli karşılıkları ve sert politikaları iç ve dış kamuoyunun nazarında haklı çıkarmasını çok daha zorlaştıracaktır.

Türk yönetiminin tutumuyla ilgili aşağıdaki bölümde daha ayrıntılı bir analiz bulacak olsanız da, burada devletin ılımlı Kürt gruplarını sistematik olarak sindirmesinin ılımlı hareket etmenin “faydasızlığım” ortaya koyarak PKK’nın elini güçlendirdiğini söylemek yeterlidir. Devletin bu yaklaşımında en büyük radikalleştirme etkisine sahip olaylar, yasal yollarla meclise girmiş partiler (HEP ve DEP) ile sistem içerisinde hareket eden üyelerinin devre dışı bırakılmaları olmuştur. 1965 yılında kurulan Irak bağlantılı Kürdistan Demokrat Partisi gibi yasadışı veya Doğu Devrim Kültür Ocakları (DDKO) gibi öğrenci örgütü olmanın ötesine geçememiş seleflerinin aksine HEP ve DEP, özellikle güneydoğuda geniş çapta destek alan iyi niyetli partilerdi.

Ne var ki devlet radikal olmayan Kürt kökenli küçük partilere karşı da aynı ölçüde acımasız olmuştur. Bülent Ecevit’in 1970Te-rin sonlarındaki hükümetinde bakanlık yapmış Şerafettin Elçi, bağımsız bir Kürt partisi kurmaya çalışmıştır; başlangıçta Kürt Demokratik Platformu adını alan hareket sonunda 7 Ocak 1997 tarihinde Demokratik Kitle Partisi adıyla partileşme sürecini tamamlamıştır.[50] DEP’in eski genel sekreterlerinden ve sürgündeki Kürdistan Sosyalist Partisi lideri Kemal Burkay’ın yakın sırdaşı İbrahim Aksoy da DEP ve onun en son halefi HADEP’e alternatif olarak Demokrasi ve Değişim Partisi adında sol eğilimli bir siyasi örgüt kurmuştur. Bu tür parti liderleri ve üyeleri devletin güvenlik birimleri tarafından sürekli rahatsız edilmekte, sonunda haklarında yasal işlem başlatılmaktadır. Devlet son yıllarda Kürt grupların sesini kesmenin en etkili yolu olarak, sanıklara ağır hapis cezaları ve güçlerini son derece aşan maddi cezalar verebilen adli sisteme başvurmaktadır. Bu tür politikalar elbette yeni değildir: Aslında devlet, en barışçıl olanlar da dâhil, her türlü siyasi Kürt hareketi adli sistemle uzun süredir sıkı bir denetim altında tutmaktadır. 1950Ter ve sonraki yıllarda büyük davalar görülmüş

ve insanlar milliyetçi Kürt söylemlerde bulundukları gerekçesiyle çok uzun hapis cezalarına çarptırılmışlardır.[51]

Türkiye'nin politikası, diğer grupların aksine amacına ulaşmak için askeri imkân ve kabiliyetlerine güvenen PKK'ya çok büyük faydalar sağlamaktadır. Bu politika, şiddete prim vermekte ve Kürt meselesiyle ilgili söylemleri PKK'nın adeta tekelinde bulundurmasına neden olmaktadır. HEP ve DEP üyelerinin kurdukları son parti olan HADEP'in kaderinin ne olacağı henüz belli değildir. 1995 milletvekilliği seçimlerine katılmasına izin verilmiş olsa da HADEP de selefleriyle aynı kaderi paylaşarak sonunda devlet tarafından kapatılabilir. Kürt kimliği taşımayan, sol görüşlü küçük bir parti olan Emek Partisi'nin güneydoğudaki Kürt sorununa barışçıl bir çözüm getirilmesini savunduğu için Haziran 1996'da kapatılması, devletin içerisindeki *şahin* unsurlar varlıklarını sürdürdükleri sürece siyasi diyalogun mümkün olamayacağını göstennektedir. Devletin bu tür eylemleri kaçınılmaz olarak PKK'nın saflarını güçlendirmektedir.

3. Kürtler Arasında PKK'ya Verilen Destek

PKK, varlığının yanı sıra Türk devletine karşı silahlı mücadelesini de sürdürmekte oldukça başarılı olmuştur. Bu başarısı sonucunda elde ettiği itibar, kendi militanları tarafından bile etkisiz görülen rakip örgütlerin içerisinde çatlaklar oluşmasına yol açmaktadır.[52] Örgütün yöntemlerini veya liderini sevmeyen Kürtler bile PKK'nın eylemlerinin, başka hiçbir hareketin yapamadığı kadar, Kürt meselesini uluslararası düzeyde gündeme getirdiğini, dikkatleri sorunun üzerine çektiğini ve Türk devleti üzerinde politikalarını gözden geçirmeye dair - şu ana kadar herhangi bir sonuç vermemiş olsa da - güçlü baskılar oluşturduğunu kabul etmektedirler.[53] Bu insanlar, 1991 yılında iktidara gelen başbakan Demirel'i "Kürt gerçeğini" kabul etmeye zorlayan unsurun PKK

olduğuna inanmaktadırlar. Kürtler, devletin bir “terör” mücadelesi sürdürülürken reform yapmanın mümkün olmadığı, dolayısıyla reformların ancak PKK ortadan kaldırıldıktan sonra gerçekleştirilebileceği yönündeki söylemine de güvenmiyorlar. Neredeyse tüm Kürtler, son yıllarda diğer Kürt örgütleri ile partilerinin faaliyet gösterebildikleri siyasi alanı yaratanın PKK olduğunu kabul etmektedirler. Tabii bu söz konusu yapılar da düzenli olarak baskılar, cezalar ve kapatmalar yaşamak zorunda kalmıştır.

Pek çok alternatif Kürt siyasi şahsiyet, Türkiye’de alternatif siyasi hareketler yaratmalarının - en azından şimdilik - mümkün olmadığına inanmaktadır. Bu elbette bu konuda girişimlerde bulunulmuyor demek değildir, kaldı ki bu girişimlerin bir kısmından yukarıda söz ettik. PKK’nın kendilerine yönelik gerçekleştirebileceği misilleme tehlikesinin yanı sıra, böyle önemli bir dönüm noktasında alternatif muhalif kişiliklerin ortaya çıkmalarını Kürt halkının olumlu bulmaması, hatta bu kişileri devletin sözcüleri olarak görmesi gibi bir durum da söz konusu olabilir. Diğer partilerin aksine HEP, DEP ve HADEP’in halk arasmdaki destekçilerinin büyük kısmı PKK’ya sempati beslemektedir. Refah Partisi’nin HADEP ve PKK’ya açıktan muhalefet eden Kürt kökenli üyeleri bile PKK’nın tamamen ortadan kaldırılmasını istemediklerini itiraf ediyorlar; gerçi bu görüşlerini siyasi değil de insani gerekçelere bağlıyorlar. İnsanlar örgütün lideri ve taktikleri hakkında ne düşünürlerse düşünsünler, PKK için savaşan kişilerin Kürt davası için kanlarını dökerek esas “bedeli ödediklerine” dair yaygm bir inanış vardır.

Aslında PKK önderliğindeki isyandan çok sayıda Kürt aile doğrudan etkilenmiştir: Askeri kaynaklara göre “silahlı mücadelenin” başladığı tarihten bugüne kadar 11,000 PKK üyesi öldürülmüştür. Ayrıca PKK’yla bağlantılı veya milliyetçi Kürt faaliyetlerde bulundukları gerekçesiyle yaklaşık 10,000 kişi cezaevindedir; on binlerce kişi ise tutuklanıp hapis yattıktan sonra tahliye edilmiştir;

kırsal kesimler ve komşu ülkelerde 5,000 ila 10,000 arasında gerilla vardır, ayrıca 50,000 milisin faaliyet gösterdiği tahmin edilmektedir.[54] Sıradan Kürt ailesinin çok geniş, ama bireylerinin birbirine sıkıca bağlı yapısı ve bu kadar çok sayıda ölen, cezaevine konan insan olduğu, bitmek bilmeyen çatışmalar düşünüldüğünde, geniş Kürt ailelerinin bu savaştan, özellikle de PKK'nın siyasi faaliyetlerinden doğrudan etkilendiği açık biçimde görülmektedir. Güneydoğuda yapılan kamuoyu araştırmalarının birinde, araştırmaya katılıp da PKK üyeleri arasında tanıdığı kişiler olduğunu belirten yüzde 35'lik kesimdeki kişilerin yüzde 42'si örgütte aile üyelerinden biri bulunduğunu söylemiştir.[55]

Kürtlerin bakış açısına göre PKK, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri elde edememiş oldukları ölçüde başarıya ulaşmıştır. PKK, siyasi faaliyeti silahlı direnişle birleştirmeyi, önceleri pek ilgi çekmeyen bir meseleyi uluslararası platforma taşımayı başarmıştır. Hiç kimse PKK'nın Türk ordusunu yenilgiye uğratmasını beklemese de, Ankara'yı güneydoğuya olağanüstü çapta insan gücü sevk etmek zorunda bırakması ve orduya karşı ciddi bir direniş sergilemesi Kürt halkı için gurur kaynağı olmuştur. İranlı ve Iraklı benzerleriyle kıyaslandığında PKK çok daha az kayıpla çok daha büyük başarılar elde etmiştir. Üstelik devlet, PKK'yı alenen yegâne düşmanı ilan edip ardından da örgüte yalnızca askeri karşılık vererek kendisi açısından iki farklı sonuç yaratmıştır: İlk olarak, PKK'nın statüsünü (dost ve düşman) halkın nazarında yükseltmiştir. İkinci olarak, Kürt halkı arasındaki siyasi arenayı tamamen PKK'ya bırakarak, bu son derece önemli seçmen kitlesinin gönlünü kazanma yarışında kendisini dezavantajlı bir konuma yerleştirmiştir. Kısacası, bölgede gündemi PKK'nın belirlemesine izin vermektedir. Tüm bu etkenler, Kürt toplumu içerisinde PKK'nın eleştirilmesinin çoğunlukla davaya ihanetle bir tutulduğu bir hoşgörüsüzlük ortamının doğmasına yardım etmektedir. Bu durum, devlet politikalarının eleştirilmesinin genellikle

PKK'ya destek verilmesi şeklinde yorumlandığı Türk toplumu içerisindeki gelişmeleri yansıtmaktadır.

Diaspora topluluklarının çoğunda olduğu gibi, Kürt diasporası da Türkiye'de yaşayan Kürtlerden çok daha radikaldir. Bunun iki nedeni vardır: Bir örgüt güvenlik güçlerinin denetiminden uzakta çok daha rahat faaliyet göstermekte, üye toplamakta ve hareket edebilmektedir; ayrıca mağdur gruplar duygu ve düşüncelerini korkmadan dile getirmektedirler. Kürt örneğinde, diaspora topluluklarını yoğun olarak yaşadıkları Avrupa toplumlarındaki işçi sınıfından ve toplumla kaynaşamamış kesimlerden kişilerin oluşturması PKK'nın işini daha da kolaylaştırmaktadır.

PKK'nın bugün örgüte muhalif olanlar da dâhil siyaseten aktif Kürtlerden gördüğü destek kuşkusuz *çıkarcı* bir unsur barındırmaktadır. Bu kişiler, PKK'nın kanlı mücadelesinin daha geniş siyasi katılımın ve kültürel hakların tanınmasının kapılarını açması halinde uzun vadede kendilerine de fayda sağlayacağını bekliyor olabilirler. Açıkçası geçmişteki yasal ve yasadışı siyasi faaliyetleri onlara bu bağlamda çok az şey kazandırmıştır. Sonuç olarak Kürt siyasi yelpazesindeki çok az sayıda kişi PKK'nın yenilgiye uğramasını dilemektedir; PKK'ya düşman olanların bile böyle bir isteği yoktur. Böyle bir yenilgi, Kürtlerin devlete karşı hâlihazırda sahip oldukları en büyük baskı mekanizmasının ortadan kalkması anlamına gelecektir. îşte bu yüzden Kürtlerin büyük çoğunluğu PKK'yı alenen eleştirmekten sakınmaktadır.

Türkiye Kürtleri, Iraklı Kürtler ve Çekiç Güç Harekâtı

Türkiye, Irak Kürdistan bölgesindeki olayların kendi topraklarındaki Kürtler üzerinde yaratacağı etkilerden daima korkmuştur. Bu yüzden, Iraklı Kürtlerin bağımsızlığına karşı çıkmakla kalmamış, Irak Kürtleri için federasyon veya özerklik tartışmalarının yapılmasından rahatsız olmuştur. Ankara'nın korkuları şöyle dursun,

Türkiye ve Irak Kürtlerinin kendi aralarındaki ilişki de daima kolaylıkla fark edilebilir türden olmamıştır. Uluslararası sınırlar ve bünyelerindeki Kürt halklarının olası hareketlenmelerini kısıtlamak için azami çaba sarf eden yönetimler ile birbirinden ayrılmış bu iki Kürt nüfusu aile ve aşiret bağları ve sınır ötesi ticaret dışında pek ortak paydaya sahip olamamıştır. 1920'lerin başlarında Ankara'daki yeni yönetim gözlerini, o dönemde İngilizlerin işgali altında bulunan Irak Kürdistan bölgesinin zengin petrol kaynaklarına sahip Musul eyaletine dikmişti. 1925'de Şeyh Said İsyanı patlak verdiğinde Ankara bu eyaletle ilgili hak taleplerinden anında vazgeçmişti. Kemalistler, Türkiye'yi Musul'la ilgili iddialarından vazgeçirmek amacıyla isyanın İngilizlerce kışkırtılmış olduğundan şüphe etmişlerdi.

Türkiye ile İran arasındaki uluslararası sınır, Türkiye'nin sınırları arasında en eski ve yerleşik olanıdır. Bunun aksine, Suriye ve Irak'la arasındaki sınır çizgileri ise yirminci yüzyıla ait meselelerdir. Irak devletinin kurulması; aileler, sülaleler ve aşiretleri uluslararası sınırların farklı taraflarına atarak Türkiye'nin Kürtçe konuşulan bölgeleri ile Kuzey Irak'ın Kürtçe konuşulan bölgelerini birbirinden ayırmış olması nedeniyle son derece yıkıcı etki yaratmıştı. Farklı devletlerde yaşayan Kürtler arasındaki ticaret yıllar içerisinde çok daha düşük düzeyde devam etmiş ve sonunda kaçakçılığa dönüşmüştü. Ancak bu halklar siyasi olarak çeşitli etkileşimler kurmuşlardır: Farklı ülkelerden gelen Kürt öğrenciler 1960'larda Avrupa'da bir araya gelerek örgütlenmeye başlamışlardı; Türkiye'de okuyan Iraklı Kürt öğrenciler de Avrupa'daki örgütlerinin şubelerini kurmaya çalışmışlar, ancak bunda başarısız olmuşlardı.

Molla Mustafa Barzani'nin elde ettiği başarılar Irak ve Türkiye Kürtleri arasındaki siyasi bağlantıyı yeniden etkin hale getirmişti. Van Bruinessen bununla ilgili şöyle diyor: "Barzani hayattayken, sahip olduğu özellikleri Kürdistan'ın dört bir yanında

dilden dile dolanan efsanevi bir süper kahraman haline gelmişti... İnsanların Barzani'ye hayranlık, onunla gurur duymaları ve nihayetinde ona müthiş bir bağlılık sergilemeleri Kürt kimliği bilincini ve Kürt milleti gibi soyut bir fikre bağlılığı güçlendirmişti."[56] Barzani'nin sınırın ötesinden, güneydoğuyla yakın aile bağları olan Kürtçe konuşan biri olması, Türkiye Kürtleri arasında da önemli bir şahsiyet olarak görülmesini sağlamıştı. Barzani hareketi Türkiye Kürtlerini derinden etkilemiş ve etnik temelli siyasi faaliyetlerinde onlara büyük bir ivme kazandırmıştı. Askeri başarıları ve 11 Mart 1970'de Bağdat yönetimini (egemen bir devlet ile Kürtler arasında tarihte bir ilk olan) özerklik anlaşması imzalamaya zorlamış olması Türkiye'deki Kürt nüfusu arasında büyük yankı bulmuştu.

Türkiye Kürtleri, Barzani'nin Irak merkezli örgütünün Türk muadili olarak gizlice Türkiye Kürdistan Demokratik Partisi'ni (TKDP) kurmuşlardı. TKDP, Irak'taki olayların dolaylı etkisi sonucunda anlaşmazlığa düşüp Türkiye'de ortadan tamamen kaybolana kadar aslında etkileyici bir halk desteği kazanmayı başarmıştı. Iraklı Kürtler içerisindeki sol görüşlü unsurlar ile daha gelenekselci Barzani unsurları arasındaki mücadeleler Türkiye'de de tekrarlanmıştı.[57] Aynı şekilde, İran Şahı ile Saddam Hüseyin arasında imzalanan ve İran'ın Iraklı Kürtlere verdiği desteği sona erdiren Cezayir Anlaşması'nın ardmdan Irak Kürtlerinin isyanının[58] 1975 yılında başarısızlıkla neticelenmesi de Türkiye'deki siyaseten aktif Kürtler arasındaki radikalleşmeye güç katmıştı. Kapitalist Batı cephesinden hayal kırıklığı yaşayan Irak ve Türkiye'deki Kürtleri, Sovyetler Birliği ve başta Filistin olmak üzere Üçüncü Dünya ülkelerinin özgürlük mücadelelerine daha da yönelmişlerdi.

Bir tarafta Molla Mustafa'nın oğlu Mesut Barzani ve diğer tarafta Celal Talabani olmak üzere, Iraklı Kürtler arasında bugün de devam eden ayrılıklar Türkiye'de yankı bulmayı sürdürmektedir. Talabani 1975 yılında Barzani'nin Kürdistan Demokratik

Partisi'nden ayrılarak Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni (KYB) kurmuştu. Barzani'nin hareketi daha çok aşiret ve köylü temelli iken, Süryanice konuşan Talabani ise daha kentli orta ve alt-orta sınıfı temsil etmektedir. PKK'nın ortaya çıkması Türkiye Kürtlerinin Irak Kürtlerinin siyaseti hakkındaki görüşlerini değiştirmemiştir. Türkiye Kürtleri arasındaki görüş ayrılığı sürmektedir: PKK'ya karşı olanlar Barzani'ye bağlılıklarını sürdürmekte ve Talabani'yi yapmacık, güvenilmez bulmaktadırlar. Talabani'yi Iraklı Kürt hareketini bölmek ve Molla Mustafa Barzani'ye ihanet etmekle suçlamaktadırlar. Bunun aksine, PKK yandaşları ve HADEP benzeri partilere mensup sol görüşlü Kürtler ise gözü kapalı Talabani yanlısı olmasalar da ona karşı çok daha olumlu bir duruşa sahiptirler. Türkiye Kürtleri arasındaki geleneksel muhafazakâr unsurlara benzeyen Barzani, Öcalan'ın ideolojik olarak karşı olduğu her şeyi temsil etmektedir. Talabani'nin Öcalan üzerinde çok daha fazla etkiye sahip olduğunu da bu noktada belirtmeden geçmemek gerekir. Öcalan'ın 1993'te ateşkes kararı almasında çok büyük rol oynamış ve Öcalan ateşkesi yenilediğini ilan ederken yanında yer almıştı. Tıpkı 1992 yılında olduğu gibi geçmişte PKK'ya yönelik askeri operasyonlarda Ankara yönetimi ile işbirliği içerisinde bulunmuş olsa da, Talabani PKK ile çok daha dengeli bir ilişki sürdürebilmektedir çünkü Barzani'nin topraklarının aksine onun toprakları Türkiye'ye komşu değildir.

Ne koniktir ki bu iki ülkedeki Kürtleri - en azından fiziksel olarak - birbirlerine yaklaştırmış olanlar Saddam Hüseyin ve PKK'dır. Saddam'ın 1980 ve 90Tardaki baskıcı yönetimi, Irak Kürdistan bölgesinden Türkiye'ye büyük nüfus hareketlerinin yaşanmasına neden olmuştu. Körfez Savaşı'nın ardından Saddam Hüseyin'e karşı başlatılan ve *peşmergelerin* yanı sıra devlet memurları, orta sınıf mensupları, meslek sahipleri ve köylüleri de kapsayan isyan hareketinin son derece kapsamlı olması nedeniyle Türkiye'ye doğru gerçekleşen mülteci akını öncekilere

göre çok daha büyük ve farklı olmuştu. Uluslararası gıda yardımı kuruluşlarını harekete geçiren bu insanların sıkıntıları, Türkiye Kürtlerini de seferber etmişti. Yerel yetkililer, Ankara'dan yardım beklemeksizin, Iraklı Kürtler için büyük yiyecek konvoyları hazırlamışlardı. Mülteci akını Türkiye Kürtlerini seferber etmekle kalmamış, Ankara'nın cömert davranmadığını düşünerek daha da politikleşmelerine neden olmuştu.

Öte yandan, PKK'nın gittikçe büyümesi ve Kuzey Irak topraklarını savaşçıları ve malzemeleri için bir üs olarak kullanması, Irak Kürt siyasetine Türkiye boyutu katmıştı. Îran-Irak Savaşı esnasında Türkiye Irak'la, Türk ordusunun Irak topraklarında PKK'ya karşı operasyonlar yapmasına olanak tanıyan bir güvenlik anlaşması imzalamıştı; 1991'deki Körfez Savaşı'nın sona ermesinden bu yana Türk ordusu Kuzey Irak'a neredeyse canı her istediğinde ve Irak'tan izin almadan girmekte ve burada operasyonlar düzenlemektedir. Bu operasyonlar, özellikle de hava saldırıları, daima yalnızca PKK üslerini vurmakla kalmamakta, zaman zaman Iraklı Kürtlerin yaşadıkları köyleri de hedef alarak sivil halk arasında kayıplara yol açmaktadır. Aslında Irak sınırının geçilmesiyle Türk-Kürt çatışması bu ülkedeki gelişmeleri etkilemekte ve Iraklı iki Kürt partisini PKK sorunuyla ilgilenmeye zorlamaktadır.

Bugün Türkiye'deki Kürtlerin Kuzey Irak'taki gelişmeleri geçmişte hiç olmadığı kadar büyük bir dikkatle izlediklerine şüphe yoktur. İki bölge arasında gerçek anlamda bir bağ olsa da, bundan söz konusu siyasi tercihler olduğunda ille de taraflardan birinin diğerine benzemeye çalışacağı sonucu çıkarılamaz. Irak'taki iki Kürt grubunun Körfez Savaşı sonrasındaki kazanımlarının üzerine yeni şeyler inşa etmeyi başaramamış olmalarına rağmen, Türkiye'deki Kürtler Kuzey Irak'taki kardeşlerinin kaderiyle hâlâ yakından ilgilenmektedirler. Irak topraklarında bir ilki gerçekleştirerek 1992 yılında düzenlediği serbest seçimlerle ümit verici bir

başlangıç yapmış olan fiili özerk bölgenin geleceği, KDP ve KYB güçleri arasındaki kanlı mücadeleler nedeniyle ciddi bir tehdit altındadır. Kürtlerin Kuzey Irak'ın kaderine duydukları ilgi kendisini en iyi biçimde Türkiye'nin Çekiç Güç Harekâtı'nın (ÇGH) süresinin uzatmak istememesine ilişkin yaşanan tartışmalarda göstermiştir. ABD önderliğindeki çok uluslu bir güç olan ÇGH, 1991 yılından itibaren Kürtleri Saddam Hüseyin'in saldırılarına karşı korumak amacıyla Kuzey Irak'ta faaliyet göstermektedir.

İslamcılar, merkez sol partiler içerisindeki milliyetçi unsurlar, hatta böyle bir gücün belirsiz bir süre boyunca varlığını sürdürmesinden ve bunun Türk egemenliği üzerinde yaratacağı etkilerden tedirginlik duyan ordu tarafından da dolaylı olarak sert biçimde eleştirilen ÇGH, Türk parlamentosunda ciddi bir sıkıntıya yol açmıştır. ÇGH'nin PKK ve diğer fesat unsurların isyanını kasten körüklemekle suçlanmasıyla, bu harekâtın görev süresinin her altı ayda bir uzatılmasına ilişkin mecliste yaşanan tartışmalar gittikçe şiddetli bir hal alıyordu.[59] Konu üzerindeki tartışmaların şiddet dozunun doruğa çıkması, Kürt kökenli milletvekillerini bir ikilem içerisine koymuştur. ÇGH'nin görev süresinin uzatılmasını destekleyen bu vekiller, partileri onlardan süre uzatımına karşı oy kullanmalarını istediklerinde kendilerini çok zor bir durum içerisinde bulmuşlardı. Bunun en açık biçimde yaşandığı parti Refah Partisiydi. Erbakan'ın kararlı ve ödün vermeyen muhalefetine rağmen, partinin Kürt kökenli milletvekilleri liderlerine ÇGH'nin görev süresinin uzatılmasını istediklerini söylemişlerdir. Türkiye'deki Kürtler, harekâtın aslında Körfez Savaşı'nın ardından Saddam'ın gazabından kaçarak 1991 yılında dağlara sığınan Iraklı Kürt mülteciler arasındaki on binlerce Kürdün hayatını kurtardığını düşünmektedirler. Ayrıca harekâtın tüm Kürt meselesini Batı'nın dikkatine daha fazla sunan etkenlerden biri olduğunu ve bunun da Özal'ın cumhurbaşkanlığı döneminde Iraklı Kürt liderlerin Ankara'ya, emsal teşkil eden ziyaretlerinin

başlamasına zemin hazırladığını açıkça belirtmektedirler. Dolayısıyla Türkiye Kürtleri açısından bu harekât dikkatlerin Türk siyasetindeki Kürt faktörüne odaklanmasına yardım etmektedir ve davalarına güç katmaktadır.

Tuhaftır ki, Haziran 1996'da Refah Partisi önderliğinde kurulan koalisyon hükümeti harekâtın varlığını sürdürmesine yardım etmiştir. Başbakan Erbakan süre uzatımını kabul etmekle kalmamış, 1996 yılının sonunda harekâtın Kuzey Keşif Harekâtı adıyla yenilenmesine de rıza göstermiştir. Erbakan böylece seçim vaatlerinden birini yerine getirmişti. Ocak 1997'den itibaren Fransa'nın dâhil olmadığı çok uluslu güç, bugün Kuzey Irak'taki gelişmelerin tehdidi altındadır. Mesut Barzani'nin Ağustos/Eylül 1996 döneminde yaptığı ve geri püskürtülene kadar Saddam'a Kuzey Irak'ın kontrolünü elinde bulundurma imkânı veren anlaşma, ÇGH ile onun devamı niteliğindeki harekâtın sınırlarını çizmiştir. Türkiye Kürtlerinin bir kısmı taraflardan birinin diğerine üstünlük sağlamış olmasını, özellikle de üstünlük kuranın Barzani olmasını memnuniyetle karşılamış olsa da, KDP'nin sınırın her iki tarafında da aynı ölçüde nefret duyulan Saddam'la anlaşma yapmasına sinirlenmişlerdi. Neticede Türkiye Kürtleri çatışmanın sona ermesini açıkça desteklemişler, hatta Refah Partisi'nin Kürt üyeleri Iraklı iki grup arasındaki uçurumun kapatılmasına yönelik girişimlerde bulunmuşlardı. Ağustos/Eylül 1996 döneminde yaşanan olayların Türkiye Kürtlerini nasıl etkileyeceğini hepimiz bekleyip göreceğiz.

PKK ise Çekiç Güç Harekâtı'na çok daha ihtiyatlı yaklaşmaktadır. ABD ve harekâta katılan diğer Batıhların Türk hükümetiyle, bilhassa da Türk istihbaratıyla yakın işbirliği içerisinde olduklarına inanmaktadır. Örgüt ayrıca încirlik'teki Türk-Amerikan üssünde konuşlu uluslararası gücün Türk ordusunun Kuzey Irak'taki PKK noktalarına saldırmasını kolaylaştırmak için Türklere PKK

kuvvetlerinin bölgede bulundukları yerler hakkında istihbarat sağladığını da ileri sürmektedir.[60]

PKK, bir bütün olarak, ABD'nin kendisine karşı niyetlerine kuşkuyla yaklaşmayı sürdürmektedir. Bunun temel nedeni de PKK'nın "terör örgütü" olarak ilan edilmesinde Batılı devletler arasında Washington'un başı çekmiş obuasıdır. PKK ayrıca ABD'yi Türkiye'nin güneydoğuda Kürtlere karşı kullandıkları silahların ana kaynağı ve Türkiye'nin güneydoğuda insan haklarını çiğnediği yönünde Avrupa'dan gelen eleştirilere karşı Türk hükümetinin korunmasında en büyük diplomatik desteği veren ülke olarak görmektedir.[61]

Özal, ölümünden hemen önceki cumhurbaşkanlığı döneminde, Irak ve Türkiye Kürtleri arasındaki yakın bağdan faydalanmaya karar vermişti. Kürt liderleri Ankara'ya davet ederek çatışmanın Türkiye içinde sonlandırı İmasına yönelik alternatif bir yol aramıştı. Özal, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki Kürtlere yardım etmeye yönelik yapacağı bir hamlenin Türkiye'deki Kürtler tarafından çok olumlu karşılanacağı varsayımından hareketle, Ankara ile Iraklı Kürtler arasında güçlü bir ilişki kurmanın temellerini atmıştı. Böyle bir hamle Türkiye'deki Kürtlere Türk devletinin Kürtlere düşman olmadığını, yalnızca PKK'nın şiddet eylemlerine karşı olduğunu gösterecekti. Kısacası, sembolik önemi çok büyük olacaktı bu hamlenin. Ancak bu hamle geleneksel Türk politikasını tepetaklak edecekti. Ulusalcı merkez sol politikacı Mümtaz Soysal, kısa süren dışişleri bakanlığı görevinde Özal'ın tam aksi istikamette hareket etmişti. Kuzey Irak'a geçen gazeteciler ve sivil toplum kuruluşlarına yönelik kısıtlamaları yoğunlaştırmış ve ÇGH'nin sona erdirilmesi yönünde mücadele vermişti.[62] Her iki siyasi lider de Kuzey Irak'ın Türkiye'ye etkisiyle ilgili yola aynı varsayımdan çıkmış, ancak taban tabana zıt politikalar geliştirmişlerdi.

Notlar ve Referanslar

1. PKK'dan daha uzun süre silahlı mücadele sürdüren örgüt, Irak'ta mücadele veren Kürt Demokrat Partisi olmuştur. Bu partiye daha sonra Kürdistan Yurtseverler Birliği de katılmıştı.
2. Bunun istisnaları vardır elbette. Irak'taki Kürt hareketinin îran Şahı'nın Irak'la yaptığı anlaşmanın ardmdan desteğini çekmesiyle 1975 yılında yenilgiye uğramasının ardından hayal kırıklığı içerisindeki KDP, yükselişte olan Üçüncü Dünya ülkeleri yanlısı hareketlere yaranma çabası içinde sol cepheye yönelmişti. KDP, geleneksel olarak daha çok orta sınıf merkezli hareket eden rakibi Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin yolunu izleyerek 1970'lerde antiemperyalist bir söylem geliştirmişti. Her iki hareketin de amacı, Kürt davasını, başta Filistinlilerinki olmak üzere, "ulusal kurtuluş mücadeleleriyle" daha yakın bir konuma oturtmaktı. Ancak her iki hareket de, özellikle KDP, güçlü bölgesel ve aşiret bağlarını sürdürmektedir.
3. İsmet G. İmset, *PKK: Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı* (Ankara: Turkish Daily News Yayınları, 1992), 59-71.
4. Rıfat Ballı, *Kürt Dosyası* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1991), 204-5.
5. Hıdır Göktaş, *Kürtler-II: Mehabad 'dan 12 Eylül 'e* (İstanbul: Alan Yayıncıhk, 1991), 127-29.
6. PKK'nın merkez komitesinin yapısı hakkında bilgi almak için bkz. Michael M. Gunter, *The Kurds and the Future of Turkey* (New York: St. Martin's Press, 1997), 23-59.
7. PKK'nın oluşumuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. İsmet, *PKK: Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı* ve McDowall, *A Modern History of the Kurds.*
8. Örneğin bakınız *5. PKK Kongresi Kararları* (Almanya: Wesanen Serxwebûn, 1995). Bu çok önemli kongrede savaşmak için 16 yaşın altındaki gençlerin silah altına alınmamasına ve askerlik hizmetinin kadınlar için gönüllü hale getirilmesine karar verilmişti.
9. Kürt Solunun Türk toplumunun bazı ırkçı ve sınıfsal yönleriyle ilgili yaptığı etkileyici tahlilleri iyi okuyan Öcalan, Türk halkının beşiği olan Orta Asya'yla daha yakın kan bağları bulunan Anadolu Türkü'nün daha saf Türk kanının aksine çoğunlukla Balkan kanı taşıyan İstanbul

ve Ankara seçkinleri, yani "Beyaz Türkler" tarafından Türk tarihinin çok büyük kısmında dışlanmış olan. Türkiye'nin doğusunda yaşayan "gerçek Türkleri" veya "Türkmenlcri" de özgürlüklerine kavuşturmak istediğini söylemişti. Karma kanla ilgili bu gözlemdeki doğruluk payı ne ölçüde olursa olsun, bir Kürt örgütünün liderinin bu sözleri hiçbir Türk üzerinde herhangi bir etki yaratmamıştı.

10. Bkz. Öcalan'la yapılan röportaj, *Yeni Politika,* 18 Temmuz 1995.

11. *Pazar Postası,* 2 Şubat 1995.

12. Bkz. David Korn'un Öcalan'la yaptığı röportaj; PKK'nın *Sermebun* adlı dergisinin Nisan 1995 sayısında yeniden yayınlanmıştır, s. 12-14.

13. *al-Hayat,* 20 Kasım 1995 tarihli *Mideast MirroPda* yeniden yayınlanmıştır. Mesut Barzani yönetimindeki KDP Ağustos-Eylül 1996 döneminde İraklıların yardımını alarak rakibi KYB'yi yenilgiye uğratıp Kuzey Irak'ın kontrolünü eline aldıktan sonra Öcalan *al-Wasat* gazetesine verdiği röportajda bu görüşlerini yinelemişti. Aslında Öcalan, Barzani'nin Arap dünyasını "stratejik derinliği olarak" kullanacak federal demokratik bir Kürt hükümeti kurması gerektiğini ve "Irak'ta federalizmin kaçırılmayacak altın bir fırsat olduğunu" vurgulamıştı. 4 Ekim 1996'da *Mideast Mirror'da* yeniden yayınlanmıştır.

14. Kadri Gürsel, *Dağdakiler: Bagok'tan Gabar'a 26 Gün* (İstanbul: Metis Yayınları, 1996). Kitapta 1995 yılında PKK tarafından kaçırılıp güneydoğunun dağlık bölgelerinde yaklaşık iki yüz PKK militanıyla yirmi altı gün geçiren Agence France Presse'nin bir Türk muhabirinin hikâyesini anlatıyor. Muhabir, gerillaların savaşı kültürel veya bölgesel özerklikten daha çok tam bağımsızlık mücadelesi olarak gördüklerini gözlemlemişti. Gerillaların bir kısmı "sosyalist devlet" hayali kurarken, çoğunun tek hayali yalnızca bağımsızlıktı. Bu kişiler Türk ordusunu askeri bakımdan yenemeyeceklerini anlayacak kadar gerçekçi olsalar da Vietnam'ı sık sık örnek olarak ortaya koymaktan da geri kalmıyorlardı.

15. Ocak 1997 tarihinde Türk hükümetiyle yapılan müzakerelerin ardından harekâtın görev süresinin uzatılması ve adının da Kuzeyden Keşif

Harekâtı olarak değiştirilmesinin ardından Fransa bu koalisyon gücünden çekilmişti.

16. Bkz. Rıfat Ballı'nın Öcalan'la yaptığı röportaj. *Kürt Dosyası,* 252.

17. PKK ile yerel halk arasındaki ilişkinin yapısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Miyase îlknur ve Çağrı Kılıççı, "Cizre'yi Medya Vurdu", *Nokta,* 5 Nisan 1991. Yazarlar Nevruz arifesinde Cizre'de halkın PKK bayrakları, Öcalan posterleri ve silahlı "gerillalarla" yaptıkları gösterileri anlatıyorlar.

18. 5. PKK Kongresi Kararları, 105-10.

19. Türk Genelkurmayı, Türk gazetecilere verdiği brifingde PKK'nın yıllık bütçesinin 2 milyar dolar civarında olduğunu ileri sürmüştü *(Hürriyet,* 30 Nisan 1997). PKK'nın ciddi bir finansman gücüne sahip olduğu görünse de bu rakam oldukça abartılıdır.

20. Devlet güvenlik mahkemesinde yargılanan eski bir PKK üyesine göre güneydoğudaki çok sayıda işadamı PKK'ya yardımda bulunuyordu. Örgüt her otobüs firmasından araç başına yıllık 1,000, işadamlarmdan 25,000 ve Diyarbakır'daki fabrika sahiplerinden 250,000 Alman Markı alıyordu *(Anadolu Ajansı,* 6 Ağustos 1996).

21. İmsel, *PKK: Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı,* 207-10. Başbakan Çiller 1993 yılında bazı işadamlarını PKK'ya yardım etmekle suçlamıştı; çok sayıda Kürt, aralarında İstanbul yakınlarındaki Çınar Otel'den kaçırılan iki kişinin de bulunduğu birkaç Kürt işadamının öldürülmesinden Çiller'in bu iddiasını sorumlu tutmaktadır.

22. Imset, *PKK: Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı,* 207.

23. 1996 yazında emniyet güçleri, haraç toplama ve uyuşturucu işlerine bulaşmış ve güvenlik güçlerinin içine kadar uzanan mafya benzeri iki örgütü ortaya çıkarmıştı. Bunların ilki Söylemez çetesinde eski polislerin yanı sıra muvazzaf askerler subaylar da yer alıyordu; bunlardan biri de güneydoğuda görev yapan bir teğmendi *(Yeni Yüzyıl,* 13 ve 14 Haziran 1996; *Cumhuriyet,* 13 ve 14 Haziran 1996). Kasım 1996'da Türkiye'nin batısındaki Susurluk ilçesinde meydana gelen bir trafik kazası, devletin bazı emniyet mensuplarıyla kara para aklama ve uyuşturucu ticaretiyle uğraşan mafya benzeri faaliyetler yürüten

kişiler arasındaki ilişkileri daha da gün ışığına çıkarmıştı. Bu ilişkilerle ilgili soruşturma bugüne kadar resmen tamamlanmamış olsa da ve asla tamamlanmayacakmış gibi görünse de, bazı devlet memurları tutuklanmıştır ve içişleri bakanı Mehmet Ağar da kazanın kahramanlarıyla arasındaki ilişkiler yüzünden istifa etmek zorunda kalmıştı.

24. Susurluk kazasını inceleyen Meclis Araştırma Komisyonu'nun hazırladığı raporda muhalefet milletvekili Fikri Sağlar, güneydoğuda görev yapan emniyet mensuplarının malvarlıklarında gözle görülür artış yaşandığını ve bu kişilerin bazıları hakkında uyuşturucu trafiğinde rol oynadıkları yönünde yaygın suçlamalar bulunduğunu ileri sürüyordu (bkz. Mehmet Altan, "Güneydoğu ve Susurluk 3, *Sabah,* 24 Nisan 1997). Aslında geçmişte devlet yetkilileri, öncelikle Adalet Partisi ve şimdi de onun devamı niteliğindeki Doğru Yol Partisi'yle yakın ilişkileriyle tanınan bölgenin en büyük toprak sahibi Kürt aşiretlerinden biri olan Siverekli Bucak aşireti hakkında çeşitli suçlamalarda bulunmuşlardır. Doğru Yol Partisi'nden Şanlıurfa milletvekili Sedat Bucak'ın denetimindeki köylerde ve ona bağlı köy korucularının evlerinde çok yüklü miktarlarda uyuşturucuya el konulmuştu *(Cumhuriyet,* 6 Temmuz 1996). Sedat Bucak, yüksek rütbeli bir polis memuru, devlet tarafından aranan sağcı bir suikastçı ve eski bir güzellik kraliçesinin hayatlarını kaybettiği Susurluk kazasından sağ kurtulan tek kişiydi. Bucak'ın o aracın içerisinde bulunması, uyuşturucu kaçakçılığı faaliyetlerinde bulunduğu yönündeki iddiaları daha da güçlendirmişti.

25. Türk dış politikasında PKK'mn ve Kürt meselesinin rolü ve önemini daha sonraki bölümlerin birinde ele alacağız.

26. 1995 sonbaharında Alman parlamentosunun muhafazakâr bir milletvekili ve Başbakan Helmut Kohl'un üst düzey bir güvenlik yetkilisi Öcalan'ı Şam'da ziyaret etmişlerdi. Öcalan'ın uluslararası zeminde tanınmak için can atıyor olması nedeniyle bu ziyaretlerin örgütün Alman topraklarındaki şiddet eylemlerinin azalmasına yardımcı olduğu söylenebilir.

27. "Med" ismi, Kürtler tarafından bugünkü Kürtlerin ataları olduklarına inanılan antik Medleri ifade etmektedir.

28. Refah Partisi'nin 2 Haziran 1996'daki yerel seçimlerin ardından hazırladığı bir iç raporda bile Med-TV'nin olumsuz etkisinden yakınılıyordu; raporda "en küçük köylerde bile insanların bu kanalı ufak bir çanak antenle izledikleri" ileri sürülüyordu *(Cumhuriyet,* 27 Haziran 1996). Yapılan röportajlarda yazarlar kanalın izleyici kitlesinin başkent Ankara'ya kadar uzandığını belirtiyorlardı. Diyarbakır'ın Refah Partili belediye başkanı da zaman zaman kanalın kültürel programlarını izlediğini itiraf etmiştir (bkz. Ahmet Bilgin'le yapılan röportaj, *Yeni Yüzyıl,* 12 Ağustos 1996). Aynı şekilde DYP milletvekili Faris Özdemir de güneydoğudaki insanların Med-TV yayınlarını izlediklerini belirtiyor (Sedat Ergin, DYP'den Güneydoğu'ya Yeni Bir Bakış", *Hürriyet,* 4 Nisan 1996.
29. *Turkish Daily News,* 26 Haziran 1996. Gazetecilere resmi kaynaklardan verilen bu rakamlar biraz abartılı olsa da, PKK'nın elde etmeyi başardığı gelirlerin açık bir göstergesidir.
30. Örneğin yakın zamanda, geçmişte yardım için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmuş olan bir köy muhtarı, Med-TV'yi izlediği için "ayrılıkçı faaliyetlerde" bulunmakla suçlanmıştır *(Cumhuriyet, 22* Haziran 1996).
31. Türkiye, Med-TV'yle olan uydu vericisi kira sözleşmesini yenilememesi için France Telecom'u ülkede kurulmakta olan üçüncü cep telefonu şebekesinin ihalesinden çıkarmakla tehdit etmiştir *(Sabah,* 12 Haziran 1996).
32. *Zaman, 2* Şubat 1997.
33. 65 üyeli parlamentoda en büyük gruba 12 temsilcisiyle ERNK sahiptir, onu 6 temsilciyle DEP takip etmektedir. Bkz. Gülistan Gürbey, "Options for the Hindrances to a Resolution of the Kurdish Issue in Turkey," *The Kurdish Nationalist Movement in the 199Os* (editör) Robert Olson (Lexington: University of Kentucky Press, 1996).
34. Gürbey, devletin DEP'i yasaklayarak aslında partiyi PKK'nın kucağına itmiş olduğunu ileri sürüyor.
35. Bkz. "Sürgündeki Kürt Parlamentosu," 12-16 Nisan 1995, 18-19 (parlamentonun Brüksel'deki merkezi tarafından yayınlanan bilgi bülteni).

36. "Sürgündeki Kürt Parlamentosu," 7.
37. "Sürgündeki Kürt Parlamentosu," 23-25.
38. Kaya, Palermo'da düzenlenen bir konferansta şöyle konuşmuştu: "Federal bir anayasa istiyoruz. Aynı zamanda Türkiye'nin Kürt ve Türk halklarının eşitliğine dayalı olmasına gereken toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini düşünüyoruz" *(Reuters,* 9 Şubat 1996).
39. KPE'nin yaşadığı ikilem, tüm Filistinler arasında meşruiyet edinme sürecinin parçası olarak uluslararası tanınmaya daima öncelik veren Filistin Kurtuluş Örgütü'nün yaşadığından çok farklıdır. FKÖ'nün uluslararası tanınma mücadelesini büyük ölçüde kolaylaştıran şey, Arap devletlerinin çoğu tarafından neredeyse anında tanınıyor olmasıydı, ki bu devletler FKÖ'ye adeta sürgündeki bir hükümet statüsü veriyorlardı. PKK'nın bu tür bir uluslararası tanınmaya erişmesi öyle pek kolay olmayacaktır.
40. Murat Belge, Türkiye'nin duruşlarındaki her türlü liberalleşme olasılığı kısıtlı kaldığı sürece KPE'nin de PKK'yı barındırarak daha ılımlı bir harekete dönüşme olasılığının azımsanamayacak ölçüde olduğunu ileri sürmektedir. *Türkler ve Kürtler: Nereden Nereye?* (İstanbul: Birikim Yayınları, 1995). 373.
41. Öcalan ve ziyaretçileriyle görüşmeleri hakkında kapsamlı bilgi için bkz. Mehmet Ali Birand, APO ve PKK (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1992).
42. Aslında Öcalan PKK'nın 5. Genel Kongresi'ne sunduğu uzun ve kapsamlı raporun bir bölümünün tamamını bu konuya ayırmıştır. Abdullah Öcalan, *PKK 5. Kongresi'ne Sunulan Politik Rapor* (Wesanen Serxwebun, 1995), 263-322.
43. Hamit Bozarslan, "Political Aspects of the Kurdish Problem," (editör) P. G. Kreyenbroek ve S. Sperl, *The Kurds: A Contemporary Overview* (New York ve Londra: Routledge, 1992), 110.
44. Alman temsilcilerin ziyaretlerinin ardından Yunan parlamentosunun bazı üyeleri de Öcalan'ı ziyaret etmişlerdir.
45. Öcalan 1993'deki ateşkesle birtakım etkileyici siyasi kazanımlar elde etmiş olsa da, Öcalan daha sonra bu ateşkesin kısmen örgütün nefes alması ve yeniden örgütlenebilmesi ihtiyacından kaynaklandığını itiraf etmişti. Öcalan, *PKK 5. Kongresi'ne Sunulan Politik Rapor,* 327-28.

46. Henri J. Barkey, "Turkey's Kurdish Dilemma," *Survival* (Kış 1993/94): 54. Ateşkes tek taraflı olmuştu çünkü ordu operasyonlarını sürdürmüştü. Özal'ın ölümüyle barışçıl çözümü destekleyen en önemli seslerden biri susmuş oldu ve bu da PKK'nın bazı mensuplarının mutsuzluğunu daha da arttırmıştı. Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş, 1996 yılında kendisiyle yapılan bir röportajda, askerlerin öldürülmesi emrini Öcalan'ın vermediğini düşünenlere katıldığını belirtmişti. Bkz. Haşan Cemal, "Güneydoğu'da Siville Asker", *Sabah,* 14 Nisan 1996.
47. Öcalan, 1992'deki bir röportajında Türkiye'nin batısında yaşayan Kürtlerin şiddetten ve kendilerine zarar verebilecek her türlü faaliyetten uzak durmaları, bunun yerine siyasi faaliyetlere odaklanmaları ve sendikalara katılmaları gerektiğini söylemişti *2000'e Doğru,* 15 Mart 1992.
48. Refah Partisi Van Milletvekili Fethuilah Erbaş, 1994 yılında meclisteki bir oturumda o dönem güneydoğu halkının yaklaşık yüzde 15'inin PKK'ya destek verdiğini belirtip, gelecekte halkın çok büyük kesiminin örgüte destek verebileceği uyarısında bulunmuştu. Türkiye Büyük Millet Meclisi, *TBMM Tutanak Dergisi,* 68. cilt, 18 Ekim 1994, 390.
49. Soru: "Türkiye'deki Kürtler arasında olası Amerikan yanlısı eğilimlere karşı ne tür somut adımlar atmayı düşünüyorsunuz?" Öcalan: "Bazı önlemler alabiliriz. Bu tür insanlarla İran veya Irak'ta çok fazla uğraşmamalıyız. .. ama onlarla burada mücadele edeceğiz.. .Türkiye'deki işbirlikçilerin tamamına karşı savaş ilan edeceğiz.. .biz kesinlikle ideolojik bir mücadele veriyoruz.. .Şiddete de başvurabiliriz. Bu vesileyle bu tür işbirlikçilere uyarıda bulunmuş oluyorum.

"Neticede yalnızca siyasi bir mücadeleden söz etmiyoruz. Bu fikir [PKK'ya alternatif bir hareket oluşturulması], Türkiye'nin devlet terörüyle bağlantılı tehlikeli bir işbirlikçi hareketi temsil etmektedir... Bu konuda Özal'ı uyarıyorum. Karşımıza işbirlikçileri dikmeye çalışacak olursa bunun bedelini öder. Bu işbirlikçiler için örgüt kurmaya yönelik gizli çalışmalar içine girmemelidir. Onlarla bazı siyasi uzlaşmalara varmak için [cezaevinden henüz tahliye edilmiş olan bazı Kürtlerle] işbirliği yapmaya çalışmaktadır. Böyle bir şey yapacak olursa Türk ve Kürt toplumları ve halkları arasında geliştirmek istediğimiz diyaloga

en büyük darbeyi vurmuş olur. Bu işbirlikçilerin kendi halklarıyla herhangi bir bağları yoktur; kendi halklarına bir köpeğe duydukları kadar saygı duyuyorlar." Ballı, *Kürt Dosyası,* 246-49. Açıkçası bu röportaj PKK'nın siyasi ve askeri ivmenin kendi tarafında olduğunu düşündüğü bir dönemde yapılmıştı, Öcalan'ın kendine aşırı güveninin kaynağı da muhtemelen bu algıydı.

50. Elçi son Ecevit hükümetinde bakanlık yaptığı dönemde (1978-79) Türkiye'de Kürtler olduğunu ve kendisinin de onlardan biri olduğunu açıkça ilan ederek kamuoyunu sarsmıştı.
51. Bunların en önemlilerinden biri 1959 yılında kırk dokuz aydının yargılandığı davadır. "Kırkdokuzlar Davası" olarak adlandırılan bu davada yargılanan kişilerin birçoğu daha sonra TKDP'nin liderliğinden DEP ve KPE üyeliğine kadar farklı Kürtçü faaliyetlerin içerisinde yer alacaklardı. Bkz. Naci Kutlay, *49'lar Dosyası* (İstanbul: Fırat Yayınları, 1994).
52. Murat Belge, *Türkler ve Kürtler: Nereden Nereye?,* 392.
53. Durum gittikçe geçmiş yıllarda Filistinlilerin FKÖ hakkındaki görüşlerini andırmaktadır: Çok sayıda Filistinli FKÖ'nün yöntemlerini eleştirse, Arafat'ı sevmese ve terörizm ile Filistinlilerin kendi aralarındaki kanlı çatışmalara karşı olsa da, FKÖ tüm kusurlarına rağmen zaman içerisinde Filistin direnişinin simgesi ve milliyetçi ifadenin ana aracı haline gelmişti. Dolayısıyla, neredeyse tüm Filistinliler FKÖ'yü tüm dış eleştirilere karşı savunuyorlardı. PKK henüz FKÖ'nün Filistinliler arasında kazandığı konuma gelememiş olsa da zamanla hızla bu yöne doğru ilerlemektedir.
54. Diyarbakır Barosu'nun yaptığı bir çalışmanın sonucuna göre 1984-1994 arasındaki dönemde Devlet Güvenlik Mahkemeleri tarafından tutuklanan insan sayısı 60,000 civarındaydı. M. Sezgin Tanrıkulu, "Ulusal ve Ulusalüstü Hukuk Mevzuatı Karşısında Kürt Realitesi ve Mevcut Du*rum". Diyarbakır Bölge Barosu Dergisi (Haziran* 1994-Haziran 1995): 7.
55. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, *Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler* (Ankara: TOBB, 1995), 20. TOBB tarafından finanse edilen ve Doğu Ergil tarafından hazırlanan bu tartışmalı rapor, çok sayıda noksanına rağmen, Güneydoğu halkının tutumlarının tahlil edilmesine yönelik

az sayıdaki çalışmadan biridir. PKK içerisinden tanıdıkları insanlarla olan doğal bağları sorulduğunda çalışmaya katılanların yaklaşık yüzde 65'i anlaşılabilir biçimde bu soruya cevap vermek istememiştir. Bu raporla ilgili ağır bir eleştiri için bkz. Mehmet Turgut, *"Doğu Sorunu Raporu" Üzerine* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1996). Aynı çalışmayla ilgili ciddi bir analitik eleştiri için ise bkz. Sakallıoğlu, "Historicizing the Present and Problematizing the Future of the Kurdish Problem."

56. van Bruinessen, *Aglıa, Shaikh and State,* 316.
57. 1970'lerin başlarında Türkiye'deki bu Kürt gruplardan biri olan Kemal Burkay önderliğindeki Kürdistan Sosyalist Partisi (diğer adıyla Özgürlük Yolu). Barzani hareketinin feodal-aşiret temelli-burjuva yönelimini açıkça eleştiriyordu. Chris Kutschera, *Le Defi Kürde: Ou le Reve Fou de L'Independance* (Paris: Bayard Editions, 1997), 243.
58. Kırk yedi Kürt mültecinin Habur sınırında Türk yetkililer tarafından teslim edildikten hemen sonra Irak güvenlik güçleri tarafından orada öldürülmeleri Türkiye Kürtleri üzerinde tahrik edici bir etki yaratmıştı. M. Siraç Bilgin, *Barzani'nin Son Yılları ve Kürdistan'da Çok Partili Sistem* (İstanbul: Berfin Yayınları, 1993), 16-17.
59. Türk genelkurmayı, harekâta açıktan destek verse de, süresinin uzatılmasını tamamen destekliyormuş gibi bir izlenim yaratmak da istemiyordu; bunda kısmen ABD'den daha iyi koşullar koparabilme ümidinin de payı vardı. Bu konuyu sonraki bölümlerde daha ayrıntılı ele alacağız.
60. Bir PKK temsilcisi, 1995'in başlarında bir Alman televizyonunda yayınlanan bir programın ABD'nin Irak'taki PKK kamplannın yerleriyle ilgili Türkiye'ye istihbarat sağladığını "kanıtladığını" belirtmişti. ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Lynn Davis'in Ankara'ya yaptığı ziyarette, Türklerin Irak sınırını gözetlemelerine yardım edecek teknik desteğin sağlanacağı sözünü vermiş olduğuna dair bazı kanıtlar vardır. Bkz. "Turkey Monitors Its Mountainous Border with Iraq Against Infıltration by Seperatist Kurdish Rebels," TfeMters, 1 Kasım 1995.
61. Bkz. *al-Hayat'ın* Öcalan'la yaptığı röportaj; *Mideast Mirror'da* yeniden yayınlanmıştır, 20 Kasım 1995.
62. Baskın Oran, *"Kalkık Horoz:" Çekiç Güç ve Kürt Devleti* (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1996), 128-30.

3

❧❧❧❧❧❧

Kürt Ulusal Bilincinin Oluşturulması

Bugün Türkiye'deki Kürt siyasetini anlamak istiyorsak, derinleşen etnik veya ulusal bilinç algısının dinamiklerini incelememiz gerekir. Kürt kimliğinin oluşmasını yalnızca devletin politikaları engellememiştir. Kürtler arasında coğrafi, dilsel, dinî ve siyasi çizgiler üzerindeki ayrılıklar da bu kimliğin gelişmesini engelleyen önemli etkenler olmuştur. Bu bölümde, bu ayrılıklara ve bunların değişen ekonomik ve siyasi ortamla etkileşimlerine odaklanacağız.

Demografi, Coğrafya ve Dil

Kürt hareketinin son birkaç on yıllık dönemdeki kilit görevlerinden biri de Türkiye Kürtleri arasında ulusal bilinç duygusu yaratmak olmuştur. Burada sözü edilen, bölgedeki dört devlet arasında toprak bakımından (ve belirli ölçüde dil bakımından) bölünmüş etnik bir gruptur. Bu dilin gelişimi Türkiye'de Kürtçe eğitimine ve bu dilde haberlerin yaymlanıp yayılmasına yönelik yasaklarla ciddi bir baskı altında olmuştur. Kısacası, Kürt bilincinin oluşmasının önüne geçmek için her yola başvurulmuştur. Homojen bir nüfusla üniter devlet yapısını korumaya çalışan Türk devleti, bu tür "bilinçlendirme" faaliyetlerine sert biçimde karşı çıkmaktadır. Sonuç olarak da bu faktörler toplumdaki etnik farklılıkların

bulanıklaşmasına yardım etmiştir. Türkiye'de kimin Türk veya Kürt ya da başka bir azınlığın mensubu olduğu genellikle cevaplanması zor bir sorudur. Burada van Bruinessen'in Türkiye'deki Kürt tanımına başvurmakta fayda var: "Kendilerini hâlâ (veya yeniden) Kürt olarak gören Kürtçe veya Zazaca konuşan kişilerin soyundan geldiklerini iddia eden, ana dilleri Kürtçe ve Zazaca olan, ayrıca Türkçe de konuşan insanlar."[1]

Kürtler bile bu tanımı kısıtlayıcı buluyor olsalar da, devlet içerisinde farklı etnik kimliklere ilişkin bilincin artmasının sonunda kaçınılmaz olarak özel taleplere ve topluluk hakları arayışı içerisindeki siyasi hareketlerin doğması olasılığına yol açacağı yönünde Türklerin ciddi endişeleri vardır. Böyle bir olasılık, en kötü senaryoda, ayrılıkçı bir hareketle sonuçlanabilir. Sonuçta bu olgular dünyanın diğer toplumlarında pek bilinmeyen şeyler değildir.

Türkiye'deki Kürtlerin sayısı nedir? Bu konuda kesin bir sayı yoktur. Genellikle Kürtlerin ülke nüfusunun yüzde 20'sini oluşturduğu söylenmektedir; bu oranı merhum cumhurbaşkanı Turgut Özal sık sık ifade etmişti. David McDowall, Türkiye'deki Kürtlerin nüfusa oranının yüzde 19 civarında olduğu tahmininde bulunmuştur.[2] 1965 nüfus sayımı, insanlara ana dillerinin sorulduğu ender - ve kesinlikle en son - sayım olmuştu. Bu sayımda yaklaşık 2.2 milyon kişi Kürtçenin ana dili ve 1.2 milyon kişi de ikinci dili olduğunu söylemişti.[3] 1965 nüfus sayımı ayrıca 150,000 kişinin Zazaca konuştuğunu saptamıştı.[4] Yakın zamanda 1965 nüfus sayımı esas alınarak gerçekleştirilen bir çalışma, Kürtlerin ülke nüfusunun yüzde 12.6'sını teşkil ettiklerini (bunun da 1990 yılında 7 milyonun üzerindeki bir rakama tekabül ettiğini) göstermektedir.[5] Bu tür sayımlardaki rakamlar aslında gerçek rakamın altında kalabilmektedir çünkü devlet tarafından görevlendirilmiş sayım memurundan korkan bazı kişiler her zaman doğruyu söylemeyebil mektedir. Bunun yanı sıra, Kürtçeyi artık kullanmayan, ancak kendilerini Kürt kabul eden veya zaman içerisinde

Kürt kimliğini yeniden benimsemiş olan çok sayıda Kürt de vardır.[6] Kürtler ile Türklerin yüzyıllardır birlikte yaşıyor olmaları, iki ırk arasında gerçekleşen evliliklerin sayısını büyük ölçüde arttırmakta, bu da muhtemelen iki taraftan birinin asimilasyonuna yol açmaktadır.[7] Nüfus rakamları ve doğurganlık oranları son derece tartışmalı konulardır; Aralık 1996 tarihli bir Milli Güvenlik Kurulu raporu, Kürt nüfusunun gittikçe artmakta olduğu uyarısında bulunuyordu.[8]

Doğu ve güneydoğu geleneksel Kürt bölgeleri olarak kabul edilse ve isyan ile devletin isyana verdiği karşılıkların en ağır yükünü bu bölgeler taşıyor olsa da, Türkiye'de yaşayan Kürtlerin yalnızca azınlık sayılabilecek bir kısmının bu bölgelerde yaşadıkları da somut bir gerçektir. 20. yüzyılın ikinci yarısında çok sayıda Kürt ya zorla batı şehirlerine yerleştirilmiş ya da daha hızlı büyüyen bölgelerde daha iyi ekonomik imkânlara sahip olmak için kendi iradeleriyle anavatanlarından ayrılmışlardır. Kimileri de, özellikle PKK isyanının başlangıcından itibaren, köylerinin güvenlik güçleri, bazen de PKK tarafından yakılıp yıkılması ve evlerini, mahsullerini, hayvanlarını yok eden askeri operasyonlar sebebiyle bölgeden kaçmak zorunda kalmışlardır. Son yedi yıllık dönemde yaklaşık iki milyon Kürt evinden ayrılarak ülkenin başka bir kentine taşınmıştır.[9] Bu süreçte Kürtlerin yoğunlukla gittikleri yerler, bölgenin Diyarbakır gibi büyük şehirleri, Mersin ve Adana gibi Akdeniz şehirleri ve hâlihazırda çok büyük Kürt nüfuslarının yaşadığı İstanbul ve İzmir gibi batı şehirleri olmuştur. Bu şehirlerin hiçbiri, iş vasıfları şehir yaşamına uygun olmayan bu insanları bünyesine sağlıklı biçimde katabilecek donanıma sahip değildir. Örneğin Adana'da göçle gelen kesimdeki gençlerin yüzde 80'i işsizdir.[10] İnşaat sektöründe vasıfsız gündelikçi veya seyyar satıcı olarak iş bulmaya çalışan bu gençler sonunda az sayıdaki iş için birbirleriyle rekabet eder, piyasada birbirlerinin üstüne çıkmaya çalışır hale gelmektedirler.[11] Bu göçün

taşıdığı anlamların Kürtlerin gelecekleri açısından ciddi sonuçlan vardır. Bu durum, derinleşen asimilasyon sürecinin koşullarını mı yaratmakta yoksa Kürtleri daha da radikalleştirmekte midir?

Kürtçenin bir dil olarak gelişimini engelleyen birtakım etkenler olmuştur. Bunlar arasında Osmanlı İmparatorluğu döneminde idari, dinî veya edebi alanlarda yazılı bir dil olarak kullanılmamış olmasını ve günümüzdeki Türk devletinin bu dille ilgili baskılarını sayabiliriz.[12] Bunlara ilaveten, tek bir Kürtçe konuşma dili yoktur. Kürtçe ve Süryanice gibi iki ana dil grubunun mevcudiyeti meseleyi daha da karmaşıklaştırmıştı!'. Kürtçe yoğunluklu olarak Türkiye, Kuzey Irak, Suriye ve İran'ın birkaç bölgesinde konuşulurken Süryanice ise İran ile Irak'taki Kürdistan'ın kuzey bölgelerinde hâkimdir. Türkiye'de doğu ve güneydoğu bölgelerinde ezici üstünlüğe sahip lehçe Kürtçedir; ikinci bir lehçe olan Zazaca ise ülkede çok daha küçük bir grup tarafından konuşulmakla birlikte Kürtçeden son derece farklıdır. Ancak Türkiye'de yazılı ve sözlü KürtçĞnin devlet daireleri, eğitim, kitle iletişim araçları, yayıncılık gibi kamusal alanlarda gördüğü baskılar, dilin mesela Irak'ta (özellikle yazı dilinde) ulaşılan dilbilim düzeyinin arttırılmasında ciddi sorunlar yaratmıştır. Kürt dili, bölgesel ekonominin veya devletin elinin değmediği ücra köy ve mezralarda varlığını sürdürmüş, ancak gelişmemiştir. 1950Ter ve sonrasında olduğu gibi kentleşmenin hızla arttığı bir dönemde köyler ile mezraların dili farklı yaşam biçimleri ve çevreyle baş edemiyor, böylece dilin kullammı daha da zayıflıyordu. Eğer dil "özgür bırakılırsa" çağdaş koşullara hızla uyum sağlayabilir, tıpkı çağdaş Türkçenin Türk Dil Kurumu'nun himayesinde oldukça zengin bir kelime dağarcığı geliştirmiş olduğu gibi.

Bunun doğal bir sonucu olarak, gündemlerinin en önemli maddeleri olarak bilinçlendirme faaliyetlerinde bulunan pek çok Kürt grubunun ve partisinin temel amaçlarından biri de kültürlerinden gittikçe uzaklaşan Kürtlere kültürel bilinç aşılamak olmuştur.

Bunun için de Kürt tarihi, edebiyatı, kültürü, dili ve müziği üzerine yapılan - genellikle yasadışı - çalışmaları desteklemiş, yayılmasını sağlamışlardı. Bu gruplar çalışmalarını Türkiye'de basma imkânı bulamadıklarından başta Irak olmak üzere yurtdışında basılmış çalışmaları getirtmeye başlamışlardı; bunun üzerine devlet de 1967'de yazılı ve sesli Kürtçe eserlerin ithal edilmesini yasaklayan bir yasa çıkarmıştı. 1983 yılında ise hükümet Türkçenin vatandaşlarının ana dili olduğunu belirten ve başka ana dillerin kullanılmasını, bu dillerin yayılmasını amaçlayan faaliyetlerde bulunulmasını yasaklayan bir yasa çıkararak dil üzerindeki baskıları daha da arttırmıştı.[13] Özal 1991 yılının Nisan ayında 2932 sayılı bu yasayı yürürlükten kaldırarak Kürtçe yayınların yeniden ortaya çıkmasına imkân sağlamıştı; devlet yetkilileri bu eserlerin içeriklerini elbette sıkı bir denetimden geçiriyorlardı. Son yıllarda Mezopotamya Kültür Merkezi gibi Kürtçeyi ve Kürt tarihi ile kültürünü öğretmeyi amaçlayan kültürel örgütler de kurulmuştur.[14] Türk makamları, Kürtlere ait bir kültür vakfının (Kürt Kültür ve Araştırma Vakfı) kurulmasına da ancak yakın tarihte izin vermiştir. Bu vakfın belki de en önemli özelliği, adınm önüne resmen "Kürt" ifadesini koyan türünün ilk örneği olmasıdır. Yasal kısıtlamaların yanı sıra ağır maddi koşullar altında faaliyet gösteren bu merkezler ve yayıncılar, Kürtçenin yeniden dirilişi üzerinde sınırlı da olsa belirli bir etki yaratmışlardır.

Eğer dil ulusal kimliğin önemli bir yapıtaşıysa, ortak bir dil olmadan milliyetçi bir hareket oluşturulması mümkün müdür? Süryanice ile Kürtçe arasında gerçek anlamda bir rekabetin olduğu Irak'ın aksine Türkiye'de ezici hâkimiyete sahip Kürtçenin Kürtlerin ana dili olma konusundaki tek rakibi Türkçedir.[15] Gündelik yaşamda Türkiye'deki Kürtlerin ortak bir dile sahip oldukları söylenebilir. Dilbilim sorunu ise yalnızca bir Kürt devleti kurulmasından söz edildiğinde ciddi bir hal almaktadır. İsrail ve Hindistan örneklerinde de görüldüğü gibi, dil aslında çok önemli bir

unsur olsa da, bir toplumda herkesin aynı dile sahip olmasına gerek yoktur. İbraniccnin canlanışı, daha doğrusu çağdaş İbranicenin doğuşu sadece bu yüzyıldaki çabaların ürünüdür.

Toplumsal Yapı

Kürt toplumunun iki temel özelliği olan aşiret yapısı ve dindarlığı, bu yüzyılda yaşanan çok büyük sosyoekonomik ve siyasi değişimlere uyum sağlamasında önemli rol oynamıştır. Bu değişimleri Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı, Mustafa Kemal önderliğinde çağdaş Türk cumhuriyetinin kuruluşu ve son olarak, Kürtler arasında baş gösteren etnik-milliyetçi isyan şeklinde sıralayabiliriz.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışının ardından bölgeyi kasıp kavuran değişim güçleri elbette Kürt bölgelerini de etkilemişti. Şerif Mardin, "İslam'ın merkezi bir konuma sahip olduğu yapıdan 'lâik' toplum yapısına geçişin Anadolu'nun köylü nüfusunu 'şaşkına çevirdiğini'" söylüyordu.[16] Cumhuriyetçi yeni devlet *tarikatları* resmen kapatmış olsa da, dinî tarikatlar Kürt bölgelerinde varlıklarını sürdürmüşlerdi; çünkü onlar bölge halkına, özellikle de halifeliğin kaldırılmasının ardından, bir kimlik ve gittikçe yabancı bir etnik yapıya bürünen ortamla mücadele edebilme gücü veriyorlardı. Aynı şekilde aşiret yapıları da çift yönlü bir rol oynamıştır: Geçmişte kendilerini bir İslam devletinin Müslüman vatandaşları olarak gören bu köylülere bir kimlik sunmanın yanı sıra, ekonomi ile sıradan köylü ve daha da önemlisi, birey ile devlet arasında aracı rolü oynamışlardı. Aşiret reisliği, akrabalığa bağlı olsa da, kabile liderlerine kayıtsız şartsız bağlılık sergilenen yapıdan çok daha karmaşık bir yapıdır. Lale Yalçın Heckman'ın Hakkâri üzerine yaptığı araştırmanın gösterdiği gibi, reislik öyle kendiliğinden gelmiyordu çünkü köylünün ağasından ekonomik, himaye ve korunma beklentileri vardı. Dolayısıyla, bir ağa ailesinin aynı anda hem farklı partileri hem de gizli milliyetçi grupları

desteklemesi şaşırtıcı olmaz.[17] Rakip dış güçler arasındaki bu manevra kabiliyeti, PKK isyanının başlamasından itibaren güneydoğudaki aşiret yapısını bir düzeyde kuvvetlendirmişti. PKK'nın da iki yönlü bir etkisi olmuştur: Bazı yerlerde yerel feodal yapıyla işbirliği içerisine girerek feodal yapıyı güçlendirirken, güneydoğunun başka kısımlarında da ağayı tamamen devre dışı bırakıp halkla doğrudan ilişkiye girerek, feodal yapının temsilcisi ağanın antitezi konumuna geçmişti.

Aşiret sisteminin güçlendirilmesi yerel halka bir bedel ödetir: Sistemin anlaşmazlıkları yerel yetkililere başvurmadan çözmeye çalışma eğilimi, kan davalarına verilen önemi arttırmaktadır. Bu kan davaları uzun yıllar sürmekte, dolayısıyla daha fazla kanın dökülmesine neden olmaktadır. Günümüzde güneydoğuda aşiretler arasındaki farklılıkların hem devlet hem de PKK tarafından kullanılıyor olması, anlaşmazlıkları körüklemenin yanı sıra rakip Kürt gruplar arasındaki kanlı çatışmaların yoğunluğunu arttırmaktadır. Bu konuya daha sonra tekrar döneceğiz.

Güneydoğu bölgesinde nüfus azalmasının aşiret yapısı üzerindeki uzun vadeli etkisini değerlendirmek için henüz çok erkendir. Köyler yerle bir edilip insanlar evlerini terk etmeye zorlandıklarında köy sakinleri de ağalarıyla birlikte toplu halde göç etmektedirler; maalesef bu ağalar ilçeler ve şehirlerde kendilerini bekleyen yaşama hiçbir şekilde hazırlıklı değildirler. Zaten bazı faktörler bir süredir köylülerin aşiret reislerine bağlılıklarını zayıflatmaktaydı. Van Bruinessen iki faktörden söz ediyor: Bunların ilki ekonomik ilişkilerin *sömürü* boyutuna gelmiş ve diğeri de eğitim süreci ile kitle iletişim araçlarının aşiret reislerine ve dinî liderlere yönelik ideolojik destek sisteminin altını sürekli olarak oyuyor olmasıdır.[18] Ankara ve İstanbul'da öğrenciler ile işçiler arasında sol görüşlü milliyetçi Kürt hareketlerin ortaya çıkması, bu gelişmenin tezahürlerinden biridir.

Kısacası, aynı anda iki süreç işlemektedir: Büyük Kürt nüfuslarının göç etmesiyle aşiret yapıları tasfiye edilirken, evlerinden ayrılmayan Kürtler de kendilerini, gündelik yaşamlarında aşiretlere bağlılıklarını güçlendiren bir çatışmanın ortasında bulmaktadırlar. Bu noktada bir başka gözlemden de söz etmenin faydası olacaktır. Tartışmalara yol açan TOBB raporu, PKK'ya en yüksek sayıda üye veren yerlerin aym zamanda en güçlü aşiret ve feodal bağlara sahip bölgeler olduğunu ortaya koymuştur.[19] Bu belki de yalnızca PKK'nın bu bölünmelerden faydalanma becerisinin bir yansımasıydı; belki de aynı zamanda geleneksel otoritenin baskılarından bunalan gençlerin buldukları *çıkış yol ima* göstermektedir. Aşiret yapısının zayıflamakta olduğu siyasi makamların da dikkatlerinden kaçmamıştır: Devlet Bakanı Salim Ensarioğlu, partisinin lideri Tansu Çiller'e sunduğu raporunda aşiret sistemini savunmuş ve sistemin zayıflayarak "yasadışı örgütlerin boşluğu doldurmalarına izin vermesine" hayıflan m işti.[20]

Kürtler Arasındaki Dinî Bölünmeler: Alevi Faktörü

Kürt nüfus içerisinde Sünniler ve Aleviler şeklindeki derin dinî bölünme, Kürt kimliği meselesini daha da karmaşık hale getirmektedir. Aslında Alevi meselesi, bugün Türkiye'deki en muğlâk ve en az anlaşılan önemli siyasi ve sosyal olgulardan biridir. Türkiye'deki aleviler çok büyük bir kültürel ve siyasi mücadele vermektedirler. Statükodan umudunu iyiden iyiye yitiren Aleviler, protestolar düzenlemek amacıyla sokaklara dökülmekte ve kendi partilerini kurmak gibi alternatif temsil alanları arayışlarını sürdürmektedirler. Bu, çok uzun yıllar boyunca sürecek ve muhtemelen Türkiye açısından etkileyici sonuçlar doğuracak bir süreçtir.

Türkiye'deki Alevi nüfusuna ilişkin ortada net bir rakam yoktur; tahminler toplam nüfusun yüzde 10'u ile 30 ila 4O'ı arasında değişmektedir.[21] Alevi inancı bile farklı din âlimleri tarafından

çok farklı biçimlerde yorumlanmaktadır. Bu yorumlardan biri, dini liderliğin yalnızca Muhammed Peygamber'in soyundan gelen kişilere verilebileceğinde ısrar eden Şiiliğin bir kolu olarak görmektedir. Bir başka yorum ise Aleviliği İslam öncesi gelenekten çok öncesine dayanan, Zerdüştlük ve Mani inanışlarıyla bağlantılı İran kökenli ateşe tapan bir geleneğin devamı olarak görmektedir.[22] 12. yüzyıldaki Kürtlerin büyük kısmı Müslümanlaştırılmaya karşı büyük direniş sergilemiş, bölgedeki Hıristiyanlık, Yahudilik ve çoğunlukla da Yezidiliğe bağlı kalmışlardı. Yezidilik, aralarında orta çağ dönemindeki Şii inancının güçlü unsurlarının da bulunduğu başka inançları özümsemiş ve kendi etrafında toplamış senkretik bir inançtır.[23]

Aleviliğin teolojik kökenleri biraz bulanık olabilir, ama bu inanış üzerindeki anlaşmazlıklar nedeniyle Orta Asya ve Türkiye'de bin yıldan uzun süredir şiddet olayları yaşanmıştır ve öyle görünüyor ki bu durum gelecekte de devam edecektir. Burada önemli olan günümüzdeki Aleviliğin ne olduğunun siyasi ve sosyal açılardan yeniden tanımlanması ve Alevilerin büyük nüfus gücünün siyasi gruplar açısından ne anlam taşıyacağının belirlenmesi mücadelesidir. Aslında bunun yalnızca zihinsel bir süreç olduğunu söylemek pek mümkün değildir, zira Türkiye'deki Alevilerin yaklaşık yüzde 10 ila 30'u (belki de daha fazlası) Kürt'tür ve Türkiye'deki Kürtlerin yaklaşık yüzde 30'u da Alevidir.[24] Alevi meselesinin siyasi açıdan bu kadar önemli bir mesele haline gelmesine yardımcı olan bir diğer faktör de şehirlere yapılan göç ve bunun sonucunda;oluşan gecekondu bölgeleridir. Genellikle şehirlerin ücra köşelerinde yaşayan Aleviler, kentleşme yoluyla, dinî açıdan azınlık konumlarının yanı sıra ekonomik açıdan da çok düşük bir konuma sahip olduklarını görmeye başlamışlardı. 1995 yılında İstanbul'un çoğunlukla Alevilerin yaşadıkları Gazi Mahallesi'nde yaşanan olaylarda polisin müdahalesi sonucunda en az on yedi kişi hayatını kaybetmişti. Olayların yaşandığı dönemde,

bu Alevilerin büyük kısmının Tunceli'den gelmiş Kürt göçmenler olduklarına çok fazla dikkat çekilmemişti.

Aleviler, tarih boyunca Sünnilerin kendilerine zulüm ettiklerini söylerler. Osmanlı tarihi devlete karşı Alevi ayaklanmalarıyla doludur; bu ayaklanmalar Alevilerin düşman ülke İran'a sadakat beslemekle suçlanmalarına neden olmuştu. Sünnilerin Alevilere karşı öfkelerinin ne kadar büyük olduğunun en somut örneği, Alevileri Müslüman saymayı kabul etmek istememeleridir.[25] Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş döneminde Aleviler Atatürk devrimini anında benimsemişlerdi çünkü bu devrimin lâiklik vaadinin Alevileri, Sünni Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi, ikinci sınıf vatandaş olmaktan çıkaracağına inanıyorlardı. Alevi-Sünni çatışması 1975 ile ordunun yönetimi ele geçirdiği 1980 arasındaki dönemde geniş çaplı şiddet eylemlerine yol açmıştı. Bu kanlı çatışmalar sağ-sol çatışmaları olarak gösterildiyse de, temelde çoğunlukla daha derin bir Alevi-Sünni çatışmasının dinamiklerini taşıyorlardı. Bazı sol karşıtı Sünni Kürtler, sırf solculuk karşıtı tabanı nedeniyle aşırı Türk milliyetçisi Alparslan Türkeş'e oy vermeyi bile düşünmektedirler.

Sonuç olarak Aleviler de, kendilerini siyasi yelpazenin sol tarafına yerleştiren resmi Sünni devletin baskıcı yapısı nedeniyle Türk Cumhuriyeti'ndeki lâikliğin sadık savunucularıdır. Aleviler, 1971'de kapatılan Türkiye İşçi Partisi gibi Türk solunun tüm büyük partilerinin, hatta komünist örgütlerinin son derece önemli unsurları olmuşlardır. Tunceli'deki bir başka isyancı grup olan TİKKO (Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu) da esasen Alevi kökenlidir ve PKK'dan bağımsız faaliyet etmektedir. Aleviler bugün, devletin (onlara göre) Kemalist lâikliğe ihanet ederek İslamcı hareketlerin büyümesine müsaade etmesinden ve artık ana akım siyasi partilerin çoğunda kabul gören İslam'ın rolünden kaygılanmaktadırlar. Bazı Türk Aleviler, geleneksel Türk kültürünün özünü kendilerinin temsil ettiklerine inanmaktadırlar: Onlara göre, Osmanlı

dönemindeki Araplaştırma ve Farslaştırma dalgasının karşısında Türk dilinin ve kültürünün saflığını yalnızca Aleviler sürdürmüştü. Bunu söyleyerek bir bakıma, kendilerine ikinci sınıf muamelesi yapmaya devam eden Sünni Türk yurttaşlardan kültürel açıdan "çok daha Türk" olduklarını iddia etmektedirler.

Bazı Kürtler için dinî cemaatleri - Alevilikleri veya Sünnilikleri - ortak bir Kürt etnik kimliğine olan bağlarından çok daha önemlidir. Bu durum özellikle Sünni ve Alevi Kürtlerin karışık Türk-Kürt nüfusuyla birlikte yaşadıkları Malatya, Erzincan, Elazığ ve Kahramanmaraş gibi şehirlerde geçerlidir. Buralarda Alevi-Sünni çatışması, Kürt-Türk çatışmasından daha önemli olabilmektedir. Tarihsel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun Sünni ve çok uluslu yapısı doğal olarak Sünni Kürtlere toplumda imtiyazlı bir yer vermişti. Sünni Kürtler, diğer Sünni yurttaşların Alevilere yönelik tüm yobazca eğilimlerini aynen taşımışlardı. Bugün bile Sünni bir Kürdün Sünni bir Türk'le evlenme olasılığı Alevi bir Kürt'le evlenme olasılığından daha yüksektir. Kürtler arasındaki Sünni-Alevi ayrılığının siyasi uzantılarını 1925 yılında patlak veren. Zazaca konuşan Sünni Kürtler tarafından yönetilen Şeyh Said isyanı'nda görebilmek mümkündür. Halifelik gibi devletin birliğinin İslâmî simgelerini ortadan kaldıran yeni cumhuriyetin ihanetine uğradıklarını düşünen bu Sünni Kürtler, devletle işbirliği yapan Dersim'deki Alevi kardeşlerinin de ihanetine uğramışlardı. 1937-38'de bu ihanetin karşılığı verilecekti: Alevi Kürtlerce başlatılan, tarihin en kanlı isyanlarından biri olan Dersim isyanında Sünni Kürtler Alevi kardeşlerinin yardımına gitmeyeceklerdi.^

Türk Alevilerinin önemli kısmı Kürt Alevilerine, Sünni Türklerin Sünni Kürtlere karşı asla besleyemeyecekleri biçimde sempati duymaktadır. Bugün çok sayıda Alevi verdikleri mücadelenin kimlik ve resmen tanınma için olduğuna inanmaya başladığı için, Kürtlerin durumunu[27] daha iyi anlamakta, demokratik ve milli haklarına saygı duyulmasını hak ettiklerini düşünmektedirler.

Ancak aynı Alevi Türkler, Türkiye'nin sınırlarının değiştirilmesine kesinlikle karşı çıkmaktadırlar. Sünni Kürtlerin büyük çoğunluğunun, en tutucu ve gerici Sünni mezheplerinden biri olarak görülen Şafilik mezhebinden olmaları gerçeği Aleviler! tedirgin etmektedir.[28] Dolayısıyla, Alevi faktörü Kürt meselesini daha da karmaşıklaştırmaktadır.

Diğer yandan, Kürtler arasındaki etnik bağlar neredeyse her yerde dinî bağa ağır basmaya başlamıştır. Fakat bu bağların gücü belirli ölçüde eğitim ve kültür düzeyine ve insanların yaşadıkları topluluğun ne kadar homojen olduğuna bağlıdır. Alevi Kürtlerin (tüm Kürt bölgeleri içerisinde patlamaya ve isyana en hazır yerlerden biri olan) Tunceli gibi kalelerinde Türk düşmanlığı Sünni Kürt düşmanlığından çok daha derindir. Alevi-Sünni düşmanlığını PKK çok iyi kullanmıştır. Örgüt yakın zamanda Sivas'ın Sünni köylerini hedef alarak devlet güçlerinin, bazıları Kürt olan Alevi köylerine yönelik operasyonlarda bulunmalarını sağlamıştır. Yaşanan çatışmalarda devlet yaklaşık 63 Alevi köyünü boşaltarak Alevi cemaati içerisinde büyük bir öfke seline yol açmıştı, bu öfke seline Alevilerin Almanya merkezli kitle örgütleri de destek vermişti.[29]

Aslında PKK, karşısındaki gerçekliği kabul edip politikaları ile ideolojilerini bu tür gerçekliklere uyarlamak zorunda kalmıştır: İslam düşmanlığından vazgeçip bünyesindeki İslamcı eğilimleri desteklemektedir. Avrupa'da camilerin inşa edilmesine ve PKK yanlısı İslamcı Kürt hareketi olan Kürdistan İslam Partisi'nin (KİB) kurulmasına destek vermiştir. PKK yönetimi, aslen Alevi olmamakla birlikte, Kürt toplumunun bu son derece önemli kesiminin desteğini yanına alabilmek için son yıllarda Alevi cemaati ile yakın ilişkiler kurma girişimlerinde bulunmak zorunda kalmaktadır. PKK ayrıca otuz örgütten oluşan bir konfederasyon olan Kürt Alevi Birliği'nin (KAB) kurulmasına da ciddi destek

vermiştir?'[1] KAB'm en çok tanınan liderlerinden Ali Haydar Celasun, KPE üyesi olmasının yanı sıra bariz bir Öcalan yandaşıdır.

Türk ve Kürt toplumları içerisindeki Alevi-Sünni ayrılıklarının tam etkileri kendilerini henüz göstermemiştir. Alevi Kürtler milliyetçi Kürt hareketinin yakın tarihteki evriminde çok önemli bir rol oynamışlardır: Bu hareketteki en iyi bilinen isimlerin ikisi de Kemal Burkay ve İbrahim Aksoy'dur. Yukarıdaki tartışmada eksik olan nokta, bu ayrılıkların körüklenmesinde siyasi partilerin oynadıkları roldür. Tüm siyasi partiler bu karmaşık tabloyu dar seçim kazançları çerçevesinde kendi lehlerine kullanmaya çalışmaktadırlar. Uzun yıllardır Alevi oylarının büyük çoğunluğunu Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) almaktadır. 12 Eylül 1980 askeri darbesi öncesinde bile, özellikle de sonrasında geniş - Türk ve Kürt - Alevi azınlıklarına sahip şehirlerde büyük karışıklıklar yaşanmıştır. Bu durum kısmen Aleviler arasındaki artan kentleşmeye bağlı gelişmiştir; bir zamanlar gözlerden uzak, köylerinde yaşayan bu insanlar büyük kentlere göç ederek Refah veya Milliyetçi Hareket partilerine yakın örgütlerin ideolojik düşmanlıklarına av olmaktadırlar. Alevileri ve Kürtleri hedef alan bu gruplar ya dinî nefret ya da cumhuriyetçileri devre dışı bırakmak gibi siyasi gerekçeler temelinde hareket etmektedirler. Bu tür gerilimden en çok etkilenen kentlerin başında Sivas gelmektedir.[31] Yine de, Refah Partisi tarafından temsil edilen İslamcılar bugün Kürt sorunuyla ilgili çok daha az tartışmacı bir politikayı savunmaktadırlar. Bu konuda partilerin rolünü sonraki bir bölümde ele alacağız.

Kürtler Arasındaki Siyasi Bölünmeler

Bugün PKK'nın siyasi alandaki fiili hâkimiyetine bakılarak Kürtler arasında bölünmeler ve Kürtlerin PKK'ya karşı çeşitli ölçülerde muhalefetleri olduğu gerçeği yok sayılmamalıdır. Türkiye'de Kürtlerin - güneydoğunun geri kalmışlığı ve ihmal edilmesi, bölgede

uygulanan sert güvenlik önlemleri ve kültürel haklardan yoksunluk gibi - sıkıntılarının farkında olmayan ve belki de bu sıkıntıları bizzat yaşayan neredeyse bir tane bile Kürt yoktur. Yine dc Kürtlerin tamamı, milliyetçi olanlar bile, PKK aracılığıyla veya radikal partilere üye olarak milliyetçi davalarını sürdürmeyi öncelikli veya özel amaçlan olarak seçmemiştir. Yine milliyetçiler de dâhil pek çok Kürt, ana akım Türk partilerine katılmış, milletvekili olmuştur. Peki, Türkiye'deki Kürt nüfusu içerisinde etnik veya milliyetçi mücadeleyi etkileyen bu farklılıkların bazıları nelerdir?

Türk-Kürt perspektifinden bakıldığında son yıllarda Kürtierin önlerindeki seçenekler şiddetten siyasi faaliyete ve asimilasyona kadar uzanmaktadır. Bu bölümde bu seçenekleri daha sistematik biçimde ele alacağız. PKK, şiddet seçeneğinin yalnızca bir yüzünü temsil etmektedir; diğer yüzü ise PKK'ya karşı olan Kürtlerin gerçekleştirdikleri şiddettir. Siyasi faaliyetler de üç bölüme ayrılabilir: Ana akım siyaset, yasal ve yasadışı Kürt siyasi partileri ve İslamcı partiler.

Şiddet ve Karşı Şiddet

PKK'yı önceki bölümlerde tüm ayrıntılarıyla ele aldığımızdan, burada yalnızca karşı şiddet meselesini inceleyeceğiz. PKK'ya Kürtler arasından yöneltilen en önemli karşı şiddet, köy koruculuğu sisteminin kurulmuş olmasıdır. Devletten maaş alan köy korucusu Kürtler, görev yaptıkları köylerin güvenliğini sağlamak ve PKK saldırılarına karşı ön savunma cephesi işlevi görmekle sorumludurlar. Köy koruculuğu sistemi bölgedeki toplumsal yapının doğrudan bir sonucudur. Çok büyük arazilere sahip olmanın yanı sıra "köylerinde" yaşayan köylüler üzerinde ciddi anlamda söz hakkına ve nüfuza sahip ağalar, köy koruculuğu sistemine gönüllü olarak katılmışlardır. Onlara göre PKK kendi güçlerine ve nüfuzlarına karşı ciddi bir tehdit teşkil ediyordu. Doğrusu PKK'nın

radikal solcu kökeni düşünüldüğünde, aşiret sistemine ideolojik gerekçelerle şiddetli biçimde karşı çıkması şaşırtıcı olmamıştır.

Köy koruculuğu sistemine insanların katılmasında bu kan bağlarının yanı sıra zorlama unsurunun da çok büyük payı vardır: Devlet, köyleri ve köylüleri taraf seçmeye zorlamaktadır. Köylerdeki şiddet çoğunlukla sınıf veya kişilik farklılıklarından kaynaklanmaktadır; "PKK'ya karşı mücadele" ise her iki tarafça eski hesapların görülmesinin bir aracı olarak kullanılmaktadır.[32] Köy koruculuğu sisteminin çok önemli bir ekonomik boyutu da vardır; yoksulluğun hüküm sürdüğü güneydoğuda, yeterince eğitilmemiş korucuların pek çoğu için devletten aldıkları maaş tek gelir kaynaklarıdır. Ayrıca, çok sayıda ağa, korucularının maaşlarının neredeyse yarısını kendilerine almaktadır. Korucular, kazandıkları para ve taşıdıkları silahlarla bölgelerinde ciddi bir güce sahiptirler. Yani PKK'yla çatışmanın sürdürülmesinde korucuların ciddi anlamda çıkarlarının olması şaşırtıcı değildir; korucuların varlıklannı anlamlı kılmak için yoktan yere olaylar çıkarıp PKK'yla ufak çatışmalar yaşadıklarına dair çok sayıda söylenti vardır.

Tüm bunlarla birlikte, tüm aşiret unsurlarının daha "geleneksel" ve dolayısıyla devlet yanlısı oldukları sonucu çıkarılmamalıdır. Çeşitli tarihsel, bölgesel, hatta tesadüfi faktörlerden ötürü devlet veya PKK yanlısı olan aşiretler veya köyler de yok değildir. Aşiretler arasındaki ilişkilerin rekabetçi ve genellikle çatışmalara açık yapısı, ayrıca aralarında devlet veya PKK'yla uzaktan yakından ilgisi olmayan, yıllarca süren kan davaları bu aşiretlerin veya köylerin tercihlerinin temel nedenlerini açıklamaktadır.[33] PKK da, mevcut durumu kendi lehine çevirebilmek için, ağa karşıtı tutumunu bırakıp işbirlikçilere karşı "yurtsever" ağalarla ittifaklar kurmak zorunda kalmıştır; süreç içerisinde, köy korucuları ile ailelerini hedef alarak "mücadelesinin" bu yönünü aşiret savaşının bir uzantısına dönüştürmüştür.[34] Ne PKK'nın yanında ne de devlet destekli köy koruculuğu sisteminin içinde yer almayı

isteyen köylülerin durumu daha da kötü olmuştur. Genellikle köylerini terk edip kasabalara taşınmaktan başka seçenekleri olmamakta, gittikleri yerlerde de hoş karşılanmamak ladırlar.

Köy koruculuğu sistemi uzun vadede ciddi bir tehlike yöneltmektedir: Devletin Kürtleri PKK meselesinde siyasi olarak bölmeye yönelik politikaları Kürtler arasında uzun süreli düşmanlıkların ve nefretin tohumlarını atmakta, ağır siyasi bedellerin ödenmesine zemin hazırlamaktadır. Bu çatışma barışçıl biçimde çözülecek olsa bile, bugün açılan yaralar uzun yıllar boyunca kanamaya devam edecektir.

PKK'ya yönelik bir diğer şiddetli tepki de örgütün solcu ve Marksist köklerine tamamen karşı olan sağ görüşlü dindar milliyetçi Kürtler arasından doğmuştur. Bunların arasında en bilineni ve büyüğü, güneydoğuda (Nusaybin, Batman, Diyarbakır, Van gibi) kilit yerlerde faaliyet gösteren, çok sayıda PKK üyesi ile sempatizanının ölümünden sorumlu Hizbullah'tır. Bu örgüt, 1991 yılından itibaren başta aydınlar ve yazarlar olmak üzere onlarca kişiyi katletmiştir. Hizbullah ismi örgütün İslâmî kökenini ifade etmekte, belki de 1991 yılında devletten tasfiye edilen İslamcı emniyet ve güvenlik yetkililerinin oluşturduğu örgüt çekirdeğini yansıtmaktadır. Aslında Hizbullah da ilke olarak İslam içerisindeki siyasi etnik kimliğe karşı olan tamamen İslamcı eğilimliler ve bağımsız bir İslâmî Kürt devleti kurma çabası içerisinde İslam ile milliyetçiliği harmanlayanlar şeklinde iki gruba ayrılmıştır.[35] Hizbullah örgütü Sünni İslam'ı benimsemekle birlikte Sünni değil de Alevi inancına sahip Kürtlere karşıdır. Hizbullah faaliyetlerine başladıktan kısa süre sonra PKK'nın taktiklerini uygulayacak ve işadamları ile nakliye şirketlerinden "bağışlar" almaya başlayacaktı.'[0]

Devlet, sık sık, PKK yanlısı faaliyetlerin kanundışı yollarla engellenmesi amacıyla - zaman zaman "Hizbullah kontraları" olarak adlandırılan - bu "vurucu timleri" kurmakla veya kullanmakla suçlanmaktadır. Bu iddiayı kanıtlayacak veya çürütecek

somut deliller yoktur, ancak bugün güneydoğudaki kanunsuzluk ortamı her türlü terör olayına ve hatta devlet eliyle kanunsuz eylemlere zemin hazırlamaktadır. Şu an için yalnızca şunu söylemek mümkündür: Hizbullah, kendi sağ görüşlü dinî ve milliyetçi Kürt gündemlerine sahip, muhtemelen çok küçük sayıda bir grup Kürdü temsil etmektedir. Çatışmanın yapısına bakıldığında Türk devletinin, bugüne kadar PKK'nın davasına çok ağır hasarlar vermiş Hizbullah faaliyetlerini en azından gizlice memnuniyetle karşılamış olmadığını düşünmek de aslında biraz safdillik olur. Yakın zamana kadar hiçbir Hizbullah mensubunun tutuklanmamış veya yargılanmamış olması da devletin örgüte yardım etmese de, en azından *göz yumduğu* iddialarını daha da kuvvetlendirmektedir. PKK ile Hizbullah arasında 1993 yılında suikast eylemlerine son verilmesini öngören bir anlaşmaya varılmış olmasının durumu değiştirmesi beklenmişti.[37] Hizbullah'ın geçmişte devletle aynı gündemi izliyormuş gibi görünmesine rağmen, Hizbullah ile güvenlik güçleri arasında 1995 yılında başlayan çatışmalar, devletin örgüt üzerindeki kontrolünü kaybetmiş olabileceğini göstermektedir. Yine de, sağcı ve solcu Kürtler arasındaki çatışmanın bittiğini söylemek mümkün değildir. Hizbullah şiddetinin veya Kürt iç savaşının Türkiye'nin diğer bölgelerine sıçraması, ülkedeki istikrarı derinden sarsabilir.

Ana Akım Siyaset

Elbette Kürtlerin hepsi etnik sıkıntılarını radikal hareketler ve partiler yoluyla ifade etmeyi seçmemiştir. Geçmişte Türkiye'de yasal Kürt partilerinin olmadığı dönemlerde Kürtler sağcı veya solcu mevcut Türk partilerine girmekteydiler. Bu bölümde bu insanların böyle partilere girmelerinin gerekçelerini, ardından da bu partilerin asıl görüşlerini tartışacağız.

Kürtler milliyetçi görüşlerini ifade etmekte karşılaşmış oldukları tüm güçlüklere rağmen, ana akım Türk partilerinde seçilme veya temsil edilme konusunda çok ciddi başarı elde etmişlerdir. Yıllardır her dönemde Türk parlamentosunun üyelerinin yaklaşık üçte birini Kürt kökenli vekillerin oluşturduğu hesaplanmaktadır. Neden bu kadar çok sayıda Kürt vatandaş milletvekili olmak istemektedir? Bunun için ortaya iki genel açıklama konabilir.

Bunların ilki, güneydoğudaki mevcut koşullarla ilgilidir: Ekonomik açıdan mahrum bu bölgelerde siyaset bireylere bir ilerleme yolu sunmaktadır. Türkiye gibi merkeziyetçi bir devlette Ankara, tüm gücü elinde tutan ve hayati ya da basit nitelikteki tüm kararların alındığı merkezdir. Dolayısıyla Ankara'da bir temsilcilerinin olması bölge halkı için son derece önemlidir. Önlerindeki tek seçenek ana akım partiler olduğundan, güce ulaşabilmelerinin tek yolu da bu partilerdir. Kürt siyasetçiler milletvekilliğinin yanı sıra il meclis üyesi veya belediye başkanı olmak için de mücadele etmektedirler. Doğu ve güneydoğuda bazı büyük aşiretlerin ileri gelenlerinin seçimlere katılmaları beklenmektedir; seçimleri kazanmaları bu kişilerin topluluklarının gözündeki önemli konumlarını kuvvetlendirmenin yanı sıra yıllardır yapmaya alışkın oldukları aracılık görevlerini sürdürmelerine de yardım etmektedir. Sonuç olarak bu aşiretlerin bazıları her seçimde en az iki veya daha fazla aday çıkarmakta, kaybetme riski azaltmak için de çoğunlukla adaylarını farklı partilerden göstermektedirler. Bu aşiretler önemli devlet makamlarını kendi aralarında paylaşırlar: Biri milletvekili olurken diğeri de ilçenin belediye başkanı olur, bir diğeri de - muhtemelen milletvekilinin yardımıyla - su işleri veya demiryolları bölge müdürlüğü gibi en önemli devlet kurumlarının birinin başına getirilir. Tüm siyasi partiler, seçimlerde çok büyük oy potansiyeline sahip oldukları için aşiretler ve ağaların peşlerinden koşarlar. Bir aşiretin mensuplarının birden fazla partinin aday listesinde yer almalarının nedeni budur. Bu milletvekilleri,

Kürt sorunuyla ilgili tutumları ne olursa olsun, memleketlerine önemli projeler götürmeye, seçmenlerinin sorunlarım çözmeye, onlara iş bulmaya vs. çalışırlar.

İkinci olarak, insanların siyasete girmek için onlarca kişisel gerekçeleri vardır: Bazı makam sahipleri için seçmenlerine hizmet etmek ve vatandaşlarının sıkıntılarını hafifletmek, Kürt sorununun yarattığı sıkıntılarla mücadele etmenin gerçek yollarıdır. Açıkçası kimileri de seçimle gelinen makamları ahbap-çavuş ilişkilerinin ödüllendirildiği bir siyasi sistemden paylarına düşen *kazancı* almanın bir yolu olarak görürler. Başta milliyetçiler olmak üzere bazı Kürtler de kendilerini korumak adına partilere girip seçilmeye çalışmaktadır. Bu kişiler ya partinin kendileri ve aileleri hakkında araştırmalar yapan güvenlik yetkililerine karşı koruma sağlamasını ya meclise girmeyi başarmaları durumunda milletvekili dokunulmazlığı zırhına sarılarak suçlanmaktan kurtulmayı ümit etmektedirler.[38] Devletle uzun yıllardır bağları bulunan ve devletten büyük yardımlar alan Kürtler içinse, ana akım partileriyle sürekli işbirliği onlara çok korktukları PKK'ya karşı koruma sağlamaktadır.[39] Aynı şekilde, sık sık parti değiştirmelerin temelinde de benzer gerekçeler yatmaktadır.

Bazı Kürt kökenli milletvekilleri ise Kürt meseleleriyle ilgilenmekten daha çok merkezi yönetimle daha yakın ilişkiler kurabilmek için seçilmeyi istemektedir. Bunların arasında en bilinenleri Bucak ve Cevheri aşiretleridir. Türkiye toplumuna daha fazla adapte olabilmiş Kürtler için tamamen kabul edilebilir olsa da, diğer Kürt politikacılar için Kürt gündemi daima ilk açık hedefleri olmayabilmektedir - Kürt meselesi zihinlerinin en üst noktasında olsa bile. Kürt milletvekillerinin çoğunluğu için ise, Türkiye'deki mevcut koşullar göz önünde bulundurulduğunda Kürt davasını açıktan savunmak ihtiyatsızlıktan öte bir şey değildir ve kişisel bedeller ödenmesine neden olabilmektedir.[40] Kürt milletvekilleri, Kürt bölgelerinden seçilen temsilciler olarak, bölgelerine

ve seçmenlerine ekonomik fayda sağlayacak yasalar çıkarmaya çalışmaktadırlar. Bunu yaparken Kürt davasından söz etmek yerine, Kürt olmayan vekil arkadaşlarının bu meseleleri gündeme getirmeleri için uğraş vermektedirler. Genel olarak, Türk siyasetinin zaman zaman gerginleşen yapısına rağmen, bölgenin Kürt milletvekilleri diğer vekillerle mükemmel ilişkiler içerisindedirler ve parti farklılıklarına rağmen kendi aralarında işbirliği yapma niyeti sergilemektedirler. Diğer milletvekilleri ve kurumsal yapıların bu kişilere kuşkuyla yaklaşmalarının nedenlerinden biri budur aslında.[41] Yine de Hamit Bozarslan'ın söylediklerine kulak vermek gerekir: "Geçmişten beri sisteme son derece entegre olmuş Kürt aktörler," Kürt siyasetinin radikalleşmesine "kayıtsız kalamazlardı ve olağanüstü halin kaldırılması, Kürt köylerindeki yıkıma son verilmesi, insan haklarına saygı duyulması ve kültürel hakların tanınması gibi asgari ulusal talepleri kabul etmek zorunda kalıyorlardı."[42]

Kürtlerin hangi partiye katılacaklarını belirleyen birkaç yerel koşul vardır. Bunlar arasında partiler ile belirli aileler arasındaki tarihsel ittifaklar, dinî farklılıklar ile Sufi dinî tarikatların nüfuzu, partilerin yürüttükleri üye toplama çalışmaları ve partilerin insanlara imkânlar sağlama, hatta seçim başarısı teminatı verebilme kabiliyetleri sayılabilir. Bölgede çok sayıda insan, yıllardır PKK'nın politikalarını şekillendiren şiddet yönteminden (ve bunun taşıdığı risklerden), ayrıca Kürt partilerinin radikalliklerinden büyük rahatsız duymaktadır. Milletvekillerinin şartlar olgunlaştığında sık sık parti değiştirmelerinden de anlaşılacağı gibi, siyasi ideoloji son yıllarda genel olarak çok büyük rol oynamamaktadır. Daha radikal Kürtlerin bazıları ise bir dönemler merkez sol, hatta muhafazakâr partilerde siyaset yapmışlardır. Kürt milletvekili Ahmet Türk, DEP'in yöneticilerinden biri olmadan önce hem (bugünkü Doğru Yol Partisi'nin öncüsü) Adalet Partisi'nde hem de SHP'de (Sosyal Demokrat Halkçı Parti'de)

siyaset yapmış olmakla övünürken, Şeyh Said'in torunu Abdülınelik Fırat ise Doğru Yol Partisi listesinden Erzurum milletvekili olmuştur. Fırat daha sonra partisinden istifa edip çalışmalarını bağımsız milletvekili olarak yürütecekti.[43]

Kürtler. Atatürk'ün kurduğu bir parti olması ve devletin Kürtlerin farklı bir etnik grup olarak varlığını inkâr eden politikalar uyguladığı tek partili dönemdeki rolü nedeniyle, yakın tarihe kadar tek merkez sol partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) uzun yıllar boyunca nefret etmişlerdi. Diğer yandan, CHP merkez sol parti olarak son yıllarda insan hakları konusunda çok daha faal hale gelmiş, Kürtlerin sıkıntılarına ve devlet eliyle yapılan şiddete karşı sergiledikleri muhalefete daha liberal gözlerle bakmaya başlamıştır. CHP, Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) olarak varlığını sürdürürken güneydoğudan çok sayıda üyeye kapılarını açmış, bu kişilerin önemli bir kısmı da ileride Kürt temelli partileri kurmuşlardı. Ancak SHP/CHP sonunda küçük ortak olarak Doğru Yol Partisi'yle koalisyona girme kararının bedelini ağır ödeyecekti. Ne tuhaf çelişkidir ki, 1991-1995 koalisyon hükümetinde insan haklarından sorumlu parti olarak hem Türk hem de Kürt milliyetçilerini kendisinden uzaklaştırmıştı. Kürtlerin insan haklarını savunarak güvenlik güçlerinin ve Kürtleri Türkiye'nin bütünlüğüne karşı tehdit olarak gören herkesin gazabına uğramıştı. Buna mukabil, Kürtler söz konusu olduğunda parti Başbakan Çiller'in güneydoğudaki ödün vermeyen sert politikalarına destek vermişti. Parti, Kürt meselesiyle ilgili meclisin en liberal vekillerinin bir kısmını bünyesinde barındırmasına rağmen, sonunda güneydoğudaki Kürt nüfusunun büyük kısmını kendisinden uzaklaştırmayı başarmıştı. Bu durum, 1995'deki ağır seçim yenilgisiyle açık biçimde ortaya çıkacaktı. Son yıllarda merkez sol liberal, ancak beceriksiz CHP ve önderliğini Bülent Ecevifin yaptığı, çok az sayıda Kürdün desteklediği ulusal kanadın temsilcisi Demokratik Sol Parti (DSP) arasında bölünmüştür.

Merkez sağ siyasi partilere bakacak olursak, Kürt meselesiyle ilgili ödün vermeyen duruşuna rağmen Doğru Yol Partisi (DYP) düzenli olarak meclise birkaç Kürt vekil sokmayı başarmıştır. Parti liderleri ile yerel ağalar[44] arasında yapılan anlaşmalara ek olarak, DYP de 1950'de Kürtlere uzun yıllar boyunca zulmeden CHP'yj iktidardan deviren Demokrat Parti'nin doğrudan vârisi olması sebebiyle bölgede büyük güce sahiptir. Bu nedenle, bazı aşiret liderleri ile bu partiler arasında kurulmuş ittifaklar zamanının sınavından başarıyla çıkmıştır. Bu ana akım partilere yardım eden başka faktörler de olmuştur: CHP'nin Alevi oylarının büyük bölümünü kazanma eğilimi, muhafazakâr Sünni Kürtlerin sol partilerden rahatsızlık duymalarına yol açmıştır.

Turgut Özal tarafından 1980 darbesi sonrasında kurulan bir diğer merkez sağ parti olan Anavatan Partisi (ANAP) de Kürt siyasetçileri etkileyip bünyesine katmayı başarmıştır. Özal, güneydoğu bölgesinde uygulamaya konulan çok sayıda daha sert önlemden sorumlu olmasına rağmen, Kürt meselesini kamuoyu önünde açıkça konuşma ve askeri operasyonlara alternatif çözümler bulma konusunda sergilediği istek nedeniyle sonunda Kürtlerin hayranlığını kazanmıştı. Bugün Kürtler ANAP'a başka siyasi partilere katılmalarında rol oynayan aynı gerekçelerle oy vermekte veya üye olmaktadırlar. Sonuç olarak, partilerin çoğunda Kürt milliyetçiler Türk milliyetçilerle ve tarafsız Kürtlerle beraber siyaset yapmaktadırlar.

Son tahlilde, ana akım partilerinin Kürtlerin temsilcilerini "büyük oy makineleri" olarak kullanmaları Türk demokrasisine yarar sağlamamıştır. Geleneksel parti liderliğinin bir kısmını, yerel toplumsal düzenin bozulmasını engellemeye çalışan muhafazakâr bir toplumsal güce dönüştürmüştür; aynı zamanda, yerel halkın hayati önem taşıyan ihtiyaçlarını devletin izin verdiği söylemlerin dışında ifade etmeyi başaramamıştır. Bu tür liderler taleplerini daha fazla okul yapılması veya daha fazla hizmet götürülmesi

gibi *güvenli* ihtiyaçlarla kısıtlama yolunu seçerek gerçek sosyal ve siyasi ihtiyaçları yalnızca kısmen karşılıyorlardı. "Çok partili dönemde hükümetlere oy vererek yeni bir önem kazanan geleneksel yerel seçmenler, rejimin destekçileri haline gelmişlerdi. Bu bağlamda daha geniş temsil aslında Kürt nüfusunun çok daha az kısmının temsil edilmesi anlamına gelmiştir."[45]

İslamcılar

Ana akım siyasi parti olma arzusu taşımasına ve bazı yönlerden öyle olmasına karşın, Refah Partisi'ni ayrıca değerlendireceğiz. Aradaki farkı yaratan şey RP'nin söyleminden ziyade Kürtlerin bu partiyle kurdukları ilişki biçimidir. Elbette Refah Partisi'nin söylemleri Kürtler arasında yoğun ilgi görmesinin temel nedenlerinden biridir.

Kürt halkının Refah Partisi'ne karşı iki farklı yaklaşımı vardır. Bunların ilki, Kürtlerin tarihsel olarak İslam'la aralarındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. Diğeri de Kürtlerin partiyle ilgili algılarıdır. Kürtler, RP'yi Türk siyaset sahnesini temelden sarsma niyetinde olmasa da en azından Türk demokrasisinin sınırlarını zorlayıp genişletmek isteyen kurulu düzen karşıtı bir parti olarak görmektedirler.

Kürtler ile İslam arasındaki ilişkiden söz etmiştik. Cumhuriyetin kurulduğu yıllardan itibaren İslam, Kürtlere alternatif bir kimlik vermişti - her ne kadar bu kimlik devlet tarafından onaylanmamış olsa da. Ayrıca Kürtler ile Türkleri Osmanlı İmparatorluğunun çatısı altında bir arada tutmuş sosyal tutkal işlevi görmüştü. Yalçın Heckman, Hakkâri'deki koşulları anlatırken şöyle bir tespitte bulunuyor: "İslam, bölge kültürüyle yakın bir ilişki içerisindedir. İslâmî uygulamalar ile inançlar ve İslam öğretileri, bölgedeki kültürel söylemin en önemli olmasa bile temel parçalarından birini oluşturmaktadır."[46] Dolayısıyla, Refah Partisi'nin etnik farklılıkları

kasıtlı biçimde ikinci plana iten İslâmî birlik mesajı, Kürtlerin tamamını olmasa da büyük kısmını etkilemiştir. Kürtlerin bakış açısından Refah Partisi, onlara karşı en az düşmanca tutuma sahip. Kürtçülük kavramıyla en az ideolojik sorun yaşayan ve tarihi en az tartışmalı olan siyasi partidir. Refah Partisi ayrıca, parti hiyerarşisinden yayılan İslâmî mesajı — en azından aynı ölçüde - paylaşmayan hakiki Kürt milliyetçileri de kendi tarafına çekmeyi başarmıştır. Bu kişilerin bazıları partiye yukarıda saydığımız - milletvekili veya belediye başkanı olma, Ankara'ya erişim gibi - gerekçelerle katılmışlardır. Refah Partisi'nin Türk-Kürt ayrılıklarının üzerini örtmenin bir aracı olarak kullandığı İslam kimliği bu milletvekillerinin bazıları için Kürt kimliklerinden sonra gelmektedir. Bu Kürt milliyetçileri, HADEP'in çatısı altına davet ettiği kişilerden farklıdırlar; siyasi, ekonomik ve sosyal olarak çok daha muhafazakârdırlar ve HADEP'i PKK'ya çok yakın bir yapı olarak görmektedirler. Bu kişilerin pek çoğu PKK'nın amaçlarını ve başta Kürt yurttaşlarının öldürülmesi gibi yöntemlerini paylaşmamaktadırlar, ayrıca DEP ve HADEP benzeri Kürt partilerinin kullandıkları radikal solcu söylemden hoşlanmamaktadırlar.[47] Onlara göre Kürt sorunu esasen bir kimlik ve bu kimliğin Türk devleti ve toplumu tarafından tanınması meselesidir. Türk devletine ve onun politikalarına duydukları nefret diğer Kürt milliyetçilerin nefretinden aşağı kalmamakla birlikte, Kemalist "lâiklerin * dine yaklaşımları bu nefreti körüklemektedir.

Refah Parti'li Kürt milletvekillerinin bazıları aynı zamanda partinin, çatışmanın çözümü için ille de en iyi araç olmasa da, sistemi demokratikleştirme konusunda en büyük şansa sahip olduğuna inanmaktadırlar. Sistem karşıtı ve başta ordu olmak üzere kurulu düzen tarafından istenmeyen bir parti olması nedeniyle, seçimlerde elde ettiği başarı ve koalisyon yoluyla da olsa iktidara gelmesi, Türk siyasi sistemini yeni grupları içine almak üzere

kapılarını açmaya zorlayacaktır. Bu, sistemin Kürtleri daha kucaklayıcı hale getirilmesi yönünde atılacak ilk adım olacaktır.

Yakın tarihte, örneğin 1994 yerel seçimlerinde Kürtler, tepki niteliğinde, topluca Refah Partisi'ne oy vermişlerdi: Kürt partilerinin yokluğunda Refah Partisi kurulu düzenin sevmediği ve korktuğu bir parti olarak Kürtlerin oylarını hak ediyordu. Bununla birlikte, Refah Partisi'nin tepki oylarının alıcısı olarak sahip olduğu konum yukarıda söz ettiğimiz iki faktörün bileşimi nedeniyle değişebilir. Bu iki faktör, İslam ve partinin vekil sayısını 38'den 158'e çıkardığı 1995 genel seçimlerinin yarattığı demokratik açılımdı. Parti, 34 Kürt milletvekiliyle, Kürt oylarının ciddi bir talibi olma fırsatına sahiptir. Bir başka deyişle, ana akım partilerin Kürtleri hayal kırıklığına uğratmalarıyla birlikte, Refah Partisi veya diğer Kürt partileri yasal Kürt siyasi faaliyetlerinin yegâne önemli mecraları konumundadır. Ne var ki RP, iktidarda olduğu dönemde kendi Kürt aktivistlerini de hayal kırıklığına uğratmıştır. Devletin Kürt isyanıyla ilgili söyleminin önemli kısmını benimseyerek Kürt aktivistleri hayrete düşürmüştür. Refah Partisi'nin bu yaklaşımının temel nedeni, partiye kuşkulu ve küçümseyen gözlerle bakan orduyu daha fazla kışkırtmak istememiş olmasıydı. Partinin Kürtlere yönelik genel tutumlarını sonraki bir bölümde ele alacağız.

Bağımsızlar

Kürt siyasi sahnesi yalnızca yukarıda sözünü ettiğimiz - ana akım, Kürt veya İslamcı - siyasi partilerle sınırlı değildir. Kürt sorunuyla ilgili farklı görüşleri dile getiren çeşitli kültürel dernekler ve meslek örgütleri de vardır.

En önemli bağımsız siyasi güçlerden biri de eski bayındırlık bakanı Şerafettin Elçi'dir. Liberal ekonomik bakış açısının temsilcisi olan Elçi, diğer pek çok Kürt siyasetçi gibi farklı partilerle

çeşitli ilişkiler içerisinde bulunmuştur.[48] PKK'nın başvurduğu şiddetli yöntemlere tamamen karşı çıkan Elçi, 1994 yılından beri Kürt Demokratik Platformu adındaki kendi siyasi partisini kurmaya çalışmaktadır. Taleplerinin arasında Kürt kimliğinin tanınması da yer alan parti, devlet yapısının Türkiye'nin toprak bütünlüğü bozulmadan yeniden şekillendirilmesini de istemektedir. Diğer Kürt gruplarının Elçi'yi aşırı ılımlı bulmaları nedeniyle bu parti çok büyük bir başarı elde edememiştir. Yeni partisi Demokratik Kitle Partisi (DKP), Elçi'nin Marksist gelenekten geldiklerini söylediği HADEP ve DEP benzeri partilerden ayrılmakla birlikte, çatışmanın olası çözümlerinden biri olarak federal yapı benzeri önerilerde bulunmaktadır.[49] Elçi, bağımsız Kürt grupların PKK ve devlet tarafından kendilerine bırakılan küçük siyasi alanda faaliyet gösterebilmek için ne tür güçlüklerle boğuştuklarını en iyi anlatan örnektir: PKK'nın silahlı mücadeleyi bırakmasından yana olsa da, örgütün koşulsuz silah bırakmasının mantıklı bir gerekçesi olmadığını düşünmektedir.[50] Ancak, partinin PKK karşıtı tutumuna rağmen, 1997'nin Haziran ayında Yargıtay Başsavcısı DKP'nin yasaklanması istemiyle dava açacaktı.[51]

1974 yılında Kürdistan Sosyalist Partisi'ni (PSK) kuran Kemal Burkay İsveç'te sürgün hayatı sürmektedir. 1978 yılında ise Burkay'ın yakın arkadaşı olduğu bilinen Mehdi Zana, Türkiye'deki en önemli Kürt şehri Diyarbakır'da belediye başkanlığına seçilecekti. Aslında PSK, 1980 darbesi ve PKK'dan gelen baskılar parti örgütünü dağıtana kadar, partinin örgüt ve nüfuz bakımından güneydoğuda çok büyük bir başarının eşiğine gelmiş olduğunu savunmaktadır. Şiddete karşı olduğu bilinen Burkay, 1993 yılında ilan ettiği ateşkesi uzatana kadar Öcalan'la barışmayacaktı; ateşkes süresinin uzatılmasının ardından bu ikili, içerik bakımından büyük ölçüde yoksun bir işbirliği protokolü imzalamıştır. Burkay'ın partisi yurtdışında kurulmuş ve örgütlenmiş olsa da, Türkiye'deki en önemli sırdaşlarından İbrahim Aksoy Demokrasi ve Değişim

Partisi'ni kurmuştur. PSK, Türkiye'de yasaklanmış olmasına rağmen. Demokrasi ve Değişim Partisi'nin aksine Türkiye sınırları içerisinde federal bir çözümden yanadır. Demokrasi ve Değişim Partisi ise çok daha ılımlı duruşuna karşın devlet tarafından Türkiye'yi bölmeye çalışma suçlamasıyla mahkemeye verilmişti. Bu parti Türkiye'de çok ses getirememiştir ve birkaç kez parti değiştiren. HEP'in başkanlığını yapan İbrahim Aksoy da sonunda hapis cezasına çarptırılmıştır.

Asimilasyon

Milliyetçilerin tam aksine "asimile olmuş" sayılan Kürtler de vardır. Asimilasyonu nelerin teşkil ettiği Türkiye bağlamında cevaplanması çok zor bir sorudur: Bazı Kürtler Türkleşmiştir; yani etnik kimliklerine ait tüm izleri muhtemelen nesiller önce kaybetmişlerdir.[52] Bu kişilerin tamamen farklı nedenlerden ötürü "asimile" oldukları da düşünülebilir:

- Okul ve benzeri ortamlardaki sosyalleşme sürecinin bir sonucu olarak Türk olmayı seçmiş olabilirler veya Kürt kökenlerinin bilincinde olmakla birlikte, belki de daha büyük, daha güçlü ve daha prestijli Türk toplumuna ait olmaya yönelik bilinçli bir seçim sonucunda kendilerini Türk olarak görmeyi tercih etmektedirler.
- Kürtlüklerini kasıtlı olarak gizleyip Türk gibi görünmeye çalışıyor olabilirler.
- Etnik siyasetin anlamsız ve büyük ölçüde apolitik olduğunu düşünüyor olabilirler.
- Türkiye'nin batı ve orta bölgelerinde, tamamen Türklerin bulunduğu ortamlarda yaşayıp çalışmaları neticesinde Kürt kimliklerini tamamen yitirmeseler de unutmuş olabilirler.
- Kürtçeye dair tüm bildiklerini unutmuş olabilirler.

- Farklı etnik kimliğe sahip ebeveynlerin çocukları olabilirler.
- Kürt kökenlerini ifade etmemeleri, mesleklerini sürdürebilmeleri açısından çok daha ihtiyatlı bir yaklaşım olabilir.
- Çatışmaların yaşandığı ve bazı çevrelerde milliyetçi Türk şovenizminin tırmanışta olduğu bir dönemde bireyin Kürt kimliğini saklamasının bazı faydaları olabilir; en azından olası sorunların önüne geçilebilir.
- Çok az sayıda Kürt ise Türk kültürünün gerçekten de daha ileri olduğunu düşünüyor, Türkçeyi genel olarak dünyaya erişimin daha büyük aracı ve (kasıtlı olarak) geri bırakılmış olan Kürt kültüründen çok daha çekici entelektüel, iş ve güç çevrelerinin parçası olabilmenin yolu olarak görüyor olabilir.

Kürtlerin ne kadarının bu kategorilere girdiğini söylemek mümkün değildir. Ancak şunu söyleyebiliriz ki, asimile olmuş Kürtler için fırsat kapıları sonuna kadar açık olmuştur. Aslında yakın zamana kadar devlet bürokrasisi, siyaset ve iş dünyasında ilerlemelerinin önünde pek fazla engel olmamıştır. Kürt kökenli eski genelkurmay başkanları, büyük şehirlerin belediye başkanlar! ve çok sayıda milletvekili olmuştur.

Kürt kültürünün en nihayetinde "aynı köklere dayandığı" Türk kültürünün zavallı bir adamın gözündeki biçimi olduğunu söyleyen İstanbul'un eski belediye başkanı Bedrettin Dalan gibi birkaç ünlü ve mevki sahibi Kürt de vardır. İfadesi antropolojik olarak her ne kadar şüpheli olsa da, Dalan'ın Kürt mirasını tamamen çıkmaz bir sokak olarak gördüğü ortadadır.[53] Bu şekilde açıktan Kürt karşıtı, Türk yanlısı tutum sergileyen Kürtler azınlıktadır. Bir diğer ünlü Kürt ise 1995'de Türkiye'de dışişleri bakanlığı ve bir süreliğine CHP'nin genel başkanlığını yapmış olan Hikmet Çetin'dir. Çetin, Kürt geçmişini tamamen inkâr etmemekte ve son derece

iyi Kürtçe konuşabilmektedir. Ancak kendisini Türk sistemi içerisinde kültürel olarak Türk saymakta, Kürt sorununun ancak bu sistemle uyumlu biçimde çalışılması sonucunda çözülebileceğine inanmaktadır. Bu noktada Kürtler için Türkiye'deki herhangi bir grup için olduğundan daha fazla özel hak isteme niyetinde değildir.[54] Bu görüş, bugün sisteme entegre olmuş Kürtler arasında biraz daha yaygın bir olgudur, ancak zaman içerisinde evrim geçirerek değişebilmesi de söz konusudur.

Kürt sorununa çözüm aranırken esas zorluğu Kürtlülüklerine dair hiçbir şey hatırlamayan veya etnik kimliklerinden bilinçli biçimde vazgeçmiş olanlar çıkarmamaktadır. Bu kişiler politikleşmiş veya devlete karşı harekete geçebilecek türden insanlar değildir. Temel soru, son on yılda hızla büyüyen ulusal bilinçlenme sürecinin, zaten yavaş ilerleyen asimilasyon sürecini durdurmaya başlayıp başlamadığıdır. Güneydoğu bölgesindeki çatışma ortamı öfkeye ve büyük halk hareketlerine yol açarak Kürt ulusal bilincinin gelişmesine doğrudan katkı mı sağlamaktadır? Bu sorunun cevabının Türk hükümeti açısından güçlü politik sonuçları vardır. Bununla birlikte, karmaşık sosyal süreçlerden doğrusal sonuçlar çıkarmak imkânsızdır. Asimilasyonun arttığı veya yavaşladığı yönündeki önermelerde doğruluk payı vardır. Türkiye'deki Kürt nüfusunun büyüklüğüne bakıldığında, çatışma durumu yayılarak Kürt toplumunun bugüne kadar kenarda durmuş orta kesimini de etkilediğine göre bu süreçlerin her ikisinin aynı anda gerçekleşiyor olabilmesi mümkündür.

Dolayısıyla, "asimile olmuş" Kürtlerin tutumlarının temelindeki gerekçeler kayda değer ölçüde değişiklik göstermektedir. Cumhurbaşkanı Özal, Kürtlerin batıya göç ettikçe asimile olma eğilimi taşıdıkları yönündeki önermenin doğruluğuna inanıyordu. Aslında HADEP için 1995 seçim sonuçları tekrarlanacak olursa, partinin İstanbul ve İzmir'de çok fazla destek toplayamaması kesinlikle Özal'ın görüşünü destekleyecektir. Diğer yandan,

ordu bu tablodan hiç memnun değildi ve güneydoğudan Kürtlerin büyük batı şehirlerine göç etmeleriyle birlikte asimilasyonun da artacağı görüşüne güvenmiyordu. Genelkurmay eski başkam Doğan Güreş bunun tam aksini düşünüyordu. Güreş'in, göç sürecinin göçmenlerin "psikolojilerine zarar vereceği" endişesiyle, Özal'ın batıya daha fazla göç olması yönündeki isteğine katılmadığı iddia ediliyordu.[55]

Bir diğer kilit soru da, mevcut koşulların gelecekte değişmesi halinde asimile olmuş Kürtlerin görüşlerinin değişip değişmeyeceğidir. Kürt olduğunu söylemek bir suç olmaktan çıkarılır veya Kürtler siyasi partilerde çok daha geniş siyasi temsile sahip olurlarsa, o "asimile olmuş" Kürtler esas Kürt kimliklerine dönmeye karar verebilirler mi? Doğrusu baskıların azaldığı bir ortamda insanların Türk devleti sınırları çerçevesinde Kürt kimliklerini açıkça ifade etmeleri gelecekte olmayacak bir şey değildir. Bugüne kadar Kürt kimliklerini açıklamaktan korkanlar, gelecekte bu konuda çok daha az endişe duyabilirler. Yeniden canlanan Kürt siyasi ve kültürel faaliyetlerine karşı daha fazla duyarsız kalamayan bazı "sessiz" Kürtler, uzun zamandır bastırılan içlerindeki gurur duygusunun canlandığını hissederek resmi Kürt yaşamında daha aktif roller almaya başlayacaklardır. Bu yeniden canlanan kimlik ve milliyet duygusu, dünyanın gelişmekte olan ülkelerinde çok iyi bilinen bir olgudur ve son olarak eski Sovyetler Birliği'ndeki Türk halkları (ve diğer halklar) arasında güçlü biçimde baş göstermiştir. Türkiye'de hızla yükselen milliyetçi Kürt duyguların insanların (özellikle cezalar kalktıkça) kendilerini Kürt olarak görme ve kimlikleriyle gurur duyma isteklerini artıracağını beklemek için her türlü gerekçe mevcuttur. Dünyada kendi kökenini ve kimliğini rahatlıkla inkâr edebilen insanların sayısı çok fazla değildir ne de olsa.

Olumsuz senaryoyu ele alacak olursak, Kürtler ile Türkler arasındaki durumun önümüzdeki yıllarda aşırı ölçüde kötüleşmesi

halinde neredeyse Kürtlerin tamamı, çok daha çirkin bir çatışmada geçmişte hiç istemedikleri biçimde taraf seçmeye zorlanacaklardır. Evrim geçiren kimlik duygularının çatışma ortamında kimliği kutuplaştırarak bireylerin tarafsız veya kayıtsız kalma haklarını ellerinden aldığına dair tarihte çok sayıda örnek vardır. Chaim Kaufmann, özellikle çatışmanın her iki tarafındakilerin aşırılıkçı davranışlarına bağlı olarak, "etnik kimliklerine çok fazla değer vermeyenlerin bile etnik seferberliğe itildiklerini" ileri sürüyor.[56] Kısacası, kimlik değişkenlik gösterebilen bir özelliktir, ancak kimlik arayışı baskı altında genellikle bireyin en temel kimliği yönüne doğru giden tek yönlü bir yola girer. Ağır baskılar insanların esas kimliklerini gizlemelerine, hatta açıkça başka kimlikleri benimsemelerine neden olabilir; barışçıl koşullar altında ise bu durumun sonsuza dek sürmesi pek olası değildir.

Yasal Kürt Siyasi Partileri

Şu anda tek yasal Kürt siyasi partisi - yöneticileri bunun yalnızca bir Kürt partisi olmadığını iddia edecek olsalar da - sosyalist eğilimli Halkın Demokrasi Partisi (HADEP)'tir. HADEP, Halkın Emek Partisi (HEP) ve Demokrasi Partisi (DEP)'in doğrudan devamı niteliğindedir. 1996 Haziran'ında gerçekleştirilen, Türk bayrağının indirilip yerine üzerinde Öcalan'ın resminin olduğu bir bayrağın çekildiği kargaşalı parti kongresinin ardından partinin durumu belirsizliğini korumaktadır. Kongrenin ardından partinin yönetici kadrosunun tamamı tutuklanıp bölücülük suçlamasıyla yargılanarak hapis cezasına çarptırılmıştır. Sonuç olarak parti şu anda kapatılma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Haziran 1990'da kurulan HEP, çağdaş Türkiye tarihinde Kürtlüğünü açıkça ilan eden ve mecliste temsil edilen ilk yasal Kürt partisidir. Partinin kurulması daha önce eşi görülmemiş bir olaydı ve geri dönüşü pek mümkün görünmeyen bir eğilimin habercisiydi.

Aslında parti başlangıçta bir Türk partisi izlenimi veren süreçlerden geçmişti; ilk genel başkanı Türk Fehmi Işıklar, genel sekreteri de Kürt asıllı İbrahim Aksoy'du. Ancak partinin kurulmasına yönelik süreci başlatan adımın SHP'nin Paris'te Kürtlerle ilgili bir konferansa katılan yedi Kürt milletvekilini ihraç etmesi olduğuna ve partinin büyük ölçüde Kültlerden kurulu olduğuna bakıldığında HEP'in ana amacının ne olduğuna dair kafalarda çok fazla soru işareti yoktu. HEP, 1991 milletvekilliği seçimlerinde merkez sol Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ile seçim ittifakı yaparak Türk siyasetine etkileyici bir giriş yapmıştı.[57] Bu ittifak sayesinde HEP doğu ve güneydoğu bölgelerinde adaylar çıkarabilmiş ve seçim yasasındaki teknik bir ayrıntı nedeniyle seçimlere katılmasının önündeki engeli aşabilmişti.[58] Parti mecliste yirmi iki sandalye kazanmış, partili milletvekillerinin yemin töreninde yasaklı Kürt renklerini taşıyan mendiller takmaları mecliste büyük bir öfke seli yaratmıştı. Hatta bazıları da çok daha kışkırtıcı bir eylemde bulunarak yemin metnini Kürtçe okumuştu.[59] Doğal olarak bu ve benzeri olaylar HEP'in SHP ile ilişkilerine büyük zararlar verdi ve aralarındaki ittifakın bozulmasına neden oldu. Kısa süre sonra da PKK'yla arasında iddia edilen ilişkileri ve devletin varlığını tehdit eden faaliyetleri nedeniyle kapatılacak, sonunda yerini Demokrasi Partisi (DEP) alacaktı.[60]

DEP'in kuruluşu, PKK'nın 1993'deki ateşkes ilanına denk gelmişti. Dönemin cumhurbaşkanı Özal'ın desteğini alan ateşkes, Türkiye genelinde olumlu bir hava yaratmış, ne var ki Özal'ın ölümü ve sonrasında da otuz üç Türk askerinin öldürülmesiyle bu olumlu hava dağılmıştı. Bu ılımlı atmosferde DEP üyeleri kendilerini bir siyasi partinin yanı sıra, Kürt sorununun çözümünde gelecekte müzakere masasına oturacak parti olarak görüyorlardı.[61] Bu inanca bağlı olarak, önceki çabalarını sekteye uğratmış Kürtler arası bölünmelerin büyük kısmı kenara itilmişti. DEP ayrıca açık bir seçimi de temsil ediyordu: Kürt gündemini ilerletmeye kararlı bir

Kürt partisiydi. Parti, bazı taleplerini devlete iletmeyi amaçlayan bir "Barış Kampanyası" başlatmıştı. Bu taleplerin arasında devletin "Kürt kimliğini" tanıması, halkın seçtiği üyelerle müzakere masasına oturulması, Kürtçe basım, eğitim ve yayın özgürlüğünün sağlanması, güneydoğuda olağanüstü halin kaldırılması, özel güvenlik güçleri ile köy korucularının görevlerine son verilmesi ve ekonomik önlemler ile yasal reformların uygulamaya konulması vardı. DEP'in kurulduğu dönemde hükümetin Kürt sorununa tutumunda belirgin bir sertleşme söz konusuydu, özellikle de Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanlığına geçip başbakanlığa da acemi bir siyasetçi olan Tansu Çiller geçtikten sonra. Gerilim düzeyinin gittikçe artmasıyla birlikte DEP kendi gündemini daha fazla ilerletememiş ve kendisini savunmada bulmuştu. Kuruluşundan kısa süre sonra partinin milletvekillerinden Mehmet Sincar öldürüldü ve cumhuriyet savcıları partinin kapatılması istemiyle dava açtılar.[62]

1994 yılında, Mart ayındaki yerel seçimlerin arifesinde, Başbakan Çiller DEP'in yalnızca PKK'nın uzantısı olduğunu ileri sürerek, DEP'in kapatılmasının yanı sıra mecliste partili milletvekillerinin bazılarının dokunulmazlıklarını kaldırtarak hapsedilmelerine önayak olmuştu. Diğer DEP milletvekilleri Avrupa'ya kaçmayı, sonrasında KPE'yi kurmayı başardıysalar da, DEP'in tutuklanan üyeleri kamuoyu tarafından yakından izlenen davada uzun hapis cezalarına çarptırıldılar. DEP'in kapatılması ve milletvekillerinin tutuklanması Kürt nüfusunu derinden sarsmıştı.

Yakında kapatılacak bir partinin meclisteki üyelerini barındıracak yeni bir siyasi çatı kurmaya vakit bulabildiği önceki örneklerin aksine, DEP'e yönelik 1994 taarruzunun esas amacı meclisi milliyetçi Kürt vekillerden arındırmaktı. DEP'in kapatılması, devlet ve devletle ilişkili gruplar tarafından yürütülen ve çok sayıda Kürt aktivistin ölümüne neden olan taciz kampanyası Kürtlerin siyasi olarak örgütlenme imkânlarına ağır bir darbe vurmuştu.[63]

Yeni bir parti olan HADEP ise DEP'ten geriye kalan unsurların bir araya getirilmesiyle kurulmuştu. Leyla Zana'dan Ahmet Türk'e kadar toplumda çok daha iyi tanınan çok sayıda önemli Kürt siyasetçiden yoksun HADEP, yakın tarihe kadar, selefleri kadar tanınan, kamuoyunda görünen, siyasi deneyime ve derinliğe sahip bir parti olamamıştı. HADEP, aksini iddia etse de, esasen bir Kürt partisidir. Partinin sol görüşlü mesajlarından etkilenen, ekonomi ve işçi meseleleriyle ilgili ifadelerini ilgiyle takip eden birkaç Türk de HADEP bünyesinde siyaset yapmaktadır. Güneydoğu bölgesinde yoğun biçimde yaşayan Araplar ve Çerkezler de partide temsil edilmektedir. Ancak esasen HADEP için en acil konu Kürt sorunudur. HADEP, devletin korkutma taktiklerinin dürüst ve adil bir kampanya yürütmelerini adeta imkânsız hale getirdiğini iddia ederek 1994 yerel seçimlerine katılmamıştı. HADEP'in bu boykotundan en fazla yararlanan, Kürt bölgelerindeki belediye başkanlıklarının neredeyse hepsini alan İslamcı Refah Partisi olmuştu.

1995 seçimleri partinin ilk gerçek smavıydı ve ortaya çıkan sonuçlar da karışıktı. HADEP, ülke çapında kullanılan oyların yüzde 4.17'sini almıştı. Güneydoğuda ilçelerin pek çoğunda birinci parti olarak büyük başarı elde ettiyse de, ülkenin diğer bölgelerinde büyük ölçüde başarısız olmuştu. Yüzde 10'luk seçim barajını aşamadığı için meclise temsilci gönderememişti. Seçim barajı uygulamasının olmaması halinde güneydoğu bölgesinden yaklaşık yirmi iki milletvekili çıkarabilirdi. HADEP'in baraja takılmasından en çok faydalanan yine RP olmuştu: Diyarbakır'da HADEP oyların yüzde 46.3'ünü alıp da meclise tek bir vekil bile gönderememişken, RP ise yalnızca yüzde 18.8 oy oranıyla şehirdeki 10 milletvekilliğinin 5'ini kazanmıştı. HADEP ayrıca İstanbul, İzmir ve Adana gibi yoğun Kürt nüfuslarının yaşadığı şehirlerde de pek başarılı olamamıştı. Partinin beklentilerine ve buralarda yaşayan

Kürtlerin varsayılan politikleşme düzeylerine bakıldığında bu sonuç tam bir hayal kırıklığı yaratmıştı. Güneydoğudan aldıkları yoğun göç, Adana ve Mersin gibi Akdeniz şehirlerinin demografik yapılarını önemli ölçüde değiştirmiştir. HADEP Genel Başkanı Murat Bozlak'ı karşılayan - diğer parti liderlerini karşılayanlardan çok daha büyük ve - coşkulu kalabalıklara rağmen, nihai sonuçlar meydanlardaki coşkuyu yansıtmıyordu.

HADEP'in hayal kırıklığı yaratan performansını açıklayan birtakım faktör vardır: Öncelikle, şehirlerdeki Kürt kitleleri HADEP'in beklediği kadar politikleşmiş durumda değildir. İkinci olarak, hizmet ve yardımın çok büyük önem taşıdığı şehirlerde, RP Kürtlerin yaşadıkları belediyelerin büyük kısmını elinde tutması nedeniyle bu avantajını sonuna kadar kullanmıştı. Mesela Refah Partisi çöpleri topluyordu, ama HADEP toplamıyordu! Üç, HADEP örgütlü bir kampanya yürütememişti. Dört, önemli gücü olmayan iki sol partiyle yaptığı seçim ittifakları hem seçmenlerinin akıllarını karıştırmış hem de daha muhafazakâr eğilimli seçmenlerini kendisinden uzaklaştırmıştı. Beş, bu erken genel seçim, 1991 yılından beri güncellenmemiş seçmen kütükleriyle gerçekleştirilmişti.[64] Güneydoğu bölgesinde ise halka yönelik tehditlere ve daha kırsal kesimlerde güvenlik güçlerinin sandık başında yaptığı baskılara rağmen HADEP son derece başarılı olmuştu.[65]

Ne ironiktir ki, seçimlerde pek parlak olmayan başarısına rağmen HADEP meşruiyet kazanmayı başaracaktı. Bunun iki nedeni vardır: İlk olarak, bölgede yıllardır süren savaş ve şiddet ortamına rağmen, bölgedeki pek çok kişinin tercihi olduğunu kanıtlamıştı. İkinci olarak, ülkenin en büyük şehirlerinde gösterdiği kötü performans, partinin buralarda da önemli zaferler elde etmesinden endişe duyan Türkleri rahatlatmıştı. Bu sonuç, Türkleri - muhtemelen yanlış biçimde - ülke çapında değil de bölgesel bir Kürt sorunu olduğundan söz etmeye yöneltmişti. Bölgesel bir sorunun

çözülmesi elbette daha kolay olacaktı. HADEP'in bölgesel çapta büyük başarı elde ederken şehirlerde çok kötü bir performans sergilemiş olması, siyasetçiler ile aydınların yüzde 10 barajının kaldırılarak gelecekte HADEP'in mecliste temsil edilmesinin önünün açılması gerektiği görüşünü ileri sürmelerini sağlamıştı. Bu, Kürtlere karşı tutumlarda son derece önemli bir değişimin işaretiydi.

Dolayısıyla 1996 yılının başındaki tahminler, HADEP'in daha da büyüyeceği ve DEP'in kapatılmasıyla kaybolan ihtişamı yeniden yakalayarak Türk siyaset sahnesinin bir parçası olacağı yönündeydi. Göreve gelecek Türk hükümetlerinin hiçbirinin bu partiyi kapatmaya kalkışmayacağı da öngörülüyordu.[66] 1995 genel seçimi ayrıca, belirttiğimiz gibi, HADEP ile Refah Partisi'nin Kürt oyları için rekabet ettiklerini de göstermiştir. İşte bu yüzden, HADEP yetkilileri bile en iyi şartlar altında dahi ülke çapında yüzde 10'dan fazla oy almalarının pek mümkün olmadığını kabul ediyorlar. Burada karşımıza bir ironi çıkıyor aslında çünkü bu tablo, Türkiye'deki kurulu düzenin sevmediği alternatifler arasından seçim yapmak zorunda olduğu anlamına gelmektedir. HADEP, bu kurulu düzene Refah Partisi'nden daha yakın olabilir.[67] Kürtlere odaklanmasının dışında çağdaş, lâik ve yüzünü Batı'ya çeviren bir harekettir. Ne ilginçtir, Refah Partisi yandaşı İslamcı Kürtler HADEP'i Kemalist bir yapı olarak nitelendirmektedir.

HADEP, kendisinden önceki partiler gibi, güneydoğunun acil sorunlarına odaklanmaktadır. Talepleri DEP ve HEP'inkilerle aynıdır: Barış ve güvenliğin tesis edilmesi, olağanüstü halin kaldırılması ve insan haklarının korunması. Bunların dışında, HEP ve DEP'in paylaştığı fakat daima savunmadığı çok daha kapsamlı uzun vadeli hedefleri de vardır. Bunların arasında devletin iç siyasi yapısının değiştirilmesi, kültürel reformlar, güneydoğuda olağanüstü hale ve PKK ile çatışmaya son verilmesi, merkeziyetçi yönetim yapısının değiştirilmesi ve Kürt gerçekliğini yansıtan yeni

bir anayasanın hazırlanması gibi hedefler vardır. Tüm bunların Kürt halkının, hatta HADEP'in kendi üyeleri arasındaki bir fikir birliğini temsil edip etmediğini söylemek çok zor olsa da, partinin siyasi hedeflerinin Türk siyasi yapısı içerisindeki bazı odakların ortaya koymayı istedikleri bölgesel yayın yapan Kürtçe televizyon kanalı ve özel Kürtçe dil eğitim kurumlan gibi yüzeysel ve kültürel hedeflerin çok ötesindedir. Yine de, tüm Kürt örgütlerinin kendilerini içinde buldukları sürekli çatışma hali sonucunda zayıflayan kadroları nedeniyle partinin düşüncesi biraz karışıktır.

HADEP, tıpkı selefleri gibi, PKK'dan ayrı bir yapı olduğu iddiasındadır. Parti ile PKK arasında herhangi organik bir bağ olmasa da, parti tabanı PKK'ya sempati beslemektedir. Ayrıca PKK., parti mensupları üzerinde çok büyük bir nüfuza sahiptir. Diğer tüm Kürt partileri ve örgütleri gibi PKK'nm yenilgiye uğramasını istememektedir; tabanının yanı sıra diğer Kürtlerin de tercihlerine bakıldığında böyle bir şeyi isteyebilmesi mümkün değildir zaten. Partiyi destekleyenlere göre Kürt davası uğruna yapılmış fedakârlıkların büyük kısmını yapmış olan PKK, Kürt davasının ayrılmaz bir parçasıdır. HADEP bir bakıma Kürt milliyetçisi bir parti olmaya itilmiştir ve bunu yapan yalnızca devlet değildir. Devlet ve basın-yayın organları, kimlik arayışını Kürtlerin milliyetçi mücadelesiyle bir tutarak, HADEP'i Kürt davasıyla HADEP'in kendisinin bile yapmaya cesaret edemeyeceği ölçüde ilişkilendirmeyi başarmışlardır.[68] Devletin HADEP'i sürekli olarak PKK'nın vekili olarak gösteren yaklaşımı aslında önemli bir tehlike barındırmaktadır. 1995 seçimleri sonrasındaki bu tür ifadeler, PKK'ya oy veren en az 1.2 milyon insan olduğunu söylemekle eşdeğerdir. Yine de, kendisini PKK'dan açık ve samimi biçimde ayrı tutamaması, tıpkı selefleri gibi HADEP'i de son derece sıkıntıya sokan bir meseledir. Bu mesele HADEP için bir ikilem olmayı sürdürmektedir çünkü parti PKK'yla bağı olmadığını

açıklayarak devlet nazarında "yasal statü" kazanamasa da genel olarak Türklerin gözünde bir miktar güvenilirlik kazanabileceğinin farkında olmakla birlikte, PKK'ya sempati duyan çok sayıda insanı dışlayabilecek durumda değildir.

HADEP'in seçimlerde kayda değer bir başarı gösterdikten yalnızca altı ay sonra 1996 yazında selefleriyle aynı kaderi paylaşması, Türkiye'deki Kürt meselesinin ne kadar değişken olduğunu bir kez daha göstermişti. Türk bayrağının indirilip yerine Öcalan posterinin asıldığı Haziran 1996'daki HADEP Kongresi'nin ardından parti yöneticileri tutuklanmış ve Devlet Güvenlik Mahkemesi partinin kapatılmasını talep etmişti. Bayrak indirme olayı yaşanırken salondakilerin bir kısmı alkış tutarken, bir kısmı da bunu yapanları yuhalamıştı. Şaşırıp kalan HADEP yöneticileri buna anında tepki verememiş, olup biteni an be an görüntüleyen televizyon kameraları karşısında ağır bir darbe almışlardı. Medyanın harekete geçirdiği Türk halkı bu olaya anında tepki göstererek sokaklarda Türk bayraklarıyla protesto eylemlerinde bulunmuştu. Devlet Güvenlik Mahkemesi, parti yöneticilerinin tutuklanmalarına hükmetti ve on beş gün sonra da bu kişileri bölücülükle suçladı. Mahkeme ayrıca HADEP genel merkezinin aranmasına ve parti üye listelerine el konulmasına hükmetti. Ülke çapında partinin tüm üyeleri ve akrabaları hakkında "güvenlik soruşturması" yapılmasına hükmetti.[69] Açıktan gözdağı niteliği taşıyan bu soruşturmaların asıl amacı, savcının da belirttiği gibi, partinin kapatılabilmesi için gerekli kanıtların bulunmasıydı.[70]

HADEP kongresi etrafında gelişen olaylar, o dönemde geniş ölçüde bir provokasyon olarak yorumlanmıştı.[71] Ama provokatör kimdi? Böyle bir olaydan en fazla faydalanabilecek iki taraf, devlet ve PKK'dır. Devletin bu işten kârı, sevmediği bir partinin kapatılması, PKK'nın kârı ise Kürt halkına silahlı mücadele ile PKK'ya tam bağlılıktan başka seçenek olmadığını göstermesidir.[72]

HADEP'in bir parti olarak bu olayın üstesinden gelip gelemeyeceğini veya yerini başka bir partinin mi alacağını ileride göreceğiz, ancak ortada bir gerçek var ki o da Kürt aktivistlerin üzerine ciddi bir yorgunluk hissinin çökmekte olduğudur: Tüm yerel parti teşkilatlarıyla birlikte yeni partilerin kurulmasının yol açtığı finansal ve diğer türlü maliyetlere ek olarak canlan da ciddi biçimde tehlike altındadır. Bayrak olayının ertesi akşamında kongreden güneydoğudaki evlerine dönen üç HADEP üyesi Kayseri yakınlarında pusuya düşürülüp öldürülecekti. Bu olayla birlikte, 1990 yılından itibaren faili meçhul cinayetlere kurban giden HEP/DEP/HADEP yöneticileri ve üyelerinin toplam sayısı doksan ikiye çıkmıştır.

Notlar ve Referanslar

1. Martin van Bruincssen, “Ethnic Identity of the Kurds,” (editör) Peter Alford Andrcws, *Ethnic Groups in the Republic of Turkey* (Weisbaden: Ludwig Reichert Verlag, 1989), 613. Bu tanıma göre, kendi rızalarıyla asimile olan Kürtler Türk ve (yüzyıllar içerisinde Kürt Alevi kimliğini benimsemiş olan çok sayıda Ermeni gibi) İslam’ı kabul etmiş Hıristiyanlar da Kürt sayılmaktadır.
2. McDowall, “The Kurdish Çuestion,” 32.
3. Andrews, *Ethnic Groups in the Republic of Turkey,* 100.
4. Bkz. s. 121.
5. Servet Mutlu. “Ethnic Kurds in Turkey: A Demographic Study,” *International Jounıal ofMiddleEastStudies2%,* sayı 4 (Kasım 1996): 517-41.
6. Aslında Öcalan bizzat kendisinin Kürtçe konuşmadığını söylemektedir ve 1993 yılında verdiği bir röportajda Kürtçeye yeterince çalışabilecek kadar vakit bulamadığını itiraf etmişti. Oral Çalışlar, *Öcalan ve Burkay’la Kürt Sorunu* (İstanbul: Pencere Yayınları, 1993), 29.
7. çağdaş Türk milliyetçiliğinin kurucularından Ziya Gökalp, 1923 yılında yazdığı “İstimlâl” başlıklı bir yazısında, güneydoğunun kırsal kesimlerindeki Türkmen ve Türk aşiretlerin zaman içerisinde nasıl Kürt olduklarını ve şehirlere göç eden Kürtlerin de nasıl Türk kimliğini benimsediklerini anlatıyordu. Ziya Gökalp’ın eserinin yeni baskısı, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler* (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1992), 125-30.
8. *Milliyet,* 18 Aralık 1996.
9. 2 milyon rakamı, ABD Dışişleri Bakanlığı’nın tahminidir. Bkz. *Türkiye: İnsan Hakları Raporu, 1996* (Washington, D.C.: ABD Dışişleri Bakanlığı, 1996): “İçişleri Bakanı’na göre, Mart itibariyle 2,297 köy boşaltılmış veya yakılmıştır. Olağanüstü hal bölge valisi Temmuz ayında yaptığı açıklamada 987 köy ve 1,676 mezranın “çeşitli nedenlerle” boşaltıldığını belirtmiş, bu nedenler arasında güvenlik güçlerinin güvenlik gerekçeleriyle yaptıkları tahliyeleri, insanların güvenlik ve ekonomik gerekçelerden ötürü kendi iradeleriyle köylerinden ayrılmalarını ve PKK’nın baskıları nedeniyle köylerini boşaltmalarını saymıştı.”

HADEP, 1996 yılında gerçekleştirilen HABITAT II Konferansı'nda sunmak üzere hazırladığı raporda, 3,000 köy ve mezranın yakılması veya boşaltılması sonucunda son dört yıl içerisinde yaklaşık üç milyon kişinin evsiz bırakıldığını ileri sürüyordu. *(Cumhuriyet,* 20 Haziran 1996) Hükümet ise 1994 sonu itibariyle 988 köy ve 1,676 mezranın yıkıldığı, bunun sonucunda 311,000 kişinin evlerini terk ettiği iddiasındaydı *(Milliyet,* 28 Temmuz 1995).

10. Abdülrezzak Oral, "Kalmak mı Dönmek mi Zor?" İkinci Bölüm, *Milliyet,* 26 Temmuz 1996. Bir mahalle muhtarı, mahalle nüfusunun birkaç yıllık bir sürede nasıl 6,000'den 63,000'e çıktığını anlatmıştı.
11. Kadri Gürsel, PKK militanlarıyla geçirdiği günleri anlattığı kitabında, bu insanların bazılarının köyleri yakıp yıkıldıktan sonra büyük şehirlere gittiklerini yazıyor. Örgüte katılmadan önce inşaatlarda işçilik veya seyyar satıcılık yapmışlardı *(Dağdakiler,* 59-62).
12. Philip Kreyenbroek, "On the Kurdish Language," (editörler) Kreyenbroek ve Sperl, *The Kurds: A Contemporary Overview,* 69. Bu kesinlikle Kürtçede önemli edebi eserler olmadığı anlamına gelmez. En çok bilinen Kürtçe eser, Ahmed Hani'nin 17. yüzyılda yazdı *Mem-û Zin* destanıdır. Buna mukabil, devlet ve diğer unsurlar - saçma biçimde - Kürtçe diye bir dilin olmadığını iddia etmektedirler. Bugün varlığını sürdüren toplam Kürtçe kelime sayısının en fazla 300 olduğu yönündeki bir iddia için bkz. Tekin Erer, *Kürtçülük Meselesi* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1994), 17-18.
13. Kreyenbroek ve Sperl (editörler), *The Kurds: A Contemporary' Overview,* 75. Kemal Burkay'ın kurduğu Kürt Sosyalist Partisi, PKK'nın ortaya çıkmasından çok önce Kürtçenin kullanımını yaymayı amaçlayan bir gündem izlemişti ve İsveç'teki merkezinden bugün de aynı faaliyetleri sürdürmektedir. Özellikle İsveç, Almanya, Fransa ve Avusturya'daki Kürt sürgünler (İsveç ve Almanya'da olduğu gibi, çoğu zaman hükümetlerin yardımıyla) Kürtçe eserler yayınlamakta ve Kürt dilinde eğitim alınabilmesi için sonuç veren çalışmalar yapmaktadırlar. 1991 yılında Kürtçenin kullanımı üzerindeki resmi yasakların kalkmasıyla birlikte bu durum daha kolay hale gelmiştir, her ne kadar devletin temsilcilerinin bariz tacizleri sürse de.

14. ilginçtir, yetkili makamların kâr amacı gütmeyen dernek statüsü vermemesi nedeniyle Mezopotamya Kültür Merkezi özel bir teşebbüs olarak kurulmak zorunda kalınmıştır.
15. En azından PKK açısından farklı Kürt lehçeleri hassas bir meseledir çünkü 5. PKK Kongresi'nde alınan kararlardan biri, tüm lehçeleri tek bir dilde toplamaktı (5. *PKK Kongresi Kararları,* 136-37).
16. Şerif Mardin, *Religion and Social Change in Modern Turkey* (Albany: State University of New York,1989), 155.
17. Lale Yalçın Heckman, "Kurdish Tribal Organisation and Local Political Processes," (editör) Andrew Finkel ve Nükhet Sirman *Turkish State, Turkish Society* (Londra: Routledge, 1990), 308-10.
18. van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State,* 310-11.
19. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, *Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler,* 69.
20. *Yeni Yüzyıl,* 7 Aralık 1996. Ensarioğlu'nun kendisi de Kürttür.
21. Andrews, *Ethnic Groups in the Republic of Turkey,* 57.
22. Etimolojik olarak kelimenin iki kökeni olabilir. Şiiliğe aykırı bir inanç olarak *Alevi* kelimesi, Hz. Muhammed'in damadı Hz. Ali'nin soyundan gelenleri ifade eden *Alavi* kelimesinden türemiştir. Kelimenin diğer kökeni ise Zerdüştlüğün "ateşe tapma" inancını ifade etmek üzere Farsçadaki (ve Türkçedeki) *alev* kelimesi olabilir.
23. Bkz. Mehrdad R. Izady, *The Kurds: A Concise Handbook* (Washington, D.C.: Crane Russak, 1992), 135-45.
24. Doğruluklarını kanıtlamak çok zor olduğundan, bu rakamların büyük dikkatle ele alınması gerekir. Alevi Kürtler çoğunlukla Bingöl, Tunceli, Malatya, Erzincan, Sivas ve Elazığ illerinde yaşamaktadır. Andrews, *Ethnic Groups in the Republic of Turkey,* 116-17.
25. Aleviler kendilerini On İki İmam'ın soyundan kabul etseler de, İranlı On İki İmam taraftarlarının aksine namaz kılmak ve Hac'a gitmek gibi İslam'ın beş şartını yerine getirmezler ve cami yerine ibadetlerini sıradan evlerde yapmayı tercih ederler.

26. Peter J. Bumpkc, "The Kurdish Alevis - Boundaries and Perccptions," (editör) Andrews, *Ethnic Groups in the Republic of Turkey,* 514.
27. Gazi Mahallesi muhtarı, verdiği bir röportajda, devletin onların varlıklarını tanıyan adımlar atmaması neticesinde Alevilerin kendilerini Kürtlerinkine son derece benzeyen bir sorunun içinde bulduklarını söylüyordu. Bkz. Ali Bayramoğlu ve Yavuz Baydar, "Aleviler Ne İstiyor?" Birinci Bölüm. *Yeni Yüzyıl,* 28 Temmuz 1996.
28. Türklerin çoğu Hanefi mezhebi ildendir. Rıza Zelyut, *Aleviler Ne Yapmalı?* (İstanbul: Yön Yayıncılık, 1993), 219-20. Bazı Aleviler, Kürtlerin - en azından asimile olmuş olanlarının - devletin en yüksek makamlarına gelmelerine izin verilirken, Alevilerin devlette bir makama gelmeleri durumunda kimliklerini gizlemek zorunda kalmaları nedeniyle aslında Kürtlerden çok daha fazla mağdur edilen bir azınlık olduklarına inanmaktadırlar.
29. *Yeni Yüzyıl,* 1 Ocak 1996. Devlet, sıra dışı bir hamlede bulunarak, baskıdan sorumlu tutulan özel timlerini geri çekip yeniden düzenlemek zorunda kalmıştır.
30. Ruşen Çakır, "Değişim Sürecinde Alevi Hareketi: Apo, Bektaşîliğe Cihad Açtı," *Milliyet,* 8 Temmuz 1995, 23.
31. En kötü olay, 1993 yılında Alevi şenliklerine katılmak için Sivas'ta bulunan sanatçı ve aydınların kaldıkları otelin radikal İslamcılar tarafından ateşe verilmesi sonucu 37 kişinin hayatını kaybettiği olaydı. Olayın yaşandığı dönemde Sivas belediye başkanlığının Refah Partisi'nin elinde olduğu kayda değer bir noktadır. Sivas olaylarıyla ilgili tarihsel bir analiz için bkz. Zeki Coşkun, *Aleviler, Sünniler ve Öteki Sivas* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995).
32. Eski içişleri bakanlarından Abdülkadir Aksu, bir röportajında, insanlann komşularını veya rakiplerini PKK üyesi oldukları suçlamasıyla sık sık güvenlik güçlerine ihbar ettiklerini itiraf etmişti *(Zaman,* 6 Ağustos 1995).
33. Haftalık *2000'e Doğru* dergisi, 23 ildeki aşiret yapılarını kökenlerine, büyüklüklerine ve devlete bağlılıklarına göre tahlil eden bir hükümet raporunu yayınlamıştı (13-19 Aralık 1987). Rapor, güvenlik güçlerinin

hükümet yanlısı gruplaşmaları desteklemek amacıyla aşiretler arasındaki anlaşmazlıklara müdahale ettiklerini belirtiyordu.

34. van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State,* 317.

35. Bkz. İmset, *PKK: Ayrılıkçı Şiddetin 20 Ydı,* 329-31. Hizbullah'la ilgili diğer bilgiler Türkiye'deki röportajlardan alınmıştır.

36. TOBB. *Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler,* 82.

37. Bkz. Öcalan röportajı. Çalışlar, *Öcalan ve Burkay'la Kürt Sorunu,* 45.

38. Diğer yandan, bir seçim kaybedilmesi çok pahalıya mal olabilir: Erzurum bağımsız milletvekili Abdülmelik Fırat, Ocak 1996'da terör örgütüne üye olmak ve PKK'ya yardım etmekle suçlanmıştı. Milletvekili dokunulmazlığı sona erdiği anda gözaltına alınacaktı. Aynı şekilde, bir başka eski Kürt milletvekili Mahmut Almak da Aralık 1995'de yeniden seçilemeyip dokunulmazlık kazanamayınca hapis cezasına çarptırılmıştı. Yaklaşık 1,000 dolarlık para cezasını ödeyemediği için Alınak'ın cezası üç yıl daha uzamıştır *(Anadolu Ajansı,* 16 Ocak 1997).

39. Örneğin Doğru Yol Partisi Hakkari milletvekili ve aşiret reisi Mustafa Zeydan, Öcalan'la müzakere masasına oturulmasının teklif dahi edilmesine sert biçimde karşı çıkıyor, Öcalan'ın asıl amacının "Kürtçe yayın yapan bir televizyonun kurulmasından daha çok.. .büyük bir Ermeni devleti kurulması" olduğunu iddia ediyordu. *(Hürriyet,* 6 Ağustos 1996).

40. 1991 yılında, Paris'te Kürtlerle ilgili bir konferansa katıldıkları gerekçesiyle Ahmet Türk'le birlikte altı kişinin daha SHP'den ihraç edilmesi, ana akım partilerdeki Kürt milletvekillerinin yaşadıkları ikilemin en iyi örneğidir; Kürt meselesinde sosyal demokratların en liberal siyasetçiler oldukları düşünüldüğünde ikilemin boyutu iyice ortaya çıkmaktadır.

41. Örneğin ordu destekli bir çalışma, meclisin Kürt vekillerinin " 'sizler mülteci değilsiniz... bu topraklar sizlerindir,' diyerek [1991 yılında Irak'tan gelen] 500,000 silahlı peşmergeyi karşılamış" olduklarına dair asılsız suçlamaları yineliyordu. Mehmet Kocaoğlu, *Uluslararası İlişkiler /şığında Ortadoğu* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1995), 262.

42. Bozarslan, "Political Crisis and the Kurdish Issue in Turkey," (editör) Olson, *The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s,* 142.

43. Abdülmelik Fırat'ın amcasının oğlu Fuat Fırat şu anda Refah Partisi'nden İstanbul milletvekilidir.
44. Örneğin 1995'de Tansu Çiller, partisinin Şanlıurfa Milletvekili olan cesur ve devletine bağlı Kürt lideri Necmettin Cevheri'yle yaptığı bir anlaşmada, Cevheri'nin oğlunun Adana'da Doğru Yol Partisi'nin adayı olarak milletvekili seçileceğinin teminatını vermişti.
45. Sakallıoğlu, "Historicizing the Present and Problematizing the Future of the Kurdish Problem," 10.
46. Lale Yalçın Heckman, "Ethnic İslam and Nationalism among the Kurds in Turkey," (editör) Richard Tapper, *İslam in Modern Turkey: Religion, Politics and Literatüre in a Secular State* (Londra: I. B. Tauris, 1991), 110.
47. Yine de Refah Partisi ve HADEP aynı seçmen kitlesinden beslenmektedir. HADEP'in örgütlenemediği yerlerde Kürtler Refah Partisi'ne oy vermekte, tıpkı Denizli'nin Sarayköy ilçesinde 58 Refah Partili yönetici ve üyenin HADEP'e geçtiği zaman olduğu gibi, şartlar uygun olduğunda HADEP'e dönmektedirler. *(Hürriyet,* 5 Mayıs 1996).
48. DEP'e geçmeyi düşünmüş, ama parti başkanı adaylığının kabul edilmeyeceğini anlayınca fikrini değiştirmişti. Refah Partisi'ne de geçmeyi düşünmüş olsa da, 1995 yılında CHP'den Şırnak milletvekili aday olup seçimi kazanamamıştı.
49. Bkz. Elçi'yle yapılan röportaj, *Turkish Daily News,* 17 Mart 1997.
50. "PKK Silah Bırakmalı" *Pazar Postası,* 4 Şubat 1995.
51. *Yeni Yüzyıl,* 25 Haziran 1997.
52. Asimilasyon sürecinin güçlükleriyle ilgili bkz. Martin van Bruinessen, "Race, Culture, Nation and Identity Politik in Turkey: Some Comments." 23-26 Nisan 1997'de Princeton Üniversitesi'nde gerçekleştirilen (Continuity and Change: Shifting State Ideologies from Late Ottoman to Early Republican Turkey, 1890-1930) konferansında sunulan rapor.
53. Yazarların Ağustos 1995'de Dalan'la İstanbul'da yaptıkları görüşmeden.
54. Elbette diğer Kürtler onun bu söylediklerini uygun bulmayabilir. Örneğin Kemal Burkay, hükümet politikalarına destek verdiği için Çetin'in Türklerin çoğuna göre çok daha şovenist olduğunu düşünmektedir.

Burkay'a göre bu tür insanlar asla Kürt sayılamazlar (Çalışlar, *Öcalan ve Burkay'la Kürt Sorunu,* 105-6).

55. Doğan Güneş'le yapılan röportaj, *Milliyet,* 19 Kasım 1995.
56. Chaim Kaufmann, "Possible and Impossible Solutions to Ethnic Civil Wars." *International Security* 20, sayı 4 (İlkbahar 1996): 143-44.
57. Yasaklanan CHP'nin üyeleri tarafından kurulmuş olan SHP, 1995 yılında yeniden kurulan CHP'nin adı ve bayrağı altında bu partiyle birleşecekti.
58. Seçim yasası, bir partinin ülkedeki illerin en az yarısında örgütlenmiş ve bir seçimden en az altı ay önce parti kongresini yapmış olmasını şart koşuyordu. HEP, oldukça yeni bir parti olması ve 1991 seçimlerinin erken seçim olması nedeniyle bu koşulların tamamını yerine getirecek zamana sahip olamamıştı.
59. Leyla Zana, Kürtçe sözlerle, milletvekilliği yeminini Kürt ve Türk halklarının kardeşliği için ettiğini söylemişti. Hatip Dicle ise bu yemini anayasasının zorlamasıyla okuduğunu ifade etmişti. HEP'liler açısından sorunlu nokta, Kürtleri dışladığına inandıkları yemin metniydi. Yemin töreni Türkler arasında ciddi tartışmalara yol açmışken, güneydoğunun çeşitli bölgelerinde kutlamalarla karşılanmıştı. Olayları HEP'in bakış açısından okumak için bkz. A. Osman Sölmez, *DEP Depremi* (Ankara: Doruk Yayınları, 1995), 160-67.
60. Açıkça HEP'in mecliste elde ettiği sandalyeleri korumak amacıyla HEP ile DEP arasında bir başka siyasi parti daha kurulmuştu. Anayasa Mahkemesi, Özgürlük ve Demokrasi Partisi'ni (ÖZDEP) kurulduktan bir yıl sonra kapatmıştı.
61. Ölmez, *DEP Depremi,* 273.
62. Sincar'a, hakkı olmasına rağmen, devlet töreni yapılmamış ve DEP yandaşlarının Ankara'daki cenaze törenine katılmalarına izin verilmemişti.
63. DEP üyeleri arasında fikir ayrılıkları vardı. Bazıları partinin kapatılıp meclisteki sandalyelerin korunabilmesi için yeni bir parti kurulmasını önerirken, diğerleri de mücadeleyi sonuna kadar DEP üyeleri olarak sürdürmeye kararlıydılar. Mahmut Almak, *HEP, DEP ve Devlet: Parlamento'dan 9. Koğuşan,* (İstanbul: Kaynak Yayınlan, 1996), 132-34.

64. Bu durum özellikle, çatışma ortamı nedeniyle seçmenlerinin önemli bir kısmının göç etmiş olduğu HADEP açısından ciddi bir engel teşkil ediyordu. Seçmen kütüğüne yazılmak için verilen dokuz günlük sürede seçmenlerin nüfusa kayıtlı oldukları yerlerden gerekli belgeleri temin etmeleri gerekiyordu; pek çok Kürdün bu belgeleri artık yoktu. Sonuç olarak Adana ve Mersin gibi şehirlere göç etmiş Kürtlerin büyük kısmı oy kullanamamıştı.

65. Ordu mensuplarını, köylüleri HADEP'e oy vermemeleri için tehdit etmekle suçlayan çok sayıda rapor vardır. Aynı şekilde, seçim sonuçları HADEP'in güneydoğudaki şehir merkezlerinde oldukça başarılı olduğunu gösterirken, aynı şehirlerin köylerine gelindiğinde oy sayısı çarpıcı biçimde düşüyordu. Mardin bu şehirlerden biridir. Bir köşe yazanmn belirttiği gibi, bazı yerlerde sonuçlar saçmalığın sınırlarını zorluyordu. Mesela bir HADEP adayı kendi köyünde tek bir oy bile alamamıştı; kendi karısı, çocukları ve akrabaları bile ona oy vermemişti! Bkz. Fatih Altaylı, "Köyler HADEP'i İstemiyor mu?" *Hürriyet,* 30 Aralık 1995.

66. HADEP'in saygınlığının artmakta olduğuna dair başka belirtiler de vardı: Cumhurbaşkanı Demirel, diğer parti liderleriyle görüşmelerde bulunması için HADEP genel başkanı Murat Bozlak'ı cumhurbaşkanlığı köşküne davet etmişti. ANAP lideri Mesut Yılmaz da Şubat 1996'daki koalisyon hükümeti kurma çabalan esnasında Bozlak'la da görüşmüştü.

67. Refah Partisi, HADEP'in 1995 genel seçimlerine katılmasına izin verilmesinin tek nedeninin İslamcıların gücünün kısıtlanması olduğuna inanıyordu. Bkz. Dördüncü Bölüm, 24. not.

68. HADEP'in performansı ve aldığı tepkilere dair kapsamlı bir analiz için bkz. Ali Bayramoğlu, "Kürt Sorunu Ne Olacak?" *Yeni Yüzyıl,* 28 Aralık 1995, 5. Buna mukabil, deneyimli ve etkili köşe yazarı İlnur Çevik ise HADEP'i açıkça PKK'yla bir tutmaktadır. Bkz. "Güneydoğu'da Seçim PKK için bir Test," *Yeni Yüzyıl,* 21 Aralık 1995, 7.

69. *Cumhuriyet,* 6 Temmuz 1996.

70. Devlet Güvenlik Mahkemesi savcısının 23 Ağustos 1996'da mahkemede ortaya koyduğu iddiaların neredeyse tamamı, partinin PKK ile

ilişkisi olduğunu gösteren ayrıntılı deliller içeriyordu. Ayrıntılar için bkz. Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi Cumhuriyet Başsavcılığa *PKK'nın Legal Alandaki Uzantısı HADEP ve 23.06.1996 Tarihli Kurultayda Türk Bayrağının İndirilmesi Olayına Ait İddianame* (Ankara: Devlet Güvenlik Mahkemesi, 1996). Aralarında genel başkan Murat Bozlak'ın da bulunduğu parti yöneticilerinin çoğu, tutuksuz yargılanmak üzere 15 Nisan 1997 tarihinde serbest bırakılmıştır.

71. Köşe yazarı şöyle diyordu: "Hangi açıdan bakarsanız bakın, bu kesinlikle inanılmaz bir provokasyondur. En ince ayrıntısına kadar planlanmış olduğu ortadadır." Mehmet Ali Birand, "Amaç HADEP'i Kapattırmak," *Sabah,* 27 Haziran 1996.

72. Devlet, partinin PKK'yla ilişkilerini ortaya koyarak kapatılması için çaba harcarken, Kürtçe yayın yapan basın organları da ortaya farklı iddialar koyuyordu. Örneğin Avrupa'da basılan *Özgür Politika* gazetesi, 11 Nisan 1997 tarihli bir haberinde, Ankara emniyetinin terörle mücadele şubesi adına çalıştığını itiraf eden (iddiaya göre) polis ajanı provokatör Murat İpek kongrenin yapıldığı salona polisin kendisine vermiş olduğu PKK'yla ilgili dokümanlarla girmiş ve küçük bir radikal grubu tahrik ederek Türk bayrağını indirmelerini sağlamıştı.

4

>>>rrF

Türk Kamuoyunda Kürt Meselesi

Türkiye'nin Kürt sorununun barışçıl biçimde çözüme kavuşturulabileceğine dair en büyük ümit ışıklarından birini, ülkenin şu anda bulunduğu nispeten gelişmiş siyasi düzeyi yakmaktadır. Türk siyasi kültüründe hâlihazırda en az üç tane son derece önemli nitelik mevcuttur: Demokratik süreç ve yönetim, geniş ve canlı bir sivil toplum ve özgür basın. Bu alanların tamamında daha atılması gereken adımlar vardır, ama bu unsurlar yine de Doğu Avrupa'nın büyük kısmını ve Balkanları da içine alan bölge standartlarına göre etkileyici biçimde işlemektedir. Ne yazık ki bu unsurlar Kürt sorununun ele alınmasında çok iyi işlememişlerdir. Görünüşe göre Kürt sorunu Türk devleti ve toplumunun normal süreçlerinin çoğunun dışında kalmaktadır. Bir başka deyişle, söz konusu Kürt meselesi olduğunda Türkiye'nin demokratik unsurları çoğunlukla devre dışı kalmaktadır.

Meclis ve Siyasi Partiler

Bugün hükümetlerin anayasaya göre gerçekleştirilen seçimlerle işbaşına gelip gidiyor olmaları bakımından Türkiye, sağlıklı işleyen demokratik bir düzene sahiptir. Aslında Türkler seçimlerin hayatlarını değiştirebileceğine inanmaktadırlar; bu inanç, siyasi partilerin temelindeki demokratik ilkelerin önemli bir işaretidir. Demokratik düzen kusursuz olmaktan çok uzak olsa da, gittikçe

sağlamlaşan temeller üzerinde yükselmektedir; kamuoyu artık Türkiye'nin politikalarını yürütme biçimleri üzerinde ciddi bir nüfuza sahiptir.[1] Meclise bakılacak olursa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki sandalyelerin neredeyse üçte birinde Kürtler oturmaktadır. Yine de mecliste Kürt sorununu açık biçimde yüksek sesle gündeme getiren Kürt vekillerin sayısı bir elin parmaklarını geçmez. Bunun nedeni nedir?

Önceki sayfalarda birinin çıkıp Kürt sorununun varlığından bile söz etmesinin önündeki olağanüstü güçlükleri anlatmıştık. Kürtler hakkında konuşmak, bölücülüğü teşvik etme gerekçesiyle anayasanın ihlali riskini taşıyordu. Dolayısıyla, çoğunlukla Kürt bölgelerinden seçilmiş Kürt milletvekilleri perde arkası çalışmalar yürütmeyi veya bölgenin ekonomik açıdan iyileştirilmesine yönelik çalışmaları tercih etmektedirler. Bugün bile, Kürt kimliğini açıkça ifade eden birkaç partinin sahneye çıkmış olmasına rağmen, mecliste henüz Kürt meselesi açık bir tartışma şeklinde masaya yatırılmamıştır. Halkın Emek Partisi (HEP) ve halefi Demokrasi Partisi (DEP) gibi Kürt eğilimli partiler son üç yıl içerisinde peş peşe kapatılmıştır. Onların ardından kurulan Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) ise varlığını pamuk ipliğine bağlı biçimde sürdürmektedir. Bu partilerin tamamı ince bir buz tabakası üzerinde yürümüşlerdir ve bölücü ya da PKK'yla bağlantılı parti olmakla suçlanmaya son derece açıktırlar.

Her şeye rağmen, mecliste birkaç kez güneydoğudaki gelişmelerin incelenmesine dair girişimler olmuştur. Farklı siyasi partiler arasında kısır bir verkaça dönüşen bu girişimler pek sonuç vermemiştir. Bu tür girişimlerden biri, vardığı sonuçları Ekim 1994'te bir rapor halinde sunan meclis komisyonuydu. Komisyon hükümetin politikalarını eleştirmekten çekinse, bölgedeki sıkıntıların tüm suçunu neredeyse yalnızca PKK'ya yüklese de, raporunda bölgenin sıradan vatandaşlarının güvenlik güçlerinin ellerinden çektikleri sıkıntıları ve kamu ile özel sektörlerin bölgeye

ilgisizliklerini dolaylı biçimde ifade etmişti. Rapor ayrıca, güvenlik güçlerinin operasyonlarının sorunun yalnızca yüzde 25'ini çözebileceğini, geri kalan yüzde 75'lik bölümün ise devlet yapısı içerisinde ve devletin bölgede faaliyet gösteren temsilcileriyle çözülmesi gerektiğini belirtiyordu.[2] Komisyonun iki muhalif üyesi ise raporu ve komisyonu sert dille eleştirmişti. Hatta bir tanesi raporun meclis araştırmasından daha çok "devlet araştırması" tarzında hazırlanmış olduğunu ileri sürmüş; üstelik güneydoğu sorununa bölgedeki farklı etnik kökenlere sahip insanların yol açtığından söz edilmemesini ağır bir ifadeyle eleştirmişti?

Türkiye'nin büyük partileri bu meseleye daima çok büyük ihtiyatla yaklaşmaktadırlar. Kendi politika ilkeleri ile "devlet politikası" şeklinde tanımladıkları politikalar arasına genellikle kesin bir çizgi çizmektedirler. Siyasetçiler, devlet politikası tanımıyla, sivil ve askeri bürokrasinin tercihleri ile Kemalizm'in ideolojik (Türk milliyetçiliği ve merkezi üniter devlet yapısının korunması) ilkelerinin karışımını ifade etmektedirler. Ana akım partilerinde Türk devletinin yapısının değiştirilmesine ilişkin politikaları savunan kişiler yok denecek kadar azdır. Vergi, özelleştirme, işçi ücretleri gibi konularda aralarında ciddi farklılıklar olsa da, derin felsefi ayrılıklardan söz etmek mümkün değildir; tartışılan husus, farklılıkların derecesi ve elbette şahsiyetlerdir.

Bugün Türk siyasi sahnesindeki iki büyük istisna, Türkiye'yi oldukça yeni ve bağımsız açılardan algılayan Refah Partisi (RP) ve Yeni Demokrasi Hareketi (YDH)'dir. Aralık 1995 seçimlerinin sonunda iki parti zıt uçlarda yer almıştı: Refah Partisi birinci parti olurken, YDH ise siyaset sahnesinden silinmişti.

1995 Seçimleri

1995 seçimleri sonrasındaki dönem, başlangıçta, Kürt sorunu için iyiye işaretler taşıyordu. HADEP'in elde ettiği sonuçlar, hiçbir şekilde tatmin edici olmamakla birlikte, HADEP'i yüreklendirmiş

ve partinin kamuoyunda meşruiyet kazanmasına doğrudan yardım etmişti. Cem Boyner'in Yeni Demokrasi Hareketi'nin son derece kötü performansına ve HADEP'in nispeten yaşadığı hayal kırıklığına karşın, bu seçimler Kürt sorununun tartışılması için bir fırsat yaratmıştı. Sosyal demokratlar, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) yıllarca, özellikle de içinde bulundukları koalisyon hükümetlerinde, bu sorun için büyük mücadeleler vermiş, ancak dişe dokunur sonuç elde edememişlerdi. Bu durumun nedeni, "devlet politikasını" kalben benimsemiş olan Tansu Çiller'in partisiyle küçük ortak oldukları koalisyon hükümeti içerisine girmeyi seçmiş olmalarıydı. Hem CHP hem de ANAP, soruna barışçıl bir çözüm arayacaklarını vurgulamak için büyük çabalar harcamışlardır. Bunlar RP'nin güneydoğudaki gücünü azaltmaya yönelik çabalar şeklinde yorumlanabilse de, ANAP'ın beyanatları son derece önemliydi, çünkü ANAP bu beyanatlarla iktidardaki DYP'den ayrı bir yol izlediğini göstermeye çalışıyordu. Taviz vermeyen devlet politikasının o zamana kadar baş mimarı konumunda bulunan DYP'nin bile güneydoğu sorununun farkına vardığı söylenebilirdi.

1995 seçimlerinin net bir galibinin olmaması (bkz. Tablo 4.1), Türkiye'nin bir koalisyon dönemine doğru gittiğini gösteriyordu. Refah Partisi'nin birinci parti olması kimseyi şaşırtmadıysa da ortaya tuhaf bir ikilem koymuştu: Merkez sağ ve merkez sol içerisindeki bölünmeler, ana akım partilerinin uyumlu bir hükümet oluşturmalarını son derece güçleştiriyordu. Sonuç olarak iki merkez sağ partiden biri İslamcılarla işbirliğine gitmek zorunda kalacaktı. ANAP'tan gelen ilk girişim ülke genelindeki ve ordu içerisindeki lâik güçlerin büyük öfkesini çekecekti. Bu baskılar sonucunda merkez sağ partileri, merkez soldan Bülent Ecevit'in Demokratik Sol Partisi'nin desteğini alarak azınlık hükümeti kurmaya karar vermişlerdi.

Refah Partisi tarafından Çiller'e yöneltilen yolsuzluk iddiaları ve hakkında başlatılan meclis soruşturmaları sonucunda ANAP-DYP

koalisyon hükümeti düşecekti. Şaşırtıcı bir geri dönüşle, 1996'nın Haziran ayında RP ve DYP dönüşümlü koalisyon üzerinde anlaşarak bir koalisyon hükümeti kurdular; anlaşmaya göre ilk iki yıl Erbakan, sonraki iki yıl da Çiller başbakan olacaktı. Haziran 1997'de hükümet ordu ve kurulu düzenin diğer güçlerinden gelen baskılara daha fazla karşı koyamayarak istifa etti.

TABLO 4.1

TBMM'deki Sandalye Dağılımı

Parti	*Oy Yüzdesi*	*Sandalye Sayısı (Aralık '95)*	*Sandalye Sayısı (Temmuz '96)*	*Sandalye Sayısı (Nisan '97)*
Refah	21.3	158	159	160
ANAP	19.7	125	130	127
DYP	19.2	135	120	120
DSP	14.6	76	75	68
CHP	10.7	49	49	49
BBP*	-	7	7	7
Büyük Türkiye	-	-	1	7
Bağımsız	-	-	8	10
Boş	-	-	-	2

* ANAP'la yaptığı seçim ittifakı sonucunda meclise girmişti.

İslamcı Görüş: Refah Partisi ve Diğerleri

Refah Partisi'nin Kürt meselesine ilişkin tutumu, tıpkı pek çok meselede olduğu gibi, Türk siyasetinin yanı sıra bölgeyi de çok yakından ilgilendirmektedir çünkü Ortadoğu'da seçimle iktidara gelen ilk İslamcı partidir. Görünüşte RP'nin Kürt meselesiyle ilgili görüşü ana akım partilerinin görüşlerine her zaman ters düşmüştür - RP'nin muhalefette olduğu dönemde bu görüş ayrılığının pek bir önemi olmuyordu. Ama artık RP iktidara gelmişti. Refah Partisi ve genel olarak İslamcılar, Kürt meselesini devlet tarafından yaratılmış bir sorun olarak görmektedirler. Onlara göre, yeni

kurulan devletin tek temeli olarak Türk milliyetçiliğinin kullanılmasına karar verilmesi, Kül tleri Türkiye Cumhuriyeti'nden bilinçli olarak dışlayan ve ötekileştiren bir politikaydı. Etnik bölünmelerin yapay olduğu görüşünü savunuyorlar. Refah Partisi, doğal olarak, devletin temelini İslam oluşturmuş olsaydı Kürtlerin kendilerini dışlanmış hissetmeyeceklerini iddia etmektedir. Buna bağlı olarak, Türkiye'de İslam kimliğine dönülmesi halinde Kürt ve Türk halklarının huzur içerisinde bir arada yaşayacakları tezini savunmaktadır. RP mensupları, Kemalist devletin Kürtlere ve Müslümanlara ayrımcılık yaparak aslında bu iki grup arasında bir bağ oluşturmuş olduğunu ileri sürüyorlar.[4] Parti, devletin kurucusu Atatürk'e yönelik bu eleştirileriyle kendisini ana akım partilerinden ayrı tutmaya ve Kürtlerin ilgi ve desteğini kazanmaya çalışmaktadır. Bir gözlemci, Erbakan ve yandaşlarının Türk halkı ifadesini kullanmaktan kasten kaçındıklarını, bunun yerine "sevgili halkımız" veya "sevgili halkımızın kıymetli çocuklan" gibi ifadelere başvurduklarını belirtiyor.[5] Büyük İslam şemsiyesinin gücüne inanan Refah Partisi ve İslamcılar, Türk olmayan kimlikleri bir tehdit olarak görmemekte, dolayısıyla ana akım partilerin yaptıkları gibi Kürtlerin varlığını inkâr etmek gibi bir zorunluluk hissetmemektedirler.

Tüm bunlarla birlikte, Refah Partisinin söylemi İslamcı aydınlar ve aktivistlerin söylemlerine kıyasla oldukça ılımlıdır. Kürt sorununun 1980'lerde yeniden ortaya çıkması, İslamcılara nefret ettikleri Kemalist devlete yönelik eleştirilerini iyice sertleştirme imkânı tanımıştı. Onlara göre en ideal devlet yapısı bir önceki yapıydı: Tüm Müslümanların etnik kökenlerine bakılmaksızın eşit sayıldıkları Osmanlı İmparatorluğu. Onlara göre sorunlar aslında Batı'nın imparatorluğa müdahale etmesiyle, özellikle de 1839'daki Tanzimat reformları ve üniter devlet fikriyle başlamıştı? Günümüzdeki emperyalist güçlerin, geçmişte yaptıkları gibi, Müslüman lar arasına ayrılık tohumları ekmek için Kürtlen kullandıkları

iddiası, Refah Partisi'ni de içeren İslamcı cephenin yazın ve düşünce alanlarına hükmetmeye devam eden bir iddiadır.

Bunun dışında, İslamcı düşünürler ulus devlet kavramını kesin bir dille reddetmektedirler. Örneğin Ali Bulaç, ne Kürtlerin ne de Filistinliler, Polisario* veya Keşmirlilerin kendi devletlerini kurabileceklerine inanmamaktadır.[7] Buna gerekçe olarak da, mesela Irak'ta kurulacak bağımsız bir Kürt devletinin Kürtleri İslâmî toplumlarla bütünleşme fikrinden uzaklaştıracağını göstermektedir. Diğer yandan, Kürtlerin Allah'ın farklı bir kültür ve dil verdiği* ayrı bir halk olduklarına sonuna kadar inandığı için, bu insanların Türkler ile Arapların asimilasyon politikalarına[9] karşı korunmaları gerektiği görüşündedir. Bir başka benzer düşünür Abdurrahman Dilipak ise daha da ileriye giderek, Kemalist milliyetçilik kavramının *hakkından gelindiğini* ve Osmanlı tarzı "millet" sistemine dönmenin zamanının geldiğini iddia etmektedir.[10] İslamcı yayınlar bu meseleyle ilgili olarak çok daha saldırgan bir tutum sergilemekte, hatta Refah Partisi'ni eleştirmekten de hiç çekinmemektedirler. Mesela Selami Camcı bu konuyla ilgili yazdığı bir dizi makalede, RP'nin dış müdahale ve benzeri hususlarla ilgili tezlerinin bazılarının kesinlikle doğru olduğunu söylemekle birlikte, partinin sorunun karmaşıklığını, özellikle de Kürt milliyetçiliğinin öyle kısa sürede ortadan kaybolacak gibi görünmeyen doğal bir sonuç olduğunu bir türlü göremediğinin altını çizmiştir.[11] İslamcılar, Kürtlere ne kadar cana yakın görünseler de, başta Irak Kürtlerinin olmak üzere, Kürtlerin zaman içerisinde kurmuş oldukları uluslararası bağlantılardan biraz kaygı duymaktadırlar. Onları en çok endişelendiren husus ise Batılı güçlerin yanı sıra İsrail'le de kapsamlı ilişkileri bulunan Kuzey Irak'taki Kürt liderlerin yürüttükleri siyasettir.[12]

---

* Saguia el Hamra ve Rio de Oro'nun Kurtuluşu İçin Halk Cephesi. Batı Sahra'daki Fas egemenliğine son vermek ve bu bölgenin bağımsızlığını sağlamak için savaşan örgüt.

RP, ülke çapındaki Kürtlerin desteğini alabilmek amacıyla, yukarıda ele aldığımız fikirlerin pek çoğunu söylemine dâhil etmiştir. Güneydoğu bölgesinde olağanüstü halin kaldırılmasını ısrarla istemiş, meseleleri barışçıl yollardan çözmek istediğini ifade etmiş, İslam çatısı altında birlik fikrine vurgu yapmış, dil üzerindeki yasakların kaldırılmasına yönelik çalışmalarda bulunmuş ve incelemelerde bulunup raporlar hazırlamaları için bölgeye düzenli aralıklarla ekipler göndermiştir. RP, diğer partilerin aksine, Kürt kimliğinin düşmanı olduğunu ilan etmemiştir; Erbakan bile zaman zaman Kürt kimliğinden söz etmektedir.[13] Parti yetkilileri hazırladıkları raporlarda ordunun çatışmayı yönetme biçimini aşırı ölçüde eleştirmemeye özen gösterseler de, bölge halkının gereksiz yere sıkıntılar yaşadığını belirtmişlerdir. 1994 raporunda bölge halkının büyük kesimine muhtemel şüpheli muamelesi yapıldığı ve insanların köylerinden zorla çıkarıldıkları aktarılmıştı.[14] 1996 tarihli bir raporda ise aynı şekilde, devlet yetkililerinin güneydoğu bölgesinin sakinlerine kötü muamelelerde bulundukları söyleniyordu.[15] Bir diğer geniş kapsamlı raporda ise, yukarıda sıraladığımız adımlara ek olarak, valilerin göreve seçimle gelmeleri, il meclislerinin "eyalet" meclislerine dönüştürülmesi (bununla bir tür federal yapı iması yapılıyordu) ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin kaldırılması isteniyordu.[16]

Kurulu düzenin öfkesini birkaç yönden zaten üzerine çekmiş bir parti olarak RP, Kürt sorunu konusunda gidebileceği sınırlara dikkat etmektedir.[17] Sözünü ettiğimiz raporların büyük çoğunluğu Erbakan'ın güneydoğuya gönderdiği heyetler tarafından hazırlanıp yine kendisine ve parti yöneticilerine sunulmaktadır. Raporlardaki tavsiyelere uyma gibi bir zorunlulukları olmayan bu parti yöneticileri, raporun daha dar kapsamlı bir nüshasını basına vererek, partinin sorunu çözmek için uğraş verdiği izlenimi yaratmaktadırlar.[18] Öte yandan partiye yakın olan yazarlar, somut biçimde ortada durduğunu düşündükleri şeyi tartışmakta herhangi bir beis

görmemektedirler. Onlara göre RP, meseleyi üç boyutlu bir olgu şeklinde algılamaktadır: Güneydoğu sorunu, Kürt sorunu ve terör. Güneydoğu ekonomik açıdan yıllardır ihmal edilmiş olsa da, Kürt sorunu esasen kimlikle ilgilidir ve RP'nin amacı da birbiriyle yakından ilişkili olan bu üç sorunla aynı anda mücadele etmektir.[1']

Sonuç olarak RP bir miktar başarı elde etmiştir: Ham it Bozarslan, partinin Kürtler arasında son derece yaygın olan dinî tarikatlar aracılığıyla milli Kürt hareketi ile organik bir bağ kurmayı başarmış olduğunu söylüyor. Saflarına, diğer partiler gibi, Kürtleri katmayı başarmış, ancak diğerlerinden farklı olarak bazı hakiki Kürt milliyetçilerini de partiye çekebilmiştir.[20] Daha önce de belirttiğimiz gibi, bölgenin İslamcı ve sosyal açıdan muhafazakâr yapısından da yararlanmaktadır; neticede cumhuriyet döneminin ilk Kürt isyanı olan Şeyh Said İsyanı hem dinî hem de milliyetçi özellikler barındırıyordu. Parti aslında 1970'lerde Kürtler arasında çok ciddi ilerlemeler kaydetmişti. Refah Partisi'nin öncüsü niteliğindeki Milli Selamet Partisi (MSP), 1973 seçimlerinde ülke genelinde oyların yüzde 11.8'ini alıp dördüncü büyük parti olarak mecliste kırk sekiz sandalye kazanmıştı. 1977'de ise, aldığı oy sayısı bir önceki seçime göre aynı kaldıysa da, toplam oy yüzdesi 8.6'ya ve meclisteki sandalye sayısı yarı yarıya düşmüştü. Bununla birlikte, 1973 ile 1977 arasındaki tabloya bakıldığında partinin güneydoğudaki konumunu güçlendirmiş olduğu görülmektedir. 1973'te partinin en yüksek oy aldığı ilk on il içerisinde yalnızca bir tane Kürt şehri, Bingöl bulunurken, 1977'de ise ilk on ilin sekizi, ilk on bir ilin de dokuzu Kürt şehirleriydi.[21] Son yıllarda DEP ve HADEP'in yaşadıkları sıkıntılar da İslamcıların ekmeklerine yağ sürmüştür: 1994 yerel seçimlerinde bu partilerin yokluğundan yararlanan RP, güneydoğudaki belediye başkanlıklarının neredeyse tamamını kazanmıştı. 1995 seçimlerinde ise, HADEP'in performansına rağmen, güneydoğudan birkaç milletvekili çıkarmayı başarmıştır.

Her başarının elbette bir bedeli vardır. Parti, çok da şiddetli olmayan anti Kemalist söylemiyle, "düzen karşıtı" bir siyasi oluşum olduğunu ilan etmiştir, dolayısıyla "devletçi" ve "PKK eğilimli" partilere bu tür bir alternatif arayan Kürtlerin oylarını almaya adaydır. Ki bu oyları da büyük ölçüde almıştır. Partinin güneydoğudaki destekçileri ile gönüllü çalışanlarının büyük çoğunluğu, RP'de siyasi sistemin sınırlarını zorlayıp sistemi demokratikleştirme, hatta altüst etme fırsatı gören ateşli Kürt milliyetçileridir. Bu durum, Erbakan ve parti yönetimi açısından önemli bir ikilem yaratmaktadır: Parti bugün ulusal ve yerel düzeylerde çok geniş bir Kürt seçmen kitlesine ev sahipliği yapıyor olsa da, bünyesinde başka ve çok daha baskın akımlar da vardır. Güneydoğudakilerin kaygılarını partideki herkes paylaşmamaktadır. Doğrusu, oldukça doğal olarak, îslamcıların pek çoğu hükümetin güneydoğu politikalarını sırf muhalefette oldukları için eleştirmiştir. Refah Partisi'nin koalisyonun büyük ortağı olarak iktidara gelmesiyle birlikte, bölgedeki sıkıntılar muhtemelen çözüm amacıyla daha fazla dile getirilecekti.

RP'nin ideolojisinin bir başka yorumu ise partinin özü itibariyle kendince "devletçi" olduğunu göstermektedir. Şöyle ki, yerel yönetimlerin güçlendirilmesine dair yaptığı tüm çağrılara rağmen, görünüşe bakıldığında asıl amacı devlet otoritesinin tasfiye edilmesinden ziyade İslâmî ilkeler etrafında yeniden şekillendirilmesidir. Devlet içerisinde Kürt kimliğinin varlığı konusunda RP diğer partilere göre çok daha az sorunlar yaşasa da, her türlü milliyetçiliğe kucak açılması adına merkezi devlet yapısının zayıflat! İmasına diğer partilerle aynı ölçüde karşı çıkması da kuvvetle muhtemeldir. Çoğunlukla Müslüman *ümmetini* bölmeye yaradığını düşündükleri için bütün İslamcılar milliyetçiliği olumlu bir güç olarak görmemektedirler. Dolayısıyla RP büyük olasılıkla Kürt kimliğinin ifade edilmesi konuları üzerinde yoğun mesai harcayacak, ancak bunu yaparken devlet gücünün merkezden yönetilmesi

yolunu izlemeyecek ve ayrılıkçılığa karşı ciddi bir mücadele verecektir. Güneydoğuyla ilgili ekonomik yaklaşımı ise, neredeyse her yerde devlet destekli yatırımı savunduğu 1970'lerdeki söylemini anımsatmaktadır. Kısacası, İslamcılar devlet gücünün milliyetçi Türk temeli yerine devlet gücünün ahenkli biçimde kullanılmasına odaklanmayı sürdüreceklerdir.

Refah Partisi'nin dünya görüşünün şekillenmesinde İslam'ın oynadığı rolün önemini küçümsemek mümkün değildir. Batı dünyasının politikaları ve Müslüman dünyasına müdahaleleri konusunda tutarlı Batı karşıtı söylemini bugüne kadar sürdürmüştür; Batı'nın şu veya bu gerekçeyle yaptırımlar uygulamış ya da eleştirmiş olduğu ülkelerin yanında yer almıştır, hele bir de bunlar Müslüman ülkeleri ise duruşu çok daha güçlü olmuştur. Mesela Irak örneğinde Saddam Hüseyin'in, RP'nin haklarını savunduğunu iddia ettiği Kürtlere yaptığı ağır zulümlere rağmen Erbakan, BM yaptırımlarının kaldırılmasının, sınırların açılmasının ve Türkiye'deki askeri üsler kullanılarak Kuzey Irak'taki Kürtleri izleyen ve koruyan ABD önderliğindeki Çekiç Güç Harekâtı'na son verilmesinin ateşli bir savunucusu olmuştur. 1995 seçim kampanyasında İslâmî NATO, İslâmî Ortak Pazar, İslâmî BM vb. yapıların oluşturulması gerektiğini ifade etmişti.

Tüm bu İslamcı söylemlerine rağmen Refah Partisi, hatta 1970'lerdeki öncüleri çok güçlü milliyetçi eğilimler sergilemişlerdir. Erbakan her şeyden önce bir Türk milliyetçisidir: İslamcı eğilimi, Batı'nın yönettiği bir dünya düzeninde Türkiye'nin yardımcı rol oynamaması gerektiği yönündeki tercihini yansıtmaktadır. İslam dünyasına yaklaşımı da Türkiye'nin bu dünyayı yönetmesi, hatta buna hükmetmesi arzusunu ortaya koymaktadır. Aslında Erbakan ve partisinin iç ve dış politikaya yaklaşımı, Osmanlıcı eğilimi taşıdıklarını açık biçimde sergilemektedir. Erbakan, tüm Müslüman ülkelere önderlik eden güçlü bir İslamcı Türkiye devletinin hayalini kurmaktadır.

Bu Türkiye yapısında veya hayalinde Refah Partisi'nin bir yandan ayrı bir Kürt "kimliğini" tanırken diğer yandan Kürt sorunuyla ilgili "kültürel" alanının ötesine geçen reformları kabul edeceği pek olası değildir.[22] Partisinin Kürt meselesiyle ilgili girişimlerinin çoğunun içinde yer almış bir RP milletvekili, Kürtlerin Türkiye Cumhuriyeti'nden ayrılmaksızın, istedikleri tüm kültürel haklara sahip olmaları gerektiğini savunurken şöyle diyordu: "Bir İslam birliğinin oluşturulmasında Türkiye'nin önderliğine ihtiyaç vardır. Böylesine büyük bir vazifeyi yüklenen Türkiye'nin daha küçük veya bölünmüş bir ülke olması mümkün değildir... Türkiye'nin bölünmesi, yalnızca ülkede yaşayan 60 milyon insana değil, aynı zamanda dünyadaki tüm Müslümanlara ve halklara yapılacak bir haksızlık olur."[23] Dolayısıyla, Kürt sorununun Refah Partisi usulüyle çözülmesi belki de yalnızca daha büyük başarılara açılan bir kapı olabilir.

Refah Partisi'nin önünde olası tek bir engel vardır, o da bizzat Kürtlerdir. RP ile HADEP'in Kürt oyları için verdikleri mücadele düşünüldüğünde, RP'nin Kürt oylarını kazanıp elinde tutma stratejisinin başarısı, şu senaryolardan birinin gerçekleştirilmesine bağlıdır. İlk senaryoda HADEP'in veya aynı ölçüde geniş kitlelere hitap eden herhangi bir Kürt siyasi partisinin seçimlere katılmasının önüne geçilir. Bu durumda RP, çok büyük olasılıkla, güneydoğu bölgesindeki ve Kürtlerin büyük sayılarda yaşadıkları yerlerde oyları silip süpürür.[24] HADEP'in meclise girmesini engelleyen yüzde 10 seçim barajı olmamış olsaydı, Refah Partisi güneydoğudan belki de en fazla on beş milletvekili çıkarabilecekti. HADEP'in katıldığı 1995 seçimlerinde RP, oyunu arttırdığı Bingöl dışındaki tüm Kürt illerinde ciddi oy kaybı yaşamıştı.[25]

HADEP benzeri partilerin ortaya koydukları sıkı rekabet, Erbakan ve çalışma arkadaşlarının iktidara geldiklerinde güneydoğudaki sıradan vatandaşların yaşamlarını değiştirebileceklerini göstermek zorunda oldukları anlamına gelmektedir. Bu noktada

gelecekteki Kürt oylarının yanı sıra partinin uyumlu bütünlüğü de söz konusudur. Partinin otuz dört Kürt milletvekilinin içerisindeki on ila on beş kişilik bir grup, Türkiye ve Irak'taki Kürt davasının faal savunucusu konumundadır.[26] Bu Kürtler RP'nin OsmanlI tarzı Türkiye görüşünü paylaşmamakla birlikte, Erbakan'ı güneydoğuda sergilediği performansa göre değerlendirmektedirler.[27] Bu kişiler ayrıca, Çekiç Güç Harekâtı'nın görev süresinin uzatılması gibi konularda da partinin geri kalanıyla fikir ayrılığı yaşamışlardı.[28] Bu Kürt milletvekillerinin arasında milliyetçiler olduğu gibi, etnik hususlarla kıyaslandığında İslam birliği fikrine daha fazla veya aynı ölçüde önem veren İslamcılar da vardır. Sonuç olarak, RP çatısı altında siyaset yapan Kürtler parti yönetimine veya politikalarına karşı ortak bir cephe oluşturmayı başaramamışlardır.

Refah Partisi bir çoğunluk partisi veya en azından büyük bir parti olacaksa, Kürt oyları hayati önem taşımaktadır. 1991 yılında Türk milliyetçilerle aynı safta yer alma kararı ve HADEP'in 1995 seçimlerindeki nispi başarısı, Erbakan'ın Kürt oylarını çantada keklik göremeyeceğini göstermiştir. Başbakan olduğunda, sahip olduğu temeli genişletme imkânı bulmuştu. Ordu gibi kurulu düzen güçlerinin hassasiyetleri bir yana, kendi partisi içinde de hassas bir denge tutturması gerekiyordu: Partinin Kürt kökenli olmayan vekillerinin kullandıkları İslamcı söyleme karşın, milliyetçi Türk akımları da parti içinde ciddi güce sahiptir.[29]

Erbakan, ordudan ve koalisyon ortağından gelen baskılar nedeniyle, başbakanlığı döneminde güneydoğuyla ilgili ürkek bir politika izlemek zorunda kalmıştır. Kendi partilileri ile meclisteki diğer partilerin tepkilerini ölçmek amacıyla birkaç *balon uçurmuştu.* Bu balonların arasında en önemlisi, Ağustos 1996'da, PKK'nın "silahlı mücadeleyi" bırakma olasılığını öğrenmek amacıyla Öcalan'a bir arabulucu gönderilmesi girişimiydi.[30] Gizli tutulmayan bu proje Cumhurbaşkanı Demirel tarafından derhal veto

edilmişti. PKK'yla diyalog içerisine girmek gibi bir niyeti asla olmayan Erbakan'ın, içeriği nedeniyle gizli tutulması gereken bir dizi müzakereyi kamuoyuna kasten duyurmuş olması muhtemeldir. Böyle yaparak, Türkiye'deki Kürtlere şu mesajı vermek istemiş olabilir: Meseleyle ilgili ben elimden geleni yapıyorum, ancak önümde aşamadığım güçler var. Erbakan'ın bu girişimine paralel olarak RP milletvekillerinden Fethullah Erbaş PKK ile görüşerek esir tutulan Türk askerlerinin serbest bırakılması için yoğun çaba harcamıştı. İlk girişiminde başarısız olan, Van asıllı, ancak Kürt olmayan Erbaş Aralık 1996'daki ikinci girişiminde başarılı olmuştur. Diğer yandan, partinin ve hükümetin Kürtçe televizyon yayını[31] yapılmasına izin verecek olduğuna dair çok sayıda işarete rağmen bu alanda da pek bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Kürt sorunu, partinin bütünlüğü ve güçlenmesinin yanı sıra Erbakan'ın önüne iki ciddi sorun daha koymaktadır. İlki, ordu ile ilişkileri, İkincisi de dış politika hedefleriyle (özellikle de İran ve Suriye'yle ilişkilerini geliştirme isteğiyle) ilgilidir. Kürt meselesiyle ilgili (RP'nin iktidara gelmesinden zaten rahatsızlık duyan) ordu yönetimiyle yaşanan görüş ayrılığı, Erbakan'ın iktidara geldiği andan itibaren çok derin ve şiddetli olmuştur. Erbakan, orduyu yatıştırmak amacıyla, kamuoyu önünde meselenin esasen terörle bağlantılı olduğunu söyleyerek komutanların söylemlerini çatışma bağlamında yorumlamıştır. Ordunun güneydoğuda yürüttüğü çalışmaları övmüş ve savunmuştur.[32] Hükümetinin kurulmasının ardından Erbakan, Milli Güvenlik Kurulu'nun güneydoğuda Olağanüstü Hafin dört ay daha uzatılması talebine rıza göstermek zorunda kalmıştı; oysa Erbakan ve partisi geçmişte Olağanüstü Hal'e şiddetle karşı çıkmış ve sürekli olarak kaldırılması yönünde oy kullanmışlardı. Sonunda ordudan tek bir ödün koparmayı başararak Kasım 1996'da Mardin'in Olağanüstü Hal bölgesi sınırları dışında tutulmasını sağlamıştı. Ordu, hükümetin veya özel olarak Erbakan'ın herhangi bir itirazı olmaksızın

güneydoğuda ve sınır ötesinde operasyonlarını sürdürmektedir. Bu politika yaklaşımında herhangi bir değişiklik olması pek olası gözükmemektedir. Neticede, Kürt oylarını almalarının önünde engel teşkil eden, ayrıca DEP ve HADEP benzeri yapılara dolaylı destek veren PKK'ya karşı ne Erbakan ne de RP tabanı herhangi bir sempati beslemektedir.

Suriye ve İran'ın PKK'ya sürekli destek sağlamaları Erbakan'ı son derece rahatsız etmektedir. İran'a yaptığı ziyarette ve İran Cumhurbaşkanı Rafsancani'nin Ankara'ya yaptığı iade-i ziyarette Erbakan, doğu komşusunu PKK'yı barındırmaktan vazgeçirmeye ikna etmek için yoğun çaba harcamıştı. Bu çabalarıyla Suriye yönetimine de ciddi sinyaller göndermiştir. İktidara gelmesinin, bu iki devletin kendi ulusal menfaatlerine olduğunu düşündükleri politikaları İslam birliği adına terk edeceklerini ümit etmişti Erbakan. Bu ülkelerin işbirliği yapmamaları Erbakan'ın gündeminin diğer bölümlerine de yansımış ve ordunun gözündeki güvenilirliğini daha da azaltmıştır.

Yeni Demokrasi Hareketi

Yeni Demokrasi Hareketi (YDH), TÜSİAD'ın eski başkanı genç ve karizmatik işadamı Cem Boyner tarafından kurulmuştu. Oldukça küçük çaplı bir hareket olmasına karşın Türk siyasi sahnesinde önemli bir etki yaratmış, ancak Aralık 1995 seçimlerinde başarısız olmuştu.[33] Diğer devletçi zihniyete sahip olmayan partiler gibi, Türk devletinin seçkinler sınıfını ülke içinde yaratılan sorunların pek çoğundan sorumlu tutmakta, devletin temeli ve Kürt sorununun kaynağı olarak gördüğü dar bir Türk milliyetçiliğine bağlılıklarını eleştirmektedir. Boyner en başından itibaren devlet gücünü ekonomik ve siyasi açılardan yerel yönetimlere devretmeyi, böylece Kürtler de dâhil olmak üzere tüm yerel unsurların politikalarını kendi koşullarına göre belirleyebilecekleri bir yapı

oluşturmayı amaçlıyordu. Daha da önemlisi, Cem Boyner Türk siyasetinde Kürt meselesini kamuoyunda açıkça tartışarak bu derin sessizliği bozan en büyük istisna olmuştur. Boyner, Kürt sorununun Türkiye'nin tüm vatandaşlarını ağır bedellerle karşı karşıya getirdiğini düşünüyordu. Boyner, Kürt sorununun esas nedeninin — bir kimlik sorunu olduğunun — görülmesi için çaba harcıyordu. Sınırların değiştirilmesi yönündeki veya ayrılıkçı girişimlere asla tahammülü olmamakla birlikte, kültürel haklardan yerel yönetimlerin yetkilendirilmesine kadar çeşitli kısıtlayıcı devlet politikalarının ortadan kaldırılmasını savunuyordu.

Yeni Demokrasi Hareketi, henüz bir siyasi parti değil de hareket olduğu 1995 yılının başlarında merkez sağ partilerde büyük korkuya yol açmıştı. Boyner, yargılanmaktan veya güvenlik güçlerinin baskılarından korkmadan, devleti güneydoğuda devam eden çatışma ortamından ötürü alenen paylıyordu. Başka birinin söylemesi durumunda cezaevine girebileceği söylemleri sayesinde Boyner, Kürt sorunuyla ilgili meselelerin basında konuşulmasını sağlayan bir kapı, siyasi bir alan sunmuştur. Ordunun siyasi sürece müdahalesini de eleştiren Boyner, sonunda halkın zihninde Kürt meselesiyle yakından ilişkilendirilmişti. Yeni Demokrasi Hareketi, 1995 seçimlerinde en kötümser tahminlerinin bile altında kalarak % 0.5 gibi önemsiz bir oranda oy almıştı. Elbette parti çok yeniydi ve gücünü henüz tam olarak toparlayamamıştı ve çok başarılı olmayı beklediği güneydoğuda Kürt oyları için hiç beklenmedik biçimde HADEP'le çekişmek zorunda kalmıştı.[34] Buna ek olarak, Yeni Demokrasi hareketine oy verecek çok sayıda insan, bir partinin mecliste sandalye kazanması için aşması gereken yüzde 10 barajı nedeniyle oylarını daha stratejik biçimde kullanarak boşa harcamak istememişti. Yine de Boyner'in katkıları son derece önemli olmuştur: Eski cumhurbaşkanı Özal'dan sonra bu konuda en başarılı politikacı olarak Kürt sorununu açık biçimde

tartışmaya açmış, böylelikle geniş bir tartışma alanı sunmuş ve gelecekteki diyalogların zeminini hazırlamıştır.

Türk Solu

1970'lerdeki Türk solu. PKK'nın ortaya çıkmasındaki cn büyük güçlerden biri olmuştu; solun ve sağın büyük kesiminin kullandığı dil şiddetti. Bugün o dönemlerden kalan birkaç aşırı sol hareket Türkiye'de hâlâ şiddet kullanmayı sürdürmektedir; şiddet son yıllarda tırmanmış olsa da 1970'lerdeki seviyelerden hâlâ çok uzaktır. Bugün Türk solu, Kürt sorunuyla ilgili görüşleri biraz farklılık gösteren kabaca üç gruba bölünmüştür. Türk devletini yıkmak isteyen aşırı radikal sol, devlete karşı şiddet kullanan bir güç olan PKK'ya sempati beslemektedir. Aslında bu radikal sol. Türk solunun yıllardır yapamadığı şeyi başarmış olduğu için PKK'ya hayranlık duymaktadır. Bu başarı, on yılı aşkın süredir Türk ordusuna karşı başarıyla sürdürülen gerilla savaşıdır. Sonuç olarak yıllar içerisinde bazı radikal Türk solcular PKK'ya katılmıştır. Radikal Türk solu. Tunceli'deki bir grup dışında, şehirlerde faaliyet göstermektedir. PKK'ya hayranlık duyan şiddet yanlısı bu sol gruplar. PKK'dan hem yararlanmakta hem de sıkıntılar çekmektedirler. PKK bu radikal grupları cesaretlendiren bir kaos ortamı yaratmakla birlikte, bu tür gruplara odaklanabilecek imkân ve kabiliyete sahip devletin güvenlik güçlerinin geniş çaplı yayılmalarının da temel nedeni olmuştur. Bu radikal sol çok küçük bir destekçi kitlesi yaratmayı başarmış ve Erbakan hükümetinin göreve gelerek bir uzlaşma sağlamasına kadar on iki mahkûmun ölümüyle sonuçlanan 1996 yılındaki açlık grevleriyle ünlenmiştir. Bu radikal solcu grupların en önemlisi, Avrupa'da yaşayan Türkler arasında da destekçileri bulunan Devrimci Halk Kurtuluş Partisi DHKP'dir. 22 Aralık 1996'da PKK ve DHKP, "ortak devrim cephesi" çağrısı yapan ortak bir bildiri imzalamıştı. Güvenlik güçleri mensuplarına karşı şiddet eylemleri gerçekleştiren

DHKP ve diğer benzeri kent merkezli örgütler marjinal unsurlar olarak kalmaya devam etmektedir.[35]

Türkiye'nin enternasyonal solu ise kendisini Avrupa'daki diğer solcu hareketlerle, özellikle de sosyal demokrat kimliğe sahip olanlarla özdeşleştirmektedir. Bugün bu grubu (1995 yılında CHP ile SHP'nin birleşmesinin ürünü olan) Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) temsil etmektedir. Enternasyonal sol, insan haklarının ve kişisel özgürlüklerin korunması, dolayısıyla devletin, özellikle de güvenlik organlarının gücünün azaltılması için çalışmaktadır. Enternasyonal sol, Türk toplumunda Kürtlerin ulusal ve/veya kültürel hak talebi çağrılarına daha olumlu karşılık verebilecek başlıca kesimdir. Bu merkez sol partiler sürekli olarak insan haklarından ve Türk Anayasası ile ceza kanunundaki baskıcı maddelerin değiştirilmesi gerektiğinden söz ederler. Bu partilerin Avrupalı sosyalistlerle olan yakın bağları, AvrupalIların Türkiye'nin insan hakları politikaları ve Kürtlere yaklaşımlarına yönelik eleştirilerine karşı hassas kılmaktadır. 1995 yılında Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girişi müzakereleriyle başlatılan Türkiye'nin Avrupa standartlarına daha uyumlu hale getirilmesi çabalarına sosyal demokratlar öncülük etmişlerdir.

CHP, kültürel hakların tanınmasını savunmakta ve insan hakları meselelerine çok büyük hassasiyet göstermektedir. Bazı üyeleri, güvenlik güçlerinin vatandaşların, özellikle de mahkûmların haklarına daha saygılı olmalarını sağlamaya yönelik mücadelelerin ön saflarında yer almıştır. Kimileri de doğu ve güneydoğudaki güvenlik güçlerinin davranışlarını eleştirerek üst düzey güvenlik yetkililerinin öfkelerini üzerlerine çekmişlerdir. Kürt sorununda ise parti, Atatürk'ün kurduğu parti (dolayısıyla da asimilasyon politikasının mucidi) olmanın sıkıntılarını yaşayarak soruna yaklaşım tarzı konusunda ciddi tereddütler yaşamaktadır. SHP, henüz CHP'yle birleşmeden önce, 1989 yılında Kürt meselesini yurtdışında alenen tartıştıkları ve Paris'te aynı konuyla ilgili bir

konferansa katıldıkları için bazı Kürt milletvekillerini ihraç etmişti. Sonrasında, partinin diğer Kürt milletvekillerinden gelen baskılar sonucunda Temmuz 1991'de Kürtlerin önem verdikleri hususları büyük ölçüde yansıtan bir Güneydoğu Raporu yayınlayacaktı. Daha önce belirttiğimiz gibi, 1991 seçimleri öncesinde HEP'le seçim ittifakı da yapacaktı.

SHP 1991'den 1995'in sonuna kadar Doğru Yol Partisi'yle koalisyonun küçük ortağı olarak hükümette yer aldığı dönemde bu tutarsızlık çok daha yüksek sesle ifade edilmeye başlanmıştı. Güneydoğudaki en ağır baskılar da yine bu dönemde yaşanmıştı; HEP ve DEP'in kapatılmasının yanı sıra, ordu ve güvenlik güçlerinin PKK'ya karşı mücadeleye ağırlık ve hız vermeleriyle birlikte doğu ve güneydoğu bölgelerinde insan hakları ihlalleri doruğa çıkmıştı. Dönemin SHP yöneticileri bugün, koalisyon ortaklarının, özellikle de Demirel'in yerine geçmiş olan Başbakan Tansu Çiller'in sert politikalarını yumuşatmayı bir türlü başaramadıklarını itiraf ediyorlar. Yine de SHP/CHP güvenlik birimlerinin gazabından kurtulamamıştı. Hatta Özel Tim personeli, insan haklarından sorumlu CHPTi devlet bakanı Algan Hacaloğlu'nu güneydoğuya yaptığı ziyaretlerin biri sırasında tehdit etmişti.[36] İstanbul Emniyet Müdürü Necdet Menzir daha da ileri giderek, görevli CHP'li bakanları alenen, devletle savaş halindeki şiddet yanlısı gruplara yardım ve yataklık etmekle suçlamıştı.

Ana akım partilerin içerisinde Kürtlere en fazla vaatte SHP/CHP bulunmuş, ama vaat ettiklerini pek yerine getirememişti. Daha esnek felsefesine rağmen, sırf vaatler ile icraatlar arasındaki bu uçurum nedeniyle parti Kürt halkının gözündeki tüm güvenilirliğini kaybetmişti.[37] Halkın genelinin kabul edebileceği sağlam bir sosyal demokrat platform oluşturmayı da başaramayan CHP, seçmenlerinin onu birer birer terk etmesiyle, 1995 seçimlerinde tarihindeki en ağır yenilgilerden birini almıştır. Parti yüzde 10 barajını kıl payıyla geçebilmişti. Muhtemelen bu yenilginin sonucu

olarak parti, Kürt meselesini yeniden ele almayı düşünerek Temmuz 1996'da bir başka Kürt Raporu yayınlamıştır. İnsan haklarından sorumlu eski devlet bakanı Hacaloğlu tarafından hazırlanan rapor, CHP'nin Kürt kimliğinin varlığını tanıyan siyasi çözümlerin önceliğine inandığının yeniden teyidi niteliğindedir.[38]

Türkiye'deki kökleri çok eski Atatürkçü ve devletçi geleneklere dayanan milliyetçi bir sol da vardır. Bugün eski başbakanlardan Bülent Ecevit'in Demokratik Sol Partisi (DSP) tarafından temsil edilen bu gruplar, vatanseverliği Türk devleti ülküsüne ve Atatürkçü ulus inşa etme projesine bağlılık çerçevesinde değerlendirirler. DSP ve özellikle Ecevit, merkezi üniter Türk devleti fikrine sıkıca bağlıdırlar. Bunlar, Kürtlerin her türlü kültürel veya siyasi taleplerini kendi devlet anlayışlarına yönelik doğrudan bir tehdit olarak algılarlar. Bu gruplar içerisinde yer alan entelektüeller, devlet içerisindeki ideolojik uyumun korunması için devlet gücünün kullanılmasını yanlış görmemekle birlikte, Kürtleri ve İslamcı hareketi Türk devletinin ve geleceğinin geleneksel görüşüne yönelik eşit tehditler olarak algılamaktadırlar.

Kısacası, Ecevit Kürt meselesiyle ilgili açık biçimde güçlü bir milliyetçi tutum takınmaktadır ve Kürtlerin geniş haklarının verilmesi fikrine sıcak bakması pek olası değildir. Ecevit'e göre mesele yalnızca bölgenin ekonomik geri kalmışlığından ve ağaların ölçüsüz güç ve nüfuz kullandıkları feodal yapıdan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Ecevit, toprak reformu ve çeşitli ekonomik teşebbüsler yoluyla gerçekleştirilecek devlet yatırımları sayesinde doğu ve güneydoğu bölgelerinin terör belasından kurtulacağını düşünmektedir. Bu önlemlerin yanı sıra PKK'nın dış destek kaynaklarıyla mücadelenin de çözüm yolunda sonuca giden bir adım olacağına inanmaktadır. Enternasyonal sol kesimdeki meslektaşlarının büyük çoğunluğunun aksine Ecevit, Kürtlerin farklı bir etnik kimliğe sahip olduklarını kabul etmemektedir. Aslında "kişinin solcu olup da ekonomik ve sosyal bir sorunun

ırksal unsurlarına işaret edemeyeceğini" iddia ederek *Kürt* kelimesini kullanmaktan mümkün olduğunca kaçınmaktadır.[39]

Tıpkı Erbakan gibi Ecevit de Iraklı Kürtler sorununu ve bunun Türkiye üzerindeki etkisini emperyalist güçlerin önce Irak'ı, ardından da Türkiye'yi bölmeye yönelik bir girişimi olarak görmektedir. Çekiç Güç Harekâtı'na son verilmesi ve Saddam Hüseyin'e uygulanan yaptırımların kaldırılması konularında Erbakan kadar ısrarcı olmuştur. Çekiç Güç Harekâtı'nın görev süresinin uzatılmasına dair mecliste yapılan tartışmalarda, meclisteki sandalye dağılımına göre, oldukça etkili bir rol oynamıştır. Nisan 1996'da, ABD önderliğindeki ÇGH'nin yerine Irak topraklarında bir güvenlik kuşağı oluşturulmasını da öngören bir "Bölgesel Güvenlik Planı" teklif etmişti.[40] DSP ve Ecevit'in bakış açıları düşünüldüğünde, meclisteki Türk solunun bir başka önemli ismi, milliyetçi görüşleriyle tanınan ve 1994'te kısa bir süreliğine dışişleri bakanlığı görevinde bulunan Mümtaz Soysal'ın 1995 genel seçimlerinin hemen öncesinde CHP'den ayrılıp DSP'ye geçmiş olması hiç şaşırtıcı olmamıştır.

1995 seçimlerinde Ecevit ve partisi yüzde 14.7'lik oy oranıyla, CHP'yi geride bırakarak sandıktan solun en büyük partisi olarak çıkmıştı. Partinin oylarındaki bu artışın tek nedeni CHP'nin yaşadığı sıkıntılar - DYP ile yaptığı koalisyon ve yolsuzluk skandal lan - değil, aynı zamanda Ecevit'in halk arasında "temiz" siyasetçi olarak ün yapmış olmasıdır. Ancak partisinin sağlam bir örgüt tabanının olmaması, akıllara uzun vadeli geleceğiyle ilgili soru işaretleri getirmektedir. Parti, özellikle CHP'nin kan kaybetmesiyle, daha fazla güç kazanacak olursa Kürt sorunuyla ilgili aşırı tutucu unsurları önemli ölçüde güçlendirecektir.[41]

Sağ

Diğer yandan sağ ise ana akım partileri Doğru Yol Partisi (DYP) ve Anavatan Partisi (ANAP) ile eski albay Alparslan Türkeş'in

aşırı sağcı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) arasında bölünmüştür. Meseleyle ilgili her iki ana akım partisi de benzer görüşleri savunuyor olsa da, Kürt sorunuyla ilgili politikaların ifade edilmesi ve uygulanmasında daha fazla payı olan, 1991-95 döneminde koalisyonun büyük ortağı konumunda bulunan DYP'dir.

Tansu Çiller, başbakanlık yaptığı (1993-95) dönemde Kürtlerle ilgili politikasının temeline "terörle mücadeleyi" oturtmayı seçmişti. Ayrıca 1994 yerel seçimlerinin hemen öncesinde Kürtçü DEP milletvekillerinin meclisten ihraç edilmelerini özenle tasarlayıp başarıyla uygulamaya koymuştu. DYP, geçmişteki Demokrat ve Adalet partilerinin mirasçısı olarak, her zaman (özellikle de Türkiye'nin batısındaki) kırsal kesimler ve şehirlerdeki muhafazakâr görüşlerin temsilcisi olmuştur. Tarımın ticarileştiği ve Batı Anadolu'daki ticari ve endüstriyel yerleşim birimlerinde çok güçlüdür. Kürt bölgelerinde ise bazı aşiret reisleriyle anlaşmalar yaparak bölgeden milletvekili çıkarmıştır. Kürt isyanı ve kimlik meselesinin yeniden canlanması DYP'yi hazırlıksız yakalamıştır. Parti büyük bir ısrarla, "Türkiye'de etnik bir sorun olmadığını, yalnızca terör sorunu olduğunu" iddia etmektedir.[42] 1996 yılına kadar parti içerisinde tek bir kişi bile soruna yönelik alternatif stratejiler geliştirmeye kalkışmamıştı. Hem partinin kurucusu Demirel hem de halefi Çiller, ele aldıkları reformcu önerileri en ufak bir direniş belirtisi görünce bir kenara itmişti. Parti teşkilatı üzerinde kendi hâkimiyetini kurma ve Demirel'e sadık kişileri tasfiye etme çabası içerisinde sivil ve askeri bürokrasideki en *şahin* isimlerin bazılarını DYP bünyesine katmış olan kişi bizzat Çiller'dir.[43] Bu bağlamda, ana akım partiler arasında Kürt sorununa askeri çözüm bulmayı en çok isteyen partidir. Oysa DYP Haziran 1996 ile Haziran 1997 arasındaki dönemde kendisini, Kürt sorununa yaklaşımı tamamen farklı Refah Partisi'nin önderliğindeki koalisyonun *hareket imkân ve kabiliyeti kısıtlı* küçük ortağı konumunda bulmuştu. Refah Partisi PKK'yla görüşecek arabulucular

bulmaya çalışırken DYP başlangıçta kaçamak konuşmuş, Çiller'e yakın bazı isimler bu çabayı olumlu karşılamıştı.[44] Ancak partinin şahin kesiminden ve ordudan gelen baskılar sonunda parti yeniden eski çizgisine dönmüştür.[45]

Devletin terörle mücadele yönteminden rahatsızlık duyan, DYP'nin geleneksel müttefiklerinden biri iş dünyasıdır, özellikle de büyük sanayicilerdir. Bu kişiler artık Kürt isyanını - enflasyon oranına etkisi gibi - mali açıların yanı sıra, Avrupa ve ABD ile hasar görmüş ilişkiler açısından da değerlendirmektedirler. Bununla birlikte, partinin bu konudaki tutumlarını etkilemeyi pek başaramamışlardır.

Buna mukabil ANAP ise son yıllarda muhalefet partilerininkilere benzer bir yol izleyerek, ortaya konuyla ilgili kendi görüşünü koymadan, hükümet politikalarını eleştirmeyi seçmektedir. ANAP, Kürtlerle ilgili ortaya açık bir politika koymaya ancak 1995 seçimleri öncesinde karar vermişti; güneydoğunun kültürel farklılığının tanınması ve soruna askeri olmayan bir çözüm getirilmesi gerektiğini vurgulayarak kendisini DYP'den ayrı tutmaya çalışmıştı. Partinin önde gelen isimlerinden, eski cumhurbaşkanının kardeşi Korkut Özal, barışçı bir çözüme yol açacaksa Öcalan'la bizzat görüşmeye hazır olduğunu bile söylemişti. Öte yandan, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girme şansını artırmaya çalıştığı 1995 sonbaharında anayasayı ve ceza kanununu "demokratikleştirmeye" yönelik önlemleri engellemeye çalışarak *oyun bozucu* rolünü üstlenmişti.

ANAP lideri Mesut Yılmaz, kısa ömürlü ANAP-DYP koalisyon hükümetinin başbakanlığını yaptığı 1996 yılının ilkbaharında, yapmayı planladığı reformların bazılarını özetleyen teklifler sunmuştu. Tıpkı Refah Partisi gibi ANAP da Kürt kökenli milletvekilleri aracılığıyla güneydoğuda çalışmalar gerçekleştirmiştir. 1996 yılının başında üç kişilik bir ANAP heyeti bölgeyi ziyaret ederek eğitim ve kültür alanlarındaki kısıtlamaların kaldırılmasını ve

bölgedeki askeri varlığın hafifletilmesini tavsiye etmişti.[46] Bizzat Mesut Yılmaz, Kürtçe üzerindeki yasakların kaldırılacağını ifade etmişti.[47] Ne var ki bu mesele ANAP ile Yılmaz'ın iktidarı paylaştığı DYP koalisyonu içerisinde şiddetli tartışmalara neden olmuş, sonunda Yılmaz'ın daha fazla demokrasi ve barışçı çözüm vaatleri suya düşmüştü.

Aslında ANAP diğer partilerin sahip olmadıkları ölçüde bir hareket özgürlüğüne sahiptir ve istediği zaman, partinin kurucusu ve eski lideri Özal'ın *örtüsü* altına girebilmektedir. Özal'ın son yıllarında Mesut Yılmaz onun rakiplerinden biri olarak ortaya çıkmış olsa da, Özal'ın mirası parti açısından hâlâ çok güçlü bir unsurdur. Özal'ın mirası elbette ANAP'a daima güç katmamaktadır: Özal'ın partiyi kurarken mümkün olduğunca farklı siyasi eğilimlerden kişileri çatısı altında toplama isteği, ANAP'ın bugün liberaller kadar Milliyetçi Hareket Partisi'ne yakın aşırı milliyetçileri de barındırmakta olduğu anlamına gelmektedir. Bu milliyetçiler, parti lideri Yılmaz'ın manevra alanmı daraltmaktadırlar.[48]

Bugün hayatta olmayan Alparslan Türkeş'in MHP'si, Kürt meselesine karşı ödün vermeyen bir duruşa sahip klâsik bir neo-faşist partidir. Geçmişte solculara karşı verdiği savaşın ön cephesinde Kürtleri hedef almıştı. Tıpkı geçmişte olduğu gibi devlet aygıtının içerisine sızmaya çalışmaktadır ve bu amacında da başarılı olarak özellikle güvenlik birimlerinde etkin biçimde kök salmıştın Tansu Çiller'in başbakanlık yaptığı 1991-1995 döneminde MHP Çiller'in sessiz ortağı olarak hareket etmiş, bunun karşılığında devlet kurumlarına eşi benzeri görülmemiş ölçüde kadrolaşmasına izin verilmişti. Aşırı Türk milliyetçisi söylemleri, partinin PKK tarafından başlatılan şiddetten en fazla yararlanan taraf olduğu anlamına gelmektedir. PKK'yla savaşan askerlerin köylerine giden her şehit asker tabutunun MHP'nin saflarını sıklaştırdığı söylenmektedir. Doğu ve güneydoğuda tam bir dokunulmazlıkla faaliyet gösteren yarı askeri "Özel Timlerin" içine militanlarını yerleştirmeyi

de başarmış olan MHP, dolaylı da olsa, şiddetin baş aktörlerinden biri olmuştur. Seçimlerde kendi başına barajı geçebileceğine inanan MHP, 1995 seçimleri öncesinde Tansu Çiller'in yaptığı ittifak teklifini geri çevirmişti. Artan gücünü yansıtan yüzde 8.3 gibi kayda değer bir oy almasına karşın yüzde 10 barajını geçemeyerek meclise girmeyi başaramamıştı. Yine de bu söylemin ulusal politika üzerindeki etkisi son derece büyüktür.[49]

MHP ve Türkeş sürekli olarak, Kürtlerin "Türk boylarından geldikleri" yönündeki "bilimsel gerçeği" üzerine basa basa ifade etmiş ve Türkiye'nin bir halklar mozaiğinden oluştuğu fikrine karşı çıkmıştır. Parti yönetimi kamuoyu önünde sarf ettiği sözlere dikkat ederken, özelde MHP üyeleri Türkiye içerisinde Kürt kimliğini kesinlikle inkâr eden aşırı şovenist bir tutum ve söylem sergilemektedirler. Bununla birlikte, soruna siyasi bir çözüm aranmasını isteyenleri Türkeş alenen eleştirmiş, hatta böyle bir şeyi önleyebilmek için kan dökmeye hazır olduğu tehdidinde bulunmuştur.[50]

Bir diğer sağ görüşlü milliyetçi oluşum ise, kökleri MHP'ye dayanan Büyük Birlik Partisi (BBP)'dir. Parti ideolojik olarak MHP ile Refah Partisi'nin ortasında yer almaktadır: Hem İslamcı hem de aşırı milliyetçidir. Muhsin Yazıcıoğlu önderliğindeki parti ayrıca Kürt sorununa yönelik her türlü siyasi çözüme de mutlak biçimde karşıdır. İlginçtir, partinin 1980-1983 arasındaki askeri yönetim tarafından gözaltına alınmış sağcı unsurlar tarafından kurulmuş olması nedeniyle, MHP'nin aksine BBP ordu mensuplarına aynı ölçüde güvenmemektedir.

Türk Sivil Toplumu

Türk sivil toplumu, Ortadoğu'daki tüm Müslüman ülkeler içerisindeki en gelişmiş olanıdır. Özel gruplar ve dernekler çok yaygındır ve bunların sayıları hızla artmaktadır; ancak siyasi sistem karşısındaki dolaylı rolleri hâlâ gelişim sürecindedir. Temel sorun,

bu unsurların devleti Kürt meselesi gibi tartışmalı bir konuda eleştirmekten hâlâ çekiniyor olmalarıdır. Türk hükümeti, son yıllarda “Kürt" ifâdesinin kamuoyu önünde yapılan tartışmalarda gittikçe artan biçimde kullanılması yoluyla Kürtlerin varlığını kabul etme konusunda önemli adımlar atmış olsa da, PKK’ya yönelik askeri operasyonların büyüklüğü öyle bir yarı-savaş durumu yaratmıştır ki, savaşın amaçlarıyla ilgili soru sormak bir kişinin adeta vatanseverliğinin sorgulanmasına yol açmaktadır. Son yıllarda göreve gelen hükümetler, meseleyi vatanseverlik çerçevesine yerleştirmek için, milliyetçi unsurları teşvik etmişlerdir. Bunun en somut örneği, güneydoğuda ve Kuzey Irak'ta bulunan Türk askerlerine bağış toplamak için çok sayıda gazete tarafından 1995 yılının Mart ve Nisan aylarında yürütülen *"Mehmetçikle El Ele"* kampanyasıdır. Kampanya, askeri operasyonların yapısı, mantığı ve etkisi hakkında soru sormaya niyetli insanlara açıkça gözdağı vermişti.

Genel Kamuoyu

Askeri mücadelenin büyüklüğünün arttığı son on yıllık dönemde Türk kamuoyunun daha az hoşgörülü ve daha fazla Kürtçülük karşıtı hale gelmiş olması makul karşılanabilir. Bugün ülkede çok sayıda aile savaşta asker oğullarını kaybetmiştir, yine çok sayıda ebeveyn de evlatlarının askerliklerini bitirmesini büyük endişe içerisinde beklemektedir. Güneydoğudan sürekli olarak asker cenazeleri gelmektedir; isyanın en yoğun olduğu dönemlerde, memleketlerine gönderilmeden önce cenaze töreni için Ankara’daki Kocatepe Camii’ne getirilen tabutların sayısı bazen günde onu buluyordu. Bu kayıpların yarattığı etkinin halkta Kürt meselesine ilişkin politikada değişiklik yapılması isteği uyandırması beklenebilecekken, şu ana kadarki tabloya bakıldığında bu durum yalnızca sağcı kesimin görüşlerini kuvvetlendirmiştir. Bu insanlar, Türklerin daha yumuşak Amerikalılara oranla ölmeye daha hazır oldukları inancındadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi.

aşırı milliyetçi MHP'ye güç kazandıran tek olgu, Türk gençlerinin cepheden gelen tabutlarıdır.

Yaşananlara tepki veren yalnızca milliyetçi sağ kesim değildir. Kemalist lâik milliyetçiler arasında da hem Kürt milliyetçiliğine hem de İslamcı güçler ile partilerin yükselişine karşı yeni bir tepki dalgası doğmuştur. Aslında ortada çok tuhaf bir ironi vardır. Ünlü bir yazarın, biraz abartılı bir dille söylediği gibi, 1980'li yıllarda PKK'nın ve onun terör taktiklerinin ortaya çıkışı, Türk kimliğinin tanımlanmasına cumhuriyetin yetmiş yıllık nüfusu homojenleştirme politikalarından çok daha fazla katkıda bulunmuştur.[51]

Türkiye nüfusunun tamamının kutuplaştın İması gibi bir politika benimsemenin getireceği artıları ve eksileri PKK da bizzat değerlendirmiştir. Geçmişte davasını halka duyurmaya ve terör yoluyla genel Türk nüfusuna taşımaya çalışmıştır. Bu amaçla özellikle İstanbul ve İzmir gibi büyük batı şehirlerinde, Antalya gibi önemli turizm merkezlerinde bombalı eylemlere başvurmuştur. PKK, halkı gerçekten de kutuplaştıran ve Türkler ile Kürtler arasına nefret tohumları eken bu eylemleri alenen üstlenmiştir. Bir bakıma, katı bir PKK bakış açısından, eğer amaç iki halkın bölünmesiyse bu strateji biraz tartışmalı olabilir. Ne var ki bu son derece düşüncesizce bir stratejidir çünkü şehirlerde yaşayan Türk işçiler batıdaki şehir ve ilçelerde yaşayan Kürt nüfusa karşı intikam eylemleri başlatmaya karar verecek olurlarsa sonunda bundan en büyük zararı yine Kürtler görecektir. Bu noktada aşırı radikal Kürtler ile aşırı Türk milliyetçilerinin aynı amacı paylaştıkları söylenebilir, neyse ki bugüne kadar aşırı şiddetli eylemlerde bulunmaları bir şekilde engellenmiştir. PKK'nın merkez yönetimi, kavgasının Türk halkıyla değil, yalnızca Türk devletiyle olduğunu söylese de şehirlerde gerçekleştirilen birkaç terör eylemi bile bu iddiayı çürütmeye yetmektedir.

Kamuoyunun nasıl kolayca tahrik edilebildiğinin en güzel örneği, 1996'nın Haziran ayındaki HADEP kongresinde yaratılan

bayrak olayına verilen tepkiydi. Çalınmanın uzunluğuna bakıldığında Türk ve Kürt halkları arasındaki olayların her şeye rağmen asgari düzeyde (utulmuş olduğunu söyleyebiliriz. Zaman zaman haber yayma araçları veya yerel yetkililerin kışkırtmalarıyla bazı olaylar" yaşanmış olsa da, genel Türk kamuoyunda Kürtlerle ilgili tam bir kafa karışıklığı vardır. Öncelikle, halk arasında Kürt kimliği yeni yeni konuşulmaya başlanan bir konudur. Neticede devlet politikasının kasıllı bir parçası olarak ayrı bir Kürt kimliği kavramıyla yıllar boyunca alay edilmişti; devlet yıllardır Kürtlerin aslında yalnızca "dağ TÜrkleri" oldukları, Kürtçenin ise (yapısal olarak aralarında hiçbir bağlantı olmasa da) Türkçenin bir lehçesi, Kürtler farklı bir dil konuşuyor olsalar bile bu dilin değersiz, gayri ciddi bir iletişim aracı, dolayısıyla özel dil hakları talebinde bulunmanın aptalca okluğu fikirlerini yaymıştır. Buna mukabil, meseleyi barışçıl yollardan gündeme getirmeye veya devletin kimliklerini tanımasını sağlamaya çalışan Kürtler ise hain, bölücü veya terörist ilan edilmektedir. Bütün Kürt siyasi faaliyetleri PKK. terör ve bölücülükle ilişkilendirildiğindc toplum içerisinde diyalog imkânsız hale gelir.

Bu noktada devlet, gelecekteki diyalog ortamının önüne en büyük engellerden birini kendi elleriyle koymuştur: "Kürt kimliğini" saçma, gereksiz vc yıkıcı bulan ve Kürt haklarından söz eden herkesi terörist vc devletin düşmanı olarak gören bir kamuoyu yaratmıştır. Ancak mesele halk nazarında oldukça yem olduğundan, biçimlendiril meye de açıktır, Nüfuslarının büyüklüğü göz önüne alındığında Kürtler dikkate değer bir istisna olsalar da, Türkiye'de taleplerini ifade etmeyen ama toplum içerisindeki ikincil konumlarının bilincinde olan başka azınlıklar da vardır. Kürtlerin belirgin biçimde ortaya çıkmaları diğer azınlıkların bilinçlenmelerini sağlamıştır. Devlet yetkililerinin uzlaşmaz tutumları nedeniyle, diğer sivil toplum kuruluşlarının Kürt sorununun ve

sorunun çözümünün parametrelerinin sınırlandırılmasında oynadıkları rol daha da hayati önem kazanmaktadır.

Aydınlar ve Özel Sektör

Kürt sorunuyla ilgili tartışmaların büyük kısmı, sorunun Türkiye'nin varlığına yönelik bir tehdit olduğu algısı çerçevesine oturtulmuştur. Bu tartışmaların genel olarak sessiz biçimde yürütülüyor olması da netice itibariyle şaşırtıcı olmasa gerek. Meselenin konuşulmasını suç sayan yasalar ile Türk halkının içine işlenmiş güçlü vatanseverlik duygusu, konuyla ilgili eleştiri yapılmasını büyük ölçüde engellemektedir. Muhalif sesler de çıkmıyor değildir elbette?[3] Aydınlar, özellikle de akademik çevreler, Kürt politikalarını inceleyip sorgulayamadıkları için neredeyse faydalı hiçbir siyasi işlevde bulunmamaktadırlar. Üniversite öğrencileri sınıflarda Kürt meselesi üzerinde genellikle konuşmazlar, öğretim üyeleri de kendi aralarında konuyu tartışmazlar. Esasen akademik çevrelerde bu meseleden eser olmadığı söylenebilir; yani Türkiye'nin bu sosyal sorununu inceleme donanımına sahip toplumun belki de en önemli kesimi, ulusal çapta bir tartışma ortamı yaratma sürecinde yer almamaktadır.

Elbette bu genelleştirmeye girmeyen, cesur ve kayda değer sesler yükselten kişiler de olmuş, ancak bu kişiler anlamlı bir ulusal diyalog yaratmayı başaramamışlardır. Açıkça görülüyor ki bu durum belirli bir resmi devlet politikasının sonucu değildir; meseleyi çok açıktan sorgulamamanın daha mantıklı olacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin en önemli aydınlarının arasında yazarlar Yaşar Kemal ve Orhan Pamuk, soruna yönelik askeri yaklaşıma karşı muhalefetlerini sık sık ifade etmektedirler. Aslen Kürt olup, Kürtlerin mücadelesine destek verdiğini ancak yakın zamanda alenen ifade etmiş olan Yaşar Kemal ve daha genç meslektaşı Orhan Pamuk, haklarında açılabilecek davalara

karşı korunmak için uluslararası çapta sahip oldukları üne güvenmektedirler. Yine de Devlet Güvenlik Mahkemesi Yaşar Kemal'i yazdığı yazılardan ötürü halkı isyana teşvik etmekle suçlamış, bunun sonucunda bu önemli uluslararası şahsiyet ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Ne var ki bu tür eylemler, konuya Türk devletinin tahammül edebileceğinden çok daha fazla ilgi çekerek uluslararası alanda ters tepmektedir. Öte yandan bazı sanatçılar da geleneksel tutumlara ve yaptırımlara karşı çıkarak risk yüklenmektedir.[54]

Bunları söylerken Türkiye'de konunun hiç tartışılmadığını kastetmiyoruz elbette. Türk aydınlarına bir miktar da olsa koruma sağlayan Helsinki Yurttaşlar Meclisi gibi uluslararası bağlantılı kuruluşlar da vardır.[55] Türkiye'de yaşayan Türkler ile Kürtler arasında ortak bir zemin bulma amacıyla kurulmuş bir diğer sivil toplum kuruluşu da Toplumsal Sorunları Araştırma Vakfı TOSAV'dır. Bu vakıf da Avrupa Birliği ve ABD'den fon almaktadır. Akademi çevrelerindeki bazı isimler çeşitli gazetelerde konuyla ilgili makaleler yazmaktadırlar; *Birikim* ve *Türkiye Günlüğü* gibi dergiler de hem Türk hem de Kürt kimliğinin oluşumuna ilişkin sorunları sayfalarında tartışmaktadırlar. Kürt sorunu, Kürtlerin belki de doğrudan önemli rol oynamayacakları başka tartışmaları da beraberinde gündeme getirmiştir. Bu tür tartışmalardan biri, devletin son yıllarda Kürtlerle yaşadığı güçlüklerden etkilenen, devletin yeniden şekillendirilmesini öngören "İkinci Cumhuriyet" tartışmasıdır. İslamcı düşünür Abdurrahman Dilipak'a göre devlet kurumlarının yenilenmesine yönelik çabanın arkasında üç sosyal güç vardır: İslamcılar, Kürtler ve iş dünyası.[56]

Kürt sorununun yeniden gündeme gelmesinden en fazla faydalananlar İslamcı aydınlar olmuştur. Bu kişiler, lâik mukabillerinin aksine, ortaya devletin çıkarlarını tehdit etmeyen bir alternatif sunabilmektedirler. Diğer yandan İslamcıların gündemi bir bütün olarak Kemalist yapıya karşı kökten bir muhalefetin temsilcisidir.

Bir İslam toplumunun sınırları içerisinde iki halkın (ve diğer Müslümanların) birliğine vurgu yaptıkları, ayrıca etnik farklılıklar kavramını hiç sevmedikleri için, yalnızca etnik kimliklerden tavizler verilmesine dayalı çözümler üretebilen lâik mukabillerine oranla doğal bir üstünlüğe sahiptirler. Şunu da sormadan edemiyor insan: Günümüzdeki İslamcı aydınlar, Kürtleri kapitalist sisteme karşı verdikleri mücadelenin fedaileri olmaktan öte bir şey görmeyen 1970'lerin solcularının *ikizleri midirler?* Kürt sorunu, lâikliğe karşı verdikleri mücadelede İslamcılara yeni bir cephe açmıştır. İslamcı bir düşünür, Kürt meselesinin toplumun "despot" Kemalist rejimden kurtulmasına olanak sağlamış olmasına bir Müslüman olarak çok sevindiğini açıkça itiraf etmektedir; bu süreçte kaybedilen hayatlardan büyük üzüntü duyduğunu da belirtmektedir.[57] Devletin resmi politikasına karşı çıkan lâik aydınlar günlük gazetelerde makaleler yazmaktadırlar, ancak yazdıklarının politika oluşturma süreçlerine pek etkisi olmamıştır.

Yakın zamana kadar toplumun avukatlar ve işadamları gibi diğer kesimleri de bu meseleleri kamuoyunun tartışmasına açık biçimde açmamışlardı, her ne kadar bireysel olarak zaman zaman basına çeşitli demeçler vermiş olsalar da. Güneydoğudaki barolar ve büyük şehirlerdeki Kürt avukatlar, esasen insan hakları olaylarına odaklanmakla birlikte, oldukça faal çalışmalar yürütmektedirler. İnsan hakları dernekleri de sistem tarafından hapse atılan veya işkenceye maruz bırakılan bireylerin hakları için mücadele etmektedirler. Bu avukatlar çalışmalarını çok ciddi kişisel riskler alarak yürütmektedirler, zira pek çoğu ortadan kaybolup gitmiştir.

Çok yakın dönemde Türk iş dünyası, hâzineye ağır yük bindiren askeri mücadelenin temelindeki mantığı açıktan eleştirmeye başlamıştır. Sonuç olarak işadamları, Türkiye'de (askeri olmayan) siyasi bir çözüm arayışındaki en liberal unsurlar konumuna gelmişlerdir. Bu insanlar tamamen pragmatik amaçlarla hareket etmektedirler: Güneydoğudaki askeri mücadelenin hâzineye

bindirdiği önemli mali yükün ve enflasyon üzerindeki etkisinin farkındadırlar. Çatışmanın Türkiye'nin uluslararası konumu üzerinde olumsuz sonuçlar yarattığının, hatta Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girişini bile tehlikeye atabilecek noktaya geldiğinin de tamamen bi 1 incindedirler.

Güneydoğuyla ilgili ilk kurumsal çalışma, İstanbul merkezli İktisadi Kalkınma Vakfı, İKV'den gelmiştir. Dönemin İKV Başkanı Sedat Aloğlu, hazırlanan geniş kapsamlı raporda, bir dizi ekonomik, sosyal ve Kürt dili enstitülerinin, Kürtçe yayın yapan TV ve radyo kanallarının kurulması gibi kültürel reformu ele almıştı.[58]

İKV'nin raporunu, bünyesinde neredeyse tüm iş kollarını barındıran yan resmi iş örgütü TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) raporu izlemişti. İKV raporunun aksine TOBB'un çalışması yöntemi ve yayınlayan kurumun önemi nedeniyle eşi görülmemiş kötü bir ün kazanmıştı. İKV çoğunlukla Avrupa Birliği'yle ilişkili meselelerle ilgilenirken, TOBB ise devlet ve merkez sağm önde gelen şahsiyetleriyle yakın ilişkiler içerisindeydi. Aynı şekilde, ülkenin en nüfuzlu iki işadamından biri olan Sakıp Sabancı da güneydoğuyla ilgili bir rapor yayınlamıştı. Sabancı raporunda, bölgenin sorunlarını paranın tek başına çözemeyeceğini ve Türkiye'nin bu tür etnik sorunlarla nasıl mücadele edildiğini öğrenmek için İspanya, İngiltere ve İtalya gibi ülkeleri örnek alması gerektiğini belirtmişti.[59] Dönemin TÜSİAD başkanı Halis Komili de 1995 yılında, Kürt sorunu çözülmeden ülkedeki diğer sorunların da çözülemeyeceği söyleyerek, bu sorunun Türkiye'nin en ağır açmazı olduğunu beyan etmişti.[60] TÜSİAD Ocak 1997'de Türkiye'deki demokratikleşme sürecinin derinleştirilmesinin gerektiğini ifade eden kapsamlı bir rapor yayınlamış, bu raporda Kürtlerin yaşadıkları kültürel ve diğer eşitsizliklerin hafifletilmesine yönelik alınması gereken önlemleri sıralamıştı.[61] İş çevrelerinin bu görüşlerini ve pragmatik bir yaklaşıma duydukları ilgiyi en güzel biçimde yansıtan olay, ülkede bu meseleyi en açık sözlü

biçimde dile getiren en önemli siyasetçi Cem Boyner'in Yeni Demokrasi Hareketi'nin doğuşu olmuştur. Boyner'in çabaları, bu mücadeleye katılan diğer genç işadamlarına da güç vermişti: Türkiye Genç İşadamları Derneği (TÜGİAD), güneydoğuya heyetler göndermiş, bölgeye yönelik politikalarda bir değişim gerektiğini savunan raporlar yayınlamıştı.[62]

Tüm bu raporlar ve bireysel çabalar, devlet politikasında herhangi bir değişiklik yapılmasını henüz başaramamış olsa da, bu meselelerin tartışılmasına olanak sağlayan daha geniş siyasi alanlar açmıştır. Yine de aydınlar ve iş çevreleri, devlet politikasına karşı olan ve bu politika üzerinde en büyük etkiye sahip olabilecek en güçlü kaynaklar olarak kalmaya devam etmektedirler.

Medya

Aşın soldan köktendinci İslamcılığa ve faşist milliyetçiliğe kadar son derece geniş bir görüş yelpazesine sahip Türk basını, bugün Ortadoğu'daki en özgür basınlardan biridir. Oysa söz konusu Kürt meselesi veya doğrudan milli güvenliğe dokunan herhangi bir mesele olduğunda bu özgür basın özgürlüğünü pek sergilememiştir. Ortada öyle bir görüntü vardı ki, sanki basının büyük kısmı hükümet, ordu ve Milli Güvenlik Kurulu'nun resmi bildirilerindeki milli güvenlik meselelerini esas alıyordu. Bölgedeki çatışmalarla ilgili verilen haberler büyük ölçüde, bir önceki gün ele geçirilen veya öldürülen PKK'lı terörist sayısı veya PKK tarafından gerçekleştirilen terör eylemleriyle sınırlıydı. Mecliste veya herhangi bir yerde Kürtler hakkında resmi bir ulusal tartışma olmadığından, açıkçası devlet tarafından kontrol edilen türden bir basın olmamasına karşın Türk basınında da ciddi bir tartışma ortamı olmamıştır. Köşe yazarları dışında basın, sorunla ilgili derinlemesine tartışmalardan sakınmayı daha güvenli bulmaktadır; çoğu gazeteci bunu "oto sansür" olarak tanımlamaktadır, ki bu

tür bir sansür devletin uygulayabileceğinden çok daha ağır, kimilayıcı bir sansürdür.

Ana medyada bile herkes derin bir sessizliğe gömülmüş değildir elbette. Bu noktada muhabirlerle köşe yazarları arasında önemli bir ayrım yapılması gerekir. Neredeyse her gün şu veya bu gazetede - çoğunlukla da daha liberal ve entelektüel, hatta İslamcı gazetelerde - devlet politikasını doğrudan eleştirmeden sorunun daha geniş boyutunu yansıtan, Kürt sorununa çok daha eleştirel ve özenli yaklaşan köşe yazarlarının analizleri veya yazıları yayınlanmaktadır. PKK eylemlerinin düzeyi ile köşe yazarları ve diğer insanların Kürt sorununa yönelik askeri olmayan çözümleri tartışabilme kabiliyetleri arasında adeta dolaylı bir ilişki vardır. Bu durumun en iyi örneği, gazetelerin PKK hakkında - çoğunlukla olumsuz olmakla birlikte - genellikle sergilenen türden şahin görüşleri yansıtmayan haberlerle dolu olduğu 1993 yılındaki ateşkes döneminde yaşanmıştı. Güvenlik güçleri PKK'nın eylemlerini azaltmayı başardıklarında haber basınının söylem düzeyi gelişmiştir. Bir başka deyişle, PKK tehdidinin azaldığı dönemler basının meseleyle ilgili düşüncelerini en özgür biçimde ifade ettiği dönemlerdir. Bu gerçeklik, son iki yıl içerisinde basında yaşanan kademeli, ancak algılanabilir rahatlamayı açıklamaktadır. Üst düzey güvenlik yetkililerinin de karıştığı devletle ilgili skandallann ortaya çıkması da kuşkusuz gazetecileri daha büyük riskler alma konusunda cesaretlendirmiştir.

Kürt sorununun muhabirlik tarafında ise araştırmacı gazetecilik adına pek bir şey yoktur ve ortada olayların birkaç versiyonu vatken bile resmi versiyonları sorgulamaya yönelik çok az sayıda çaba gösterilmektedir. Yine de bazı istisnalar yok değildir: Güneydoğuda yaşananlarla ilgili yaptığı sevimsiz haberlerle tanınan çok ciddi bir gazete olan *Milliyet* bile 1995 yazında, güneydoğudaki mültecilerin sorunlarını anlatan bir haftalık bir yazı dizisi yayınlamıştı. Yazı dizisinde Kürt sorununun derin köklerine dair

doğrudan bir analiz yapılmamışsa da, kampların, evlerinden edilmiş insanların vs. çok sayıda renkli fotoğrafı yayınlanarak, bölgedeki insani trajedinin ve sorunun geniş demografik yapısının tüm boyutları verilmişti. Bugün Türkiye'nin en ciddi gazetesi konumundaki *Yeni Yüzyıl,* Kürt sorunuyla ilgili eleştirilerinde merkez basındaki hiçbir gazetenin olmadığı kadar cesurdur. Ağustos 1995'de, (Kürt meselesiyle ilgili geçen yıla kadar çok fazla konuşmayı tercih etmemiş olsa da) aslen Kürt ve yılların solcusu olan Türkiye'nin en ünlü romancısı Yaşar Kemal'le yapılan yedi günlük bir röportaj dizisi yayınlamıştı. Röportajda Kemal, devletin 1920'lerde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu günden itibaren Kürtlere karşı yürüttüğü politikaları hiç olmadığı kadar sert biçimde eleştiriyor, Kürtlerin hak taleplerine destek veriyordu. İslamcı basın genel olarak, devlet politikasını hem kavramsal hem de isyanı bastırma operasyonlarının yürütülmesi düzeyinde çok daha cesur biçimde eleştirmektedir.

Çoğunlukla Türkçe yayın yapan faal bir Kürt basını da varlığını hep sürdürmüştür; 1960'lar ve 70Terde sürekli devlet baskısı görüp çoğu kez de faaliyetlerine son verilmişti. Yayın hayatmı en uzun süre devam ettirebilen dergi, Kemal Burkay'ın Kürdistan Sosyalist Partisi'ndeki arkadaşlarıyla çıkardığı dergiydi. Bu dergi, 1974'ün sonlarından 1979 yılının Ocak ayına kadar yayınlanmıştı.[63] 1990'larda ise birkaç tane küçük günlük gazete yayınlanmıştır. Güneydoğuyla ilgili haberlere yoğunlaşan bu gazetelerin arasında *Özgür Ülke, Özgür Gündem* ve *Yeni Politika* gibi gazeteler vardır. Bu gazeteler sürekli olarak haklarında açılan davalarla uğraşmış, hatta terör ve kundaklama saldırılarına hedef olmuşlardı. Muhabirleri ve dağıtıcıları tutuklanmış, bazen de öldürülmüştü.[64] Başlangıçta devlet tarafından sansürlenen bu gazeteler daha sonra mahkeme emriyle kapatılmışlardı. Özellikle *Yeni Politika* gazetesi sık sık geniş boş sütunların üzerine koyu siyah harflerle "sansürlenmiştir" diye yazarak devlet sansürüne

tepkisini ifade etmiş, bu tavrını 1995 sonbaharının sonlarında mahkeme kararıyla kapatılana kadar sürdürmüştü. Aralık I995'te, kapatılan *Yeni* Politikanın yerine, kesinlikle çok daha ılımlı bir tona sahip *Demokrasi* adında yeni bir gazete çıkarılmıştı. (İlginçtir *Yeni Politika* Avrupa'da *Özgür Politika* adı altında basılmaya devam etmektedir ve Avrupa'daki Türkiye Kürtleri arasında geniş bir okuyucu kitlesine sahiptir.) İnsanlar televizyon izlemeyi gazete okumaya tercih ettiklerinden, Med-TV'nin yayın hayatına başlaması *Demokrasi* gibi Kürtçe yayınlanan gazetelerin tirajlarını önemle ölçüde azaltmıştı.

Basın üzerindeki devlet kontrolü genellikle şu şekilde gerçekleşmektedir: Gazetelerin istedikleri şeyleri yazmalarına izin verilir, sonrasında ise bu gazeteler milli sırları ifşa ettikleri veya bölücülük propagandası yaptıkları için mahkemeye verilirler.[65] Devlet Güvenlik Mahkemeleri, yasa ihlalleri yapıldığını tespit ettiklerinde, suç niteliğindeki yazıyı yayınlayan gazeteye ve yazının yazarına ayn ayrı ağır para cezaları ve söz konusu yazıya el konulmasına karar verirler. 1995 yılında 1,443 yayına (56 kitap, 784 dergi. 602 gazete ve 1 bülten) mahkeme kararıyla el konulmuştu.[66] Mahkemelerin verdikleri cezalar genellikle aşırı yüksektir. Teknik olarak yazar da yargılanmaktadır. Yani, Kürt meselesiyle ilgili devlet politikalarma karşı gelmenin cezaları son derece ağırdır.[67] Devlet yönetimindeki kuramlardan bolca reklam alan gazeteler de reklam kaybına uğramakla tehdit edilebilmektedir. Bunun sonucunda çoğu gazete ve yazar, cesur içeriğe sahip yeni haber alanlarına ve derinlemesine analizlere çok fazla girmemeyi tercih etmektedir.^ Aslında çok sayıda popüler gazete böyle bir çizgi izlememektedir çünkü onlar son derece güçlü bir Kürt karşıtı yayın yaptıkları için kamuoyunu Kürtlere ve onların "ayrılıkçılıklarına" karşı daha da sertleştirmektedirler.

Ankara Üniversitesi'nden Prof. Doğu Ergil tarafından hazırlanan TOBB raporunun 1995 yazında yayınlanması, kurum olarak

basının entelektüel zayıflığını daha da açık biçimde ortaya koymuştu. Kusurlu yanları olduğu iddia edilse de, Kürtlerle yapılan kapsamlı görüşmelere dayanan bu rapor, güneydoğuda yaşayan Kürtlerin büyük kısmının ayrı bir Kürt devleti istemediğini göstermişti. Bu "TOBB Raporu," hassas meselelerle uğraşan türünün ilk ölmeklerinden biriydi. Rapor yayınlandığında adeta bomba etkisi yaratarak geniş çaplı tartışmaların ve görüşmelerin fitilini yakmış, hatta bu hassas meselenin daha derinden anlaşılmasına yönelik olası bir zemin hazırlamıştı. Bazı yapıcı eleştirilere rağmen, raporla ilgili tartışmalar meselenin özüne fazla dokunmamıştı. Aksine, pek çok köşe yazarı ve siyasetçi, raporun yazarı Doğu Ergil'e yönelik - kimi zaman hakarete varan - ağır eleştiriler yöneltmiş, raporun yöntemini, hatta böyle bir analizin hazırlanmasının altındaki niyeti sorgulanmışlardı. *Bu raporun hazırlanmasına kim izin vermişti? TOBB, çalışma alanına girmey en bu tür meselelere ne hakla girmişti? Bu araştırmanın niyeti açıkça PKK'yi aklamak değil midir? Raporla CIA arasında bazı bağlantılar yok mudur?* Neticede TOBB Raporu'nun yayınlanması, Kürt meselesiyle ilgili kamuoyunda ufak da olsa bir tartışma alanı yaratmış olması itibariyle son derece önemli olmuştur; medya ve halkın rapora verdiği tepki her ne kadar hayal kırıklığı yaratmış olsa da?[Q]

Türkiye'deki basının cesaret kırıcı zayıflığına rağmen, kimi yazarlar bu meseleye haber basınında ifade edildiğinden çok daha fazla hassasiyet göstermektedirler. Devletin yasalarını ve düzenlemelerini değiştirmesi durumunda basında meseleye dönük çok daha dengeli bir tutum oluşacağı şüphesizdir. Bu bağlamda en ı\/i bilinen yasa, ayrılıkçılığı *bilerek veya bilmeyerek* destekleyen her şeyin suç sayılacağını belirten Terörle Mücadele Kanunuhun S. Maddesidir. Böylesine geniş kapsamlı bir ifade, neredeyse tüm yazarları kanun karşısında savunmasız kılmaktadır. 8. Madde, Türkiye'nin Avrupa Gümrük Birliği'ne girişinden hemen önceki

pimimle değiştirilmiş olsa da. şiddet içermeyen ifadelerin suç kapsamında değerlendirilmesine imkan tanımayı sürdürmektedir. ”

Türkiye'deki medya tartışması, televizyondan söz edilmeden tamamlanmış sayılmaz. Son yıllarda Türk elektronik medyası eiddi bir devrim yaşamıştır; radyo vc televizyon üzerindeki devlet tekeli yıkılarak, çok farklı görüşlere sahip, devlet kontrolünden bağımsız onlarca yeni radyo ve televizyon kanalı kurulmuş, yenileri de kurulmaya devam etmekledir. Bu alanda en büyük etkilerden birini de, akşam 10 civarında başlayıp gece yarısı 2 'ye, bazen daha da geç vakitlere kadar süren *faik show* programları yapmıştır.'[1] Bunlara ek olarak, yeni kanalların bazıları öncelikle yerel yayın yaparak farklı bir yerel bakış açısıyla farklı görüşlerin yayılması olasılığını yaratmaktadırlar.

Bu tür TV yayıncılığı, Kürt sorunuyla ilgili tartışma ortamı yaratılmasına muhtemelen yazılı basından çok daha fazla katkıda bulunmaktadır. Ayrıca bu katkıyı çok daha cesur biçimde ve daha geniş bir takipçi kitlesine sunmaktadır. Bazı yorumcular, “Siyaset Meydanı" benzeri programların, ulusal öneme sahip bir meseleyi bariz biçimde tartışamayan TBMM’nin sanal bir vekili olarak işlev gördüğüne işaret etmektedir. Medyanın bu şekilde rol oynaması gerçekten cesaret vericidir ve devletin bazı kısıtlayıcı yasaları kaldırmasıyla daha da teşvik edilebilir.

Devlet denetimindeki medya, özellikle de radyo ve televizyon kanaları ise bu eğilime karşı direnmeye devam etmektedir. Devlet televizyonu, Kürt meselesiyle ilgili en katı duruşun resmi temsilcisi konumuna gelmiştir. Kürtlerin aslında bir Türk boyundan geldiklerini vc Kürtçenin uydurma bir dil olduğunu ileri sürerek düzenli olarak propaganda niteliğinde haberler yayınlamaktadır/[2] Devlet radyo ve televizyonu, bürokrasi ile ordunun hâkim görüşlerini yansıttıklarından, aslında sivil toplum ile devlet arasındaki uçurumu sergilemektedir.

Ne ironiktir ki bugün Türkiye'de pek çok Kürt, haber basınının Bosnalı Müslümanlar ile Çeçenlerin yaşadıkları sıkıntılara gösterdiği aşırı ilgiye serzeniş etmektedir.'-/' Yazılı ve görsel Türk basınında mültecilerin, kampların, yetim çocukların ve Bosna'ya yapılan yardım kampanyalarının görüntüleri verilerek Bosna'da yaşananlar tüm ayrıntılarıyla sunulmaktadır. Ancak Kürtler, devletin haber basınını Bosna'ya odaklanmaya teşvik ederek insanlara güneydoğuda yaşanan sorunları unutturmaya çalıştığına inanmaktadırlar. Türkiye'deki askeri harekâtın Bosna'dakinden çok daha büyük, ölen Kürtlerin sayısının ölen Bosnalı Müslümanlardan çok daha yüksek olduğunu belirtmektedirler; ancak bu ifadelerinin doğru olduğu söylenemez. Ayrıca Bosnalı mültecilerden milyonlarca fazla Kürt mülteci olduğunu ve bu insanların en azından Bosna'dakilere benzer sefil kamp koşullarında yaşadıklarını iddia etmekledirler. Medyanın ülkedeki Kürtlerin durumu karşısında sessiz kalarak BosnalIların sıkıntılarına yoğun biçimde odaklanması. Türkiye'nin kendi vatandaşlarının çektiklerinin kasıtlı ve aşağılayıcı biçimde göz ardı ettiğini düşünen Kürtleri derinden öfkelendirmektedir.'[4] Kısacası, medya Kürt meselesi tartışmasında oldukça özgür bir basından beklenen türden rolü bugüne kadar oynayamamıştır. Aslında basın yapıcı ve yaratıcı bir rol oynamaya çok da uzak değildir, yeter ki cesur ve özenli bir yönetim ona cesaret verip teşvik etsin. Aslında Türkiye konuyla ilgili ulusal çapta bir tartışma ortamı sağlayacak türden imkân ve kabiliyetler geliştirme konusunda hızla ilerleme kaydetmektedir. Aşırı milliyetçi akımlar da medyadan faydalanabilirler ama medyada tek bir ses olacaktır diye bir kaide yoktur. Haber basını Türkiye'deki Kürt sorununun çözümünde hızla önemli bir aktör konumuna gelebilir; aslında Ortadoğu'daki devletlerin neredeyse hiçbirinde acil etnik ve ayrılıkçılık meselelerinin çözümünde rol oynayabilecek türde bir medya yoktur.

Notlar ve Referanslar

1. Ülkede son otuz yılda üç kez askeri müdahale gerçekleştirilmiş, ordu her seferinde yönetimi kendi isteğiyle sivil siyasetçilere ve siyasi partilere devretmiştir; ordu, yeni bir askeri müdahalenin kendisine de çok pahalıya mal olacağının farkındadır.
2. Türkiye Büyük Millet Meclisi, *TBMM Tutanak Dergisi,* 8. Cilt, (Sıra Sayısı 651), 18 Ekim 1994.
3. Milletvekili Esat Canan daha da ileriye giderek, PKK'nın güç kullanarak halktan destek almayı başarmış olduğundan, devletin de Kürt halkını kendi tarafına çekmek için aynı taktiği taklit etmemesi gerektiğini söylemişti.
4. Bkz. Refah Partisi'nin Erbakan'a yakın olduğu iddia edilen üyesi Bahri Zengin'in Helsinki Yurttaşlar Meclisi'nde söyledikleri, *Kürt Sorunu İçin Barış İnsiyatifi* (İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Meclisi), 69; aynca bkz. Bahri Zengin, "Çarpıklık Nerde?" *Aksam,* 21 Eylül 1994.
5. Selam i Camcı, "Refah Partisi ve Kürt Sorunu: Sorun, Tartışmanın Dışında Tutuluyor" *Yeni Şafak,* 12 Ağustos 1996.
6. Hüsnü Aktaş, "OsmanlI'dan Günümüze Kürt Meselesi", *Akit,* 22-29 Temmuz 1996.
7. Ali Bulaç, "Kürtlerin Geleceği" *Yeni Şafak,* 31 Temmuz 1996.
8. Ali Bulaç, "Bazı Sorulara Cevaplar" *Yeni Şafak,* 1 Ağustos 1996.
9. Bkz. Bulaç'ın verdiği cevap, Metin Sever, *Kürt Sorunu: Aydınlarımız ne Düşünüyor?* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1992), 99-100.
10. Abdurrahman Dilipak, "Kürtler Türklerin Hangi Boyu *İdi!" Akit,* 18 Eylül 1996. Bir başka yazar da, aynı şekilde, ulus devlet kavramının, özellikle de Türk modelinin iflas ettiğini öne sürmektedir. Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yüzyıllar boyunca barış içinde yaşayan Kürtlerin bugün ulus devlet sisteminde kendi kimliklerini talep ettiklerini belirtiyor. Şükrü Kaner, "Kürt Sorunu ve Ulus-Devlet'in İflası" *Milli Gazele,* 27 Haziran 1994.
11. Selami Camcı, "Refah Partisi ve Kürt Sorunu: Milliyetçi Eğilimler Yok edilemez" *Yeni Şafak,* 14 Ağustos 1996.

12. Örneğin bkz. Mustafa Özcan, "Kürt Enstitüsü", *Yeni Şafak,* 12 Aralık 1996.

13. Örneğin Necmettin Erbakan 10 Ekim 1993 tarihinde yaptığı ve büyük kısmını Kürt sorununa ayırdığı konuşmasında sorunu bir Kürt meselesi olarak tanımlamaktan çekinmemenin yanı sıra, bölge sakinlerinin sıkıntılarının birçoğunu sıralamıştı. (Zaten konuşmasının başlığı '"Terör, Kürt Sorunu ve Güneydoğu Meselesi" idi.) Ruşen Çakır, *Ne Şeriat, Ne Demokrasi* (İstanbul: Metis Yayınları, 1994), 156-157.

14. Zaman, 25 Ağustos 1994.

15. *Milli Gazete,* 7 Temmuz 1996.

16. *Yeni Yüzyıl,* 23 Mart 1996.

17. 199Tde Kürt meselesiyle ilgili hazırlanan ve meseleleri açık ve samimi biçimde ele alan bir rapor maalesef hiç yayınlanmamıştır. Raporun özeti için bkz. Çakır, *Ne Şeriat,* Ne Demokrasi, 151-155.

18. Aslında Refah Partisi çatısı altında farklı tonlardan çok farklı raporlar hazırlanmakta, böylece Erbakan koşullara göre bu raporların arasından işine yarayanı seçebilmektedir. Bu tarz bir hazırlık, diğer partilerin yaptıkları çalışmaların çok ötesindedir. Kürt kökenli bir Diyarbakır milletvekili tarafından hazırlanan bir başka rapor ise yalnızca ekonomik çözümlere odaklanmıştı *(Milli Gazete,* 18 Kasım 1996).

19. Örneğin bkz. Mehmet Metiner, "Refah'ın Güneydoğu'ya İlişkin Duyarlılığı", *Milli Gazete,* 27 Ağustos 1994; "RP'li Heyetin Güneydoğu Raporu", *Milli Gazete,* 28 Ağustos 1994. Başka İslamcı yazarlar, RP'nin sözcülüğünü yapan *Milli Gazete* dışında başka gazetelerde de aynı görüşleri ortaya koymuşlardır.

20. Hamit Bozarslan, "Political Crisis and the Kurdish Issue in Turkey."

21. Bu illerin listesi için bkz. Çakır, *Ne Şeriat, Ne Demokrasi,* 218. 1991 yılındaki kötü performans, RP'nin milliyetçi Türk partileriyle ve HEP'in de Sosyal Demokratlar ve SHP ile yaptığı seçim ittifaklarının sonucuydu.

22. Refah Partisi 1996 yazında iktidara geldikten kısa süre sonra, güneydoğuda Kürtçe televizyon yayını yapabilmenin yollarını aramaya başlamıştı *(Yeni Yüzyıl,* 29 Temmuz 1996).

23. Fethullah Erbaş'ın meclis oturumundaki konuşmasından. Türkiye Büyük Millet Meclisi. *TBMM Tutanak Dergisi,* 68. cilt. 18 Ekim 1994,394.

24. Çok sayıda RP'li, HADEP'in "PKK'yla ilişkisinin olduğunun" bilinmesine rağmen Aralık 1995 seçimlerine katılmasına izin verilmesinin tek nedeninin İslamcıların yükselişinin engellenmesi olduğuna inanmaktadır. Bu görüşün bir örneği için bkz. RP'nin üst düzey yöneticilerinden Süleyman Arif Emre, "HADEP Taktiği Suya Düştü", *Milli Gazete,* 27 Haziran 1996. Ayrıcabkz. Mehmet Sertpolat, "Güneydoğu'ya Bir Başka Açıdan Bakmak" *Milli Gazete,* 4 Şubat 1996.

25. Işın Çelebi, *Siyasette Kilitlenme ve Çözüm* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1996), ek 3. Bingöl, 1995 seçimlerinde Refah Partisi'nin yüzde 51.6 oranla kullanılan oyların çoğunluğunu aldığı tek şehirdir.

26. Bu grubun lideri konumundaki Diyaıbakır Milletvekili Haşim Haşimi, Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulmasını istediğinde ufak çaplı bir bomba etkisi yaratmıştı. Bu fikre ordu ve ana akım partilerinin dışmda Erbakan ile Refah Partisi'nin diğer mensupları da karşı gelmektedir. Bkz. Haşimi'nin Ali Bayramoğlu'yla yaptığı röportaj. *Yeni Yüzyıl,* 22 Temmuz 1996. Haşimi, partisinden gelen baskılar karşısında, daha sonra bu ifadelerinin bir kısmını geri çekmek zorunda kalmıştı.

Tl. Partinin Kürt vekilleri arasındaki anlaşmazlık, RP'nin 5. Olağan Kongresi'nin hemen öncesinde gün ışığına çıkmıştı; muhalifler bu kongrede hükümetin güneydoğuda eyleme geçmemesinden duydukları memnuniyetsizliği sergilemeye çalışmışlardı *(Radikal.* 16 Ekim 1996).

28. Erbakan Haziran 1996'da başbakan olduğunda ÇGH'nin uzatılmasını kabul ederek bu milletvekilleriyle bir çatışmaya girmekten sakınmıştı. Sonunda harekât Aralık 1996'da başka bir isimle ve oldukça farklı özelliklerle uzatılmıştı.

29. Ruşen Çakır, "Refahyol ve Güneydoğu: Ümmetçilikten Devletçiliğe" *Milliyet,* 28 Temmuz 1996.

30. Bu çabanın ilk kahramanı, İslamcı ve ayrıca Alevi yazar İsmail Nacar'dı: Nacar'ın İslamcı insan hakları örgütü Mazlum-Der ile PKK'yla temasa geçmesi planlanmıştı *(Sabah,* 3 Ağustos 1996, *Hürriyet,* 6 Ağustos 1996).

31. *Yeni Yüzyıl, 29 Temmuz* 1996.

32-Erbakan ayrıca. Milli Güvenlik Kurulucun basına sızan. Kürtler arasındaki doğurganlık oranlannın düşürülmesine yönelik yöntemlerin ele alındığı tartışmalı raporunu da savunmuştu. MGK. yüksek doğum oranlanna bakarak, Kürtlerin 2010 yılına gelindiğinde nüfusun yüzde 40Tnı, 2O25'te ise yüzde 50'sini oluşturacak lan yönündeki endişelerini ifade etmişti. Raporun aynntıian için bkz. *Milliyet,* 18 Aralık 1996.

33. Boyner 1996'da partisinin genel başkanlığından istifa etmişti.

34. 1995 yılının Nisan ayında yapılan bir araştırmaya katılan Kürtçe konuşan kişilerin yüzde H'i, Yeni Demokrasi Hareketi'ni desteklediklerini söylemişti. Şehirli nüfus arasında yapılan bu araştırmada seçenekler arasında HADEP'e yer verilmemişti. Bkz. International Republican Institute. *Turkey, Survey Results: Attitudes and Priorities of City Dwellers* (Washington, D.C.: International Republican Institute. 1995). 50.

35. Tıpkı Türkiye'nin en büyük iki sanayici ve bankacı ailesinden biri olan Sabancı ailesine yönelik saldın gibi, zaman zaman önemli işadamlarına da saldırmışlardır.

36. Fatih Çekirge, "Özel Tim Hacaloğlu'nu Tehdit Etti", *Sabah,* 9 Ağustos 1995.

37. 1995 milletvekilliği seçimlerinde CHP, deneyimli Kürt siyasetçi Şerafettin Elçi'yi Şırnak'ta ilk sıradan aday göstermişti. Elçi bile sosyal demokratları kurtaramamıştı; ağır bir yenilgi alan Elçi ancak dördüncü en yüksek oyu alabilmişti.

38. *Milliyet,* 21 Temmuz 1996.

39. Ecevit'e göre güneydoğudaki sorunun etnik veya ırksal bir kökeni yoktur ve *Kürt* kelimesinin kullanılmasının bile "ırkçı" çağrışımları vardır. Bkz. Nilgün Cerrahoğlu'nun yaptığı röportaj, *Milliyet,* 18 Şubat 1996. Milliyetçiliği nedeniyle pek çok kişi ona, aşırı sağcı siyasetçi Alparslan Türkeş'e gönderme yaparak, Alparslan Ecevit ismini takmıştı. Buna mukabil Ecevit, Kuzey Irak'taki etnik olarak Türklere yakın Türkmen azınlığın hakları için en ön saflarda mücadele edenlerden biri olmuştur.

40. "Demokratik Sol Parti'nin 'Huzur Sağlama Harekâtı' Yerine Önerdiği Bölgesel Güvenlik Planı" (Ankara: Demokratik Sol Parti, 1996).

41. Haziran 1997'dc Refahyol hükümetinin yerine göreve gelen koalisyon hükümetinde Ecevit başbakan yardımcılığının yanı sıra güneydoğudan sorumlu bakanlık görevini de üstlenmişti. Yeni hükümetin güneydoğuyla ilgili önerileri Ecevit'in söylemleri doğrultusunda olmuştur: Hükümetin politikaları tamamen işin ekonomik yönüne odaklanmakta ve devlet kurumlanılın daha büyük katkısını öngörmektedir.
42. Bkz. eski içişleri bakanı Nahit Menteşe'nin mecliste güneydoğuyla ilgili söyledikleri. Türkiye Büyük Millet Meclisi, *TBMM Tutanak Dergisi,* 68. cilt, 18 Ekim 1994, 401.
43. Bu kişilerin arasında eski emniyet genel müdürü Mehmet Ağar; eski olağanüstü hal bölge valisi Ünal Erkan; eski İstanbul emniyet müdürü Necdet Menzir ve bir diğer OHAL valisi Hayri Kozakçıoğlu vardı. Son iki isim, Erbakan'ın Refah Partisi'yle yapılan koalisyonu protesto etmek için partilerinden istifa etmişlerdi.
44. Partinin genel başkan yardımcısı Mehmet Gölhan, başlangıçta bu yaklaşımı onayladığının işaretini vermişti *(Hürriyet,* 6 Ağustos 1996).
45. *Milliyet,* 7 Ağustos 1996.
46. *Yeni Yüzyıl,* 13 Mart 1996.
47. *Yeni Yüzyıl,* 23 Mart 1996. Yılmaz'ın vaatlerine ilişkin şüpheci bir görüş için bkz. Ali Bayramoğlu, "Kürt Sorunu ve Yılmaz".
48. Örneğin partinin Kürt üyeleri, seçimlerde partinin yönetim kademelerine çoğunlukla Türk milliyetçilerinin getirilmiş olmasını üzüntüyle karşılamışlardı *(Yeni Yüzyıl,* 27 Ağustos 1996). Özal bile partisinin Kürt üyelerini sürekli kendi çizgisinde tutamamıştı. Bkz. eski Mardin milletvekili ve Özal destekçisi olan, Türk ordusunun Kuzey Irak'a yaptığı bir harekâtın ardından Özal'a karşı çıkan Nurettin Yılmazla yapılan röportaj *(Nokta,* 18 Ağustos 1991).
49. Türkeş 4 Nisan 1997 tarihinde ölmüştür. Halefi Devlet Bahçeli'nin Türk siyasetinde nasıl bir etki yaratacağı merakla beklenmektedir.
50. *Milliyet,* 5 Aralık 1994. Türkeş, Kürt sorununa alternatif çözümler sunan önemli işadamı Sakıp Sabancı'yı eleştirmişti *(Milliyet,* 6 Ekim 1995).
51. Mümtaz'er Türköne, "Kürt Kimliği: Çözüm Nerede?" *Türkiye Günlüğü* 33 (Mart-Nisan 1995), 31.

52. Örneğin Mersin'in Erdemli ilçesinde biri Türk ve diğeri Kürt iki kişi arasında yaşanan ve bir kişinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan kavganın ardından ilçede çok sayıda iş yeri tahrip edilmişti *(Yeni Yüzyıl,* 11 Mart 1996).

53. Metin Sever'in derlediği, çok sayıda aydının sorunla ilgili görüşlerini ortaya koyduğu *(Kürt Sorunu: Aydınlarımız Ne Düşünüyor?)* adlı kitap gibi birkaç istisnai cesurca girişim de olmuştur. Kitapta Asaf Savaş Akat gibi bazı aydınlar, biraz daha büyük cesaret sergileyerek, PKK'yla diyalog kurulması gerektiğini savunmuştu (bkz. s. 13).

54. Örneğin şarkıcı Ahmet Kaya Med-TV'de şarkı söylemiştir.

55. Örneğin bkz. Helsinki Yurttaşlar Meclisi'nin 1992 Şubat ayı toplantısındaki tartışmaların özetlendiği rapor (Helsinki Yurttaşlar Meclisi, *Kürt Sorunu İçin Barış İnsiyatifi).* Helsinki Yurttaşlar Meclisi ayrıca güneydoğudaki kentlerle ülkenin diğer kentleri arasında çeşitli bağlar kurmayı amaçlayan kardeş şehir programları başlatmıştır.

56. Metin Sever ve Cem Dizdar (editörler), *ikinci Cumhuriyet Tartışmaları* (Ankara: Başak Yayınlan, 1993), 403-4.

57. Yılmaz Yalçıner. "Sedat Bucak'ı izlerken..." *Akit,* 23 Kasım 1996.

58. *Sabah,* 7 Kasım 1994. 1995 seçimlerinde DYP milletvekili olarak meclise giren Sedat Aloğlu, 6 Nisan 1996 tarihinde DYP İstanbul İl Başkanlığı'nda yaptığı bir toplantıda İKV raporunu, bu kez kendi imzasıyla, yeniden yayınlamıştı. Aloğlu, ilk raporda olduğu gibi yine aynı şeyi söylüyor, Kürt etnik kimliğinin farklılığının kabul edilmesi gerektiğini ve bunun gerçekliğinin daha fazla sorgulanamayacağını ileri sürüyordu ("Doğu ve Güneydoğu"). Genelkurmay eski başkanı ve DYP milletvekili Doğan Güreş bu rapora destek vermiştir; Güreş'in raporun içeriğinin yüzde 90'ını benimsediği söyleniyordu (Haşan Cemal, "Doğan Güreş Paşa'dan: Terör Başka Kürt Başka, Bunu Görmek Lazım!"). *Sabah,* 13 Nisan 1996.

59. *Hürriyet,* 30 Eylül 1995. Bu çalışmaları nedeniyle Sabancı hakkında Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından soruşturma başlatılmıştı.

60. *Hürriyet,* 22 Aralık 1995. Bir başka önemli işadamı da İngilizce yayın yapan bir gazeteye verdiği demeçte aynı düşünceleri tekrarlayarak

yüksek enflasyon oranını biri güneydoğudaki yarı savaş hali olmak üzere iki faktöre bağlamış, devletin askeri olmayan çözümler aramasını istemiştir. Türk Henkel îcra Kurulu Başkanı Can Paker'le yapılan röportaj, *Turkish Daily News,* 23 Aralık 1995, Bl.

61. Rapor Kürt meselesinin çok ötesine geçmişti. TÜSÎAD devlete insanların çocuklarına istedikleri isimleri vermelerinin, Kürtçe öğretmelerinin ve Kürtçe yayın yapılmasının serbest bırakılması çağrısında bulunmanın yanı sıra, Milli Güvenlik Kurulu gibi askeri temelli kurumların demokratik meşruiyetini de sorgulamıştı. TÜSÎAD, *Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri* (İstanbul: TÜSÎAD, 1997).
62. Murat Bekdik, "Güneydoğuda Çözüm îçin 'Anlayış Reformu' Gerekli", *Zaman,* 6 Aralık 1996. Ayrıca bkz. *Milliyet,* 3 Eylül 1996.
63. Kürt basını üzerine bir tartışma için bkz. Kemal Burkay, *Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan,* 1. Cilt (İstanbul: Deng Yayınları, 1992), 267-73.
64. Mark Muller, "Nationalism and the Rule of Law in Turkey: The Elimination of Kurdish Representation during the 1990s", *The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s,* (editör) Olson, 184.
65. Milli Güvenlik Kurulu 1995 yılında ayrılıkçı, aşırı sağ ve sol yayınlar üzerindeki baskıyı arttırmaya karar vermiş, ülkenin en saygın ve ılımlı köşe yazarlarından biri de bunun sansürden başka bir şey olmadığını söylemişti. Bkz. Oktay Ekşi, "MGK Yoksa Aklını Mı Yitirdi?", *Hürriyet,* 27 Temmuz 1995.
66. ABD Dışişleri Bakanlığı, *Turkey: Human Rights Report, 1996.*
67. Anlaşılan Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin gözünden hiçbir şey kaçmamaktadır. 4 Nisan 1997 tarihinde Çevre Radyosu sunucusu, yaptığı radyo programı esnasında devletin birkaç köy korucusunu öldürdüğü olayı sorguladığı gerekçesiyle hapis cezasına çarptırılmıştı. Bu radyo kanalı, ölen kişilerin aileleriyle röportaj yapmıştı *(Anadolu Ajansı,* 4 Nisan 1997).
68. Bir diğer üzücü gelişme de medya imparatorluklarının kontrolündeki büyük şirketlerin ellerindeki tüm imkânları siyasi ve ekonomik kazançlar uğruna nasıl da harcadıklarıdır. Bu durum özellikle 1995 seçim

kampanyası döneminde acı biçimde iyice ortaya çıkmıştı: Çiller hükümetinden büyük miktarlarda kredi aldığı söylenen *Sabah* gazetesi hiç utanmadan hükümeti desteklerken, *Milliyet* ve *Hürriyet* gazeteleri de tam tersini yaparak ANAP'a destek vermişlerdi. Tartışmanın hararetinde, her iki cephedeki gazetelerin gerçekleri çarpıtıp oldukça taraflı yayın yaparak, bu meseleler üzerinde zaten az olan güvenilirliklerini hepten yitirmiş oldukları gerçeği gözlerden kaçıyordu.

69. TOBB Raporu'nun ilginç bir yanı. Başbakan Çiller'in yakın sırdaşı ve 24 Aralık 1995 seçiminde Muğla'dan milletvekili seçilen TOBB Başkanı Yalım Erez'in talimatıyla hazırlatılmış olmasıydı. Raporun Çiller'e bilgi verilmeden hazırlatılıp yayınlanmış olduğunu düşünmek mümkün değildir. Ancak başbakan rapordan kesinlikle haberi olmadığın söylemiş ve izlenen yöntem konusunda kendisinin de şüpheleri olduğunu belirtmişti. Her şeye rağmen rapor, meseleyle ilgili ülke çapında bir tartışma başlatmakta - geçici de olsa - faydalı bir araç olmuştu.

70. İnsan Hakları İzleme Örgütü/Helsinki, *Turkey: Torture and Mistreatment in Pre-Trial Detention by Anti-Terror Poliçe* (New York: İnsan Hakları İzleme Örgütü, 1997), 40.

71. 1994 yılının sonlarında haftalık tartışma programı Siyaset Meydanı'nın güneydoğudaki sorunların tartışılmasına ayırdığı bir programı halktan büyük ilgi görmüş ve sabah yediye kadar sürmüştü. Program, başta tüm güneydoğu bölgesindeki geniş izleyici kitlesi tarafında olmak üzere Türkiye genelinde ilgiyle izlenmişti. Programın başka bölümlerinde de Kürt sorunun diğer yönleri, ihtiyatlı olmakla birlikte, tüm görüşlerin yansıtılmasıyla tartışılmıştı. Yapılan bir araştırmaya göre, *Siyaset Meydanı* şehirlerde yaşayan insanların yüzde 34'ü tarafından düzenli olarak izlenmektedir. International Republican Institute, *Turkey, Survey Results: Attitudes and Priorities of City Dwellers,* 59.

72. Seyfettin Gürsel ve diğer yazarların *Türkiye'nin Kürt Sorunu* adlı kitaplarının 13. sayfasında Koray Düzgören'in "Türkiye'nin Kürt Çıkmazı: Sorunun Tanımı ve Gerçekler" başlıklı yazısında Ertürk Yöndem'in "Perde Arkası" hakkında 12 Ekim 1994 tarihinde söylediklerinden yapılan alıntı.

73. Örneğin bkz. Almak, *HEP, DEP ve Devlet: Parlamentodan 9. Koğuşa,* 220.

74. Aynı şekilde, Bulgar hükümetinin Bulgaristan'da Türk kültürüne dair tüm izleri silme çabalarına Türk devletinin verdiği tepki Kürtleri son derece yakından etkilemişti. Ankara, Türkleri asimilasyona zorlamak için yer, hatta soy isimlerini bile güç kullanarak Slavlaştırmaya çalışan Sofya'daki komünist yöneticilere karşı anlaşılır biçimde diplomatik savaş açmıştı. Türkiye Kürtleri için Bulgaristan'ın politikaları kendilerinin uzun yıllardır maruz kaldıklarından hiç de farklı değildi. Aynı durum Türk devleti ile basınının Yunanistan'daki etnik Türklere uygulanan asimilasyon politikalarına verdikleri tepki için de geçerlidir; ki bu politikalar Türkiye'nin güneydoğudaki asimilasyon politikalarıyla genellikle benzerlik taşımaktadır. Kıbrıs Türkleriyle yapılan karşılaştırma için bkz. Server Tanilli, "Kürt Gerçekliği'ni Tanımanın Anayasal ve Yasal Gerekleri Üstüne Bir Taslak", Türk-Kürt Dostluk Girişimi, *Kürt Sorunu: Aydınlar Ne Düşünüyor?* (İstanbul: Belge Yayınları, 1994), 102. Tanilli, Kürt nüfusuyla ilgili rakamları verdikten sonra şunu soruyor: "Böylesine büyük bir nüfus, Kıbns'taki 100,000 Türk'le aynı haklara sahip olmayı hak etmiyor mu?"

5

>x>yry

Türk Devleti'nin Güneydoğu Politikaları

Türk devletinde Kürtlerle ilgili politikaların belirlenmesinde tek bir merkez olduğunu söylemek mümkün değildir - Milli Güvenlik Kurulu bu konuda en önemli merci olsa da. Kürt politikasını, ülkenin tek tip ulusal kimliğe sahip üniter bir devlet olduğu inancına sahip, köklü bir geçmişi bulunan bir seçkin Türk siyasetçiler ve devlet adamları çevresi belirlemektedir: Bu çevre, başka ulusal kimliklerin varlığını kabullenmekte uzun süre zorlanmıştır. Geçmişte tercihlerini ifade etmekten veya müdahalede bulunmaktan hiç çekinmemiş olan sürekli teyakkuz halindeki ordu, bu Kemalist algının en büyük destekçisi olmuştur. Basının, aydınların, sivil toplumun ve siyasi partilerin büyük kısmının sessiz kalması ya da suya sabuna dokunmaması da bu politikalara güç katmaya devam etmektedir. Bu elbette Kemalist algının değişmez olduğu anlamına gelmez: Özal, cumhurbaşkanlığı döneminde, bu algıya karşı çıkmış ve yeni görüşler sunup yeni sorgulama ve düşünme alanları açmıştı. Bunu neredeyse tek başına yapmış, zaman zaman kendi partisinden insanların ciddi muhalefetleriyle karşılaşmıştı.

Güneydoğu politikası neredeyse tamamen askeri seçeneğe dayanmaktadır. Aşağıda ayrıntılı biçimde anlatacağımız üzere, olağanüstü sayılarda asker takviyesi, daha iyi taktikler, daha etkili silahlar ve sırf kaba kuvvet sayesinde devlet, bir zamanlar (özellikle

de örgütün rahatça dolaşabildiği gece vaktinde) PKK'nın denetiminde olan bölgelerin çoğunun olmasa da bir kısmının kontrolünü yeniden ele geçirmeyi başarmıştır. Bu kısmi başarının bedeli elbette çok ağır olmuştur: Geniş çaplı köy boşaltmaları ve evinden edilen binlerce insan, yaygın insan hakları ihlalleri vs. Bölgeye yığılan tüm bu insan gücüne ve silahlara karşın, askeri seçenek istenilen sonucu bir türlü yaratamamıştır: Durum şimdilik belli ölçüde kontrol altına alınmış olsa da, PKK ve isyan tam olarak ortadan kaldırılamamıştır. Daha da önemlisi, bunun öngörülebilir gelecekte gerçekleştirilmesi de mümkün görünmemektedir.

FKÖ ve diğer milliyetçi örgütler gibi PKK'nın da Türk ordusuna karşı askeri zafer elde etmesine gerek yoktur, ki zaten böyle bir şeyi asla yapamaz. PKK'nın Türkiye'de mevcut zemini kökünden değiştirecek bir "devrim" yapabilmesi söz konusu değildir. Ancak örgütün ülkede büyük bir etki yaratabilmek için askeri zafere ihtiyacı yoktur zaten; tek ihtiyaç duyduğu, varlığını sürdürmek ve davasının propagandasını yapmaktır. PKK, sürdürdüğü tüm bu gerilla savaşından ve siyasi faaliyetlerinden belki de kendisi hiç yararlanamayacaktır, fakat gelecekte diğer Kürt siyasi partilerinin (muhtemelen dönüşüme uğramış bir PKK'nın) gerçekleştirebilecekleri siyasi faaliyetlerin zeminini hazırlayacaktır. PKK, yalnızca varlığını sürdürerek, yenilgiye meydan okumaktadır ve Kürtler arasında bilinçlenme süreci hızla gelişirken siyasi ilerleme kaydetmeye devam etmektedir.

Kürt politikasını esasen birkaç ana kurum belirlemektedir: Cumhurbaşkanlık, Başbakanlık, Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Güvenlik Kurulu. Bu politikayı uygulayanlar ise silahlı kuvvetler, Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT), adli sistem, jandarma ve Emniyet Genel Müdürlüğü gibi çeşitli güvenlik birimleridir. Devletin Kürt sorunuyla mücadele etmek için kullandığı araçlar ve kurumlar, devletin soruna tamamen güvenlik, asayiş, dış güçler tarafından desteklenen şiddetle bağlantılı bir sorun olarak baktığını

göstermektedir. Dolayısıyla, şiddet bastırıldıktan sonra sorunun büyük kısmının çözüleceğine inanmaktadır devlet. Daha özenli politika yapıcılar ise güneydoğuda başta ekonomik olmak üzere başka sorunların da bulunduğunu kabul etmekle birlikte, "terör" sona erene kadar bu sorunların ele alınamayacağını düşünmektedir. PKK'nın sürekli olarak siyasi şiddet gerçekleştirdiği, yani güvenlik güçlerine ve kurumlarına karşı saldırılar düzenlediği; ayrıca terör eylemleri, yani masum sivillere yönelik şiddet eylemleri gerçekleştirdiği açık biçimde ortadadır. Ancak devlet için gerçek sorun yalnızca PKK değildir; daha önceki bölümlerde sözünü ettiğimiz gibi, Kürtlerin kimlik bilinçlerinin her geçen gün daha da güçlenmesidir.

Sorunun tanımlanma biçimi aynı zamanda çözüm için başvurulan yöntemleri de tanımlamaktadır; devletin çok sayıda unsuru, sorunun esasen "terörle" ilişkili olduğu yönündeki hâkim kanaate uygun biçimde, faaliyetlerini güvenlik ve terör çerçevesinde yürütmektedirler. Mahkemelerin, özellikle de DGM'lerin muhtemel şüpheliler hakkında soruşturma başlatmak veya partileri kapatmak için devleti yöneten siyasi makamlardan talimat almalarına gerek yoktur. MGK'nm benzer bir rol oynamasına rağmen, tüm kurumlar arasında mutlak koordinasyonu sağlayan merkezi bir yapının olmaması nedeniyle bu kurumlar bazen zıt amaçlar yönünde faaliyet gösteriyor izlenimi verebilmektedir. Yine de temel algıdan çok fazla uzaklaşmamaktadırlar; her ne kadar Özal ömrünün son yıllarında bu algıya karşı çıkabilmenin mümkün olduğunu göstermiş olsa da.

Cumhurbaşkanı ve Başbakan

Ülkenin askeri yönetimle idare edildiği 1980-83 döneminde hazırlanan 1982 Anayasası, geçmişte çoğunlukla sembolik konuma sahip cumhurbaşkanının yetkilerini son derece artırmıştı. İcraat

anlamında ise cumhurbaşkanının yetkisi, icraat yapmak değil, yapılan icraatları denetlemektedir, (ülkenin yönetimiyle ilgili politikalar belirleme sorumluluğu ve yetkisi başbakana aittir. Bu tür kısıtlamalara rağmen. Turgut ÖzaTın hem başbakanlık hem de cumhurbaşkanlığı dönemleri, siyasi liderliğin doruk noktasını temsil etmişti. Özal döneminde cumhurbaşkanlığı Kürt meselesinin yanı sıra dış ve ekonomik politikaları alanlarında da icraatçı bir makama dönüştürülmüştü.

1990-91 Körfez Krizi'nin başlamasıyla değişen bir dünya, özellikle de bölge düzeniyle karşı karşıya kalan özal. önemli bir manevra yaparak, ülkesinin iç ve dış politikasını devletin Kürtlere yönelik uzlaşmaz tutumundan uzaklaştırmıştı. Güneydoğudaki durumu kontrol altına almak amacıyla kendince köy koruculuğu ve olağanüstü hal sistemi benzeri önlemleri yürürlüğe koyduktan sonra Kürtçcnin kullanımı üzerindeki yasakları hafifletemeye karar vermiş, İraklı Kürt gruplarla diyaloga girmiş ve HEP'li milletvekillerini dışlamak yerine. PKK'yı görüşlerini ılım Ulaştırmaya yöneltmek için bu vekillerden faydalanmıştı.[1]

Soyunun bir tarafının Kürt olduğunu söyleyen Özal, Kürt sorunu üzerindeki gizlilik ve sessizlik perdesini kaldırma yönünde büyük atılmalar gerçekleştirmiş ve sorunu önlemlerin dışında ciddi reformlar da gerektiren bir gerçeklik olarak ele almaya başlamıştı, özal'ın bazı gerçekleri kabul etmesiyle kaydedilen "ilerleme", devlet yapısı içerisindeki pek çok kişi tarafından Pandora'nın kutusunun açılması ve sorunun daha da şiddetlenmesi şeklinde yorumlanmıştı. Aslında şöyle bir gerçeklik de söz konusudur: özal'ın sorunun varlığını ve Kürtlere kültürel haklar verilmesi gerektiğini kabul etmesi, Kürt halkının, talepleri olmasa da, beklentilerini yükseltme, ayrıca etnik bilinçlenme süreçlerine hız katmıştı. Bu süreçler bir şekilde yaşanacaktı, tek mesele ne zaman ve nasıl olacaklarıydı. Özal, ne yapmakta olduğunun tamamen bilincindeydi; kendisiyle röportaj yapan bir gazeteciye, bir dizi tabunun

Türkiye'nin ilerlemesini engellediğini ve bu tabuları yıkmaya kararlı olduğunu söylemişti.[2] Hatta federasyon da dâhil olmak üzere tüm alternatifleri konuşmaya hazır olduğunu belirtmişti.

Uygulamaya bakıldığında Özal devlet içerisinde tartışmanın şartlarının değiştirilmesinde ve alternatif yaklaşımlar sunulmasında başarılı olmuştu. Sonuç olarak, Kürt sorununun yok sayılmasının daha ne kadar süre devlet politikası olarak "işe yarayabileceği" sorusu gündeme gelmişti. Kurulu düzen içerisindeki şahinler, Kürtlere bazı ödünler verilmesinin sorunu yalnızca daha da şiddetlendireceği görüşünü bugün bile savunmaktadırlar; liberaller ise - çoğunlukla kapalı kapılar ardında - sorunun çözümünde *bölünme* tek seçenek olarak kalmadan önce, Kürtlerin geniş kapsamlı beklentilerinin karşılanabilmesi için politikaların ciddi biçimde gözden geçirilmesi ve önemli reformların yapılması gerektiğini ileri sürmektedirler. Özal, devlet içerisinde çalışmalarına yönelik ciddi muhalefete rağmen, girişimlerinde büyük ölçüde başarı sağlamıştı. Bu muhalif seslerin en önemlilerinden biri de 1991-1993 döneminde başbakanlık görevinde bulunan Süleyman Demirel'di.

1993 yılının Nisan ayında Özal'ın zamansız ölümüyle Demirci cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuştu. Demirel, 1991 yılında başbakanlığa geldiğinde "Türkiye'nin Kürt gerçeğini artık tanıdığı" yönündeki açıklamalarına rağmen, Özal'ın reformlarını altüst etmiş ve Iraklı Kürt gruplarla ilişkilerin bozulmasına kayıtsız kalmıştır. Soruna dönük tek bir yeni görüş bile sunmamış, Türkiye'nin Kürt sorunu değil de yalnızca bir terör sorunu yaşadığını ifade ederek şahinlerin yanında yer almıştır. Demirel'e göre kültürel haklardan söz edilmesi ülkenin bölünmesine eşittir ve devletin politikalarının yabancılar tarafından bu çizgilerde eleştirilmesi Sevr Antlaşması'na dönüşü ifade etmektedir.[1] Bürokrasiyi ya yeni fikirler üretmeye zorlayan ya da tamamen devre dışı bırakan Özal gibi birinin yokluğunda Türk politikası yeniden

Kemalist çizgiye, Kürt kimliğinin inkârı temeline oturmuştu/ 1996 yılında iktidara gelen Necmettin Erbakan PKK'yla dolaylı bir diyaloga girerek Kürt militanların silahlarını bırakma olasılıklarını öğrenmeye çalıştığında, temasların daha fazla ilerlemesinin önüne geçen isim Demirel olmuştu. Demirel, "tüm olup bitenler kendisini rahatsız etmişse, toplumdaki ve ordu da dâhil devletteki herkesin ve kurumun böyle bir diyalog olasılığından hayli hayli rahatsız olacağını," söyleyerek bu girişimi engellemesini gerekçelendirmişti.[5]

Özal'ın çabalarından ve niyetlerinden asla memnun olmayan Demirel, cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturur oturmaz politikalarının yönünü değiştirmişti. Türk siyasetine 1960'ların başlarından beri damga vurmuş siyasi liderlerden biri olan Demirel, Kürt sorununa karşı asla hassasiyet sergilememişti. Özal'ın ölümü üzerine de eski duruşuna dönmüştü; Kürtlerin beklentilerini doruğa çıkarmış olan "Kürt gerçeği" ifadesi artık kullanılmaz olmuştu. Demirel, 1991 seçimleri ile cumhurbaşkanlığına geldiği 1993 arasındaki dönemde ayrıca HEP'in kuruluşuna ve kapatılmasına, bu partinin yol açmış olduğu sorunlara da tanıklık etmişti. Dolayısıyla, meseleyle ilgili muhafazakâr içgüdülerine ek olarak ve Türkiye'de demokrasiyi yeniden tesis etmeye yönelik vermiş olduğu tüm sözlere rağmen Demirel, meseleden ciddi rahatsızlık duymaya başlamıştı. Özellikle silahlı kuvvetlerdeki şahinler, cumhurbaşkanının bu rahatsızlığını sezinleyerek, Kürtlere dönük reformların yapılmasının sonunda bölünmeye yol açacağı konusunda Demirel'i ikna etmeyi başarmışlardı.

Demirel'in cumhurbaşkanı olmasıyla başbakanlık koltuğuna oturan Tansu Çiller, politika yapma konusunda son derece acemi olmasına karşın, Türk siyasetinde uzun yılların deneyimine sahip cumhurbaşkanının egemenliği altında olmamaya kararlıydı. Ortaya çıkan gergin ilişki, Özal'ın kendi partisinden başbakanıyla yaşadığı ilişkinin aksine, anayasasının öngördüğü cumhurbaşkanı-başbakan

ilişkisine çok daha yakından benziyordu. Partisinin başına geçtiği cumhurbaşkanından farklı düşündüğünü göstermek için mi yoksa saflığından mıdır bilinmez, Çiller'in göreve geldiğinde ilk tepkisi hızlı bir uzlaşma zemini arayışı olmuştu. Ortaya birtakım fikirler koymuştu: Öncelikle, Kürt meselesini soruşturabilecek sivil ve milletvekillerinden oluşan bir Milli Güvenlik Kurulu'nun oluşturulmasını, ardından da devlet televizyonunda Kürtçe yayın yapılmasını, Kürtçenin okullarda seçmeli ders olarak okutulmasını önermişti. Çiller'in İspanya Başbakanı Felipe Gonzales'le Viyana'da yaptığı görüşmenin ardından ortaya atılan "Bask modeli" çözüm önerisi de dâhil tüm bu fikirler hiçbir sonuca varamayacaktı. Demirel, terör başını almış giderken bu tür tavizlerin verilemeyeceğini söyleyerek, Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş de bu meselelerin tartışılması gereken yerin Milli Güvenlik Kurulu olduğuna işaret ederek, Çiller'in başlattığı tartışmalara son vermişlerdi.[6] Aslında Çiller'in önerdiği, rejimi daha da sivilleştirmek ve ordunun siyaset üzerindeki nüfuzunu azaltmaktı; kısacası, önerileri devrim niteliği taşıyordu. Bu ağır eleştiriler karşısında Çiller, siyasi kariyerinin yara almaması amacıyla hızla geri çekilerek, Kürt politikasınm yönetimini orduya devredecekti. Çiller'in bu ani politika değişikliğinin temelinde, parti içerisindeki konumunu güçlendirme ihtiyacı yatıyordu; parti içerisinde çok daha eski ve güçlü iki adayı geride bırakıp büyük bir sürprize imza atarak genel başkanlığa seçilmişti. Parti içerisinde Cumhurbaşkanı Demirci'den eski Meclis Başkanı Hüsammetin Cindoruk'a kadar çeşitli isimlerle ilişkilendirilen hizipler vardı. Çiller'in önerileri parti üzerindeki hâkimiyetini sarsıyor ve konumunu tehlikeye atıyordu. İşte bu nedenle politikalarında tam bir U dönüşü yapma gereği hissetmişti.

Çiller, şahinlerle aynı çizgiye geldikten sonra, Kürtlerle ilgili her şeyi PKK'yla bir tutma politikasını benimsemişti. Bu süreçte, henüz kazanmış olduğu azmini siyasi avantaj olarak kendi

lehine kullanmıştı. 1994 yerel seçimlerine yalnızca haftalar kala DEP'in kapatılmasına ve milletvekillerinin hapse atılmasına öncülük etmiş, seçim kampanyasını da neredeyse tamamen bu mesele üzerinden yürütmüştü.[7] Kürt sorunu, bir politika meselesi olarak, insan hakları ihlallerinde ciddi artışlara yol açan PKK'nın ortadan kaldırılması, öldürülen terörist sayısı ve sınır ötesi baskınlara indirgenmişti. Bölgeye ayırdığı bütçenin güneydoğudaki koşulları iyileştireceğine çok az sayıda kişi inanıyordu.[8] Ceza kanunu ile anayasadaki en kötü ve antidemokratik unsurların bazılarının çıkarılması veya gözden geçirilmesine yönelik Avrupalılar ile ABD'nin büyük baskılarına maruz kalan Çiller, Avrupa Gümrük Birliği'ne girebilmek için bu baskılara boyun eğmişti. 1991 seçimlerinin ardından Türkiye'de yeni bir koalisyon hükümeti dönemine girilmiş olmasına rağmen, Çiller Kürt meselesinde önemli bir manevra alanına sahip olmuştu çünkü hükümet ortağı cumhuriyetçiler güneydoğu konusunda zaten daha "yumuşak" bir çizgiye sahiptiler. Başka bir deyişle, tıpkı Özal gibi, mecliste çoğunluğa sahipti.

Çiller'in stratejisi işe yaramıştı: 1995 genel seçimlerinin hemen öncesinde parti yönetiminde ciddi bir tasfiyeye giderek önemli görevlere kendisine sadık isimleri getirmişti. Çiller, gelişen siyasi becerilerinin bir kanıtı olarak, Kürt sorununa karşı ödün vermeyen tutuma sahip çok sayıda kişiyi aday listelerine koymayı başarmıştı. Bu kişiler arasında Çiller'in Kürtlerle ilgili önerilerine kesin bir dille karşı çıkmış olan eski genelkurmay başkanı Doğan Güreş de vardı. Meclisin bu yeni üyelerinin büyük kısmı kendi yerel seçmen kitlelerine sahip olmadıklarından, konumlarının tamamen Çiller'in iki dudağının arasından çıkacak söze bağlı olması bekleniyordu. Doğrusu emekli komutanları yanına çekip onların güvenini kazanarak hem askerlere hem de cumhurbaşkanına karşı üstünlük sağlamıştı.[9] Başbakanlık görevi süresi dolduğunda devletin Kürt politikasında anlamlı bir değişim olasılığı

pek mümkün görünmüyordu. Kürt meselesine şahin yaklaşımı, ABD destekli hareket etmesi ve Türkiye'yi gümrük birliğine sokmasıyla anılan Çiller, tek başına iktidara gelebilmesi halinde yaratıcı bir değişim başlatmaya yetecek kadar siyasi sermaye biriktirmeyi başarmıştı.[10]

Genel olarak, Türkiye'deki başbakanlık makamı, pek çok parlamenter sistemde olduğu gibi, ülkenin günlük gündemini belirleyip yönetebilen önemli yetkilere sahiptir. Özal'ın asker kökenli bir ismin cumhurbaşkanı olduğu dönemde başbakanlık yaparken gösterdiği gibi, Kürt meselesiyle ilgili ulusal çapta yapılan tartışmanın yapısının şekillendirilmesi ve yönünün belirlenmesi mümkündü. Aslında Özal'ın gündeminin bir kısmını, ordunun ayrıcalıklarını azaltarak ve kurumu sivil yönetime karşı daha sorumlu hale getirerek Türk siyasetini "sivilleştirmek" oluşturuyordu.[11] Bununla beraber, Türk siyasetçileri arasındaki genel algı, "devletin" seçimle göreve gelen hükümetten çok daha güçlü olduğu yönündedir.[12] Erbakan, başbakanlığı döneminde Kürt sorunuyla ilgili yerleşik görüşü destekliyor izlenimi vererek, bu algıyı desteklemiştir. Suriye'yle ilgili yaptığına benzer öneriler yapamayan ve İran'la ilişkilerini derinleştirmesi nedeniyle sıkıntı yaşayan Erbakan, PKK'ya aktif biçimde destek veren komşu ülkelerle yakın ilişkiler kurarak Kürt sorununu çözmeye çalışmasının bir sonuca varamayacağını görmüştü.[13]

Ülkenin lâik yapısına yönelik zaten tehdit teşkil ettiği ve bu yüzden ülkenin sivil ve askeri seçkinleri tarafından kuşkuyla bakıldığı için Erbakan'ın Kürt sorunuyla ilgilenme konusunda eli kolu bağlıydı. Erbakan, teröre karşı ciddi başarıların elde edilmiş olduğunu belirterek, 1997 yılının Nisan ayında güneydoğunun ekonomik kalkınmasına yönelik bir başka plan daha ilan etmişti. Yedi yıllık bu plan, yirmi beş ili kapsayan 32 milyar dolarlık bir yatırımı hamlesini öngörüyordu.[14] Doğal olarak bu plan

da Erbakan ile partisinin o tarihe kadar vurgulamış olduğu tüm sosyal ve kültürel önceliklerden yoksundur.

Ordu

On yıldan uzun süredir Kürt isyanıyla mücadelenin asıl yükünü ordu taşımaktadır. Atatürk'ten bu yana, en genel anlamda Türkiye'nin güvenliğinin geleneksel muhafızı konumundaki ordu, doğal olarak Kürtlerle ilgili politikaların uygulanmasının yanı sıra şekillendirilmesinde de egemen rol oynamaktadır. Özal'ın ölümünden sonra sivil yönetim, güneydoğuya yönelik politikalar belirleme ve uygulama sorumluluğunu orduya bırakmıştır. Sivil yönetim, sorunla mücadele etmeye yönelik politikaları belirleme ve uygulama sorumluluğunu orduya devrederek, güneydoğu sorunuyla mücadelede silahlı kuvvetleri tek sorumlu makam kılmış, böylece diğer politika araçlarını terk etmiştir.

Konvansiyonel olmayan bir düşmana karşı verdiği mücadelede edindiği deneyimler sayesinde ordunun güneydoğudaki verimliliği çarpıcı ölçüde artmıştır. Her şeyden önemlisi, bölge konvansiyonel harp birlikleriyle doluydu. Güneydoğuda PKK'nın yenilgiye uğratılması amacıyla konuşlandırılmış Türk askeri sayısı 220,000 civarındadır.[15] Bu sayıya özel kuvvetler ve köy korucuları dâhil değildir. İkinci olarak, daha iyi istihbarat ve hareket kabiliyeti edinilmesi uğruna çok ciddi çabalar sarf edilmiştir. Her açıdan iyi donanıma sahip askerler, zaman içerisinde, sabit savunma konumundan PKK'yla doğrudan çarpışma konumuna geçebilmişlerdir. Bölgede PKK'nın egemenliğinde geçen gece saatleri yavaş yavaş daha iyi eğitimli ve daha da önemlisi, hareket halindeki birliklerin denetimine geçmektedir. Ordu ayrıca helikopterlerini kullanarak düşmana çok daha hızlı karşılık verebilmekte ve askerleri geleneksel yöntemlerle ulaşılması çok güç olan yerlere rahatlıkla sevk edebilmektedir. Ayrıca geniş çaplı sınır ötesi operasyonlar

düzenlemekte, düzenli olarak Irak topraklarına küçük baskınlar ve hava bombardımanları gerçekleştirmektedir. Bu tür sınır ötesi operasyonların en büyüğü, 1995 yılının Mart ve Nisan aylarında PKK'yı püskürtmek, lojistik imkân ve kabiliyetlerini dağıtmak amacıyla 35,000 askerin katılımıyla gerçekleştirilen operasyondu. 1997 yılının Mayıs ayında başlayan bir diğer sınır ötesi operasyona ise yaklaşık 50,000 askerin katıldığı söylenmektedir.

Bölgenin düzenli askeri birliklerle doldurulması politikası, "savaşın artık tamamen ordunun sorumluluğuna girdiğini" göstermektedir.[16] Aslında bu çabalar pek çok yönden meyvelerini vermiştir. PKK bugün bölge çapında savunma konumundadır, istediği zaman saldırı gerçekleştirme kabiliyeti önemli ölçüde azalmıştır ve taktiksel üstünlük artık ordunun elindedir. Örneğin Tunceli'de "terör" olayları 1995 yılından bu yana yüzde 75 oramnda azalmıştır.[17] Ordu yönetimi, kaydedilen ilerlemeden son derece emindir; öyle ki, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya, "radikal İslamcı hareketlerin bugün PKK'dan daha büyük bir tehdit teşkil ettiğini" söylemiştir.[18] Ancak tüm bu çabalara ve ilerlemelere rağmen, ordunun PKK'yı tamamen ortadan kaldırabilecek kadar ağır bir darbe vurması gerekmektedir. Orta ve uzun vadede ordu, PKK'nın geri dönüşünü önlemek ve yeni statükoyu korumak amacıyla çok büyük olasılıkla bölgede geniş çaplı varlığını sürdürecektir.

Ordunun Kürt sorununu çözme sorumluluğunu tek taraflı olarak ve büyük şevkle üstlenmiş olduğunu düşünmek çok büyük hata olur. Türkiye'nin en seçkin kurumlarından silahlı kuvvetler, çok geniş bir görüş yelpazesine sahiptir. Ayrıca ordu, güneydoğunun gerçeklerini neredeyse diğer tüm devlet kurumlarından daha iyi ve derinlemesine bilmektedir. Bölgedeki yaşam koşullarına, sivil halkın çektiği sıkıntılara, köylerin yerle bir edilmesinin yarattığı korkunç sosyal tahribatlara, mülteci kamplarındaki sıkıntılara ve bölgenin büyük kısmında halkın maruz kaldığı

ağır muamelelere her gün yerinde tanıklık eden on binlerce askeri vardır.[19] Aslında jandarma, özel timler ve köy korucularının davranışları ordunun imajını belirli ölçüde lekelemektedir. Kırsal kesimlerde faaliyet gösteren jandarma gücü, ülkenin iç güvenliğinde tarih boyunca kilit bir rol oynamıştır. Jandarma özellikle Kürt bölgelerinde önemli bir unsurdur. Muvazzaf birlikler kadar iyi eğitime sahip olmayan jandarma birlikleri, sonuç olarak, insan hakları ihlallerinde bulunmaya çok daha açıktırlar ve bu yüzden yerel halk tarafından nefretle karşılanmaktadır.[20] Gerçi muvazzaf birlikler de yerel nüfusların kötü muamele suçlamalarından nasiplerini almaktadırlar. Bunlara ek olarak, silahlı kuvvetler içerisinde mafya tarzı suç örgütleriyle bağlantıları olan "çetelerin" oluşması, ordunun manevi gücü ve imajı üzerinde ciddi bir olumsuz etki yaratacaktır.[21]

Bu durumun farkında olan ve yerel halkla arasındaki yabancılaşmanın daha da derinleşmesini istemeyen ordu yönetimi, askerlerinin işlediği insan hakları ihlallerini azaltmaya yönelik bazı adımlar da atmıştır. 1995 yılında Genelkurmay Başkanlığı tüm askerlerin yanlarında taşımaları zorunlu tutulan küçük bir kitapçık yayınlamıştı. Kitapçıkta askerlerden yerel halkı tanımaya çalışmaları, geleneklerine ve ihtiyaçlarına saygı duymaları ve en önemlisi, onlara fiziksel veya sözlü hiçbir kötü muamelede bulunmamaları isteniyordu.[22]

Ordu, bölgede yaşanan çatışmaların kendi birliklerine verdirdiği zayiatların ve yaşanan can kayıplarının halk arasında yarattığı endişenin de son derece bilincindedir. Bu tür iç güvenlik gerekçelerinden ötürü ordunun kullanılmasının silahlı kuvvetlerin ilk asli görevi olmadığını ve bu durumun ordunun halkın geniş kitleleri arasındaki duruşuna zarar verdiğini de bilmektedir. Bu mücadelenin ortaya çıkardığı ağır maliyetler, ordunun çok uzun süre önce planlamış olduğu modernizasyon programının başlatılmasını engellemektedir. Kürt sorunuyla mücadelenin yarattığı

ihtiynçhu; orduyu idmiş olduğu knıardan çark ederek askerlik NÜresini yeniden uzatmaya zorlamıştır?' Ordu aynı zamanda bir güvenilirlik sorunu da yaşamaktadır: Kamuoyuna her yıl PKK'ya karşı nihai zafere çok yaklaşıldığını ilan ederken, ertesi sene son bir hücum daha başlatılacağı duyurulmaktadır?[4] Ordu, yürütülen mücadelenin Türkiye'nin Batı Avrupa ve ABI) ile ilişkilerini askeri bütçeye doğrudan etki edecek İnçimde etkilediğim de bilinektedir: Ordunun uluslararası platformdaki imajı zedelenmiştir; birkaç ülke, Kürt halkına karşı NATO teçhizatlarının kullanılması nedeniyle Türkiye'yi uyarmıştır vc Amerikan Kongresi. Kürtlere karşı yürütülen mücadeleyi gerekçe göstererek Türkiye'ye ayırdığı askeri yardım bütçesinde ciddi azaltmalara gitmiştir. Elbettebu ülkelerin görüşlerinin şekillenmesinde başka hususlarda önemli rol oynamaktadır.

Ordu komuta kademesi iç değerlendirmelerini kamuoyuna genellikle ilan etmediğinden, dışarıdan bakan birinin ordunun ne düşündüğünü tam olarak bilebilmesi çok zordur. Ancak mevcut delillere bakıldığında, komuta kademesinin tek bir ortak fikre sahip olmadığı açık biçimde ortadadır ve bu da son derece akla yatkındır. Güneydoğu bölgesinde on üç yıldan uzun süredir devam eden çatışmanın sonunda ordu, sivil yönetimin ortaya koyabildiğinden **çok daha geniş** kapsamlı bir siyasi çözüme ihtiyaç duyulduğunu fark etmiş olabilir. Emekli Genelkurmay Başkanı Orgeneral Do**ğan Güreş,** devlet yönetme sanatının; kamuoyunu özü itibariyle **tamamen** askeri olmayan bir çözüme doğru yöneltecek doğru zamanı, koşulları ve fırsatları bulmak, daha da önemlisi yaratmak **olduğunu söylemiştir?[5]**

Katı hiyerarşik sistem, ordu içerisinde devlet politikasının çok **fazla sorgulanmasına** imkân tanımamaktadır. Ordu, Kemalist Türk **kurumlarının çoğuyla** aynı ikilemi yaşamaktadır: Kürt gerçekli**ğinin kabul edilmesi,** çağdaş "Kemalist ideolojinin'' özüne tama**men aykırıdır?[6] Bu** ikilemi özellikle, meslek yaşamlarının büyük

bölümünü güneydoğuda değil de Kürt sorununun yoğunlaşmasından çok önce geleneksel mevkilerde geçirmiş olan yüksek rütbeli subaylar yaşamaktadır.

Askeri hiyerarşi, bir yandan genç askerleri güneydoğunun zorlu arazi koşullarına gönderirken, diğer yandan da "siyasi çözümler" üzerinde alenen düşünemez. Yabancı bir düşmana karşı verilen mücadelenin aksine, bunun karşı tarafın "hain" olarak tanımlandığı bir iç isyanla mücadele olması ordunun işini daha da zorlaştırmaktadır.[27] Türkiye'nin bağımsızlığını elde ettiğinden beri kendisini ortasında bulduğu gerçek ve olası düşmanlarla çevrili sıkıntılı jeopolitik konumu, tamamen farklı bu çatışma ortamına neden 19. yüzyıl perspektifinden yaklaştığını açıklamaktadır. Daha fazla toprak kaybetme korkusu yalnızca ordunun değil, sivillerin de zihnine işlemiştir (Demirel'in Kürt meselesiyle ilgili tartışmaları bir çırpıda kapatmak için kullandığı sihirli sözcük, Anadolu'nun büyük kısmını parçalamayı amaçlayan *Sevr* olmuştur). Ordunun en üst makamlarında oturan bazı isimlerin aslında Kürt diye bir şey olmadığını iddia etmeleri de son derece rahatsız edici bir durumdur.[28]

Kısacası, ordu içerisinde aydın ve cahilce görüşler olsa, subaylar çatışma hakkında şahsen ne düşünüyor olsalar da, ordu kurum olarak her türlü siyasi çözüme ciddi biçimde karşıdır. Bu karşı duruşun temel nedenlerinden biri, yüksek rütbeli subayların Türkiye'nin demokratik kurumlannı kusurlu buluyor ve bu kurumların bir çözüm bulabileceklerine inanmıyor olmalarıdır. Ankara'da hiç bitmeyen siyasi kavgalar, medya (özellikle de özel televizyon kanalları), meclisin gerektiğinde hızlı hareket edememesi, çok sayıda deneyimsiz siyasetçinin olması ve Kürt sorununa her kafadan ayrı bir siyasi çözüm sunulması bu subayları rahatsız etmektedir. Dolayısıyla komuta kademesindeki subayların pek çoğu, sivil idarenin terörle mücadelede kendilerine kayıtsız şartsız yetki vermesini beklemektedir.[29] Son tahlilde, bu meselede

ilerleme kaydedilebilmesi için komuta kademesindeki subayların siyasi çözümün tek seçenek olduğunu görmeleri gerekmektedir. Böyle bir gelişmenin zorla olabileceğini düşünmüyoruz, ama komuta kademesi bu gerçeği görene kadar işlerin daha da kötüye gidebileceğinden endişe duyuyoruz.

Milli Güvenlik Kurulu

Söz konusu Kürt sorunu olduğunda, Milli Güvenlik Kurulu (MGK) en nüfuzlu karar organıdır. 1960 darbesi sonrasında sivil otoritenin denetçisi olarak oluşturulmuş sivil ve askeri yetkililerden oluşan bir yapıdır. 1980 askeri müdahalesi sonrasında kurulun yapısında önemli değişiklikler yapılmıştır.[30] Kurul, askerlerin sivil yönetim hakkındaki derin kuşkularını yansıtıyordu.[31] Yetkileri resmiyette danışmayla sınırlandırılmış olsa da, yapısı onu ülkedeki en önemli karar organı kılmaktadır. Başkanlığını cumhurbaşkamnın yaptığı kurulda daimi üye olarak başbakan, savunma, dışişleri ve içişleri bakanları, genelkurmay başkanı, tüm kuvvet komutanlan ve jandarma genel komutanı yer alır. Bunlara ek olarak MİT ve dışişleri bakanlığı müsteşarları da görüşmelerde sürekli hazır bulunmaktadır. İhtiyaç duyulduğunda bilgilerine başvurulmak üzere diğer kabine üyeleri de kurula davet edilmektedir. Kurulda askerlerle sivil yönetim arasında kurulan hassas dengenin askerlerin lehine çalışması beklenmişti çünkü 1980 askeri darbesini yapanlar, cumhurbaşkanının çağdaş Türk tarihinde sıklıkla olduğu gibi, kendi aralarından çıkacağını varsaymışlardı.

1982 Anayasası, bakanlar kurulunun MGK'nın önerilerine öncelik vermesini ve kurulun görüşlerinin kapsamını daraltmamasını öngörmektedir: Devletin birliğine ve varlığına tehdit oluşturduğu düşünülen her şey meşru hedeftir. Uygulamaya baktığımızda MGK, (meclisteki hâkim görüş aksi yönde olsa da) Çekiç Güç Harekâtı'nın süresinin uzatılmasından, güneydoğuda olağanüstü

hal uygulamasının sürdürülmesine ve okullardaki müfredatların belirlenmesine kadar çok farklı konularda öneriler sunmuştur.[32] MGK çalışmalarında fikir ayrılığına ne ölçüde müsamaha gösterildiği belli değildir; eski genelkurmay başkanlarından birine göre kuruldaki tüm kararlar oybirliğiyle alınmaktadır.[33]

MGK tüm yetkilerine rağmen sınırsız bir güce sahip değildir; Özal 1989 yılında cumhurbaşkanı seçilmeyi başardığında kurulda ordunun lehine olan dengeyi de bozmuştu. Özal ayrıca, elinin altındaki tüm kaynakları sevk ve idare edebilecek güce sahip bir sivilin MGK'yı tek başına yönetebileceğini de göstermişti. Körfez krizi patlak verdiğinde Özal MGK'nın başına geçmiş, ordu içerisinde ciddi bir krize yol açan tüm itirazlara rağmen, Türkiye için tek başına yepyeni bir dış politika belirlemişti.[34] Özal MGK'yı kendi istediği yöne doğru itebildiyse, bunu birleşmiş bir ordunun karşısına cumhurbaşkanı olarak sivillerden oluşan bir koalisyon koyabilmiş olmasına borçluydu. Her şeyden önce, mecliste çoğunluğa sahip kendi partisinden, uyumlu bir başbakan vardı. Özal, ANAP'ın meclisteki çoğunluğu sayesinde, kendisini destekleyecek sivil, siyasi ve bürokratik güçlerin büyük kısmını kontrolünde tutabilmişti. Elbette her şey her zaman Özal'ın istediği gibi gitmeyecekti; partisinin yenilgiyle ayrıldığı 1991 seçimlerinden sonra Özal da belirli ölçüde muhalefetle karşı karşıya kalacaktı.

Özal'ın ölümünden sonra durum tamamen değişecekti. Birbirleriyle sürekli tartışan partilerin, sürekli ittifak arayışı içerisindeki güçsüz liderlerin ve genellikle bir vizyondan yoksun liderlerin hüküm sürdüğü siyasi yapı, MGK'nın askeri kanadının politikalarına alternatif sunamamıştı. Dolayısıyla Özal dönemi sonrasındaki MGK toplantılarında, Kürt politikasında reform yapılmasına pek sıcak bakmayan Cumhurbaşkanı Demirel ve Başbakan Çiller'in en küçük ortak paydayı - yeni askeri politikanın sürdürülmesini - hiç itiraz etmeden, anında neden kabul ettiklerini rahatlıkla anlayabiliriz. MGK 1994 yılında güneydoğu

sorununa kendi “çözümünü” sunmuştu: Silahlı kuvvetlerin askeri imkânlarının önemli ölçüde arttırılmasını talep etmiş, Kürtçenin kullanılması konusunda tek bir taviz bile verilemeyeceğini belirtmiş, bölgede verilen eğitimin “Türk kültürü ile kimliğine” odaklanmasına vurgu yapmıştı.[3'’] Dönemin koalisyon hükümetinin küçük ortağı olan SHP, MGK’nın önerilerine tamamen karşı bir duruş sergiliyordu. Ancak kurulda dışişleri bakanı tarafından temsil edilen SHP, sonuç bildirgesi üzerinde en ufak bir etkiye bile sahip olamamıştı.

Son tahlilde, MGK yetkisinin büyük kısmını siviller arasındaki bölünmelerden almaktadır: Örneğin Çiller, başbakanlığının başlarında meclis içerisinde MGK’ya paralel sivil bir yapının kurulmasını önerdiğinde karşısına cumhurbaşkanı, meclis başkanı, kendi partisinin muhalif kesimleri ve ana muhalefet lideri dikilmişti.[36] Dolayısıyla, Kürt sorunu politikasının yeniden belirlenmesinde MGK öncü rol üstlenecekse, ilk adımın eylemlerinin sonuçlarını iyice düşünen sivil yönetimden veya ordunun komuta kademesinden gelmesi gerekecektir. Çiller’in önüne çıkan türden engellerle karşılaşmayan Erbakan bu meselede MGK’ya karşı çıkabilecek konumda olduysa da, devletin lâik ilkelerinin ihlal edildiği varsayımları üzerinde Refah Partisi ile askerler arasında gittikçe tırmanan gerginlik, Erbakan’ın hassas Kürt meselesini ele alma konusundaki tüm şevkini kaçırmıştı. MGK’nın Erbakan yönetimindeki hükümeti istifaya zorlamayı başarmış olması, bu yarı askeri kurumun Türk siyasi yaşamının her alanındaki gücünü yeniden teyit etmiştir. Erbakan hükümetini istifaya götüren süreç, 28 Şubat 1997 tarihindeki MGK toplantısında ordu yönetiminin sivil yönetime yirmi maddelik bir planı zorla kabul ettirmesiyle başlamıştı. MGK’nın, ilk kez, askeri ve ekonomik önlemler dışında başka önlemlerin de değerlendirilmesi gerektiğini ima etmiş olması da son derece önemlidir. 31 Mart 1997 tarihindeki MGK toplantısı sonuç bildirgesinde şu ifade yer alıyordu: “Doğu

ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik önlemlere hız verilmesi gerekmektedir."[37]

Milli İstihbarat Teşkilatı

Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT), tıpkı ordu gibi, güneydoğudaki güvenlik operasyonlarında aktif rol oynamaktadır. Devletin yaptığı tanımla *Kürtçülük* veya milliyetçi Kürt eylemlerde bulunduklarından şüphelenilen herkesi takip etmektedir. MİT, özellikle son yıllarda, Avrupa ve Kuzey Irak'ta çok aktif çalışmalar yürütmektedir. Kuzey Irak'ta Türk Kızılayı personeli kimliğiyle çalışan üç MİT ajanı, Türk ordusunun 1995 yılının Mart ve Nisan aylarında Irak topraklarına yaptığı operasyonlarda kardeşlerini öldürmüş olmasına sinirlenen Iraklı Kürtler tarafından öldürülmüştür.

Teşkilat, başbakanlığa "bağlı" olsa da daha çok silahlı kuvvetlerin etkisi altındadır. MİT'in mevcut müsteşarlığını, teamüllerin aksine, bir sivil yapmaktadır. MİT Müsteşarı'nın ataması MGK'da başbakanın teklifi ve cumhurbaşkanının onayıyla gerçekleştirilir. MİT mensuplarının büyük kısmı ordu kökenlidir ve bu kişilerin terfileri, emeklilikleri ve atamalarına ilişkin tüm kararlar silahlı kuvvetler tarafından verilmektedir.[38] Düzenli istihbarat toplama ve devlet politikasını uygulama faaliyetlerinde son derece etkin rol oynamasına karşın MİT, Kürtlerle ilgili devlet politikasının şekillendirilmesinde çok etkin değildir. Pek çok istihbarat teşkilatı gibi MİT de muhtemelen güneydoğudaki durumu yakından takip etmektedir ve söylendiğine göre, sorunun çözümüne ilişkin katı görüşlere sahip değildir. Yine de, ordunun orantısız nüfuzu teşkilatın istihbarat toplama imkân ve kabiliyetlerini etkileyebilmektedir.[39]

Diğer Güvenlik Güçleri

Kürt isyanına, diğer yasadışı ve şiddet yanlısı grupların çoğalmasına paralel olarak iç güvenlik birimlerinin personel sayısında da

ciddi artış yaşanmıştır. Ülkede emniyetin sağlanmasından Rmniyet Genel Müdürlüğü sorumludur. İçişleri bakanlığına bağlı bu teşkilat, terörle mücadele etmeye yönelik yeni kadrolar oluşturmuştur. Polis teşkilatı, genişleyen kadrosuyla, her geçen gün yargısız infaz, gözaltında ölümler ve diğer insan haklan ihlalleriyle suçlanır hale gelmiştir. Polisin sorumluluğu inkâr etmesine karşın, 1996 yılının başlarında sol görüşlü gazeteci Metin Göktepe'nin gözaltındayken ölümü emniyet teşkilatını bir kez daha sıkıntıya sokmuş ve personelinin davranışlarını gözden geçirmeye sevk etmişti. Polis ayrıca daha özerk, hatta tamamen özerk hale gelmiştir ve yoğun biçimde şiddete başvurmaktadır; sıradan ve barışçı göstericilerin polis tarafından çok kötü biçimde dövülmeleri ülkede sıkça görülen bir tablodur. Bunlara ek olarak, militan ve silahlı sol unsurların büyük şehirlerde polislere yönelik öldürücü saldınlannda yaşanan ciddi artış da emniyet teşkilatının moralini bozmaktadır.

Kürt sorunuyla ilgili çok daha önemli bir husus ise güneydoğuda devletin kurumsal yapısına uymayan iki yeni güvenlik gücünün kurulmuş ve güçlendirilmiş olmasıdır. Bu iki yeni oluşum, çözüme ulaşılmasını daha da güçleştiren "savaş lobisi" tarzmda bir kimliğe büründükleri yönünde korkular yaratmıştır. Bu "savaş lobisi", çatışmanın devam etmesinden çıkar sağlıyormuş gibi görünen unsurlardan oluşmaktadır. "Savaş lobisinin" unsurları içerisinde köy korucuları, özel timler ve özel tim mensuplarının önemli kısmını oluşturan Milliyetçi Hareket Partisi'nin militan unsurları vardır.

Köy Korucuları

Köy korucuları meselesini Kürtler arasındaki bölünmeler bağlamında ele almıştık. Başlangıçta güvenlik yetkililerine ordunun erişmesi mümkün olmayan türden istihbarat sağlayarak PKK'yla

mücadeleye destek vermek üzere tasarlanan ve tamamen Kürt vatandaşların görev yaptığı köy koruculuğu sistemi aynı zamanda Kürt toplumunda da bölünmelere yol açmaktadır. Devletin böl ve yönet politikası, büyük ölçüde, tüm köyleri kontrolleri altında tutan ve statükoyu desteklemeye çok daha yatkın olan toprak ağalarının işbirliğine dayanıyordu. Bugün güneydoğuda yaklaşık 62.000 köy korucusu olduğu söylenmektedir. PKK şiddetinden nefret ettiğini söyleyen devlet, PKK'ya tamamen karşı, mücadelenin sürdürülmesi için ekonomik gerekçeleri bulunan ve profesyonel becerilerden çoğunlukla yoksun köy korucularını görevlendirmekten asla sakınmamaktadır.[40]

PKK başlangıçta köy korucularını Kürt halkı içerisindeki en hain unsurların temsilcileri olarak hedef almıştı. PKK ile köy korucuları arasındaki savaş belki de güneydoğudaki çatışmanın en kanlı ve "terörist" ifadesinin en sık kullanıldığı bölümüdür. Sürekli hareket halindeki PKK timleri geçmişte köy korucularını, çoğu zaman da ailelerinin tamamını öldürüyorlardı. Buna karşılık köy korucuları da köylerdeki PKK militanı şüphelilerine ve örgüt sempatizanlarına karşı eyleme geçmiş, onlar da çoğu kez rakiplerinin ailelerini de hedef almışlardı. Kürt aşiretleri arasındaki geçmişe dayanan husumetler ve kan davaları, güneydoğudaki çatışma bağlamında genellikle "PKK'yla mücadelenin" bir parçası olarak tanımlanmaktadır. Köy korucuları aylık yaklaşık 100 dolar gibi iyi bir maaş almaktadırlar ve tek gelirlerinin bu olması nedeniyle çatışmanın devam etmesini istemeleri kendi açılarından mantıklıdır.[41] Dolayısıyla, korucuların devlet yetkililerine kendilerinin hizmetlerine sürekli ihtiyaç duyulduğu izlenimini vermek için PKK'yla durduk yere çatışmalara girdikleri söylenmektedir.

Öte yandan köy korucuları, kendilerini PKK'yla mücadelenin en ön saflarında kullanan güvenlik güçlerine de içerlemektedirler. Korucular, hatta yaşadıkları köyler, bazen iki taraflı kurban edildiklerini hissetmektedir: Bir yandan, onları sisteme katılmaya

zorlayan devlet (ki güvenlik güçlerinin işbirliğine yanaşmayan köyleri boşaltmakla tehdit ettikleri bilinmektedir) ve diğer yandan da köy korucularını hedef alan PKK. Boşaltılan köylerine dönmek isteyenlere yalnızca köy korucusu olmaya gönüllü olmaları halinde izin veriliyordu.[42] Bazı köy korucuları da çatışmanın her iki tarafı adına çalışmaktadır; TOBB Raporu, devlet dayatmasıyla "gönüllü" koruculuk yapan bazı kişilerin aynı zamanda silah kaçakçılığı faaliyetlerinde bulunduklarını da belirtiyordu.[43]

Özel Timler

Özel Timler, bir tür gayri resmi "özel kuvvetler" olarak PKK'yla doğrudan çarpışmak üzere oluşturulmuştu.[44] Küçük gruplar halinde faaliyet gösterirler ve gerilla taktikleri konusunda özel eğitimlidirler. Sivil kıyafetler, hatta bazen PKK tarzı üniformalar giyerler ve sözde içişleri bakanlığının denetimindedirler. Mensuplarının büyük çoğunluğu MHP kökenlidir; genellikle, milliyetçiler ile MHP'nin simgesi olan bozkurt işaretleri taşırlar.[45] Dolgun maaş (800 ila 1,100 dolar) alan özel timciler çoğunlukla altı yıllık sözleşme imzalamaktadırlar. 22,000 ila 23,000 arasında Özel Tim mensubu olduğu tahmin edilmektedir.[46]

Aslında iki tür özel tim vardır: Jandarmaya bağlı olanlar ve polis teşkilatına bağlı olanlar. İlkine Özel Timler adı verilirken, polis teşkilatındakiler ise Özel Harekât Timleri olarak bilinmektedir.[47] Özel timler acımasızlıkları, işledikleri cinayetler ve tedbir amaçlı şiddet olaylarıyla anılmaktadırlar. Sonuç olarak Kürtlerin düşmanlığını kazanmışlardır ve bölgenin bu timlerden arındırılması bölgede yaşayan tüm Kürtlerin temel taleplerinden bindir. Sivil yetkililere karşı sözde sorumlu olmalarına karşın, halka zulmetme konusunda özel timlerle işbirliğine girmeyi istememeleri halinde bu yetkililere sık sık karşı çıkmışlardır. 1995 yazında bu tür çok sayıda olay günışığına çıkmıştı, özel timlerin 1995 yılında

Tunceli'de gerçekleştirdikleri belirtilen oldukça kışkırtıcı eylemlerin ardından içişleri bakanı bu timleri şehirden geri çekmek ve kent halkına yaptıkları zulümlerden ötürü özür dilemek zorunda kalmıştı/' Ne var ki bölgeden çekilen özel timciler genellikle Türkiye nin batı kentlerinde görev yapmaya devam etmektedirler.

Bugün çok sayıda Türk, özel timlerin şiddetten büyük kazanç elde ettikleri, pek çoğunun MHP'yle olan ilişkileri nedeniyle dağıtılmalannın çok zor olacağı ve gelecekte büyük şehirlerde Kürtlere karşı faaliyet gösterecek yasadışı grupların çekirdeğini oluşturacakları yönünde yoğun kaygılar taşımaktadır. Ülkenin diğer bölgelerine tayin edilen sorunlu bazı özel tim mensuplarının Kürtlere yönelik şiddet ve öç eylemleri içerisinde bulunduklarına dair bilgiler mevcuttur.[49] Özel timciler ordudan ve sivil otoriteden çok büyük özerklik elde etmişlerdir. PKK'nın kurmuş olduğu sivil destek sistemine karşı etkin biçimde mücadele edebildiklerini kanıtlamış olmaları nedeniyle bu kişilere müsamaha gösterilmektedir. Ordu da özel timleri onaylamaktadır çünkü esasen ordunun "kirli işlerini" onlar yapmaktadır. Özel timcilerin çalıştıkları olumsuz koşullar ve almış oldukları eğitim uzun vadede onları psikolojik sıkıntılann yanı sıra "Afganların" yaşadıklarına benzer sorunlara karşı savunmasız kılmaktadır. (Sovyetlere karşı savaşan eğitimli Müslüman savaşçılar, Afganistan Savaşının sona ermesiyle birlikte başka militan davaların paralı veya gönüllü askerleri olmuşlardı.) İstanbul'un eski emniyet müdürlerinden biri, büyük şehirlerdeki polis memurlarının şiddet içeren ve yasalara aykırı davranışlarını bu kişilerin güneydoğudaki deneyimlerine ve buna bağlı yaşadıkları psikolojik sorunlara bağlamaktadır.[50] 1996 yılının sonuna gelindiğinde, özel timlerin davranışlarına ilişkin kaygılar ordunun komuta kademesinde de konuşulmaya başlanmıştı. MGK, basına sızan bir belgede, timleri acımasız davranışlarından ötürü eleştirmekle kalmıyor, uzun vadede gerçekten de faydalı olup olmadıklarını bile sorguluyordu. MGK, timlerin eğitim

dönemlerinden başlamak üzere tamamen askeri komLitanların denetimi altına alınmalarını öneriyordu.[51]

Diğer Kurumlar

Çatışmanın derinleşmesinde yargı sistemi de çok önemli bir rol oynamıştır. Türk siyasi sistemi, yasalara uygunluğa daima çok büyük önem vermiştir. Siyasi partileri ve dernekleri ilgilendiren veya ilgilendirmeyen çok sayıda yasa, savcıların kolaylıkla soruşturma başlatmalarına imkân tanıyan ölçüde kısıtlayıcıdır. Kürtler Kürt sorununu ayrı bir etnik kimlik bağlamında tanımladıklarından, neredeyse her türlü siyasi faaliyetleri yasalara aykırı sayılmaktadır.

Kürt sorunu konusunda iki kurum çok önemli rol oynamaktadır: Anayasa Mahkemesi ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri. Anayasa Mahkemesi siyasi partilerin kapatılması gibi konular üzerinde karar verirken, DGM'ler ise bölücülük ve devletin bütünlüğünü ortadan kaldınnaya yönelik girişimlerle ilgili davalara bakarlar. Örneğin Cumhurbaşkanı Demirel, hükümetin "anayasal vatandaşlık" kavrammı değerlendirmesi gerektiğini söylediğinde Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden çok sert bir çıkış yapmıştı. Özden, böyle bir kavramın anayasanın üniter devlet ilkesiyle ve Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm vatandaşlarının Türk olduğu fikriyle çeliştiğini düşünüyordu.[52]

Devlet Güvenlik Mahkemeleri, sıra dışı bir yapıya sahiptirler: Bu mahkemeler, bir başkan ve ikisi ordu kökenli dört üyeden oluşmaktadır. İhtiyaca göre ülkenin farklı bölgelerinde kurulan bu mahkemeler, şiddete başvuran ve vurmayan tüm Kürt aktivistlerin yakından izlenmesinde başı çekmektedirler. DGM'ler ayrıca gazeteleri kapatmakta ve ifade özgürlüğünün sınırlarını son derece dar biçimde yorumlamaktadırlar. Bu mahkemeler sayesinde rejim, milliyetçi Kürt düşünce ve davranışları *yasal bir kılıf* altında sıkı takip altına alabilmektedir. Bir bütün olarak yargı sistemi ve

özelde de bu mahkemeler, devlel ideolojisinin sal lığının korunmasının merkezinde yer almaktadırlar. Bu ideolojik mücadelede ilk sırayı Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi eski başkanı Nusret Demiral hiç kimseye kaptırmamıştı)'. Dcmiral, Kürtleri ve özellikle Kürtçülük yanlısı siyasi partilerin üyelerini büyük bir şevkle yargılamış, halta bir keresinde oturduğu binada gürültülü bir kutlama yapan insanları bölücülük suçlamasıyla hapis cezasına çarptırmıştı. Aralık 1995 seçimlerinde Türkeş'in Milliyetçi Hareket Partisinden milletvekili adayı olduğunda kendi gerçek siyasi görüşünü de ifşa etmişti.

Özetlemek gerekirse, Kürtlere yönelik mevcut devlet politikasının kalbi esasen güvenlik teşkilatlarında ve devlet kurumlarında atmaktadır. Sivil otorite, Kürt sorununun temelindeki "terör sorunuyla" mücadele etmede bu yapılara tam yetki vermiştir. Bürokrasi, güneydoğu ile doğuyu daima istenmeyen bölgeler olarak görmüştür. Bu bölgeler, bürokratlar ile sıradan devlet memurlarının ceza olarak sürgüne gönderildikleri veya meslek yaşamlarında yükselmek için geçici bir durak olarak gittikleri yerlerdir. Bugün bu bölgelerde çalışan binlerce devlet memuru, maaşlarına ek olarak terör tazminatı almaktadır. Anlaşılan o ki, devletin tepeden aşağıya kadar tüm kademelerinde bölgeye ve bölge halkına karşı büyük bir sempati veya anlayıştan söz etmek mümkün değildir. Devletin dış ilişkiler veya iç güvenlik birimlerinde ülkenin Kürt vatandaşlarının gündelik yaşamlarındaki sıkıntılarını anlayan üst düzey yöneticilerin sayısı bir elin parmaklarını geçmez. Kısmen yanlış bilgilendirme ve gerçeklerin bilinçli biçimde çarpıtılması veya yalnızca bölge gerçeklerinin inkâr edilmesi nedeniyle iki taraf arasında muazzam bir uçurum söz konusudur. Bugünkü Türk devletine, güneydoğuyu ve Kürtleri karmaşık bir gerçeklikten ziyade ideolojik bir kavram olarak gören bir merkez hâkimdir.

Notlar ve Referanslar

I. Derya Sazak, "özal, HEP, PKK," *Milliyet,* 14 Mart 1993. Bu dönem ve bölgedeki Türk politikası hakkında bilgi için bkz. Gürbcy, "Options for and Hindrances to a Resolution of the Kurdish Issuc in Turkey"; Barkey, "Turkey's Kurdish Dilemma," ve Philip Robins, "The Overlord State: Turkish Poliey and the Kurdish Issuc," *International AffairsbH,* sayı 4 (1993). Özal ayrıca, partiyle ilgili tüm tartışmalara rağmen, Kürt tabanlı HEP'in devlet yardımı almaya devam edeceğini de taahhüt etmişti.

2. *Hürriyet,* 28 Nisan 1992.

3. Cumhurbaşkanı Demirci ile yapılan röportaj, *Yeni Yüzyıl,* 22 Mayıs 1995.

4. Bazıları Demirel'in bu geri dönüşünü ordunun muhalefetine bağlamıştır. Şahin görüşlü üç milletvekilinin generallerin uyarısını Demirel'e götürdükleri söyleniyordu.

5. *Sabah,* 9 Ağustos 1996.

6. Kemal Saybaşılı, *DYP-SHP Koalisyonunun Üç Yılı* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995), 62-63. "Bask modeli" önerisi ağır eleştirilere maruz kalmıştı. Bask modelinin Türkiye'ye uygunluğuna ilişkin bir eleştiri için bkz. eski bakanlardan Mehmet Turgut, *Türkiye Gerçeği ve Bask Modeli* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1994). Görüştüğümüz kişilerin çoğu, Çiller'in konuyla ilgili yeteri kadar bilgilendirilmemiş olması nedeniyle ordunun, özellikle de Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş'in kendisini etkilemesine izin verdiğini belirtmiştir.

7. Çiller, 1994 seçim kampanyasında sürekli olarak aldığı her oyun PKK'ya karşı alınmış bir oy olduğuna vurgu yapmıştı; bu taktik belki de işe yaramıştı, ama dolaylı olarak örgütün önemini de arttırmıştı.

8. Oktay Ekşi'nin ileri sürdüğü gibi, Çiller'in 1995 yılındaki teklifi 1994'teki teklifinin neredeyse aynısıydı ve 1993'dekinin birebir aynısıydı. Ayrılan ödeneklere rağmen hiç para harcanmamıştı ve devletin ciddi gelir sıkıntısı yaşıyor olması nedeniyle Çiller'e inananların sayısı çok azdı. "Müjde Çok da Sonucu Bilen *Yok" Hürriyet,* 16 Temmuz 1995.

9. Gürsel, 1995 seçimlerinden önce, Çiller'in silahlı kuvvetlerin moralini arttırdığını itiraf etmişti *(Milliyet,* 19 Kasım 1995).

10. Mehmet Turgut, tıpkı Nixon'un Çin'le temas kurması veya de Gaullc'ün Cezayir krizini çözmesi gibi, Çiller'in politikasında yeni bir u dönüşü yapmasının imkânsız olmadığını söylüyordu. Aslında Turgut tartışmalı 1995 TOBB raporunun bu yolda atılan ilk salvo olduğundan kuşkulanıyordu. *"Doğu Sorunu Raporu" Üzerine,* 176-77.
11. Bu konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Henri J. Barkey, "Why Military Regimes Fail: The Perils of Transit ion," *Armed Forces and Society* 16, sayı 2 (Şubat 1990); George S. Harris, "The Role of the Military in Turkey in the !980s: Guardians or Decision-Makers?" *State. Democracy and the Military: Turkey in the 1980s* (editörler) Metin Keper ve Ahmet Evin (Berlin: deGruyter, 1988); ve Ümit Cizre Sakallıoğlu, "The Anatomy of the Turkish Military's Political Autonomy," *Comparative Politics* 29, sayı 2 (Ocak 1997).
12. Haşan Cemal, "Yaşar Kemal, Mesut Yılmaz, Kürt Sorunu..." *Sabah,* 10 Mart 1996.
13. Refah Partisi milletvekili ve Meclis Sınır Güvenliği Komisyonu Başkanı Hanifi Demirkol, "terör" sorununun yalnızca Türkiye'nin komşularıyla işbirliği yapılarak çözülebileceğini söylüyor *(Zaman,* 13 Aralık 1996).
14. *Milliyet,* 21 Nisan 1997. Plan, bölgenin yurtiçinde ve dışındaki imajını iyileştirmeyi amaçlayan "psikolojik" önlemler de içeriyordu.
15. Christopher Panico'nun eski savunma bakanı Mehmet Gölhan'ın rakamlarından yaptığı alıntı, "Turkey's Kurdish Conflict,"Janes *Intelligence Review,* 7, sayı 4 (Nisan 1995). İnsan Hakları İzleme Örgütü Silah Projesi, güneydoğu bölgesinde yaklaşık 300,000 güvenlik görevlisi olduğunu tahmin etmektedir: Bunların 140,000 ila 150,000'i düzenli ordu birlikleri, 50,000'i jandarma personeli, 40,000'i polis ve 67,000'i köy korucusudur. İnsan Hakları İzleme Örgütü, *Meapons Transfer and Violations of the Laws ofWar in Turkey* (New York: İnsan Hakları İzleme Örgütü, 1995), 44.
16. Tammy Arbuckle, "Stalemate in the Mountains," *Jane's International Defense Review* (Ocak) 1997, 49.
17. *Le Figaro,* 25 Mart 1997. Tunceli ayrıca 1996 yazında ülke tarihinin en kanlı intihar saldırısına da tanıklık etmişti.

18, *Associated Press,* 8 Mart 1997. Aslında ordunun komuta kademesinin 1997'nin ilkbaharında Refah Partisi önderliğindeki hükümete yönelik başlattığı kamuoyu kampanyasında devletin varlığına yönelik en büyük tehdit olarak İslamcıların PKK'nın yerine geçmiş oldukları mesajı veriliyordu.

19. Bu elbette ordunun insan hakları ihlalleri konusunda suçsuz olduğu anlamına gelmez. Ayrıntılar ve vaka çalışmaları için, İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün yukarıda belirttiğimiz raporuna bakınız.

20. Meclis araştırma komisyonunda ifade veren bir jandarma subayı, "güneydoğu birinin cezalandırılması için [PKK] sempatizanı olması gerekmediğini, örgütün ideolojisine yakın olmasının yeterli olduğunu." söylemişti. Aynı kişi, PKK ile güvenlik güçleri arasında yaşanan bir çatışmaya yakın bir yerde bulunan devlet yanlısı bir köyün örgütün son derece ağır bir saldırısına maruz kaldığını da anlatmıştı. Osman Güzelgöz, "Güneydoğu Gerçekleri," *Zaman,* 1 Mart 1997.

21. *Cumhuriyet,* 14 Haziran 1996.

22. T. C. Genelkurmay Başkanlığı, *İç Güvenlikte Halkla İlişkiler ve Halkın Kazanılması: Davranış İlkeleri Rehberi* (Ankara: T. C. Genelkurmay Başkanlığı, 1995). Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayfnın olağanüstü hal bölge valisini gölgede bırakarak, güneydoğudaki tüm askeri operasyonları bizzat yürüttüğü söylenmektedir. Bkz. Stephen Button, "Turkey Struggles with Kurdish Separatism," *Military Review* (Aralık 1994-Ocak/Şubat 1995), 76.

23. Ordu yönetimi, zorunlu askerlikle ilgili her türlü tartışmaya karşı da son derece hassastır. Bu hassasiyet en uç biçimiyle, çok ünlü bir televizyon programcısı ve gazetecinin yoklama kaçaklarıyla ilgili yaptığı bir program nedeniyle hakkında dava açılması sürecinde sergilenmişti.

24. Gazetecilerin orduya yönelttikleri sınırlı sayıdaki eleştirilerin birinde, genelkurmay eski başkanı Doğan Güreş'in "Türk bayrağının Cudi Dağı'nda yeniden dalgalandığı" sözüyle epey alay edilmişti; zira Güreş'in sözünü ettiği bölge PKK'nın en güçlü kalelerinden biri konumundaydı.

25. Haşan Cemal, "Doğan Güreş Paşamdan: Terör Başka Kürt Başka, Bunu Görmek Lazım!" *Sabah,* 13 Nisan 1996.

26. Mehmet Ali Birand'a demeç veren emekli bir general, ordunun "Kürtlük" kavramını kabul edemeyeceğini söylemişti. Uzun zamandır kabul gören, ancak bugün artık halk arasında genel olarak kabul görmeyen, resmi görüşlere göre Kürtler Orta Asya'dan gelen bir Türk boyundan gelmektedirler. Ordu, dolaylı olarak Kürtlerin varlığını kabul etmiş olacağı için, *Kürt* kelimesini asla kullanmamaktadır. Mehmet Ali Birand, *APO ve PKK* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1992), 102.
27. Endişe yaratan bir diğer husus ise PKK'nın ordu içerisine sızma olasılığıdır. Ordu, 1996 yazında iki başçavuşun örgüt mensuplarına taşıdığını tespit edince PKK'ya karşı bir operasyon başlatmıştı. *(Yeni Yüzyıl,* 19 Ağustos 1996).
28. Genelkurmay Başkanlığı'nın yakın zamanda yayınladığı kapsamlı bir kitapta Kürtlerin, amaçları bir Kürt devleti kurmak, Türkiye'yi istikrarsızlaştırmak ve onu Orta Asya'daki rekabetin dışında tutmak olan ABD gibi emperyalist güçlerin eseri olduğu ileri sürülmektedir. Mehmet Kocaoğlu, *Uluslararası ilişkiler Işığında Ortadoğu,* 263-332. Yazar bu görüşlerin Genelkurmay'a değil, kendisine ait olduğunu söylese de, kitapta hava kuvvetleri komutanının kaynak olarak kullanılan bir tavsiye yazısı da yer almaktadır. Siviller ve askerler tarafından paylaşılan bu görüşler alışılmamış fikirler değildir. Önemli bir sivilin bu görüşle ilgili yorumu için eski içişleri bakanı ve meclis başkanı İsmet Sezgin'in Mart 1992'de kendisiyle yapılan bir röportajda söylediklerine bkz. Sezgin şöyle demişti: "Batı, [Türkiye'yi müttefikler arasında paylaştıran 1920 tarihli Sevr Antlaşması'yla) yapamadığı şeyi güneydoğuda yapmaya çalışıyor. Amaç, özerk bir Marksist-Leninist Kürt devleti kurmaktır." Ahmet Taner Kışlalı, *Atatürk'e Saldırmanın Dayanılmaz Hafifliği* (Ankara: İmge Kitabevi, 1994), 295.
29. Haftalık *Tempo* dergisinin analizi, 10 Kasım 1993, Saybaşılı'dan alıntı, *DYP-SHP Koalisyonunun Üç Yılı,* 75.
30. 1960 öncesinde Milli Savunma Yüksek Kurulu adında bir yapı vardı. Cunta üyeleri vurguyu milli savunmadan güvenliğe kaydırmanın yanı sıra, oluşturdukları yeni kurulu anayasal çerçeveye oturtmuşlardı. Bkz. TÜSÎAD, *Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri,* s.72.

31 Bu kurumla ilgili bir analiz için bkz, Hikmet Özdcmir, Rejim *ve Asker* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1993), 99-140,

32 Ah Bayramoğlu, "Asker Yetkili Olunca,,? *Yeni Yüzyıl,* 15 Haziran 1996. MGK'yı eleştiren Bayramoğlu, MGK'nın devlet televizyonunda nc tür programların yayınlanacağına karar verdiğini, ceza kanununda değişiklikler yaptığını vc vatandaşlığın anlamını kendine göre yorumladığını söylüyor. Mevcut yasalara göre, Bakanlar Kurulu yabancı bir dilde eğitime ancak MGK'nın tavsiyesi üzerine onay verebilmektedir. Bugün Türkiye'deki ortaokullarda yasalara göre yabancı dil olarak yalnızca İngilizce, Fransızca, Almanca vc Japonca öğretilebilmektedir. MGK 1994 yılında, Bakanlar Kurulu'nun Rusça, Arapça, İspanyolca ve İtalyanca yabancı dil eğitimlerini değerlendirebileceğini açıklamıştı *(Cumhuriyet,* 23 Ağustos 1996),

35. *Tempo,* 6-13 Eylül 1993, Saybaşılı'dan alıntı, *DYP-SHP Koalisyonunun Üç Yılı,* 55. Bu fikir birliğinin istisnai bir durumu 28 Şubat 1997'de yaşanmıştı. Ordu, Başbakan Erbakan'ın itirazlarına rağmen, hükümete Türk toplumunun İslamcılığa kaymasını önlemeyi amaçlayan yirmi talebi içeren bir listeyi dayatmıştı.

34. Körfez Krizi esnasında izlenen dış politikanın içeriği ve yöntemi bakımından Cumhurbaşkanı özal'la fikir ayrılığına düştüğü için istifa eden eski genelkurmay başkanı Orgeneral Necip Torumtay, anılarım yazdığı kitabında cumhurbaşkanının en başından itibaren MGK'ya kendi görüşlerini dayatmaya çalıştığını anlatıyor. *Orgeneral Necip Torumtay'ın Anıları (İstanbul: M*illiyet Yayınları, 1993), 111.

35. *Milliyet,* 17 Ağustos 1994.

36. Saybaşılı, *DYP-SHP Koalisyonunun Üç Yılı,* 62-65. Çiller'in görüşü Ecevit'in bir yıl önce öne sürdüğü görüşe çok benziyordu. Ecevil de ordunun rolünü azaltmak istiyordu, ama asıl amacı Çiller'inkinden farklıydı. *Nokta,* 29 Mart 1992, 22-23.

37. Açıklamanın tamamı için bkz. *Anadolu Ajansı,* 1 Nisan 1997 ve günlük gazeteler.

38. MİT hakkında daha fazla bilgi için bkz. Cüneyt Arcayürek, *Darbeler y? Gizli Servisler* (İstanbul: Bilgi Yayınevi. 1989). 59-65: Saybaşılı. *DYP-SHP Koalisyonunun Üç Yılı.* 56 ve Özdemir. *Rejim ve Asker.* 189-209.
39. İstihbarat teşkilatı bugüne kadar farklı davranışlar sergilemiştir. En azından Demirerin başbakanlığı döneminde MİT ve silahlı kuvvetlerin güneydoğuda kendi faaliyetleri hakkındaki hayati bilgileri kasıtlı olarak ondan saklamış olduklarını dair belirtiler vardır.
40. En sık söz edilen örnek, yedi jandarma askerini öldürdükten sonra afla yeniden görevine döndüğü söylenen. Türkçe konuşamayan köy korucusu lideri Tahir Adıyaman'dır.
41. Çok geniş sayıda köy korucusuna hükmeden DAT milletvekili Sedat Bucak, tek çözümün PKK'yla sonuna kadar savaşmak olduğunu söylemektedir *(Yeni Yüzyıl.* 23 Ağustos 1996).
42. *Milliyet,* 28 Temmuz 1995.
43. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. *Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler,* 63.
44. Bu yapının mucidi olarak 1993 yılında Emniyet Genel Müdürü, sonrasında da Adalet ve İçişleri bakanlıkları görevinde bulunan Mehmet Ağar gösterilmektedir. Özel timlerin PKK'yla örgütün kendi taktikleriyle mücadele etmeleri ve tüm PKK sempatizanlarına terörist muamelesi yapmalan planlanmıştı *(Show TV,* 24 Aralık 1996).
45. Farklı partilerden bir grup milletvekili, bu timler ile MHP arasındaki ilişkilerden yakınmıştır. Bu vekiller arasında, çok sayıda köy korucusuna sahip büyük bir aşirete mensup DYP milletvekili Mustafa Zeydan da vardır. Bkz. *Yeni Yüzyıl,* 21 Temmuz 1995.
46. CHP'li eski milletvekili Sinan Yerlikaya'nın tahmini. Başka tahminlerde bu rakam 10,000 civarındadır.
47. Özel Timler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Tammy Arbuckle, "Winter Campaign in Kürdistan," *International Defense Review* 28, sayı 2 (Şubat 1995).
48. Bu olaylar, üç çalışma arkadaşlarının öldürülmesine öfkelenen özel tim mensuplarının PKK üyesi oldukları iddia edilen yedi kişinin çıplak ve parçalara ayrılmış cesetlerini şehrin merkezinde sergilemeleri

ve aralarında sağlık personelinin de bulunduğu bazı devlet mcmurlarına saldırmaları sonrasında ortaya çıkmıştı. Sonunda bazı milletvekillerinin ısrarlı çabaları sonuç vermişti *(Yeni Yüzyıl,* 23 Temmuz 1995).

49. Mesela Antalya'da bazı özel tim mensupları bu şehre güneydoğudan yeni göç etmiş olan Kürtleri tartaklamışlardı. "Özel time Antalya'da 'tedavi' tatili", *Cumhuriyet,* 8 Ağustos 1995.

50. *Sabah.* 25 Haziran 1996.

51. *Milliyet.* 18 Aralık 1996. MGK'nın özel timlere yönelik eleştirilerinin nedenlerinden biri de, maddi kaynakların ordu ile İçişleri Bakanlığı'na bağlı iç güvenlik birimleri arasında paylaşılması konusunda gittikçe yoğunlaşan bir kaygıydı.

52. *Hürriyet,* 26 Nisan 1994. Özden, "anayasanın ırkçı bir Türkçülük kavramı üzerine inşa edilmediğini" belirterek sözlerine açıklık getirmişti.

6

>>>>>>

Kürtler ve Türk Dış Politikası

Kürt meselesi; ABD, Avrupa, Ortadoğu, hatta Rusya ve Kafkasya ile olan ilişkiler bakımından Ankara'nın dış politika alanlannın neredeyse tamamında önemli bir yer tutmaktadır.[1] Aslında bu büyük ölçüde Ankara'nın kendi seçimidir çünkü yurtiçinde Kürtlerle ilgili her şeyi PKK'yla ilişkilendirme konusundaki uygulamasını dış politika alanına bile taşımaya karar vermiştir. Türkiye, Amerikalılar ile AvrupalIların çoğunun zihinlerinde PKK'yı esasen terörle ve başka kötü şeylerle ilişkilendirmiş olmayı başarmış olmakla birlikte, ılımlı Kürt gruplarının varlığını da ısrarlı biçimde inkâr etmektedir. Kürt meselesi uluslararası platformda gittikçe önem kazandığından, Türkiye'yi uluslararası kamuoyuna yabancılaştırma riski taşıyan bu durum Türk devletini daha ciddi biçimde rahatsız etmeye devam edebilir. Ancak Türkiye, yurtdışındaki diplomatik elçiliklerine, Ankara'nın Kürt politikasının basında veya herhangi bir yerde en ufak biçimde bile eleştirilmesine sert biçimde karşılık verilmesi politikasını sürdürmeleri talimatını vermeye devam etmektedir.

Türk devletinin stratejisi, meseleyi Ankara'ya karşı bir koz olarak kullanmaya dünden hazır Rusya, Suriye, Iran ve Yunanistan gibi ülkelerden, Kürtlerin haksızlığa uğradıklarını düşünen ve Ankara'nın politikalarından rahatsızlık duyan Avrupa'daki dost ülkelere ve ABD'ye kadar çok sayıda devletin Türk ve Kürt

siyasetine müdahil olmasına olanak sağlamaktadır. Ankara, böyle yaparak Kürt meselesini Türkiye'nin en savunmasız noktası haline getirmiştir. Aslına bakılırsa Ankara kendi yaptığı kafesin tutsağı olma yolunda ilerlemektedir. Türk Dışişleri Bakanlığının günlük faaliyetlerini PKK ve Kürt meselesiyle uluslararası çapta mücadele etme arzusu yönlendiriyormuş gibi bir tablo söz konusudur. 2
Başbakan Erbakan'ın 1996 yılının Ekim ayında Libya'ya yaptığı ziyarette Libya lideri Muammer Kaddafı'nin konuyla ilgili yaptığı ölçüsüz yorumlar bile Ankara'da eşine pek rastlanmayan türden bir siyasi çalkantıya neden olmuştu.

Kürt sorununun tam etkisini değerlendirmek için Türk dış politikasının üç temel ilgi alanını biraz daha yakından inceleyelim. Bu üç alan sırasıyla Türkiye'nin ABD ile ilişkileri, Avrupa'yla ilişkileri ve bölgesindeki rolü ve duruşudur. Son olarak, Ankara yönetimini meşgul eden bir diğer konuya, Kürt sorununun Kafkaslar'daki jeopolitik yapı ve ülkenin Rusya'yla ilişkileri üzerindeki olası etkisine bakacağız.

Amerika Birleşik Devletleri ile İlişkiler

Uzun vadede Türkiye'nin jeopolitik konumundaki en hayati faktör, ABD ile ilişkileridir. Türk-Amerikan ilişkilerinde tamamen yeni bir yol çizen ilk isim, Cumhurbaşkanı Özal olmuştu. Özal, ülkesindeki yoğun muhalefete rağmen, Saddam Hüseyin'e karşı oluşturulan çok uluslu koalisyon gücüne ülkesini sokmuştu. Tıpkı Kürt meselesinde olduğu gibi politika tercihlerinde de geleneksel kalıpların dışına çıkma konusunda oldukça hevesliydi. Belki de geçmişte bir süre ABD'de yaşamış olduğu için ABD ile Batı dünyasını kötü göstermek gibi gayret içerisinde de olmamıştı. Ne var ki Özal'ın ölümüyle Türk dış politikası eski yakın, bir o kadar da "uzak" duruşuna geri dönmüştür.

Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkmasına rağmen ABD'nin Türkiye'ye yönelik destekleyici politikası sürmektedir. Bu durum kısmen Özal'ın iki ülke ilişkilerine yaptığı katkıların yanı sıra Türkiye'nin çok farklı ekonomik ve siyasi ilgi alanlarının tam kavşağındaki kilit stratejik konumuna bağlıdır.[3] Körfez Savaşı sonrasında ABD, savaş zamanında Türkiye'nin Türk topraklarından geçen Irak petrol boru hattının kapatılması ve güneydoğudaki transit trafiğinin kesilmesinden kaynaklanan zararlarını karşılamaları için Kuveyt ve Suudi Arabistan'a ciddi baskılar uygulamıştı. ABD ayrıca Avrupa'daki silah stoklarını azaltırken Türkiye'ye önemli miktarda askeri teçhizatı hibe etmişti (Yunanistan da bu politikadan yararlanmıştı) ve belki de en önemlisi, Avrupa Birliği üyelerinin Türkiye'nin gümrük birliğine girme koşullarını kolaylaştırmaları için lobi faaliyetleri yürütmüş ve başarılı olmuştu. ABD Ticaret Bakanlığı, genişleyen ticari ilişkileri nedeniyle özel ilgiyi hak eden Gelişen On Büyük Pazar listesine Türkiye'yi de almıştır. Yakın dönemde ABD Rusya yanlısı politikadan uzaklaşarak. Türkiye'nin Azeri petrolünün Akdeniz'e Rusya'nın Karadeniz'deki Novorossiisk limanı yerine Anadolu toprakları üzerinden taşınması yönündeki taleplerini desteklemiştir.

Ne tuhaf çelişkidir ki, Kürt sorunu kısa vadede Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin iyileşmesine belki de yardım etmiştir. ABD, Soğuk Savaş'ın sürdüğü 1970Terin sonlarında açıkça Marksist-Leninist bir örgüt olarak ortaya çıkan PKK'nın yanlış tarafta durduğu değerlendirmesinde bulunmuştu. O dönemden beri de ABD Türkiye'nin PKK'yla ilgili görüşlerini aynen benimsemiştir: ABD, her fırsatta PKK'nın bir terör örgütü olduğunu ilan ederek, Türkiye'nin bu husustaki temel duruşuna verdiği kayıtsız desteği sergilemektedir. Aslında Kürt isyanı diye bir şey olmasaydı Ankara Avrupa Gümrük Birliği'nc girmeye çalışırken bu kadar büyük zorluklarla muhtemelen karşılaşmayacaktı, dolayısıyla ABD'nin yoğun ve başarılı lobi faaliyetlerine de gerek kalmayacaktı. Son

dönemlerdeki Amerikan yönetimlerinin kararlı Türkiye yanlm duruşlarına rağmen. Kürt sorunu Türk-Amerikan diyaloguna üç alanda girmektedir Irak, özellikle de Kuzey Irak politikası: Türkiye'deki insan haklan ihlalleri ve güney doğu bölgesinde olası bir iç savaş durumu karşısında Türkiye'nin uzun s adede istikrarın: sürdüremeyeceğinden duyulan endişe.

Yanm milyona yakın Iraklı Kürt mültecinin Türkiye'ye kaçma olasılığını önlemek amacıyla Kuzey' Irak Kürtlerine yirmi dört saz: boyunca koruyucu askeri kalkan sağlayan Çekiç Güç Harekâtının başlatılmasına neden olan teme! dürtü, ABD yönetiminin Özal'ın Körfez Savaşı dönemindeki duruşuna duyduğu minnet borcu duygusuydu.[4] Amerikan, İngiliz ve Fransız savaş uçaklarının y anı sıra Türklerin de yer aldığı küçük bir kara kuvvetinden oluşan bu ortak askeri güç, Körfez Savaşı sırasında evlerinden kaçan Irak Kürtlerinin evlerine dönmelerini sağlamıştı. Görev süresinin TBMM'de altı ayda bir uzatılması gereken ÇGH, ABD ile ikili ilişkilerde en tartışmalı meselelerden biri haline gelmiştir. 1996 yılında süre uzatımları mecliste hararetli tartışmalara yol açmıştı.

Türkiye'nin ÇGH'ye kızmasının temelinde, Kuzey Irak'ta Kürtlerin idaresindeki fiili özerk yapıdan duyulan rahatsızlık yatıyordu. Kuzey Irak'taki yapının Türkiye'de yaşayan Kürtleri etkileyebilecek bir devleti andıran niteliklere sahip olarak algılanması nedeniyle ÇGH'nin sürekli varlığı Türk devletinin ancak gönülsüz onayını almaktadır. Doğrusu aralarında eski cumhurbaşkanı ve cunta lideri Kenan Evren'in de bulunduğu pek çok kişi, siyasi parti ve gazeteci ÇGH'nin sona erdirilmesini açıkça savunmuştur. Daha önce belirttiğimiz gibi, Bülent Ecevit ve Necmettin Erbakan ÇGH'nin süresinin uzatılmasına şiddetli biçimde karşı çıkmışlardı. Aslında özgür bir oylamaya izin verilmiş olsaydı TBMM'nin çoğunluğu ÇGH'nin süresinin uzatılmasına karşı oy kullanacaktı. Ordu ise ÇGH'nin süresinin uzatılmasıyla ilgili geri planda durarak

meseleyi meclise bırakmayı, böylece ileride daha fazla taviz alabilmek için Washington'daki nüfuzunu arttırmayı tercih etmişti.

Buna mukabil, dışişleri bakanlığı ise ÇGH'nin sona erdirilmesinin, özellikle de sonrasında Irak'ın kuzeye doğru ilerlemesi halinde, Türk-Amerikan ilişkileri üzerinde yaratacağı olumsuz yansımaların en başından beri farkındaydı. Bakanlık ayrıca Kuzey İrak üzerindeki şemsiyenin kaldırılmasının ciddi bir mülteci akınına yol açarak ÇGH'nin oluşumuna neden olan koşulları daha da ağırlaştıracağının bilincindeydi. Yine de, Saddam Hüseyin'e bağlı güçlerin Mesut Barzani'nin KDP'si ile işbirliği yaparak koalisyon güçlerine saldırdıkları Ağustos/Eylül 1996 krizinde Erbakan ve Çiller yönetimindeki Türk hükümeti İraklıların cezalandırılması için İncirlik'teki ÇGH güçlerinin kullanılmasına onay vermemişti. Bu kriz, koalisyon güçlerini ÇGH üzerinde yeniden düşünmeye, bunun yerine Fransızların katılmak istemedikleri Kuzeyden Keşif Harekâtı adı altında yeni bir oluşuma gitmeye zorlamıştı. Kuzey Irak'ın Zaho kentinde kara kuvveti bulundurmayan ve daha sınırlı izinsiz uçuş kurallarına bağlı Kuzeyden Keşif Harekâtı, Türk ordusunun tercihlerine çok daha uygundur ve Erbakan'ın ÇGH'ye son vermeyi başarmış olduğunu iddia etmesine olanak sağlayan bir düzenlemedir.

ABD, Irak'ın toprak bütünlüğüne saygı duyduğunu belirten politikasını sürekli olarak dile getirmeye özen göstermektedir; bu, üst düzey diplomatlar ve ABD siyasetini yakından tanıyan kişiler dışında Türkiye'de çok az kişiyi ikna edebilen bir iddiadır. Kuzey Irak'taki iki Kürt grubu arasındaki çatışmaların yoğunlaşması, "Kürtlerin kendi meselelerini halledebilecek durumda olmadıklarını" göstermesi nedeniyle Türkiye'nin endişelerini önemli ölçüde azaltmaktadır.[5] ABD, Iraklı Kürt grupları barıştırmak için 1995 sonbaharında kendi himayesinde İrlanda'da yapılan müzakerelere Türkiye'nin de katılmasına büyük özen göstermişti. Bununla birlikte, Kuzey Irak'taki iki Kürt partisi arasında işbirliği

olmaması, PKK'ya çok daha rahat biçimde hareket edebilme imkânı sağlamaktadır.

PKK'nın Kuzey Irak'tan aldığı desteğin artmasından duyulan endişe aynı zamanda Ankara'nın Irak'taki bu özerk bölgeyle ilgili rahatsızlığını da körüklemektedir. İşte bu yüzden Ankara yakın zamana kadar bölgede Körfez Savaşı öncesi duruma dönülmesi gerektiğini açık biçimde savunmuştu. Aslında Ankara, Saddam sonrası Irak'ta Kürtlere federal, hatta özerk bir bölge verecek her türlü düzenlemeye karşı duyduğu rahatsızlığı birkaç kez dile getirmiştir. Irak'a uygulanan ambargonun güneydoğudaki kendi vatandaşlarına da zarar verdiğini iddia eden - ve bu durumu PKK'nın aldığı desteğin bir kısmına gerekçe gösteren - Ankara, bu ambargoların hafifletilmesini de talep etmiştir. Türkiye, ABD'nin Irak'la ilgili görüşleri konusunda açık bir anlaşmazlığa girmekten sakınsa da, Kuzey Irak'ın yeniden Irak'ın denetimine girmesini tercih edeceği ortadadır. Ancak bu konuda Ankara'nın ciddi tereddütleri de vardır. Saddam'ın güç kullanarak kuzeye girmesinin yeni bir Kürt mülteci akınına yol açabileceğinin, Saddam'ın her an Türkiye'ye karşı cephe alabileceğinin, intikam almaya ve Türkiye Kürtlerini Ankara'ya karşı kullanmaya çalışacağının da farkındadır. ABD, Körfez ülkelerinden Türkiye'ye yardım etmelerini istemesinin yanı sıra, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 986 sayılı kararı çerçevesinde Irak petrollerinin Kerkük-Yumurtalık boru hattı üzerinden Akdeniz'e taşınmasını da kabul etmiştir. ABD, Türkiye'nin petrol ihtiyaçlarının karşılanmasına yardım etmek ve Irak'a uygulanan yaptırımlar yüzünden uğradığı zararları bir nebze olsun telafi etmek için, BMGK'nın 986 sayılı kararının alınmasıyla sonuçlanan müzakerelerde Irak petrolünün büyük kısmının boru batlarıyla Akdeniz'deki Ceyhan limanına taşınmasında diretmişti.

ABD, bazı Avrupa ülkelerinin aksine, Türkiye'nin PKK'lıları etkisiz hale getirmek için Kuzey Irak topraklarına yaptığı

operasyonlara çok daha hoşgörülü yaklaşmaktadır. Bu operasyonlarının en iyi bilineni, süresi ve (35,000 askerlik) kapsamı ile 1995 yılının Mart ve Nisan aylarındaki operasyondur.[6] Ankara her ne kadar ABD'nin duruşunu takdirle karşılasa da, ABD ile Türkiye'nin Irak'la ilgili temel çıkarlarının uyuşması çok zordur; ABD, Saddam Hüseyin'i bölge ve kendi çıkarları açısından en büyük tehdit olarak görürken, Türkiye açısından ise en büyük tehdidi bir Kürt yapısının varlığı teşkil etmektedir. Bu fikir ayrılığının temelinde Türkiye'deki Kürt sorununun iki farklı biçimde yorumlanması yatmaktadır.

ABD Dışişleri Bakanlığı'nın insan hakları ihlalleriyle ilgili raporlarında da ifade edildiği gibi, ABD'nin Ankara'nın Kürtlere uyguladığı baskılar ve Kürt sorununun büyüklüğüyle ilgili endişeleri gittikçe artmaktadır. Kürt meselesinden ilk kez bakanlığın 1988 yılındaki raporunda bahsedilmişti.[7] Bakanlık o tarihten bu yana Ankara'nın insan hakları ihlallerini çok daha ayrıntılı biçimde kayıt altına almakta, bununla birlikte yaşanan mezalimden dolayı PKK'yı da eleştirmektedir. Dışişleri Bakanlığı'nın hazırladığı bu raporlar, Kongre'de Türkiye'ye yapılan yardımın düzeyinin azaltılmasını isteyenler, Türkiye'nin 1974'teki Kıbrıs işgaline karşı olanlar ya da bir ABD müttefikine ve NATO üyesine yakışmayan baskılarla ilişkilendirilmekten rahatsız olanlar için önemli bir araç haline gelmiştir.

Aynı şekilde, sivil insan hakları örgütleri de Türkiye'nin politikalarına yönelik eleştirilerinin dozunu arttırmışlardır. Arap-İsrail barış sürecinin başlaması ve Sovyetler Birliği'nin dağılması da insan hakları eylemcilerinin Türkiye'nin Kürtleri gibi önceleri ihmal edilmiş olan sorunlara daha fazla odaklanmalarını sağlamıştır. İnsan hakları örgütlerinin elde ettikleri en kayda değer başarılardan biri de Türkiye'ye misket bombası satılmasını engellemiş olmalarıydı. Bu örgütler kısa menzilli füze veya helikopter satışları konularında başarısız olmuşlarsa da, Ankara üzerinde

hatırı sayılır ölçüde baskı uygulayabilmektedirler. Bu baskı o kadar yoğunlaşmıştı ki, daha sakin yaklaşımıyla bilinen Türk Dışişleri Bakanlığı bile 1996 yazında daha fazla dayanamayarak harekete geçmiş ve Türkiye İnsan Hakları Derneği'ne karşı neredeyse "savaş ilan etmişti." Savunma, sağlık, içişleri, adalet bakanlıklarına ve MİT'e, derneğin faaliyetlerinin engellenmesini isteyen bir yazı göndermişti.[8]

Bugün Türk halkı ve yönetimi arasında en büyük korkulan yaratan mesele Kürt sorunu olduğundan, mevcut Amerikan yönetimi, NATO'da ve yalnızca gümrük birliği yoluyla olsa da Avrupa Birliği'nde çok daha güçlü bir konuma sahip Türkiye'nin Kürtlerin bazı taleplerini karşılamak yönünde adımlar atabileceği ümidiyle, Soğuk Savaş sonrası ortamda Türkiye'nin güvenini arttırmayı amaçlayan bir politika izlemeyi seçmiştir. Kürt sorununun uzamasının Türkiye'yi istikrarsızlığa sürükleyebileceği olasılığı Amerikan yönetimindeki bazı kesimleri derinden endişelendirmektedir. Türkiye, değişen ve artan stratejik önemiyle değerli bir müttefik olmaya devam etmektedir; uzun yıllar süren Arap-İsrail anlaşmazlığının yarattığı maliyetlerin bilincinde olan Amerikan yönetimi, bölgedeki diğer aktörleri de içine alacak yeni bir etnik çatışmanın ortaya çıkmasını istememektedir. Türkiye'nin karmaşık Kürt meselesi yüzünden zayıflaması, her ne kadar teşkilatın oluşumuna neden olan esas düşman (SSCB) ortadan kalkmış olsa da, NATO için iyiye işaret değildir.

ABD, dolaylı olarak, Türk yönetimini Kürtlerin ılımlı taleplerini kapsayan siyasi reformlar başlatmaya sevk edebilecek koşulları yaratabilir mi? ABD'nin Türkiye adına ortaya koyduğu çabalara rağmen, Türkiye hâlâ ABD'nin gizli bir gündeminin olabileceğinden şüphelenmektedir; Washington'dan, özellikle Amerikan Kongresi'nde ve yönetiminde hararetli tartışmaların yaşandığı dönemlerde gelen çelişkili mesajlar Türkiye'nin bu rahatsızlığını körüklemektedir. Bir dış politika uzmanı bu çelişkili tutumu çok

iyi saptamıştır: "ABD ile ilişkilerimizde 1991 yılından bu yana yaşanan iyileşmeyi bir kenara bırakacak olursak...Batı Avrupa ile ABD'nin politikaları Türkiye'nin uluslararası sahnedeki yalnızlığını arttırmıştır."[9]

Bu yalnızlık duygusunun kaynağı nedir? Gerçi bu yeni bir olgu değildir; Türkiye daima Batı dünyasında hak ettiği ilgiyi görmemiş olduğunu düşünmektedir. Öte yandan, Ankara Batı'nın Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki ve Bosna'daki çatışmalara karşı tepkisizliğini Türkiye'nin bu son derece önemli meselelerde tek başına bırakıldığı şeklinde yorumlamış ve Ankara'nın Kürt politikası ile Bulgaristan ve Yunanistan'daki etnik Türklerin kaderleriyle ilgili endişeleri arasındaki çelişkileri de bir türlü görememiştir. Etrafı Türkiye'yle sorunlu ilişkileri olan devletlerle çevrili Ankara, kendi zayıf noktalarını abartmayı bir şekilde başarmıştır.

1995 genel seçim sonuçları, bu artan yalnızlık duygusunu daha da güçlendirmektedir, zira seçimin en başarılı iki partisi ve lideri, ABD'ye en ağır muhalefeti yapanlar olmuştur. Erbakan ve Ecevit, ABD'nin bölgedeki ve Türkiye'deki temel çıkarlarına karşı muhalefetlerini sürekli yinelemektedirler. Ecevit, Saddam à duyduğu sempatiyi asla gizlememiştir ve Erbakan da eline geçen her fırsatta Batı'dan uzaklaşmanın en doğrusu olduğunu söylemektedir. Türk hükümetinde hangi parti veya partiler olursa olsun, Türkiye'de ABD ve Batı'ya yönelik muhalefetin geçmişte hiç olmadığı kadar kuvvetli olacağı ortadadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ABD'nin Türkiye'yi çevreleyen bölgedeki hayati çıkarları büyük ölçüde ortadan kalkmış iken, Türkiye'nin kendi çıkarları daha da büyüyüp genişleyerek tüm bölgeye yayılmış ve çok daha hayati hale gelmiştir. Görünen o ki, Türkiye'de başbakanlık koltuğuna kim oturursa otursun, çok büyük ihtimalle Amerika'nın tercihlerine fazla önem verilmeden Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda politikalar izlenecektir. Bu yeni gerçeklik, Washington'un

Ankara'nın Kürtlere yönelik politikasını etkileyebilme imkânını azaltmaktadır.

ABD açısından Türkiye'nin Kürt sorunu inanılmaz bir ikilem yaratmaktadır. Ankara, düşmanca olduğu şeklinde yorumlanabilecek bir politika izlenemeyecek kadar önemli bir stratejik müttefiktir. Diğer yandan, güneydoğudaki baskı mevcut haliyle sürdüğünden, Washington ahlâki ve fiili bir açmazla karşı karşıyadır Türk ordusunun çoğunlukla ABD yapımı silah ve teçhizatlar kullanıyor olması bu ahlâki sorunları yoğunlaştırırken, fiili düzlemde ortaya iki mesele çıkmaktadır. İlk olarak, çatışmanın devam etmesinin kronik siyasi istikrarsızlığa veya ağır iç kargaşaya yol açabileceği olasılığıdır. İkinci olarak, Türkiye, ABD'nin bu ülkeyi çevreleyen tüm bölgelerdeki politikalarının hem bir aktör hem de demokratik ve ekonomik başarı örneği olarak kilit noktası konumundadır. Kürtlerle yaşanan çatışmanın uzaması veya yoğunlaşması, Türkiye'nin bu her iki özelliğini de tehlikeye atacaktır.

Avrupa ile İlişkiler

Türkiye'nin en önemli ekonomik ilişkileri Avrupa Birliği ülkeleriyledir.[10] Türkiye, 1980'lerin başlarındaki içe dönük ekonomi politikalarını terk ederek hem ihracatını çeşitlendirmeyi hem de doğrudan yabancı yatırım açısından önemli bir pazar olmayı başarmıştır. Türkiye'nin kaydettiği ekonomik ilerleme ve Avrupa'ya coğrafi yakınlığı, Avrupa'yla kurduğu ticari bağların çok daha hızlı büyümesini sağlamıştır,

Ticaret bloklarının dünya ticaretindeki payının hızla arttığı bir dönemde Türkiye'nin bu blokların birinde kendisine sağlam bir yer edinmesi şarttır. İşte bu yüzden son zamanlardaki Türk hükümetleri açısından Avrupa'yla bir gümrük birliği anlaşması yapmak temel önceliklerden biri olmuştur. Aslında Avrupa Birliği'ne tam üye olmayı tercih ederlerdi, ama bu bile önemli bir adımdı. Bununla

birlikte, Kürt meselesi kendisini en ciddi biçimde gümrük birliği anlaşmasının gerçekleşme sürecinde hissettirmiştir, Avrupa Purhmentosu. ifade özgürlüğünü kısıtlayan yasalarda köklü değişiklikler yapılmadığı ve anayasanın demokratikleşme sürecinin ilerlemesini engelleyen maddeleri kaldırılmadığı sürece fürkiye'nin gümrük birliğine girmesine onay vermeyeceğim açıkça ilinle etmişti. Avrupa Pariamentosu'nun bazı üyeleri Türkiye'yi DEP milletvekillerinin cezaevinden çıkarılmaları benzeri ödünler vermeye zorlamayı tercih ederken, bazıları da yalnızca anayasada ufak değişiklikler yapılmasını ve ceza kanununun o ünlü sekizinci maddesinin değiştirilmesini istiyordu.

Avrupa'nın talepleri çok büyük olmamakla birlikte, Avrupa'nın Ankara'yla kapsamlı askeri ilişkilerine rağmen, Türkiye'nin içişlerine açık bir müdahale anlamına gelmektedir. Ancak gümrük birliğinin önemini çok iyi bilen Ankara, katılmak için ne bedel gerekiyorsa ödemeye razıydı. Avrupa'nın taleplerini ülkedeki demokratikleşmenin gelişmesi adına destekleyen Türk milletvekilleri ve aydınları vardı zaten, ama Ankara anayasadaki bu maddeleri değiştirmeme konusundaki inadını son ana kadar sürdürmüştü.

Gümrük birliğine girmesi Türkiye'nin demokratikleşme ve Kürt sorunu konularında AB üyesi devletlerden gördüğü baskıyı azaltacak mı yoksa arttıracak mıdır? AvrupalIlar gümrük birliğini artık Ankara'nın önünde salladıkları bir ödül olarak görmeseler de, Türkiye için bu birliğe girmek ara adımdır: Nihai hedef AB'ye tam üyeliktir. Türkiye'nin gümrük birliğine üyelik konusunda sergilediği bu isteklilik, Ankara'yı insan hakları ihaleleri konusunda sürekli eleştirilere ve baskılara maruz bırakacaktır.[11] Örneğin Almanya'da Türkiye'ye silah satışının askıya alınmasına yönelik eleştiriler çoktan başlamıştı; satışlar daha sonra yeniden başladıysa da, en azından yurtiçi lobilerinin gücünü sergilemişti.

Türkiye bir yandan gümrük birliğine girebilmek için var gücüyle çalışırken, AB üyesi devletlerle Kürt sorunu konusunda

ciddi tartışmalara girmekten de hiç çekinmiyordu. Daha önce de belirttiğimiz gibi, sürgündeki Kürt parlamentosunun başkentlerinde toplantılar yapmalarına izin verdikleri için Ankara Belçika ve Hollanda'yı ağır biçimde eleştirmişti. Türkiye, misilleme ve Hollanda'dan silah alımlarının azaltılacağına dair bir işaret olarak Lahey'i "kara listesine" koymuştu. Türkiye, daha sonra Avusturya'da ve son olarak da Moskova'da toplanan sürgündeki Kürt parlamentosuna aşırı tepki göstermiştir. Bu toplantıların Ankara'da yarattığı dehşet, Türk yöneticilerin bu parlamentonun toplantılarının yaratabileceği siyasi rahatsızlığın büyüklüğünü fazlasıyla aşan siyasi girişimlerde bulunmaya zorlamıştır.[12] Bu girişimler, soruna daha fazla ilgi çekmekten başka bir işe yaramamıştır aslında.

Avrupa'daki Kürt diasporasının varlığı Avrupa hükümetlerinin sürece müdahalesini arttırmıştır çünkü Kürtlerin siyasi olarak faaliyet sürdürmeleri Ankara üzerindeki baskının devam etmesine yardımcı olacaktır. Avrupa'da yaşayan Türklerin sayısı Kürtlere oranla çok daha fazla olsa da, Kürtler mağdur sıfatıyla davalarına destek toplayabilme avantajına sahiptirler. PKK, Almanya'da yasaklanmış olmasına rağmen, ülkede sayıları iki milyonu bulan Türk/Kürt nüfusu içerisinde 500,000 Kürdü örgütleme konusunda Türkiye'deki Kürtler arasındaki faaliyetlerine oranla çok daha başarılı olmuştur.[13] Almanya'daki Kürtler ile Türkler arasında yaşanan çatışmaların yoğunlaşması, hatta Türklere ait işyerlerinin bombalanmasıyla Kürt sorunu Alman hükümeti açısından içinden bir türlü çıkamadığı önemli bir iç mesele haline gelmiştir. Dolayısıyla, uzun vadede Alman hükümeti çok büyük ihtimalle Ankara'nın ülke içinde çok daha uzlaşmacı bir duruş sergilemesi için çalışacaktır. Bonn yönetimi, kısa vadede ise, ülkedeki iki topluluk arasındaki şiddet olaylarının yayılmasını önlemek amacıyla Başbakan Kohl'un üst düzey bir istihbarat danışmanını PKK lideri Abdullah Öcalan'la görüşmesi için Suriye'ye göndermiştir.[14]

Bölgesel Rol

Soğuk Savaş döneminin devletlerin hareket kabiliyetlerini kısıtlayan unsurlarının ortadan kalkması ve sınırlarında yeni aktörlerin türemesi. Ankara'nın işini daha da zorlaştırmıştır. Aslında Türkiye. Kürt sorununun uzun yıllardır anlaşmazlık yaşadığı komşulanna karşı onu savunmasız kıldığını da keşfetmiştir. Kavgalı komşuları, bu fırsatı kaçırmayarak sorunu Türkiye'yi rahatsız, hatta taciz etmek için kullanmışlardır.'[5] Bu ülkelere en iyi örnek, PKK'ya aktif biçimde destek veren, hatta örgüt lideri Abdullah Öcalan'ı kendi topraklarında koruyan Suriye'dir. Türkiye'nin bölgede artan öneminden endişe duyan Yunanistan ise uzun süredir Ankara'nın askeri gücünü kontrol altında tutmaya çalışmakta ve bölünmüş Kıbrıs adası üzerine ciddi bir mücadele vermektedir, Atina açısından Kürtler, Türkiye'nin kolaylıkla istifade edilebilecek zayıf bir noktasıdır.[16] Aynı şekilde, Türkiye'yi Tahran'ın can düşmanı Amerika'nın hizmetindeki Müslüman bir devlet olarak gören İran da Kürt isyanını hem Ankara'yı ciddi ölçüde meşgul eden bir mesele hem de sınır güvenliğinde Tahran'la işbirliği yapmaya zorlayan bir olgu olarak değerlendirmektedir. Ermenistan da PKK ile gayri resmi temaslar kurarak Türkiye'ye, gerekirse Kürt oyununda kendisinin de oynayabileceği mesajını vermektedir.

Farklı ülkelerin bölgesel amaçlarına ulaşmak için komşuları Türkiye'nin Kürtlerini kullanma arzularıyla Kürtlerin devlet sınırlarının koyduğu sınırlardan kurtulmak için komşu devletlerden yardım alma konusundaki isteklilikleri mükemmel biçimde örtüşmektedir.[17] Türkiye'nin düşmanlarıyla alenen işbirliği yapmanın akıllıca bir hareket olup olmadığı soruna Kürt liderlerinin neredeyse tamamı, Türkiye'nin Kürtlere yaptığı ağır zulümler karşısında Kürt halkının Ankara'ya, eğer gerek duyarlarsa kendilerinin de Türkiye'ye zarar verebileceklerini göstermeye kararlı olduğu cevabını vermektedir.

Türkiye ile Suriye arasındaki anlaşmazlığın etkisi uzun vadede özellikle Türkiye'nin bölgedeki rolüne zarar vermektedir. Suriye, 1939 yılında Hatay şehrini Türkiye'ye vermek zorunda kalmasına karşı yıllardır biriktirmiş olduğu öfkeye ek olarak, Türkiye'nin GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) yoluyla güneydoğuyu kalkındırma çabalarından da endişe duymaktadır. Bu projeyle Fırat ve Dicle'nin iki tarafında barajların ve sulama şebekelerinin inşa edilmesi planlanmaktadır. Bu proje hâlihazırda Suriye topraklarına dökülen suyun miktarını önemli ölçüde azaltmıştır ve gelecekte gübre kullanımının artmasıyla suyun kalitesi de ciddi biçimde olumsuz etkilenecektir. Ankara, Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği GAP'ın genişletilmesine karşı koz olarak kullandığı şeklinde yorumlamaktadır. Çok eskilere dayanan anlaşmazlıklannna rağmen, Suriye ve Irak su meselesinde birleşmektedir. Çünkü GAP, her iki nehir üzerinde hakka sahip Irak için de tehlike teşkil etmektedir. Su sorunu tüm Arap dünyasında yankılanmaktadır; bölgedeki bazı devletlerin Suriye ile Irak'ın yanında bir araya gelmeleri de kuvvetle muhtemeldir.[18] Mesela Mısır da Nil Nehri'yle ilgili aynı ikilemi yaşamaktadır: Nehrin yukarı kısımları düşmanı Sudan ve güvenilmez Etiyopya'nın kontrolü altındadır.

Suriye ve Irak belirli aralıklarla Kuzey Irak konusunda Türkiye'yle işbirliği yapıyor olsalar da, birbirilerinin niyetlerine karşı derin güvensizlik beslemektedirler.[19] Bu devletlerin hiçbiri Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasını istemese de ve düzenli üçlü görüşmelerle Türkiye'yle işbirliği yapıyor olsalar da, Saddam'ın cüretkârlığı ve maceraperestliği farklı senaryoların gerçekleşmesini mümkün kılmaktadır. Erbakan'ın iktidara gelmesi bile işlerin düzelmesine pek yardımcı olamamıştır. Türkiye'nin İslamcı başbakanının Türkiye'nin her üç komşusu Suriye, Irak ve İran'la ilişkileri geliştirmeye yönelik arzusuna rağmen, bu yöndeki çabaları ordu ve diğer devlet kurumlan tarafından sürekli olarak engellenmiştir. Erbakan ve partisi istihbarat

servislerinin İran'ın niyetleri ve İran'da PKK kamplarının varlığıyla ilgili değerlendirmelerinin doğruluğunu sorgulayacak kadar ileri gitmiş olsalar da, Türkiye'nin Müslüman komşuları bu hükümetin ömrünün çok uzun olacağını düşünmemektedirler. Oysa hem İran'daki PKK kampları sınırın Türk tarafından rahatlıkla görülebilmektedir hem de Suriyeliler Hatay sınırının yakınlarında iki PKK kampı açarak örgütün "Irak'tan gelen kapalı yolları" atlamasına yardımcı olmuştur.[20]

Kuzey Irak'taki Kürtler arasında ayrılıkların baş göstermesiyle birlikte Türkiye, PKK'nın faaliyetlerini engelleme konusunda, kontrol ettiği topraklar Türkiye sınırına bitişik olan Barzani'nin KDP cephesine daha fazla güvenmektedir. Özal dönemiyle birlikte Türkiye'nin Irak Kürtleriyle işbirliği yapmayı reddetme politikasını terk edip KDP'ye neredeyse özel bir güven duyması belki de bölgede yeni bir çatışmaların fitilini yakmıştı. 1995 sonbaharında Kuzey Irak'ta PKK ile KDP arasında yaşanan şiddetli çatışmaların PKK üzerinde ciddi nüfuza sahip Suriye ile İranlIların Türkiye'nin bölgede artan nüfuzunu frenlemek için başlattıkları bir süreç olduğu söylenebilir.[21]

Suriye'nin PKK'ya verdiği destek, Türkiye'nin güney sınırlarına yönelik tehdit algılarını değiştirmiş ve Türk basını ile milletvekillerinden Şam'a karşı daha sert politikalar yürütülmesi konusunda çağrılar yapılmasına yol açmıştır. Türkiye 1994 yılında eyleme geçmiş, küçük bir komando gücü sınırı geçerek Suriye'nin Kamışlı köyündeki bir PKK noktasına baskın gerçekleştirmişti. 1996 yazının başlarında Suriye'de bir dizi bombalama olayları gerçekleşmişti; Arap dünyasının büyük kısmı, herhangi bir can kaybına yol açmayan bu eylemlerin Türk güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirildiği kanaatini taşıyordu. Türkiye'nin Suriye'yle daha geniş çaplı bir çatışmaya girmesini engelleyen iki faktör vardı: Arap dünyasında Türkiye'ye karşı büyük bir tepki yaratabileceğinden ve bu tür bir yaklaşımın ABD himayesinde yürütülen

Arap-tsrail barış sürecinin Suriye ayağı üzerinde yapacağı etkiden duyulan endişe. Öte yandan bu barış süreci Türkiye'nin İsrail'le uzlaşmasını ve Suriye ile dengeleri kurmasını sağlamıştır. Şubat 1996'da Türk ve İsrail orduları arasında imzalanan askeri eğitim ve değişim anlaşmasıyla İsrail uçaklarının Türkiye'deki eğitim tesislerinden faydalanmaları sağlanmıştır. Bunu Erbakan başbakanlığındaki hükümet döneminde de devam eden bir dizi üst düzey temas izlemişti. Oysa Erbakan İsrail ile Türkiye arasındaki görüşmeleri her fırsatta inkâr etmek için büyük çaba harcıyordu."[22]

İki ülke arasındaki bu anlaşma tüm Arap dünyasında, doğal olarak, Suriye'nin çembere alınmasına yönelik bir girişim şeklinde algılanmıştı. Anlaşmanın amacı her ne olursa olsun, Türk ordusu Arap dünyasının verdiği tepkiye bakarak, Şam'a istediği mesajı göndermeyi başarmış olduğunu görmüştü. Suriyelilerin Yunanistan'la ilişkilerini geliştirerek Ankara'yla benzer bir oyun oynadıkları da söylenebilir. Türkiye, Yunanistan'la ittifaka girmemesi için Şam'ı uyarmış ve Suriye'nin kendi toprakları üzerinde Yunanistan'a üs kurma izni vermeyeceğine dair inandırıcı güvenceler alamadığını belirtmişti.[23] İsrail ile Türkiye arasındaki yakınlaşmanın hesapta olmayan bir sonucu belki de Arap siyasetinin yeniden düzenlenmesi olmuştur. Suriye "bölgede İsrail/Türkiye tehdidini caydırabilecek veya buna karşı koyabilecek şartları ve dengeleri yaratmaya çalışabilir ve bu bağlamda en önemli iki Arap yandaşı da Mısır ve İraktır." Benzer şekilde, İsrail-Türkiye ilişkisi Araplar arasında PKK'ya verilen destekte çok daha büyük artışa yol açabilir.[24]

Türkiye-Irak ilişkileri, Körfez krizinin başlarında, BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarını doğru biçimde öngören Özal'ın Irak ham petrollerini Akdeniz'e taşıyan boru hatlarının kapatılması emrini vermesiyle bozulmaya başlamıştı. Aslında Özal'ın iki ülke arasında İran-Irak savaşının son dönemlerinde başlayan uzaklaşma sürecini hızlandırmış olduğu söylenebilir. O dönemde

İraklılar Türkiye'nin ticari ve iş faaliyetlerini ağır biçimde eleştirirken. Türkler de İraklıların Türk yatırımcıların hakedişlerini ödememe eğilimlerini eleştiriyorlardı. GAP'ın hayata geçirilmeye başlanmasıyla rahatsızlığı artan Bağdat. Türk askerlerinin PKK'ya yönelik sıcak takip operasyonları kapsamında Kuzey Irak topraklarına girmelerine imkân tanıyan işbirliği anlaşmasının süresini uzatmayı reddetmişti?[4] Kuzey Irak'tâki "otorite boşluğundan" rahatsızlık duyan Türkiye, Iraklı Kürtleri Bağdat yönetimiyle müzakere masasına oturtmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte, savaş halindeki iki Kürt grubu arasında İrlanda'da ABD himayesinde gerçekleştirilen arabuluculuk görüşmelerine Ankara'nın da katılması İraklıları son derece rahatsız etmiştir. Türkiye, daha sonra iki grup arasında yine ABD himayesinde gerçekleştirilen ve Iraklı Türkmenlerin gözlemci sıfatıyla katıldıkları ateşkes müzakerelerine de katılmıştı.

Türkiye, Kürt sorununa ilişkin Irak bağlamında çok zor seçeneklerle karşı karşıyadır: Bir yandan İraklıların topraklarının tamamının kontrolünü yeniden kendi ellerine almalarını isterken, statükonun devam etmesi Irak'ın gelecekte üniter yapısını koruyabilmesine ilişkin şüpheleri arttırmaktadır.[26] Dolayısıyla *bilinmeyen unsurlar* Ankara'nın kaygılarını yoğunlaştırmaktadır. PKK'yı kontrol altına alma kaygısı Ankara'yı yavaş yavaş Kuzey İrak bölgesinin idaresini üstlenme ihtiyacına itmiştir. Ankara, bölgeye 13 milyon dolar tutarında küçük bir yardım paketi göndererek hem bölgede biraz güç kazanmış hem de oradaki ajanlarının gelişmeleri daha yakından takip edebilmelerine zemin hazırlamıştır. Ayrıca KDP ile Bağdat arasında diyalog kurulmasına yönelik etkin çabalar sarf etmiştir. Kuzey Irak'a yapılan sürekli askeri operasyonlar, 15 kilometre çapında fiili bir güvenlik alanı oluşmasına yol açmıştır; Ankara esasen uluslararası sınırı biraz ileriye taşımıştır.[27] Bağdat'ta bir rejim değişikliği yaşanması durumunda Türkiye bölgede biriktirmiş olduğu nüfuzu Irak'taki genel sonucu

etkilemek amacıyla kullanmak zorunda olduğunu hissedecektir; bu süreçte muhtemelen İraklılar ve Kürtlerin yanı sıra diğer Arap devletlerini de karşısına alacaktır.

Bu arada, düşman Kürt gruplar arasındaki çatışmanın Eylül 1996'da doruğa çıkarak Barzani'nin rakibi Talabani ile KYB'yi Saddam Hüseyin'in yardımıyla yenilgiye uğratmasıyla sonuçlanan süreç de Türkiye'nin Kuzey Irak'ta yaşadığı ikilemi iyice öne çıkarmaktadır. KYB'nin gücünü toparlamasına rağmen, Saddam Hüseyin'in Barzani'yle kurduğu ittifak istihbarat birimlerinin KDP denetimindeki bölgelerde rahatça hareket etmelerini sağlamış, Kürt bölgesindeki nüfuzunu iyiden iyiye arttırmıştır. Saddam ayrıca Washington'un Bağdat yönetimine karşı güvenli bir operasyon üssü elde etmesini önleyerek ve ABD'nin temel gerekçelerinden birinin, yani Kürtlerin cezalandırılmaktan korunmalarının gerçekleştirilmesine izin vermeyerek ABD'nin bölgedeki politikasına ağır bir darbe vurmuştur. Bu olaylar, küçük çaplı kara operasyon birliğini Kuzey Irak'tan çekmek zorunda kalan Çekiç Güç Harekâtı'nı da tehlikeye atmıştı. Uzun süredir Kuzey Irak'ta Saddam'ın hâkimiyetinin sağlamlaştırılmasını isteyen Ankara, PKK'nın bölgede en güçlü üçüncü askeri oluşum olarak var olduğu bir durumla karşı karşıyadır; KYB ile yapılan ateşkes anlaşması kırılganlığını korurken KDP'nin ikinci bir cephe açma korkusuyla kısa vadede PKK'yla mücadeleye girişmemesi olasıdır.[28] Türk hükümeti Irak sınırı boyunca geçici bir "güvenlik kuşağı" oluşturmaya çalışacağını açıkladığında Arap dünyasında güçlü bir tepkiye yol açmıştı.[29]

Dolayısıyla Ankara'nın sıkıntılı bir gerçekle yüzleşme süreci içerisinde olduğunu söyleyebiliriz: Irak krizinin çözümü belki de bir federe devletin kurulmasına ya da Kürtlerin özerklik elde etmelerine neden olacaktır. Ankara'daki şahinler böyle bir şeyin kabul edilemez olduğunu açıkça belirtmiş olsalar da, Irak'ın geçmişte Kürtlere yönelik çeşitli özerklik düzenlemeleri yaptığı

bilinmektedir - her ne kadar Saddam bu düzenlemeleri ortadan kaldırmak için her türlü fırsatı kollamış, hatta hiç çekinmeden, Kürt halkına yönelik zehirli kimyasal gazların kullanımı da dâhil her türlü zalimce operasyonu yapmış olsa da. Hukuki ve yasal açıdan bakıldığında ise geçmişte Irak devleti ile Kürtler arasında yapılmış anlaşmalar Kürtlere, ana dilini kullanma, eğitim ve örgütlenme hakkı gibi, Türkiye'deki soydaşlarının sahip olduklarından çok daha geniş haklar sağlamıştı. Kısacası, Irak Kürtlerinin farklı bir kimliğe sahip olma hakları tanınmıştı.[30] Bu tür düzenlemeler, Ankara'nın gelecekte engelleyemeyeceği veya göz ardı edemeyeceği emsaller teşkil etmektedir.

Irak kendi Kürt nüfusuna bu tavizleri, Türkiye Kürtlerinin siyasi olarak henüz çok fazla güçlü olmadıkları bir dönemde vermişti; Türk tarafında çözümsüzlüğün sürdüğü günümüzde Irak'ın bu tür özerklik düzenlemelerini yinelemesi Türkiye Kürtlerinin siyasi faaliyetlerine kuşkusuz çok büyük ivme kazandıracaktır. Irak'ta bu tür düzenlemelerin gerçekleşmesi durumunda uluslararası platformda Irak ile Türkiye arasında yapılacak kıyaslamalar muhtemelen Ankara'yı rahatsız edecek, politikasını değiştirmesine yönelik baskıları arttıracaktır.

Türk devletinin bir endişesi daha vardır: Ankara, Barzani'nin Eylül 1996'daki kazanımlarını sağlamlaştırabilmiş olabilseydi Irak sınırları içerisinde federal bir yapı oluşturma amacına ulaşacağının farkındaydı. İçinde güçlü bir PKK kuvvetini barındıran Barzani denetimindeki federal bir bölgenin varlığı, Ankara'nın bugünkü gibi uluslararası sınırı istediği zaman aşıp seçtiği hedefleri vurmasına izin vermeyecekti. İki Kürt düşman grup arasındaki kanlı çatışmaların taraflardan birinin diğeri üzerinde tam hâkimiyet kuramadan sürüp gitmesi çok daha büyük bir olasılıktır; böyle bir durum, dış güçleri bölgeye daha da çekecektir.

Türkiye'nin kendi Kürt sorunu, Ankara'nın kendisini Kuzey Irak çıkmazından kurtarmasını güçleştirmektedir. Kuzey Irak'taki

gelişmeleri kestiremeyen ve Kürtlerle ilgili politikasını değiştirmesine yönelik dâhili, bölgesel ve uluslararası baskılarla karşı karşıya olan Ankara gerçekten de yalnız başına kalabilir. Türkiye, Irak'ta iki olası senaryodan daha endişe duymaktadır: Irak Baas Partisi'nin yerini Suriye Baas Partisi'nin alması ve ülkede çoğunluğu oluşturan Şii nüfus göz önüne alındığında Bağdat'ın İran'ın nüfuzu altına girmesi.[31] Bu bağlamda Avrupa ile ABD'nin desteğine ihtiyaç duyabilir.

Son olarak, Türkiye'nin Irak Kürtleri arasında artan siyasi gücünden ve Türkiye'nin İran'ın kuzeyindekilerle Azerbaycan'daki Azeriler arasında birlik kurulmasına destek verme olasılığından Tahran da endişe duymaktadır; bu nedenle, Ankara'ya kendi savunmasız noktalarını hatırlatmak amacıyla zaman zaman PKK'yı kullanmaktadır. Bakü'de Ebulfez Elçibey ve milliyetçi partisi Halk Cephesi'nin yönetime gelmesiyle İran'ın endişeleri doruğa çıkmıştı. İran Azerileri ile kendi devletindeki Azerileri bir araya getirme hayalini asla gizlemeyen Elçibey, Ankara'dan ciddi destek görüyordu. İran da o dönemden beri, Türkiye'nin ve dolaylı olarak ABD'nin Kuzey Irak'ta gittikçe arttığını düşündüğü nüfuzunu azaltmak için elinden gelen her şeyi yapmaktadır. Eylül 1995'de ABD himayesinde gerçekleştirilen ve başarısızlıkla sonuçlanan barış görüşmelerinin ardından İran iki Kürt grubunu uzlaştırma konusunda kendi şansını denemiş, istediği zaman kendisinin bölgeye girip çıkabileceğini, bu yüzden asla hafife alınmaması gerektiğini göstermek için bölgeye asker göndermiştir. Dublin görüşmeleri sonrasında PKK KDP'ye yönelik saldırılar başlattığında İran, Washington'un canını fazlasıyla sıkarak, devreye girip ateşkese aracılık ederek daha fazla kan dökülmesini önlemişti.

Önemli bir Türk gözlemci, İran'ın Kuzey Irak'ta gittikçe artan nüfuzu nedeniyle, Türkiye'nin bölgenin kontrolünü kaybetmekte olduğunu iddia etmektedir. İran'ın bölgedeki varlığı siyasi olduğu kadar ekonomik açıdan da hissedilmektedir.[32] İran'ın başta KYB

denetimindeki Süleymaniye gibi bölgelerdeki ekonomik nüfuzu ayrıca Kürt grupları arasındaki anlaşmazlığın ve bölgeye yönelik hem uluslararası toplumun hem de Irak'ın uyguladığı ambargonun da bir sonucuydu. İran'ın coğrafi yakınlığı ve KYB'nin rakibi KDP'nin denetimindeki Türk sınırı noktalarına erişememesi, KYB ile Tahran arasında doğal bir yakınlaşmaya neden olmuştur. KDP bu durumu ileride Saddam Hüseyin'i yardıma çağırmak için bir mazeret olarak kullanmış olsa da, ticaret ve ihtiyaç duyduğunda siyasi destek için KDP'nin de Tahrana güvendiği biliniyordu. İran'ın Kuzey Irak'ta aktif olmasının kendisine göre iç politika gerekçeleri de vardır elbette; İran Kürdistan Demokrat Partisi (İKDP)'den ayrılan kişiler bu bölgeye sığınmışlardır. İran, Hirkiye'nin başına gelenin aynısını yaşamak, kontrolü dışındaki islerden yönetilen bir isyanın büyümesini istememektedir.

Sonuç olarak, İsrail ile Türkiye arasında gittikçe artan stratejik yakınlaşma İran'ı da derinden rahatsız etmektedir. Tahran'daki yöneticiler bir süredir İsrail'i baş düşmanları olarak görmekte ve Türkiye ile İsrail arasındaki askeri işbirliği anlaşmalarının hedefinde İran'ın olduğundan kuşkulanmaktadırlar. İran Cumhurbaşkanı Rafsancani'nin 1996 yılının Aralık ayındaki Ankara ziyaretinde hükümetin Erbakan kanadı, Tahran'la İsrail'le imzalanana benzer bir askeri işbirliği anlaşması imzalanması olasılığını ima etmişti. Bu görüş Türk ordusu ve Erbakan'ın koalisyon ortakları tarafından anında geri çevrilecekti.

Rusya ve Kafkasya'yla İlişkiler

Kürt sorunu, Türkiye'nin Rusya ve eski Sovyet cumhuriyetleri ile ilişkileri üzerindeki etkisini önemli, ancak yalnızca dolaylı biçimde hissettirmektedir. Moskova'nın Avrupa'daki Konvansiyonel Güçler (CFE) Anlaşması'nın Rusya'nın Kafkaslardaki askeri güçleriyle ilgili getirdiği kısıtlamalara uymama yönünde aldığı karar

Türkiye-Rusya ilişkilerini ciddi biçimde yıpratmıştır. Daha da önemlisi, ülkede yaşanan Kürt isyanı, Türkiye'nin Orta Asya'da Rusya'nın yerine geçmeye yönelik ekonomik ve siyasi hamlelerini büyük bir rahatsızlıkla takip eden Moskova'nın eline önemli bir koz vermektedir. Rus topraklarını atlayıp Türkiye'nin Akdeniz'deki Dörtyol limanına dökülecek Azeri ve Kazak boru hatlarının inşa edilmesi için Türkiye'nin uluslararası destek toplama çabaları Moskova'yı son derece sinirlendirmektedir.

Türkiye'nin Kürtlerle ilgili kendi hassas noktalarının bilincinde olması sayesinde Moskova, Grozni'de Çeçenlere yönelik saldırılarına Ankara'nın yaptığı eleştirileri susturmayı başarmıştı (buna karşılık Rusya, Karadeniz'de Rus vatandaşları taşıyan bir geminin Çeçenler ve onların Türkiye'deki sempatizanları tarafından kaçırılmasına Türkiye'nin ilk yaklaşımını sert biçimde eleştirmişti).[33] Ruslar, Ankara'ya Moskova'nın ulaşabileceği noktaları hatırlatmak için belirli aralıklarla kendi topraklarında Kürt konferansları düzenlemekte veya aralarında PKK yanlısı grupların da olduğu Kürtlerin düzenlemelerine izin vermektedirler. Türkiye'nin doğu ve güneydoğu illerinde devam eden isyan, Azeri ve Kazak petrolleri ile Türkmen gazının taşınmasını öngören boru hattı projelerinin güvenliğine ve belirli ölçüde yapılabilirliğine dair ciddi kuşkular yaratmaktadır. Varlığını bir şekilde sürdürmeyi başaran PKK, hatların petrol ve gaz taşımasını tamamen engelleyemese de, uzun vadede batlardaki akışın sürdürülmesine yönelik ciddi sorunlar yaratabilir.[34] Kısacası, Türkiye'nin savunmasız noktası olan Kürt isyanı, Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'da kendi çıkarlarına yönelik çok daha faal politikalar yürütmesini engellemektedir. Kürtlerin Türkiye'deki siyasi ve kültürel emellerine sonuna kadar düşman olan Türk milliyetçiler, bu krizin çözülememesinin eski Sovyetler Birliği, Çeçenistan, hatta Tataristan'da oynamak istedikleri etkin rolü oynamalarını da engellediğinin farkındadırlar.

Erbakan Döneminde Türkiye

Erbakan'ın Çiller'in partisiyle oluşturulan bir koalisyonla iktidara gelmesi Türkiye'nin dış politika kalıbını ne şekilde değiştirmiştir? Erbakan, Türkiye'nin Batı'yla ilişkilerine son vermek adına İslam ülkelerinden oluşan bir NATO ve yine İslamcı bir Ortak Pazar kurulması gibi önerileri içeren İslamcı ve Batı karşıtı bir dış politika anlayışı çerçevesinde kampanya yürütmüştü. Ayrıca Türkiye'nin yakın tarihte İsrail'le imzalamış olduğu askeri işbirliği anlaşmasını feshedeceğini ve Çekiç Güç Harekâtı'na da son vereceğini taahhüt etmişti. Suriye ve İran'ın PKK'ya ciddi destek vermiş olduklarına dair Türkiye'de uzun süredir hâkim yaygın kanaati de alenen sorgulamıştı. Türkiye'nin başta Suriye, İran ve Irak olmak üzere, İslam ülkeleriyle ilişkilerinin bozulmasını aşırı Batı yanlısı politikalara bağlayan Erbakan, bu eğilime son vereceğini de taahhüt etmişti.

Oysa iki parti arasında yapılan koalisyon anlaşması, dışişleri ve savunma alanlarının ana sorumluluğunu Çiller ve partisine veriyordu. Bunun bir yanılsamadan öte bir şey olmadığı çok geçmeden ortaya çıkacaktı: Başbakan yardımcılığı ve dışişleri bakanlığı görevlerini yürüten Çiller yalnızca Batı'yla olan ilişkilerden sorumluymuş gibi görünürken, Erbakan ise başbakanlık makamını son derece etkin biçimde kullanarak Müslüman dünyasından büyükelçiler ve diğer yetkililerle görüşmeler yapıyor, bu görüşmelere koalisyon ortağını hiçbir suretle dâhil etmiyordu. İlk yurtdışı ziyareti noktaları olarak İran ve diğer İslam ülkelerini seçmiş olması, Türkiye'nin Müslüman dünyasıyla ilişkilerini geliştirerek Batı dünyasıyla kurduğu ilişkilerle aynı düzeye getirmesi gerektiği yönündeki inancını gerçekleştirmeye son derece kararlı olduğunu gösteriyordu. Ayrıca Kuzey Irak'taki Kürt bölgesinin kaderini tartışmak üzere İran, Suriye, Irak ve Türkiye'den oluşan ve Iraklı Kürt liderlerin katılımlarını da öngören dörtlü bir zirve oluşturulmasını da teklif etmişti.

23 milyar dolarlık dev bir doğal gaz anlaşması imzaladığı İran'a yönelik açılımı, adeta BM'nin Bağdat'a uyguladığı yap. tınmiarı ihlal edercesine Irak'la ilişkilerini geliştirme çabalan ve Suriye'ye yaptığı ricalar siyasi puan toplamanın çok ötesinde amaçlar taşımaktaydı?' Erbakan, Arap-İsrail barış süreci de dâhil ABD'nin bölgedeki tüm politikalarına karşı olduğunun bilinmesi nedeniyle, bu ülkelerle çok daha büyük işler başarabileceğine yürekten inanıyordu. Erbakan. kısa vadede. PKK'nın kontrol altına alınmasında Suriye ve İran'ın işbirliğini kazanmayı çok isterdi. Göreve geldiği dönemin başlarında bunu başarmış olsaydı halkın gözünde büyük bir artı kazanmanın yanı sıra belki de kendisine büyük kuşkuyla bakan ordunun komuta kademesinin bakış açısını da bir nebze değiştirebilirdi. Koalisyon anlaşması ikişer yıllık dönüşümlü başbakanlığı öngördüğünden, Erbakan başbakanlık koltuğuna oturur oturmaz Türkiye'nin Ortadoğu devletleriyle ilişkilerini iyileştirme çabalarına girişmişti.'[6]

Erbakan'la işbirliği yapmak hem Suriye hem de İran'ın yararınaydı; Refah Partisinin başarısındaki her türlü artış, Türk-İsrail yakınlaşması olasılığında ve ABD'nin bölgedeki prestijinde düşüş anlamına gelmektedir. Erbakan yönetimindeki hükümetle işbirliği yapmaları için böylesine bariz gerekçeler varken, Suriye ve İran bu yönde pek çaba sarf etmemişti. Öcalan'ı susturabilecek konumda olan Suriye ile PKK'yla işbirliğini azaltabilecek olan İran en ufak bir adım bile atmamıştı. Sonuç olarak, Suriye ve İran'ın PKK gibi son derece önemli bir kozu ellerinden tamamen bırakmak gibi bir niyetleri yoktu. Ankara'daki Erbakan hükümetinin varlığını sürdürebileceğinin ve göreve gelecek yeni bir hükümetin geçmişteki politikalara dönmeyeceğinin garantisi yokken böyle bir şeyi yapmaları zaten imkânsızdı. Erbakan yönetimindeki hükümete Arap dünyasından destek seslerinin yalnızca hükümetin orduyla ciddi sorunlar yaşadığı dönemlerde yük
yor olması da ironikti?[7]

Erbakan, ilk İslam ülkeleri turuna başlamadan önce, yıllardır sert biçimde muhalefet ettiği Çekiç güç Harekâtı'nın süresini beş ay daha uzatmıştı. İsrail'le yapılmış olan ve Türk ordusunun desteklediği anlaşmayı bozmasa da, iki ülke ordusu arasındaki ortaklık anlaşmasının imzalanmasını sembolik olarak geciktirmeyi başarmış, ancak sonunda ordunun İsrail'le ilgili taleplerine boyun eğmek zorunda kalmıştı. Ayrıca ordunun Irak topraklarına sürekli olarak yaptığı baskınlara (elbette Türkiye içerisindeki operasyonlara) da karışmamıştı. Erbakan'ın bu tutumu bir dengeleme politikasının yansıması olduğu kadar PKK'ya bizzat sergilediği muhalefetin de yansımasıydı. Öte yandan, Erbakan ve partisi önlerindeki birkaç yıl içerisinde Batı'nın çıkarlarına karşı daha makul bir politika ile Doğu dünyasına yönelik kapsamlı bir açılım gerçekleştirmeyi hayal etmişti.

Erbakan'ın dış politika vizyonu kesinlikle Osmanlıcı bir anlayışa sahiptir. Daha önce de belirttiğimiz gibi kendisi ve partisi, Türkiye'yi bir İslam dünyasının lideri olarak tasavvur etmektedirler. Bu da uzun vadede ancak Türkiye'nin yavaş yavaş Batı'dan uzaklaştırılmasıyla gerçekleştirilebilir. Erbakan, Kürt meselesinin bu uzun vadeli hayalini gerçekleştirmesinin önündeki en büyük engellerden biri olduğunun da farkındadır. Başbakanlığının ilk dönemlerinde bu meseleyi ciddi biçimde ele almaya çalışmış olduysa da büyük ölçüde başarısız olmuştu. Koltuğunda kalmış olsaydı bu konuda çok daha iyi işler başarır mıydı bilinmez.

Notlar ve Referanslar

1. Bkz. Henri J. Barkey, "Under the Gun: Turkish Foreign Policy and the Kurds," *The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s,* (editör) Robert Olson, 65-83.
2. Mevcut politikayla ilgili sert bir eleştiri için bkz. Mensur Akgün, "Türkiye Köşeye Sıkışıyor", *Yeni Yüzyıl,* 11 Haziran 1996. Ayrıca Philip Robins, Kürt meselesi korkusunun Türkiye'nin Avrupa'daki tüm hükümetler katında lobi faaliyetlerine olağanüstü enerji harcamaya zorladığını gösteriyor, "More Apparent than Real? The Impact of the Kurdish Issue on Euro-Turkish Relations," *The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s,* (editör) Robert Olson, 119.
3. Eric Rouleau, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Türkiye'nin Batı açısından öneminin aslında artmış olduğunu ileri sürüyor. "Turkey: Beyond Atatürk," *Foreign Policy* 103 (Yaz 1996): 84.
4. Bu kuvvetin oluşturulması ve etrafında dönen tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Kirişçi, *Provide Comfort or Trouble: Kurdish Ethnicity and Turkish Foreign Policy* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Araştırma Raporu ISS/POLS 94-2, 1994); Oran, *"KalkıkHoroz:" Çekiç Güç ve Kürt Devleti.*
5. Diğer yandan, Kuzey Irak Kürtleri iki ambargoya birden maruz kalmışlardır: Biri BM'nin tüm Irak'a uyguladığı, diğeri de Bağdat yönetiminin bölgeye uyguladığı ambargoydu. Dolayısıyla, irade sahibi liderlerin idaresindeki iki hâkim grup arasındaki iletişimin çökmüş olmasına rağmen bölge halkının bu duruma ellerinden geldiğince dayanması bir başarı olarak görülebilir.
6. Aynı şekilde Washington'un 1997'nin Mayıs ayındaki sınır ötesi operasyonla ilgili eleştirisi de ılımlıydı.
7. Turan Yavuz, *ABD'nin Kürt Kartı* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993), 102-4.
8. *Yeni Yüzyıl,* 10 Mayıs 1996.
9. Haşan Köni, "Yeni Uluslararası Düzende Türk-Amerikan İlişkileri," *Yeni Türkiye* 1, sayı 3. (Mart-Nisan 1995): 432.

10. 1993 yılında Türkiye'nin toplam ihracatının yüzde 59.1'i OECD ülkelerine gerçekleştirilirken, bu ülkelerden yapılan ithalatın oranı ise yüzde 67.9*du. Aynı yıl içinde Avrupa'nın toplam ihracat vc ithalattaki payı sırasıyla yüzde 47.5 ve yüzde 44 şeklinde olmuştur. TÜSİAD, *Türk Ekonomisi, 1994* (İstanbul: TÜSİAD, 1994), 159, 161.

11. Gümrük birliğine üyeliğin Avrupa'nın Türkiye'nin insan hakları performansını daha yakından izlemesini sağlayacağı görüşünü bazı Avrupah diplomatlarda dile getiriyordu. Bkz. İlnur Çevik, "Lobbying: Left-wing Leaders in Britain and Germany Are Trying to Convince Their Parliamentarians to Vote Favorably," *Turkish Daily News,* 15 Kasım 1995.

12. Benzer şekilde, Türk yöneticiler cezaevindeki Kürt milletvekili Leyla Zana'nın 1995 yılı Nobel Barış Ödülü'nü alma olasılığını tamamen bertaraf etmek için yoğun bir çaba sarf etmişlerdi. Ancak Zana, Avrupa Parlamentosu'nun Sakharov Ödülü'nü kazanarak Türk yöneticileri utandırmıştı.

13. Robins, "Avrupa'daki sürgün Kürt örgütlerinin sayısının çokluğuna" işaret ediyor ve Iraklı Kürt grupları arasındaki fikir çeşitliliğiyle karşılaştırıldığında Türkiye Kürtlerinin görüşlerine tamamen PKK'nın hâkim olduğunu ileri sürüyor ("More Apparent than Real?" 117).

14. Anayasayı Koruma Dairesi'nin bu resmi ziyareti. Alman Parlamentosunun bir üyesinin benzer amaçlı ziyaretinin hemen ardından gerçekleşmişti *(Reuters,* 25 Kasım 1995). Her iki ziyaret de, tahmin edileceği gibi, Ankara yönetimini öfkelendirmiştir.

15. Bkz. Robert Olson, "The Kurdish Çuestion and Turkey's Foreign Policy, 1991-1995: From the Gulf War to the Incursion into Iraq," *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies* 29, sayı l(Sonbahar 1995): 1-30.

16. Türkiye Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı, Yunanistan'ı, özellikle de istihbarat organını PKK'ya lojistik ve mali destek vermek amacıyla sınır örgütleri kurmakla suçluyordu *(Cumhuriyet,* 13 Şubat 1996).

17. Hamit Bozarslan, "La regionalisation du probleme kürde," (editör) *La nouvelle dynamique au Moyen Orient: Les relations enire l 'Orient Arabe et al Turquie* (Paris: L'Harmattan, 1993), 184.
18. Arap dünyasının tepkisiyle ilgili bkz. Raşit Ebu Şaver. *Al-Quds al-Arabi'de* yazan Şaver şöyle diyor: "Türkiye, Fırat'ın yukarı kısmındaki suları alıp Suriyelilere içmeleri için "çamuru" bırakarak Suriye ve Irak'a karşı yaşamın kaynağı niteliğindeki su kozunu kullanmaktadır..." *(Mideast Mirror,* 21 Mayıs 1996, 16). Suriye'nin rolü ve suyun önemiyle ilgili bir değerlendirme için bkz. Gün Kut, "Burning Waters: Hydropolitics of the Euphrates and Tigris," *New Perspectives on Turkey* 9 (Sonbahar 1993), ve Muhammed Muslih, "Syria and Turkey: Uneasy Relations," ve Murhah Jouejati, "Water Politics as High Politics: The Case of Turkey and Syria," *Reluctant Neighbor: Turkey's Role in the Middle East,* (editör) Henri J. Barkey (Washington, D. C.: United States Institute of Peace Pres, 1996).
19. 1995 yılının Mart ve Nisan aylarında Kuzey Irak'a yapılan askeri operasyonun ardından Cumhurbaşkanı Demirel'in sözleri Arap dünyasındaki endişeleri yoğunlaştırmıştı. Demirel'in iki ülke arasında sınır düzenlemeleri yapılması gerektiğini söylediği aktarılmıştı. Demirel'in sözleri, en azından bazı Arapların zihinlerinde, Musul sorununu canlandırmıştı. Türkiye 1926 yılında Musul'u İngiltere'ye, dolaylı olarak da Irak egemenliğine bırakmıştı. Bkz. "Arabs Alarmed by Demirel's Cali for Redrawing the Iraq-Turkey Border," *Mideast Mirror,* 4 Mayıs 1995, 14-19.
20. Arbuckle, "Stalemate in the Mountains," 50.
21. PKK-KDP ilişkisinin tarihçesi için bkz. Michael Gunter, "Kurdish Infighting: The PKK-KDP Conflict," (editör) Robert Olson, *The Kurdish Nationalst Movement in the 1990s,* 50-62.
22. Gelişen Türk-İsrail ilişkileri hakkında bir değerlendirme için bkz. Allan Makovsky, "Israeli-Turkish Relations: A Turkish 'Periphery Strategy?"' (editör) Henri J Barkey, *Reluctant Neighbor: Turkey's Role in the Middle East,* 147-170.

23. *Cumhuriyet,* 9 Kasım 1995. Geniş bir PKK grubunun Suriye'den Türkiye'ye giriş yapması ve Suriye Dışişleri Bakanı Faruk el Şara'nın PKK faaliyetlerini "terör" değil de "direniş" sınıfına koyduğu yönünde yorumlarda bulunduğu haberleri sonrasında Türkiye-Suriye ilişkileri daha da kötüleşmişti. *(Cumhuriyet,* 28 Kasım 1995).
24. Ömer Salman, *al-Ayyam,* 6 Mayıs 1997'de *Mideast Mirror'da* yeniden yayınlanmıştır.
25. İran-lrak Savaşı'nın sona ermesinden önce bile İraklılar üst düzey Türk subaylarını ziyaret ederek topraklarına yönelik Türk hava saldırılarından duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdi. Necip Torumtay, *Orgeneral Torumtayin Anıları,* 86-87.
26. Irak'la ilgili gelecek senaryoları hakkında bir değerlendirme için bkz. Graham E. Fuller, *Iraq in the Next Decade: Will Iraq Survive until 2002?,* RAND. N-3591-DAG, 1993.
27. Mehmet Ali Birand, "Türkiye, Kuzey Irak'ta Sınır Değişikliği Yapıyor...", *Sabah, 25* Haziran 1996.
28. KDP, PKK'yı püskürtmek üzere, Mayıs 1997'de bölgedeki Türk azınlığıyla güçlerini bu şekilde birleştirmişti. Bunun başarılı olup olmadığını söylemek için henüz çok erkendir. KDP, baş düşmanı PKK pahasına Türkiye'yle ilişkilerini geliştirmek ve Saddam Hüseyin'e bağımlılığını azaltmak istemiş olabilir.
29. Örneğin bkz. *Al-Sharq al-Awsat* gazetesi, Türkiye'nin bu yöndeki çabalarını İsrail'in Lübnan'ın güneyinde oluşturduğu güvenlik kuşağı ve Irak'ın 1990 yılında Kuveyt'i işgal etmesiyle bir tutmuştur. 10 Eylül 1996 tarihinde *Mideast Mirror'da* yeniden yayınlanmıştır.
30. Bu, daha sonra bozulan II Mart 1970 tarihli barış anlaşması kapsamında gerçekleşmişti. Ayrıntılar için bkz. McDowall, *A Modern History of the Kurds,* 32-39.
31. Iraklı Şiiler zaman içerisinde Irak nüfusunun çoğunluğu olarak egemen güç haline gelecek olsalar da, İran'ın hâkimiyeti altında olacakları yönündeki endişeler de çoğunlukla asılsız değildir. Iraklı Şiiler Araplıklarını büyük bir memnuniyetle kabul etmekte ve uluslararası

Şii toplumu üzerinde söz hakkına sahip olma konusunda İran'la rekabet etmektedirler.

32. Mehmet Ali Birand, "Kuzey İrak, Türkiye'nin Kontrolünden Kaçıyor," *Sabah,* 26 Haziran 1996.
33. Türkiye'nin Kürt sorunu ile Moskova'nın bu durumu Türkiye'nin Rusların Çeçen politikasına yönelik eleştirilerine son vermesini olmasa da azaltmasını sağlamak için nasıl kullandığını görmek için bkz. Robert Olson, "The Kurdish Question and Chechnya: Turkish and Russian Foreign Policies since the Gulf War," *Middle East Policy* 4, sayı 3 (Mart 1996): 106-18.
34. Bu, ordunun çok ciddiye aldığı bir endişedir. *Cumhuriyetin* haberine göre, Harp Akademileri'nin yayınladığı bir raporda Rusya'nın, Bakü den Türkiye'nin Akdeniz sahiline uzanan petrol boru hattını vurabilmesi için PKK'ya lojistik destek sağladığı öne sürülüyordu (20 Haziran 1996).
35. İran pazarına erişim, doğalgaz ve benzeri ürünler konusunda Rusya'ya bağımlılığını azaltmak isteyen Türkiye'nin her türlü stratejisi açısından son derece önemlidir.
36. Erbakan, beklemediği biçimde, Kürt sorununun yeniden karşısına çıkabileceğini görmüştü. Erbakan'ın Ekim 1996'da Libya ziyareti esnasında Albay Kaddafi'nin Türkiye'nin Kürt azınlığına yaptığı kötü muamelelere ilişkin basın önünde sarf ettiği sert sözleri ve bağımsız bir Kürdistan devleti kurulması çağrısı, bu ziyaretiyle zaten ABD'yle arasını daha da açmış olan başbakana yurda dönüşünde ciddi sıkıntılar yaşatmıştı.
37. Önde gelen iki Suudi dergi *al Hayat* ve *Asharq al-Awsatin* editörleri Erbakan'ı savunmuştu. *Al Hayatin* editörü Jihad Khazen, desteğini biraz daha ileriye taşıyarak "Araplar ile Müslümanların görevi, [Erbakan'a] ellerinden geldiğince destek olmaktır," demişti. Bkz. *Mideast Mirror, Yİ* Nisan 1997. Ayrıca bkz. Muhammed el Haşan Ahmed'in *Asharq al-Awsat'ta* yazdığı ve 6 Mayıs 1997 tarihinde *Mideast Mirror'da* yeniden yayınlanan yazısı.

7

ﾠ

Kürt Sorununda Çözüme Doğru

Kürt Sorununun Yapısı

Konuyla ilgili çözüm arayışında Kürt sorununun esası dört temel unsur üzerinde incelenebilir. İlk olarak, Kürt sorununun birden fazla boyutu olmakla birlikte, sorunun esasen etnik yapıda olduğunun, dolayısıyla etnik bir çözüm gerektirdiğinin bilinmesi gerekir. Kürtler arasında etnik siyaset, çağdaş Türk demetinin resmi Türk milliyetçiliğine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır ve emik bilinçlenmede küresel çapta yaşanan artışı yansıtmaktadır. Bir devlet içerisinde farklı etnik kimliklerin ortaya çıkması mutlaka çatışma yaratır diye bir durum yoktur elbette. Ancak tarihsel sürece baktığımızda Türkler ile Kürtler arasında sık sık çatışmaların baş göstermiş olduğunu görebiliriz.

Türkiye'de 1970'lerde yaşanan iç şiddet ve bir nevi iç savaş ya da "anarşi" ortamı, çok sayıda sol görüşlü Kürdü (elbette Türkü de) mevcut devlet yapısını kökten değiştirmeye yönelik ideolojik mücadeleye sürüklemişti. İşte PKK böyle bir ortamda ortaya çıkarak devletin kuruluşundan beri Türk siyaset sahnesine en ciddi silahlı Kürt mücadelesini getirmişti. Devletin PKK'ya karşılık olarak uyguladığı şiddet ve bu askeri mücadelenin güneydoğudaki Kürtlere yaşattığı sıkıntılar sorunu şiddetlendirmiş ve ciddi

bir kutuplaşmaya yol açmıştır. PKK o dönemde ortaya çıkmamış ve devlet de karşılık olarak Kürtlerin siyasi ve kültürel emellerine karşı böylesine keskin bir duruş sergilemiş olmasaydı, Kürtlerin kimliklerinin resmen tanınması için verdikleri mücadelenin silahlı eyleme dönüşmeyebileceğini düşünmek mantık çerçevesi sınırlarındadır.

Bu tür "ya olsaydı.. .ya olmasaydı" türündeki analizler oldukça farazi olmakla birlikte, Türkler ile Türkiye'deki Kürtler arasındaki silahlı mücadelenin aslında kaçınılmaz olmadığını göstermektedir. Ayrıca, kutuplaştırıcı askeri çözüm arayışına son verilmesi halinde siyasi bir çözümün pek tabii bulunabileceğini de göstermektedir. Kürt kimliğinin varlığını yitireceğine inanmıyoruz, zira dünyada bu denli büyük ve hedefine henüz ulaşamamış milliyetçi hareketlerin çok azı ortadan kaybolmuştur; üstelik Kürtlerin Irak ve İran'da verdikleri mücadele de Türkiye'deki Kürtlerin siyasi kimliklerini güçlendirmektedir.

Güneydoğuya yönelik önemli ekonomik iyileştirmeler ve artan demokratik anlayış, krizin bazı belirtilerinin hafiflemesine yardım edecektir, ancak sonuçta sorunun etnik yapısına hitap eden bir çözüme ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çözüm asgari düzeyde şu anlamak gelmektedir: Kürtlerin farklı bir kültürel kimliğe sahip olduklarının açık biçimde kabul edilmesi ve kültürel özerklik sisteminde kültürlerini diledikleri gibi yaşayabilme haklarının verilmesi. Bu, Kürtlere yerel meselelerinin büyük çoğunluğunu kendi başlarına halledebilmelerine imkân sağlayan belirli ölçüde bölgesel sorumluluk verilmesi anlamına gelir. Elbette savunma, para birimi, genel güvenlik, ulusal ekonomi politikası ve dışişleri gibi önemli ulusal meseleler yine merkezi yönetimin idaresinde olacaktır.

Bu çalışmada ortaya net formüller koymamız çok uygun düşmez; neticede bu formüller ancak zaman içerisinde gerçekleşecek siyasi bir süreçle oluşacaktır. Bu bağlamda Türklerin bu sorunları

yalnızca kendilerinin yaşamadığını farkında olmaları gerekir; dünyada çok sayıda ülke benzer sorunları ya yaşamıştır ya da yaşamaktadır. Uluslararası toplum, konuyla ilgili çok fazla deneyim sahibi olmuş ve Türk-Kürt sorununun çözümüne katkı sağlayabilecek çok çeşitli formüller ve mekanizmalar geliştirmiştir.

İkinci olarak, çözümün sorumluluğu Kürt halkından daha çok Türk devletine düşmektedir. Türkiye'deki çatışma, diğer ülkelerde çoğu zaman olduğunun aksine, birbirine karşı seferber olmuş, çatışan iki topluluk arasındaki bir çatışma değildir. Burada, harekete geçmeye çalışan zayıf bir topluluk ile devlet arasında bir çatışma söz konusudur. Aslında 1920'lerde tanım itibariyle yalnızca Türklerden oluşan bir ulus devlet kurma kararı alarak sorunu bizzat devlet yaratmıştır; bu kararın ardından uzun yıllardır Kürtler zorla asimile edilmeye çalışılmaktadır, ancak bu politikanın sürdürülebilirliği ve geçerliliği artık kalmamıştır. Devlet, Kürtlerin varlığı resmen tanınmaksızın bu tür bir çözümü dayatmaya devam ederse tek bir sonuca ulaşabilir: Kan dökülmeye, hatta artarak dökülmeye devam eder ve Kürtlerin sonunda gerçekten de tam bağımsızlık için direnme olasılıkları artar.

Dahası, neredeyse tüm kartlar devletin elindedir: Kürtlerin ellerinde müzakerelerde verebilecekleri neredeyse hiçbir şey yoktur; tek sahip oldukları, devletin onlardan geri çekmelerini istediği talepleridir. Bir anlaşmaya varılacak olursa Kürtlerin ellerinde sunabilecekleri yalnızca üç şey vardır: Barış, devlete bağlılık ve şiddetten uzak durma. Kürtlerin verecekleri bu "ödünler" bile devletin hoş karşılamadığı talepler içermektedir, ama en azından PKK'nın Türkiye'den ayrılma ve bir Kürt devleti kurma benzeri başlangıçtaki uç taleplerinden belirli ölçüde kopuşu ifade etmektedir.

Türkiye'deki alternatif Kürt siyasi partileri mevcut gerilimleri arttırmamak adına Türk kamuoyuna karşı çok daha duyarlı olabilirler elbette, ancak gücün büyük kısmını elinde tutan devlet olduğu için çözüm de yine başka faktörlerden ziyade devletin

elindedir. Kürtlere devlete karşı gerçek bir güç unsurunu yalnızca PKK sunmuştur; o da bunu silahlı direniş ve bu direnişle devlete ödettiği bedellerle gerçekleştirmiştir. Müzakerelerde yalnızca elinde gücü bulunan partiler somut girişimler başlatabilirler. Bu elbette PKK'nın Kürtlerin tek sözcüsü olabileceği anlamına gelmiyor; aslında Kürtler kendilerini tam olarak kimin temsil etmesini istediklerini özgürce gösterebilecekleri bir imkâna henüz sahip olamamışlardır.

Üçüncü olarak, sorunun önemli bir kısmı da vatandaşların algıladıkları biçimiyle Türk devleti kavramının yeniden tanımlanması ihtiyacında yatmaktadır. Devlet, bir ulus oluşturma, bilinen şekliyle devleti koruma ve devletin gelişimi üzerinde her türlü yetkiye sahip olma görevlerini üstlenmiş tek parça bir aygıt mıdır? Yoksa tüm vatandaşlarının ulaşmak istedikleri hedeflerine giden yolda onlara yardım eden bir araç mıdır? Bu söylediklerimizin ilki, yani devletçi kavram, eski dönemlerin ulus inşa etme kavramlarından doğmuştur ve aslında yıkılmış, çok uluslu ve otoriter Osmanlı İmparatorluğu'nun kavramlarının yerine tamamen yeni kavramlara ihtiyaç duyulduğu Atatürk dönemi Türkiyesi için çok uygun bir devlet tanımıydı. Ancak bugün gelinen noktada devletin halkı homojenleştirme misyonunda kısmen başarısız olduğu herkesin malumudur. Devletin kuruluşunun üzerinden yetmiş yıldan uzun süre geçmişken bazı gruplar başarılı biçimde entegre olmuştur ama Kürt sorunu varlığını kaybetmemiştir, aksine gittikçe büyümektedir. Bakış açısının devletin halkın efendisi değil de hizmetkârı olduğu şeklinde bir değişim olmadığı sürece Türkiye'nin Kürt sorununda çözüme doğru yol alabilmesi pek olası değildir. Devletin rolündeki bu değişim devletin egemenliğine yönelik asla bir tehdit teşkil etmez, yalnızca devletin - Türk, Kürt vs. - tüm vatandaşları üzerindeki rolünde köklü bir değişim öngörür. Son yıllarda demokratikleşme, liberalleşme

yönünde atılan önemli adımlara ve güçlü bir sivil toplumun olunmasına bakıldığında Türkiye'nin bu dönüşümü oldukça rahat yönetebilecek bir zemine kavuştuğu da söylenebilir. Benzer etnik sıkıntılarla boğuşan diğer devletlerde durum bu kadar iyi değildir.

Dördüncü olarak, ortada kesinlikle göz ardı edilemeyecek bir zaman faktörü vardır. Askeri anlamda ne tür kazanımlar veya kayıplar olsa da, Kürtlerin kimlik bilinçleri gelişmektedir ve yitip gideceğe benzememektedir. Değişen küresel koşullar - Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve Yugoslavya'nın dağılmasının ardından milliyetçi hareketlerin daha geniş çaplı benimsenmesi ve İsrail-FKÖ görüşmelerinin ardından Ortadoğu'da ortaya çıkabilecek yeni siyasi dengeler - Türkiye'nin kendi iç çeşitliliğini ve çoğulculuğunu inkâr etmesini güçleştirecektir. Dolayısıyla, Türkiye adil bir çözüm bulmak için sınırsız zamana sahip değildir; çözüm ne kadar gecikirse Kürtler de muhtemelen o kadar radikalleşecekler ve anlaşmanın bedeli de ağırlaşacaktır. Devlet mesele üzerinde zamanın hiç önemi yokmuş gibi düşünmektedir, ancak zaman hızla ilerlemektedir ve hem yurtiçinde hem de yurtdışında tamamen devletin kontrolünde olmayan bazı gerçeklikler oluşmaktadır.

Örneğin Irak'taki Kürt faktörü hızlı bir gelişim süreci içerisindedir; Irak'ın, Iraklı Kürtlerin çok az sayıda siyasi taleplerinin olduğu 1960'lardaki duruma geri dönmesi mümkün değildir. Eğer Irak devleti sonsuza dek bir arada kalacaksa, Irak'ın bir tür federal devlet yönünde ilerlemesi şarttır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Türkiye'nin kendi Kürt sorununu o tarihe kadar Kürt vatandaşlarını tatmin edecek biçimde çözmesi akıllıca olur; aksi takdirde, Iraklı Kürtlerin önemli ölçüde özerkliğe sahip olmaları Türkiye Kürtlerin önüne ülke istikrarını bozucu bir model koyacaktır.

Tersine, talepleri yerine getirilerek memnun edilecek Türkiye Kürtleri Kuzey Irak üzerinde önemli bir nüfuza sahip olabilir, muhtemelen Türkiye'yi bölgede Kürtlerin hâkim özgür sesi

konumuna getirebilirler. Bu durumda Türkiye Kürtleri, Türkiye'nin kendi gücü, becerileri ve kaynaklarıyla birlikte, pek çok meselede bölgedeki Kürtlerin lideri ve ortağı haline gelebilecektir. Bu noktada Diyarbakır, askeri sınırlarla çevrilmiş uzak bir bölgede tecrit edilmiş bir şehir olmaktan çıkıp bölge ticaretinin ve ulaşımının devasa bir merkezi olabilir. Türkiye kendi Kürtlerinin kültürel taleplerini karşılayamazsa, hem kendi Kürt vatandaşlarınm hem de Irak, İran ve Suriye'deki Kürt bölgelerinde yaşanan olaylann baskısını sürekli hissedecektir. Sözünü ettiğimiz bu ülkelerdeki iç siyasi durumlar da baskıcı, istikrarsız ve önemli karışıklıklara maruz kalmaya mahkûmdur. Ankara'nın amaçlarına Irak'taki Kürt gerçeğini görmezden gelerek ulaşması da mümkün değildir. Kısacası, Türkiye'nin önündeki seçenekler gayet açıktır, ama bu seçeneklere ulaşma sürecinin kolay olacağını söylemek mümkün değildir.

Olası Çözümler Yelpazesi

Kürt etnik sorunuyla mücadelede Türkiye'nin elinde Kürtlerin tüm etnik ifadelerinin tamamen bastırılmasından Kürtlere tam bağımsızlık verilmesine kadar uzanan çok geniş bir seçenek yelpazesi vardır. Bunlar, arada çeşitli seçenekler barındıran, arzu edilmeyen uç örneklerdir. Sorun esasen etnik temelli olsa da, güneydoğudaki ekonomik faktörlerin iyileştirilmesi mutlaka olumlu etki yaratacaktır. Bu geniş yelpazeyi çeşitli başlıklar altında inceleyeceğiz. Kürt sorununun devlet baskısı veya bağımsız bir Kürt devletinin kurulması gibi uç çözümler yerine demokratikleşme yolunda atılan adımlarla birleştirilen çözümlerle ortadan kaldırılabileceğine inanıyoruz. Bir başka deyişle, asıl gerçekçi çözümler, Kürtlerin taleplerinin çağdaş demokratik Türkiye devletini tehdit etmeden karşılayan çözümlerdir. Bu, karmaşık olmakla birlikte ulaşılması çok da zor olmayan bir hedeftir.

Baskı ve Zorla Asimilasyon

Bu çalışma, baskı "çözümünün" artık gerçekçi olmadığını öne sürmektedir. Kürtlerin talepleri belirli ölçüde karşılanmalıdır ve önlerine konulan tek seçenek asimilasyon olduğu sürece Kürtlerin taleplerini daha radikal ve uç biçimlerde ifade etmeleri de kaçınılmazdır. Kürt etnik kimliğinin ve kültürel taleplerinin tanınmaması sadece Türkiye'nin ekonomisine, manevi yapısına, istikrarına. demokratik düzenine ve uluslararası duruşuna zarar verir. Türkiye'deki Kürtlerin bir kısmı zaman içerisinde asimile olmuş - yani Türkleştirilmiştir - ama önemli kısmı asimile olmamıştır ve özellikle de çatışmanın sürdüğü bir dönemde olmaları da pek olası değildir. Aslında eğilimin diğer yöne, yani Kürt kimliğinin tanınması yönünde ilerlemesi çok daha olasıdır. Bugün Türkiye içerisindeki ve dışındaki çok sayıda insan geçmişteki devlet politikalarının yanlışlarını görmüş olduklarından, yeni bir baskı ve zorla asimilasyon seferberliğini haklı göstermek çok zor olacaktır. Bunun herhangi bir ideolojik veya tatbiki dayanak noktası yoktur. Böyle bir politika Türkiye'ye uluslararası platformda ciddi zarar vermekle kalmayacak, Türkiye içerisinde de çok daha fazla sayıda radikal unsurun oluşmasına da yol açacaktır. Böyle bir şey, 1920'lere ve 30'lara dönüş olacaktır. Ankara yönetiminin bu tür bir politika üzerinde ciddi ciddi düşündüğüne dair herhangi bir işaret olmasa da, yönetim içerisinde Kürtlerin geniş sayılarda batı şehirlerine göç etmelerinin sağlanmasıyla etnik kimliklerini kaybedeceklerini ümit eden bazı isimlerin olabileceği de söylenmektedir. Bununla ilgili kesin bir kanıt da yoktur.

Statükonun Korunması

Türkiye'deki statüko, istikrarsız ve sürdürülemeyecek durumda olduğunu bizzat kanıtlamaktadır; ödettiği bedeller hesap edilmezse birkaç sene daha sürdürülebilir elbette. Bu çalışmanın büyük kısmı, statüko seçeneğinin geleceğine odaklanmaktadır. Bu

seçeneğin esas politika temeli şudur: "Önce terör sona ermelidir, çözümleri sonrasında düşünürüz." Muazzam sayıda askeri personelin kullanılması ve Kürt köylerinin boşaltılmaya devam etmesiyle, ordu bölgedeki siyasi şiddeti muhtemelen azaltabilir. Ancak böyle bir sükûnet ortamı ne gerçekçi ne de kalıcı olabilir. Bu durum ancak askeri yöntemlerle sürdürülebilir ve askeri güçler bölgeden ayrılmaya başlar başlamaz şiddet ile terör yeniden hüküm sürecektir.

Özellikle çağdaş iletişim araçları sayesinde uluslararası sınırların hiçbir öneminin kalmadığı günümüzde politikleşme sürecinin geriye doğru çevrilmesi çok zordur. Türkiye'deki Kürtler artık dünyanın diğer bölgelerinden, devletlerinden, Türkiye'nin diğer şehir ve ilçelerindeki kardeşlerinden kopuk, tecrit halinde yaşamıyorlar. Cem Boyner'in dediği gibi, Türk devleti on yıldan uzun süre boyunca kendi topraklarını bombalamıştır ve sorunun çözümüne Körfez Savaşı öncesinde olduğundan daha yakın değildir. Şiddet seçeneğini ortadan kaldırmaya yönelik yeni yollar bulma konusunda Özal dışında pek çaba sarf eden başka bir isim veya kurum olmamıştır. Şiddet ancak Kürtlerin başka yollar kullanarak da ilerleme kaydedebilecekleri umudunu gerçek anlamda hissedebilmeleriyle ortadan kaldırılabilir. Kamuoyunda devlet memurları ve siyasetçilerin de dâhil oldukları tartışmalarda kurumların ve bireylerin büyük çoğunluğu ortada bir değişim ihtiyacı olduğunu kabul etmektedir; pek çok kişi için bu yalnızca bir zaman ve kapsam meselesidir. Kısacası, bu çalışmanın yazarları olarak, statükonun sürdürülebilirliğinin olmadığını düşünüyoruz.

Kültürel Tavizler

Devlet, başta Kürt dili alanında olmak üzere, Kürtlere hızla birkaç kültürel jest yapabilir. Dil, bir kültürün en aziz ve duygusal araçlarından biridir. Kürtçe, farklı lehçelerine rağmen Türkçeyle

neredeyse hiç alakası olmayan farklı bir dildir. Çeşitli kültürel reformlar arasında gerçekleştirilmesi en kolay vc en etkili olanlar arasında Kürtçe basım ve yayın özgürlüğü, insanların çocuklarına Kürtçe isimler verebilme vc çocuklara Kürt dilinde özel eğitim verilmesi hakkı, Kürt bölgelerindeki Kürtçe yer isimlerinin iade edilmesi ve Kürtlüğün özgünlüğünü öne çıkaran her türlü kültürel faaliyete hoşgörü gösterilmesi gibi seçenekler vardır. Her şeyden önemlisi, devlet Kürt kimliğinin varlığını şüphe götürmeyecek biçimde alenen tanıyabilir. Bu tür adımlar kuşkusuz Kürtlerin dikkatini çekecek vc önemli bir Kürt kesiminin Kürt kimliğinin tam olarak tanınmasına yönelik silahlı mücadele yerine müzakereler yoluyla yeni adımları beklemeye sevk edecektir. Kürtlere ayrılan kültürel ve siyasi ilerleme alanının savaş meydanından devlete doğru kaydırıldığı algısının yaratılması halinde, devletin bu adımları PKK'ya verilen desteği çok büyük olasılıkla zayıflatmaya başlayacaktır. Bu kültürel adımlar uzun vadede Kürtlerin çoğunun (gittikçe büyüyen) arzularını ve taleplerini karşılamaya yetmeyecektir tabii, ama en azından zaman kazandıracak ve muhtemelen PKK'yı strateji ve taktiklerinde değişiklik yapmaya zorlayacak, hatta diğer Kürt örgütleri karşısında güç kaybetmesine yol açacaktır.

Bu tür kültürel reform önlemlerinin en önemli unsurlarından biri de, devletin (sloganları, devletçilik, tek kimlik ılkeleriyle[1]) yoğun Kemalist söyleminin tonunu biraz azaltması ve tüm vatandaşlarını zorla sosyalleştirmeye çalışmaktan vazgeçmesi gerektiğidir. Kısacası, devletin kültürel çeşitliliğin bireysel olarak ifade edilmesine izin vermesi yeterli değildir; devletin buna inanması şarttır. Örneğin Demirel bir yandan "bir Kürde zorla Türk diyemezsiniz,[2]" derken, diğer yandan da Kürtçe eğitim veya televizyon yayınlarına ya da dil üzerindeki diğer baskıların hafifletilmesine destek vermeyi hâlâ ısrarla reddetmektedir. Aynı şekilde, Türk yönetimi Kürtlerin Yeni Yılı kabul edilen Nevruz'da PKK'nın

teşvik ettiği kutlamalara tepki olarak 1994 yılında Nevruz'u bir Türk bayramı ilan etmişti: devlet bu yeni politikayla Nevruz bayramına resmiyet kazandırmak yerine bayramın Kürtlerle alakası olmadığını, aksine bir Türk bayramı olduğunu kabul ederek pek çok Kürdü öfkelendirmiştir.

Bu kültürel reformlar çok kolay görünmekle birlikte, Kemalist devletin en temel ilkelerinden birini zayıflatmaktadır. Bu ilke, tek etnik kimliğe sahip devlet kavramıdır. Bu arada, hâlihazırda Kemalist devlet anlayışma karşı çıkanların yalnızca Kürtler olmadığını hatırlamakta fayda var. İslamcılar da Kemalist devlet anlayışının katı lâikçi ideolojisinin gözden geçirilmesini istemektedirler (onlara göre bu anlayış, Batı lâikliğinden daha çok devletin tüm dinî kurumlara yönelik saldınsıdır). İslamcılar kendi Müslüman kimliklerinin de saldırı altında olduğunu düşünmektedirler. Aleviler de inançlannın farklılığının devlet tarafından tanınması için mücadele etmektedirler. Bu hareketler, Türk milletinin homojen bir yapıya sahip olduğu anlayışını zayıflatan eğilimleri ifade etmektedir. Yine de, ayrılıkçılık potansiyeli taşıdıkları için, devlet açısından en tehlikeli olanlar Kürtlerin iddia ve talepleridir.'

Güneydoğu bölgesinde yaşayan Kürtler kültürel, ekonomik ve siyasi açıdan bir dışlanmayla da karşı karşıyadırlar. Bir başka deyişle, güneydoğunun ülkenin ekonomik açıdan en dezavantajlı bölgesi olmasının yanı sıra, bölgedeki kültürel engeller ve Türkçe eğitim olanaklarının kısıtlı olması Kürtler ile Türk vatandaşlar arasındaki farklılıkları daha da derinleştirmektedir.[4] Diğer yandan, Kürtlerin istedikleri kültürel tavizler genişleyen, dinamik ve uluslararası piyasaya gittikçe entegre olan bir ekonomi bağlamında ele alındığında devlet açısından o kadar da önemli olmamalıdır. Aslında güneydoğunun içinden ve dışından bazı Kürtler, çocuklarının Kürtçe yerine İngilizce veya başka bir uluslararası dilde eğitim görmeleri halinde çok daha başarılı olabilecekleri yönündeki görüşlerini ifade etmişlerdir.[5]

Burada önemli olan mesele, devletin kültürel değişimleri bireysel haklar mı yoksa topluluk hakları olarak mı yorumladığıdır. Bireylerin son derece rahat bir kültürel ortamda kültürel dernekler kurmalarına, Kürt dilinde basım ve yayın faaliyetlerinde bulunmalarına izin verilmesiyle belirli kotalar ile oranlar tanımlanması birbirinden çok farklı şeylerdir. Örneğin devlet, nüfusun yüzde 20'sinin Kürtçe konuştuğu varsayımından yola çıkıp radyo ve televizyon yayınlarının yalnızca yüzde 20'sinin Kürtçe yapılabileceğine karar vererek aslında topluluk haklarını tanımlamış ve sınırlamış, böylece ayrılıkçı fikirlerin tohumlarını ekmiş oluyor.

Sıklıkla talep edilen bir diğer kültürel reform da üniversitelerde Kürtçe ve Kürt tarihi üzerine çalışmalar yapacak enstitülerin kurulmasıdır. Bu reform Kürtler açısından varlıklarının resmi olarak tanınmasının göstergesi olmanın yanı sıra, uzun yıllardır ihmal edilmiş bir dilin daha fazla geliştirilmesine olanak sağlayacaktır.[6] Başta İstanbul ve İzmir'de olmak üzere ülkenin farklı şehirlerinde şubeleri bulunan bağımsız Kürt kültür dernekleri hâlihazırda faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bunların arasında en bilineni Mezopotamya Kültür Derneği'dir. Sık sık güvenlik güçlerinin baskılarına maruz kalan bu tür gruplar, oldukça kısıtlayıcı dernek yasalan nedeniyle anonim şirket statüsünde kurularak faaliyet göstermektedirler. Yakın zamanda Kürt Kültür ve Araştırma Vakfı'na ruhsat verilmiş olması olumlu bir gelişmedir.[7] Dar görüşlü devlet politikalarının Kürtçe yayın yapılmasına izin vermeyerek Kürtleri uydu üzerinden PKK destekli televizyon programlarını izlemeye sevk ettiğini daha önce belirtmiştik zaten.

Son olarak, Türkiye'nin kültürel çeşitliliğinin kabul edilmesi ülkenin zayıflığının yansıması şeklinde yorumlanmamalıdır. Bununla birlikte, çeşitliliğin kabul edildiği yasalarda ve yönetmeliklerde yansıtılmalıdır. Türkiye, Kürt dilinin kullanımını açık biçimde yasaklayarak, Kürtçe köy isimlerini Türkçeleriyle değiştirerek ve ailelerin çocuklarına Kürtçe isim koymalarına izin

vermeyerek Kürtlerin varlığını inkâr etme işinde çok ileriye gitmişti. Bazıları zaten değiştirilmiş olan bu politikaların düzeltilmesi tek başına yeterli olmayacaktır; yapılacak değişikliklerin ayrılıkçı veya tehdit edici faaliyetleri temsil etmediği konusunda Türk halkının bilinçlendirilmesi de gerekecektir.

Ekonomik Programlar

Bölgenin uzun yıllardır ekonomik açıdan ihmal edilmiş olmasının Türkiye Kürtlerinin mutsuzluklarını körüklemiş olduğuna şüphe yoktur. Kürt sorununun çözümünde büyük ekonomik iyileştirmeler zaruridir, ama etnik kimlik ve kültürel haklar meselesini göz ardı ederlerse tek başlarına yeterli olmazlar. Çok sayıda Kürt yurttaşın daha iyi imkânlar bulabilmek umuduyla şehirlere göç etmesinin temel nedenleri ekonomik sıkıntılar ve geri kalmışlık ile güneydoğudaki iç çatışma nedeniyle son yıllarda binlerce Kürt köyünün boşaltılmış olmasıdır. Ne var ki, şehirlere göç edenler memleketlerinde sahip olduklarından daha iyi imkânlara kavuşmuş olsalar da, ekonomi merdiveninin genellikle en alt basamaklarında yer almaktadırlar.

Dolayısıyla, Kürt sorununa yönelik her türlü çözümün bölgenin ekonomik sıkıntılarının giderilmesine yönelik bir çabayı içermesi şarttır. Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgeleri, 1960'lardan beri Devlet Planlama Teşkilatı'nın dokümanlarında ve planlarında ilave yatırıma ve teşvike ihtiyaç duyan dezavantajlı bölgeler olarak tanımlanmaktadır. Bu sınıflandırmaya rağmen, bölgeye yapılan yatırımlar beklentileri karşılamamakla kalmamış, ayrıca çoğu boş yatırım olup çıkmıştır: Mesela devlet bir fabrika kurmak için planlar hazırlıyordu, ancak yatırım çoğunlukla gerçekleşmiyordu. 1992 yılında Türkiye'de kişi başına düşen milli gelir 2,032 dolar iken, doğu illerinde bu rakam 300 dolara kadar iniyordu.[8] Başbakan Tansu Çiller'in Temmuz 1995'de bölgenin valileri ve güvenlik

görevlilerinin dc katıldıkları görkemli bir toplantıda güneydoğuya çok ciddi miktarlarda yatırımlar gerçekleştirileceği açıklaması bile çok büyük kuşkuyla karşılanmıştı. Türkiye'nin kamu mâliyesinin sicili düşünüldüğünde bu kuşku hiç dc asılsız değildi. O tarihten beri hükümetlerce açıklanan benzer yatırım ve teşvik programlarının tamamı da aynı ölçüde kuşkuyla karşılanmıştır.

Güneydoğu açısından hayati önem taşıyan sorunlardan biri de Ocak 1980'dcn beri Türk ekonomisinde gerçekleşmekte olan çatallaşmadır. O tarihte Türkiye muazzam bir değişiklik sergileyerek içe dönük ekonomi stratejisini terk edip daha açık bir ekonomi anlayışını benimsemişti. Bu yeni stratejinin sağlam biçimde oturtulmasının neredeyse hemen sonrasında İran-Irak Savaşı patlak vererek Türkiye'ye iki tane çok geniş ihracat pazarı sunmuştu. Bu devletlerin Türkiye'nin Kürt bölgelerine komşu olmaları Kürtlerin transit trafiğinden yoğun biçimde faydalanmalannı da sağlamıştı. Ne yazık ki 1980'lerin ortalarına gelindiğinde bu bölgedeki ticaret önemli ölçüde yavaşlamıştı. Daha az gelişmiş bölgeler ile daha çok imalat temelli bölgeler arasındaki nitel fark o tarihlerden sonra daha da artmıştı. Türkiye'nin batı şehirleri Avrupa ve OECD ülkelerine ihracat yaparak özel ve kamu yatırımlarından aslan payını alıyorlardı. Güneydoğuya yatırım yapmayı zaten pek düşünmeyen Türk işadamlarının artık gerekçeleri iyice azalmıştı. Batı şehirlerindeki imkânlar çok daha kârlı olduğu için, Kürt işadamları da bu şehirlere yatırım yapmayı tercih ediyorlardı. Kısacası, güneydoğuda etnik çatışmanın baş göstermesi bölgeye yalnızca öldürücü darbeyi indirmişti.[9]

Tüm bunlarla birlikte, çatışma sona erdirilmeden güneydoğuda önemli çapta ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi mümkün değildir. Güneydoğu, bir savaş alanı olduğu - köyler yakılıp yıkıldığı, mahsuller ve hayvanlar yok edildiği, geniş bölgeler boşaltıldığı - sürece yeniden inşa sürecinin başlaması imkânsızdır. Bölgenin kırsal nüfusunun yüzde 44'ünün faaliyet gösterdiği bir

sektör olan hayvancılık, yaşanan silahlı çatışmalardan ağır yara almıştır[10]; PKK hayvan sürülerini kaçırmakta, devlet de köylülerin hayvanlarını otlatma alan ve imkânlarını önemli ölçüde daraltmaktadır. Çok geniş alanlarda güvenlik seviyesi, tarımın emniyetli biçimde yapılmasına yetecek düzeyde değildir. Bölgeye yönelik her türlü devlet yardımı PKK'nın açık hedefleri haline gelmektedir. Bölge askeri operasyonlara ve sabotaj eylemlerine sahne olduğu sürece hiçbir özel yatırımcı parasını buraya getirmeyi düşünmez."

Kürtlerle siyasi bir anlaşmaya varılır, çatışma da son bulursa işte devlet o zaman bölgede yeniden inşa sürecine başlayabilir; bu noktada, köylülerin evlerine dönebilmeleri için öncelikle köylerin yeniden inşa edilmesi gerekir. Özel yatırım da ancak böyle bir ortamda teşvik edilebilir. Türk özel sektörü güneydoğuya yatırım yapma konusunda çekingenliğini sürdürse de, batı şehirlerinde, başkalarının kabul etmeyeceği riskleri üstlenmeye çok daha fazla gönüllü bir Kürt burjuvazisi gelişmektedir. Ancak bu girişimin zorluğunu kimse küçümsememelidir. Yukarıda sıraladığımız gerekçelerden ötürü, özel sektör ana ticaret yollarından çok uzaktaki bir bölgede projeler üstlenmeye pek yanaşmayacaktır. Bununla birlikte, bazı büyük sanayi şirketlerinin güneydoğuya yatırım yapma konusunda ciddi girişimlerde bulundukları kamuoyunda bilinmektedir. Ne var ki bu girişimlerin çoğu herhangi bir sonuca varamamıştır. Bu tür girişimlerin en yenisi, İstanbul Ticaret Odası Başkanı Mehmet Yıldırım'ın buluşu olan "Doğu Holding" adı verilen yapıdır. Yıldırım, 400 büyük şirketin ortak bir havuza yaklaşık altmışar bin dolar yatırarak kuracakları ortak bir şirketin bölgede hayvancılık ve tarım faaliyetleri gerçekleştirmesini planlamıştır.[12]

Türk yetkililer, GAP yoluyla bölgenin onarılmasına çok büyük önem vermektedirler. GAP, yalnızca güneydoğuyu kapsamamakla birlikte, bölgeye çok büyük katkı sağlayabilecek potansiyele

sahiptir. Elektrik üretimini ve yeni bir sulama şebekesi kurulması yoluyla tarım arazilerinin miktarını önemli ölçüde arttırmak üzere planlanmıştır. Proje, tarımın daha ticari biçimlerinin geliştirilmesine ve ticari tarım ürünlerinin üretiminin arttırılmasına büyük önem vermektedir. Bu tür ürünlerden biri, (buğday ekili alanların büyük kısmına ekilmesiyle) üretiminin yüzde 200 oranında artmasının beklendiği pamuk ve bir diğeri de domatestir.[13] Bu ürünler çok daha yüksek piyasa değerine sahip olsalar da, zaten daralmakta olan ihracat pazarında sırf küçük bir dilim için diğer bölgelerle rekabet etmeye kalkışırlarsa kazandıracakları katma değer çok önemli olmayacaktır. Diğer yandan, bölgedeki girişimciler Ortadoğu pazarlarına açılmayı başarabilirlerse GAP'ın başarıya ulaşma olasılığı da çok büyük ölçüde artacaktır.[14]

Ancak, güneydoğuda ve GAP bölgesinde sanayinin çok gelişmemiş olması nedeniyle, üretilen elektriğin önemli kısmı, tıpkı pamuk gibi, batıya aktarılacaktır. 20. yüzyılın sonu itibariyle hesaplanan ciddi elektrik açığının karşılanması esasından yola çıkılarak GAP'ta elektrik üretimine çok büyük önem verilmektedir. Bunun somut göstergesi, projenin elektrik üretimi hedeflerinin yaklaşık yüzde 9O'ı tamamlanmışken sulama hedeflerinin yalnızca yüzde 5'lik diliminin tamamlanmış olmasıdır.[15] Bölgede bazı şehirler ekonomi faaliyetleri bakımından diğerlerinin çok önündedirler. Diğer bölgelerden yatırımcıları çekmeyi başarmış olan Gaziantep ve Şanlıurfa, diğer kentlere fark atmış durumdadırlar. Bunların yatırımcıları çekmekteki en önemli avantajlarından biri de çatışmanın merkezinde yer almıyor olmalarıdır.

Bu proje bağlamında sıklıkla göz ardı edilen bir mesele de çarpık toprak dağılımıdır: Güneydoğu, ülkedeki en kötü toprak dağılım biçimlerinden birine sahiptir, ki bölgede yaşanan çatışma bu durumu daha da kötüleştirmektedir. Bu çarpıklık, devletin 1945'ten sonra ülkenin diğer bölgelerinde yaptığı toprak reformunu bu bölgede yapmamış olmasının sonuçlarından biridir.

Toprak reformu yapmama kararı aslında siyasi gerekçelerle alınmamıştı çünkü partiler bölgedeki oyları yalnızca ağalar ve şeyhlerle ilişki kurarak kazanmanın peşinde koşuyorlardı. Bu politika, daha girişimci köylülüğün gelişimini de yavaşlatmıştır.[6] Bugün pek çok bölge insanı, geniş devlet arazilerinin kendilerine tahsis edilmesini yalnızca siyasi partilerle iyi ilişkileri bulunan az sayıda kişinin başarabildiğinden yakınmaktadır. Her şey bir yana, GAP planlandığı gibi tamamlandığında hiç şüphe yok ki bölgeye büyük faydalar sağlayacaktır.

Güneydoğudaki ekonomik ilerleme, devletin Türkiye'yle sıkı ilişkiler içerisinde bulunmalarının sağlayacağı yararlara bölgedeki Kürt halkını ikna etmek için sarf edeceği her türlü çaba açısından hayati önem taşımaktadır.

Güneydoğudan Türkiye'nin batı şehirlerine doğru yaşanan büyük köylü akınının yavaşlatılması da şarttır. Bu insanlar gittikleri büyük şehirlerde işsizliği arttırıyor, aşırı büyümüş şehirlerdeki istikrarsızlığın artmasına katkıda bulunuyorlar ve siyasi açıdan radikalleşme olasılıkları da büyük ölçüde artıyor. Ters yöne göç başlatılması da gereklidir aslında. Çatışma nedeniyle bölgeden göç etmiş olanların tamamının geri dönmesi söz konusu değildir elbette, ancak devletin geri dönenleri teşvik etmesi gerektiği kanaati de her kesimin zihnine yerleşmiştir. İyileştirilmiş ekonomik koşullar, ayrılıkçılığı savunanların kozlarının büyük çoğunluğunu ellerinden alacaktır. Gelişmiş bir ekonomi, Avrupa Birliği'ne (uzun yıllar sonra da olsa) tam üye olma potansiyeli taşıyan bir Türkiye'de Kürtlere de bir pay verecektir. Her halükârda, gümrük birliğine üye Türkiye, üye olmayan Türkiye'den çok daha caziptir.

Son olarak, Türkiye'nin "Kürdistan" kavramını yeniden etraflıca düşünmesi gerekmektedir. Cesur reformlar ve daha uzun vadede anayasal değişiklikler Türkiye'yi zayıflatmaktan ziyade güçlendirecektir. Türkiye topraklarında kurulacak Kürdistan, güneydeki İrak Kürdistanı, hatta doğudaki İran Kürdistanı ve Bağdat

ile Tahran yönetimleriyle çok büyük olasılıkla doğal ve organik bağlar kuracaktır. Avrupa'yla bağlarını her geçen gün kuvvetlendiren Türkiye, bölgenin açık ara en gelişmiş, en demokratik ve en güçlü ekonomiye sahip ülkesidir. Böyle bir Türkiye, (Türkiye'nin toprak bütünlüğünü bozmayan) kendi Kürt bölgesinin Ortadoğu'daki tüm Kürtler açısından ekonomik ve sosyal bir cazibe merkezi olacağını görecektir. Türkiye'nin yaratacağı bu mıknatıs etkisinden asıl endişelenmesi gerekenler İrak ve İran'dır. Sınırların açılmasından ve bölgedeki tüm Kürtler arasındaki ilişkilerin kuvvetlenmesinden en fazla faydalanacak olanların başında Türkiye gelmektedir. Mesela Diyarbakır, Kürt bölgesinin doğal başkentidir. Dolayısıyla, bölgedeki bu yeni ilişkilerin geliştirilmesi Türkiye'nin çok sayıda yeni görüşü kabul etmesini gerektirir; zaten başarılı ve sağlıklı işleyen uluslararası düzenin parçası olmak isteyen devletlerin bu eğilimden kaçabilmeleri mümkün değildir. Türkiye'nin uzun vadede bu gelişmelerle gelişmişlik düzeyinin elverdiği güvenle yüzleşmesi gerekmektedir.

Güvenlik Unsurlarının Varlığının Azaltılması

Devletin özel timleri bölgeden geri çekme, jandarma ile ordu unsurlarının sayısını azaltma, köy koruculuğu sistemini yeniden düzenleme veya tasfiye etme, olağanüstü hal uygulamasını kaldırma yönünde göstereceği irade, siyasi durum üzerinde çok önemli bir etki yaratacaktır. Kürtlere yeni politikaların yolda olduğu izlenimi verecek, hele bir de kültürel tavizler de verilirse, geleceğe dönük umutları ciddi biçimde yeşertecektir. Yaşamın normale dönmesinin yolunu açacak, bölgede ticaret, iş ve yatırım koşullarım iyileştirecek ve Kürtlerin on yıldan fazla süredir unuttukları normal yaşama dönmeye başlamalarını sağlayacaktır.

Güneydoğudaki askeri unsurların varlığının azaltılması devlet açısından ciddi bir risk anlamına gelmektedir ve ancak Türkiye'de

kapsamlı siyasi değişim yönünde irade sergilenmesi halinde gerçekleşebilir. Asker ve güvenlik unsurları sayısının önemli ölçüde azaltılması veya bunların geri çekilmesi, bölgeyi (PKK ve ona rakip olabilecekler dâhil) çok farklı grupların daha yoğun siyasi faaliyetlerine açık hale getirecektir. PKK kuşkusuz askeri güçlerin bölgeden geri çekilmelerinden faydalanarak varlık alanını genişletecektir; bunu yaparken muhtemelen şiddete başvurmayacaktır, özellikle de iki taraflı bir ateşkes ilan edilmesi durumunda. Böyle bir ortamda PKK, Kürt siyasi yaşamının gerçekliklerine göre hareket etmek durumunda kalacaktır; programları ile politikalarının popülerliği Kürt halkı tarafından sürekli değerlendirilecektir. PKK, silahlı mücadeleyi sürdürmek yerine barışçı siyasi alana geçiş yapma riskini almaya hazır olduğu iddiasındadır. Zaten öyle olmazsa ve Kürtleri temsil yeteneğine sahip başka Kürt siyasi örgütleri ortaya çıkarsa, Kürtlerin çoğu arasında popülerliğini kaybetmiş PKK'nın faaliyetlerine muhalefet etme yükünü bu örgütler sırtlanacaklardır ve bu da ideolojik açıdan devletin şu anda yaptığı tüm çabalardan daha etkili olacaktır.

Bölgede yeni bir dinamik faaliyet halinde olacak olsa da. PKK'nın bu koşullar altında silahlı mücadelesini sürdürmesine tamamen son verilebilmesi söz konusu değildir. Devlet, Kürtlere sıkıntılarının büyük çoğunluğunu giderecek yeni devlet politikalarının hazırlanmakta olduğunu göstermeye çalışacaktır. Kürtlerin büyük çoğunluğu yeni devlet politikalarıyla işbirliği yapmaya teşvik edilse bile, PKK'nın amansız mensuplarının şiddeti tamamen terk etmeleri birkaç yıl alabilir. Askeri baskının sürmesinin geniş sayılarda Kürdü tek alternatif olarak PKK'ya iten koşulları yarattığı düşünüldüğünde, devletin bu baskıyı azaltmaktan başka seçeneği yok gibidir. Ordunun geri çekilmesinden hemen önce gerçekleştirilecek kültürel reformlar, çok sayıda Kürdün PKK şiddetine aktif veya pasif desteği bırakma sürecini başlatacaktır. Devlet, şiddet son bulana dek tek bir reform bile yapmayacağında

ısrar ederse, belki PKK'nın zaten hazır olduğunu ilan ettiği iki taraflı ateşkese zemin hazırlayabilir, ama bu yaklaşımı Kürtler nazarında inandırıcı ve güvenilir olmaz.

Göz ardı edilmemesi gereken bir diğer mesele ise, yıllar içerisinde Kürt toplumundaki ayrılıkları derinleştirmiş olan köy koruculuğu sistemidir. Bu sistemin tasfiye veya yeniden tertip edilmesine yönelik tüm girişimler, bölgede korucular ile onların rakipleri arasındaki düşmanlığı hesaba katmak zorundadır. Bu gerilimler: husumetlerin, hatta kan davalarının bir süre daha sürüp gitmesine zemin sunmaktadır.

Kürt Siyasi Partilerinin Yasallaştırılması

Çoğulcu ve bölünmüş toplumlardaki siyasi partiler; sınıfsal, bölgesel, etnik, dinsel ve ırksal faktörlerden ister istemez etkilenirler. Bu, Türkiye'de de böyledir. Dinî ve kültürel farklılıklara vurgu yapılmasına yönelik yasaklara rağmen Türkiye'deki siyasi partiler, hile kabilinden yöntemlerle, simgelerden ve mesajlardan bolca yararlanmaktadırlar. Aleviler geleneksel olarak topluca, kendilerini lâiklikle en çok özdeşleştiren partilere oy vermişlerdir, bu parti de çoğunlukla Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) olmuştur. Güneydoğuda ise partiler, Kürt oylarını alabilmek için güçlü aşiret bağlarına sahip isimleri aday yapmaktadırlar. Refah Partisi, İslamcı bir platformda kampanya yürüterek niyetlerini asla gizlememiştir.

Etnik Kürt partileri üzerinde sıklıkla uygulanan yasak 1991 seçimlerinde Kürt HEP'in SHP ile ittifak yaparak Türk siyaset sahnesine adım atmasına kadar gerçek anlamda delinememişti. Önceki sayfalarda belirttiğimiz gibi, bu olay Türk siyasetini derinden sarsmıştır, HEP'in haleflerinin sonuncusu konumundaki HADEP o dönemde itibar kazanma yolunda yavaş yavaş ilerliyordu. Ne var ki yasalara göre Anayasa Mahkemesinin devletin bütünlüğünü tehdit ettiğini düşündüğü her partiyi kapatma yetkisi

vardır; HADEP dc bu partilerden biri olabilir, ancak kapatılmasının yurtdışında yaratacağı yankılar Türkiye'ye siyasi olarak çok pahalıya mal olacaktır.

HEP, DEP ve şimdi de HADEP, ciddi oranda destek toplaya* bilme becerilerini kanıtlamışlardır; aslında devletin baskıları olmasaydı daha da fazla destek toplayabilirlerdi. Etnik partilerin varlıklarını sürdürmelerine izin verilmesi, öyle kolayca alınabilecek bir karar değildir. Etnik azınlıkların varlığını tanımayan bir devlette etnik temelli partiler muhtemel anlaşmazlık kaynaklarıdır. Siyasi partiler çoğulcu bir toplumda kurumlara istikrar getirebilirken, bölünmüş toplumlarda ise tam tersi etki yaratabilirler: Seçmen kitlelerinin sıkıntılarını ifade etmenin yanı sıra insanları harekete geçiren, dolayısıyla kutuplaştıran bir etki de yaratırlar. Bu tür partiler ayrıca sistemden rahatsız daha küçük grupların varlıklarını bağımsız biçimde sürdürmelerini de güçleştirirler; çünkü bu gruplar ya etnik koalisyonlara katılmaya zorlanırlar ya da rakip etnik topluluklar arasında etnik ihtilaflara yol açarlar. Türk yetkililer bir Kürt azınlığının varlığını kabul edip etmemeyi düşünürken bu hususları dikkate almak zorunda kalacaklardır. Aslında bu kısmen belli bir temele dayanan bir argümandır. Türk yetkililer, Kürtlerin Türkiye'deki tek etnik azınlık olmadıklarını belirtebilirler: Ülkede Çerkezler, Araplar, Lazlar vb. onlarca etnik unsur vardır. Ne var ki bu diğer azınlıkların neredeyse hepsinin bir Çerkez, Laz veya Arap "anavatanı" varken, Kürtlerin *anavatanı* ise Türkiye'nin güneydoğu bölgesidir.

Bir ülkenin nüfusu iki veya daha fazla halk arasında eşit biçimde bölünmüş ise etnik partiler çok daha tehlikeli olurlar. Sistemi istikrarsızlaştırma ve gruplar arası çatışmalar yaratma eğilimleri işte o zaman ifade edilir. Sonuç olarak bu partiler tek bir meseleyle ilgilenen partilere dönüşürler; uç noktalara gidip oy potansiyellerini azami düzeye taşıyabilmek adına ılımlı hareket

etmekten sakınırlar ve seçmenleri de sonuçları ne olursa olsun partilerine sadık kalırlar.[17]

Türkiye'ye baktığımızda bu sorunlu özelliklerin hiçbirinin var olmadığım görebiliriz oysa. Kürt halkı, Türk halkıyla nüfus olarak aynı büyüklükte değil, bilakis azınlık konumundadır. Dahası. Türkiye'deki Kürtler, kendilerine tamamen etnik bir partiye oy verebilme imkânı her tanındığında oylarını etnik olan ve olmayan partiler arasında bölüştürerek, bir grup olarak aslında dışarıdan bakanların beklediklerinden çok daha karmaşık biçimde hareket ettiklerini göstermişlerdir. Ayrıca, kutuplaşma düzeyi henüz aşın noktalara ulaşmamıştır. Bir Kürt partisi çok sayıda güçlükle karşı karşıyadır çünkü Türkiye’nin hedeflediği gerçek anlamda çoğulcu bir sistemde etnik kimlik, Kürt seçmen davranışlarının temel belirleyicisi olmayabilmektedir. Mesela 1995 seçimlerinde İstanbul'daki potansiyel HADEP seçmenlerinin önemli kısmı kuvvetle muhtemeldir ki Refah Partisi’ne oy vermişti. Bunu yaparkenki gerekçeleri, bu partinin onların gündelik yaşamlarını doğrudan etkileyebilecek güce ve konuma sahip olmasıydı.

İkinci olarak, siyasi partiler sonuçlar üretmek zorundadırlar: Bir azınlığı temsil eden siyasi parti, çoğunluktan daimi olarak kopamaz. Çünkü böyle bir şey yapması halinde, siyasi sistemin - muhalefettekilere bile - sunmak zorunda olduğu imkânlardan yararlanamaz. Dolayısıyla, bu tür bir parti potansiyel seçmenlerine tamamen hizmet götüremeyecek durumda olursa, yeni rakiplere davetiye çıkarır. PKK da dâhil hiçbir Kürt partisi, Kürt seçmenleri bariz faydalar elde edeceklerine inandıramadıkça oyların ezici çoğunluğunu öyle kendiliğinden kazanamaz. Aslında birden fazla Kürt partisi olsa da bunlar Türk partileriyle koalisyon oluşturup kendi bölgeleri için çok daha etkin biçimde çalışsalar daha iyi olur.

Diğer yandan, bir topluluğu temsil eden bir veya birden fazla etnik temelli partinin olmasının da çok sayıda yararı vardır. Bu partiler, kişinin kimliğinden ödün vermesine gerek olmaksızın, siyasi asimilasyon sürecinin gerçekleşmesini sağlarlar. Ayrıca - şiddete başvurmadıkları sürece - şimdiye kadar önemsenmemiş belirli bir grubun taleplerine güç vererek etnik dayanışma ortamı yaratabilirler. Türk devletinin bu tür bir partinin varlığından korkmasına gerek yoktur; aksine, bu aşamada böyle bir partiyi memnuniyetle karşılamalıdır çünkü devletin güneydoğudaki yoğun Kürt nüfusunu eski Kemalist modelle Türkiye'ye entegre etmeyi başaramamış olduğu ortadadır. Bu partilerin diğer ana akım partileriyle ittifaklar kurmaya teşvik edilmeleri, kutuplaşma sürecinin engellenmesine de yardım edecektir. Yalnızca etnik partilerin değil, aynı zamanda diğer tüm partilerin de meclise temsilci sokma konusunda eşit şansa sahip olması gerektiğine inanan önemli Türk siyasetçilerinden biri de merhum cumhurbaşkanının kardeşi Korkut Özal'dır. Özal, PKK'nın yasal bir kimliğe sahip olması gerektiğine bile inanmaktadır: "Eğer niyetleri insanları öldürmek değil de bazı siyasi ve ekonomik hedeflere ulaşmaksa, bunlara ulaşabilmelerinin en iyi yolu siyasi sisteme girmeleridir. Dağlarda savaşarak herhangi bir sonuca varamazlar."[18]

Bu partilerin daha aşırılıkçı partiler doğurmayacaklarını ya da bizzat kendilerinin aşırılıkçı mensuplarının hâkimiyetine geçmeyeceklerini söyleyebilmek çok zordur. Bu tür bir şeyin teminatını kimse veremez, ancak Türkiye'ninki gibi şeffaf olmayan ve güvenlik yetkililerinin olağanüstü yasal ve yasadışı yetkilere sahip oldukları bir sistemde etnik kutuplaşma bu tür partiler olmadan da başlamıştır zaten; yani devletin denemekle kaybedeceği çok bir şey yoktur. Tüm bunlarla birlikte, Türk devleti ile toplumu, bu tür partilerin şiddete onay vermeyeceklerini veya başvurmayacaklarını beklemek için her türlü gerekçeye sahiptir.

Yetki Devri ve Ademi Merkeziyet

Tıpkı diğer ülkeler gibi, Türkiye de birbiriylc çelişen iki küresel güçle boğuşmaktadır: Uluslararası ekonominin etkisi ve siyasi yetkinin yerel unsurlara devredilmesi. Bu güçlerle baş edilebilmesi için devlet yapısının çok daha uyarlanabilir ve esnek olması gerekir. Bir yandan entegre bir ekonomi alanı sunarken aynı zamanda yetkiyi yerel yetkililere devretmelidir; aksi takdirde merkezi yönetim, küreselleşmenin bu yerel topluluklar üzerindeki karmaşık etkisiyle daha fazla baş edemez.

Ordunun Rolünün Azaltılması

Yetki ve denetimin yerel yetkililere devredilmesi işi, Türk ordusunun siyasetteki müzmin rolünün azaltılmasıyla başlamalıdır. Ülkede kısa aralıklarla - sırasıyla 1960,1971 ve 1980 yıllarında - yaşanan askeri müdahaleler nedeniyle halk artık siyasi hesaplarında orduyu neredeyse ayrılmaz bir unsur olarak değerlendirmektedir.[19]

Cumhurbaşkanı Özal'ın sivil idareyi daha da güçlendirmeye ve orduyu günlük siyasetten uzaklaştırmaya yönelik başlatmış olduğu girişimler, Ölümüyle birlikte aniden sona ermişti. O tarihten bu yana göreve gelen başbakanlar ve cumhurbaşkanı, Kürt sorunu da dâhil tüm önemli güvenlik meseleleriyle ilgili kararları, hatta sorumluluğu generallere bırakmaya devam etmişlerdir. Ordu, siyasetçiler üzerindeki nüfuzunu her zaman doğrudan hissettirmez: Siyasetçiler, sıklıkla, komutanlarla aralarının açılmasından korktuklarından harekete geçemez veya bir girişimde bulunamazlar – komutanlar söz konusu meseleyle ilgili tercihlerini ifade etmemiş olsalar bile.[20] Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş, Şubat 1994'te verdiği bir demeçte, teröristleri arayanların yalnızca dağlara veya Lübnan'daki Bekaa Vadisi'ne değil, meclise de bakmaları gerektiğini söylemişti, Bu demeçten cesaret alan Başbakan Çiller, başarılı bir manevra yaparak DEP milletvekillerinin

vekilliklerini düşürerek bağımsızlıklarını kaldırmış, sonunda da yargılanıp hapis cezasına çarptırılmalarını sağlamıştı.

Sivil idarenin alanının ordunun nüfuzundan arındırılması demokratikleşme sürecinin son derece önemli bir parçasıdır. Güneydoğuda askerin siyasete olan müdahalesinin gittikçe artması, isyanın tahmin edilen bir sonucuydu. İsyanla mücadelenin ordunun yetki alanına bırakılmış olmasının yanı sıra, ordunun iç meseleler ve dış politikalar üzerindeki etkisinin artmasının sonucu olarak sivil-asker ilişkileri de ağır yara almaktadır. Esasen bir danışma kurulu vasfına sahip Milli Güvenlik Kurulu'nun önemi ve ona gösterilen saygı, siyasi yönetim ile generaller arasındaki ayrımı bulanıklaştırmaktadır.[21] Ordunun siyaset üzerindeki nüfuzunun doruğa çıktığını en iyi sergileyen olay, 1997 yılının ilkbaharında generallerin Erbakan-Çiller hükümetine karşı başlattıkları ve hükümetin baskılara daha fazla dayanamayarak sonunda istifa etmesiyle sonuçlanan mücadele olmuştu. MGK'nın güneydoğudaki isyanın sonucu olarak artan nüfuzu, eski cumhurbaşkanı Özal'ın başlatmış olduğu eğilimi tersine çevirmiştir. Ordunun 1980 askeri darbesi sonrasındaki beceriksizliğinden başarılı biçimde faydalanarak yetkilerinin bir kısmını azaltmıştı. Ne var ki ölümünden bu yana siyasi liderler, isyanla ilgili tüm meselelerde yetkiyi orduya verme arzusunda olmuşlardır. Aslında bunu yaparken özenle hesapladıkları bir şey vardır: Genellikle başarısız olarak algılanan bir politikanın sorumluluğunu kendi sırtlarından atıp ordunun sırtına yüklemektedirler. Bu bir başarısızlık olsa bile silahlı kuvvetlerin saygınlığına gölge düşürüyormuş gibi görünmemektedir: Peş peşe yapılan tüm kamuoyu araştırmalarının gösterdiği gibi, hâlâ Türkiye'nin en çok saygı duyulan kurumudur.

Güvenlik boyutu ne kadar ağır olsa da, Türkiye'deki Kürt sorunu esasen çok zor seçimler ve kararlar içeren siyasi bir meseledir. Ordunun müdahalesi, siyasetçileri bu meşakkatli süreçten uzak tutmaya yönelik gerekçeler yaratarak ve sorunların ahlâkî

bir zorluk teşkil etmesi nedeniyle gözlerini korkutarak, siyasi sürece ağır zarar vermektedir. Bir siyasetçi yaşamları tehlikede olan insanları nasıl yönetebilir? Bu, tarihte farklı zaman dilimlerinde pek çok ülkenin yaşamış olduğu klâsik bir ikilemdir. Türkiye de çok geçmeden bu ikilemle yüzleşmek zorunda kalacaktır.

Ademi Merkeziyet

Demokratikleşme süreci yalnızca ordunun nüfuzunun azaltılmasıyla sınırlı değildir. Daha önce belirttiğimiz gibi, çağımızın birbiriyle çelişen iki gücü, ekonomilerin küreselleşmesi ve siyasetin yerel bir kimliğe bürünmesi çağdaş merkezi devlet modelinin imkân ve kabiliyetlerini iyiden iyiye zorlamaktadır. Türk devleti tarih boyunca, esasen ülke içerisinde merkezden uzaklaşan unsurlara karşı bir savunma olarak, aşırı merkeziyetçi olmuştur. Ankara, tüm idari kararların alındığı merkezdir; belediye başkanlan ve belediye meclis üyeleri dışındaki tüm bölge yöneticilerini Ankara tayin eder. Çok büyük yetkilere ve geniş kaynaklara sahip valiler de, en küçük köydeki ilkokul öğretmenine kadar çeşitli bakanlıklara bağlı tüm devlet memurları gibi merkez tarafından atanırlar. Çevreden iskâna kadar her türlü hizmeti sağlamak devletin "görevidir." Aynı şekilde polis memurları ve diğer güvenlik yetkilileri de merkezce atanır. İdari memurların görev yerlerinin zaman zaman değiştirilmesi gerekli bir şey olmakla birlikte, bu tür memurlar çoğunlukla - doğu ve güneydoğu gibi - hiç istemedikleri yerlere tayin edilirler ve buralarda yerel halk ile devlet memurları arasındaki ilişki de doğal olarak zarar görür.

Belediyelerin kendi başlarına gelir elde etme imkânları çok kısıtlı olduğundan, neredeyse tüm harcamaları için merkezi yönetime bağımlıdırlar. Belediyeler hâlâ 1930'larda çıkarılmış yasalara göre yönetilmektedir. Türkiye'de bütçeden belediyelere ayrılan payın gayri safı milli hasılaya oranı 1986 ile 1992 arasında yüzde

1.1'den yüzde 0.5'c gerilemişti.[22] Yetkilerin vilayetlere devredilmesine yönelik herhangi bir girişimin olmadığı ortamda mevcutların bölünmesiyle il sayısının arttırılmasına yönelik bir çalışma söz konusudur. Bu çalışmayı, bağlı oldukları ilin idaresinden "ayrılıp" kendi idarelerine kavuşmaları halinde Ankara'dan çok daha iyi hizmetler alabileceklerine inanan ilçe sakinleri teşvik etmektedir. Türkiye'deki il sayısı 1980'lerin ortalarına kadar 67'de sabit kalmıştı. Sonrasında ise bu sayı 79'a çıkmıştır, ki bu illerin son üçü 1995 yılında kurulmuştur. Bu eğilim muhtemelen sürecektir çünkü yerel özerkliğin, zayıf da olsa, yedeği işlevini görmektedir.

Türk devletinin katı merkeziyetçi yapısı, anlaşmazlıkların yerel düzeyde çözülmesine imkân tanımaz. Bu durum güneydoğuda olduğu gibi ülkenin diğer tüm bölgeleri için de geçerlidir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinin diğer mirasları gibi bu aşırı merkeziyetçi yapının oluşturulmasını da dönemin koşulları zorlamış olabilir. Metin Heper, "kendilerini Atatürkçülüğün bekçileri ilan eden'' devlet seçkinlerinin merkezden uzak noktalara karşı hoşgörüsüz olduklarını ve bunları baskı altında tutmaya çalıştıklarını söylemektedir.[23] Sonunda yetkinin yerel unsurlara devredilmesi Kürt sorununun çözülmesinde önemli bir rol oynayacaktır çünkü bu yapıda yerel nüfusların ihtiyaçlarından Ankara yerine yerli Kürtler sorumlu olacaktır. Böylece güneydoğudaki idare daha az "yabancı" ve yerel koşullara daha duyarlı olacaktır. Aslında bu yetki devrinden Kürt bölgeleri dışında, başta büyük şehirler olmak üzere, tüm Türkiye faydalanacaktır.

Türkiye'yi yöneten idari sistemde reform yapılmasına ilişkin bir süredir çeşitli tartışmalar yapılmaktadır. Hatta DYP-SHP koalisyonu bu reformun sınırlan ve kapsamıyla ilgili belirli ölçüde mutabakata varmıştı. Koalisyon, eğitim dışındaki sağlık, kültürel faaliyetler, yol yapımı vb. hizmetlerin yerel yetkililerin sorumluluk alanına devredilmesini öngörmüştü. Refah Partisi'nin 1994 yerel seçimlerinde elde ettiği büyük başarı, projenin rafa kaldırılmasına

neden olmuştu. Çünkü koalisyon, yetki devrinin yerel İslamcı yöneticilere yeni kaynaklar aktaracağından endişe etmeye başlamıştı.

Siyasi yetki devri birkaç farklı biçimde gerçekleşebilir: Bir yandan, seçimle göreve gelmiş yerel yöneticilere daha fazla yetki verilmesi anlamına gelirken; diğer yandan bir federasyon kurulması anlamına da gelebilir. Bu iki seçeneğin arasında, yerel unsurlara değişik düzeylerde özerklik veren çok farklı düzenlemeler vardır. Federasyon ve bir tür özerklik düzenlemesi ile basit yetki devri arasında nitel bir fark vardır. Bu da elbette devletin üniter yapısıyla ilgilidir. Federal bir düzenleme; yapısı, siyasi yönetim biçimi ve merkez ile çevre arasındaki ilişki itibariyle farklılık arz etmektedir. Federal sistemde devlet; savunma, dış politika, ulusal güvenlik ve para sistemi benzeri önemli meselelerde yetkiyi merkeze bırakan toprak sınırları belirlenmiş özerk birimlerden oluşur. Bu yetkileri merkeze bırakmanın karşılığında kanun yapma hakkına sahip olurlar ve vergi toplama hakkını federal yönetimle paylaşırlar.

Merkezin yetkilerinin önemli kısmı yerel unsurlara üç şekilde devredilebilmektedir: Çok merkezlilik (veya merkezsizlik), bölgesel özerklik ve federasyon. Bu çok ayrıntılı bir liste olmamakla birlikte, devletin siyasi yapısının yeniden düzenlenmesine yönelik resmi bir girişimin ne gibi sonuçlar yaratabileceğini yalnızca üç örnekle anlatmaktadır.

Çok merkezlilik anlayışında merkez, yetkiyi alt birimlere devreder ve pek çok kararı kendi başlarına alma haklarını tanır. Örneğin Fransa nüfusunun yaklaşık yüzde 7'sini oluşturan Bretonlar 1960'ların ortalarında ekonomik, kültürel ve siyasi bağımsızlık için bir dizi saldırgan protesto eylemi başlatmışlardı. *Front pour la Liberation de Bretagne* adlı küçük bir grup, kamu mallarına yönelik düzenli şiddet eylemleri gerçekleştirmişti. Mitterand hükümeti 1981 yılında bölgesel yönetimi öngören ve bölgesel diller ile kültürleri teşvik eden bir kanun maddesi çıkarmıştı. Britanny,

ertesi yıl halk tarafından seçilen bir bölge meclisiyle, diğer 21 bölgeyle birlikte kısmi özerk idareye kavuşmuştu. 1990'ların başlarında Britanny ile merkez arasındaki ekonomik fark neredeyse tamamen kapanmış ve Breton milliyetçiliğinin aşırı tezahürleri silinip gitmişti. Milliyetçi duyguları yerel siyasi parti faaliyetlerine yönlendirilmişti.[24] Ted Gurr'un da işaret ettiği gibi, bu politika Fransız Basklarına yönelik de başarıyla kullanılmıştı. Korsika örneğinde ise adadaki şiddet yanlısı milliyetçiler tamamen ortadan kalkmamış, küçük bir azınlık olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.[25]

Tarihi 14. Louis'ye dayanan bir devlet geleneğiyle aşırı merkeziyetçiliğin ilk örneği olan Fransa'da bu tür bölge meclislerinin kurulması olumlu karşılanmıştır. Bölge meclisleri sistemi, benzer bir devletçilik geleneğine sahip olduğunu iddia eden Türkiye'de de işleyebilir mi? Bu, Türkiye için yeni bir fikir değildir. PKK'nın 1993 yıhnda ateşkes ilan etmesinin ardından oluşan iyimser ortamda Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü, hükümetin Fransız modelinin ve bunun Korsika dışındaki yerlerde ayrılıkçı duyguları ortadan kaldırmada elde ettiği başarının farkında olduğunu söylemişti. İnönü, hükümetin yerel yönetimlerin yetkilerini arttırmaya niyetli olduğunu da belirtmişti.[26] Ancak iki örnek arasında farklılıklar vardır. Fransa, üniter devletin temeline zarar vermeden başarılı olmuştur. Türkiye Kürtlerine bakacak olursak; yaşanan şiddetin düzeyi, ekonomik uçurumlar ve çekilen sıkıntıların yoğunluğu Bretonlar veya Fransız Baskları, hatta KorsikalIların yaşadıklarından çok daha büyük görünmektedir. Ayrıca, Fransız sivil toplumu ve onun siyasi kültürü çok daha ileri düzeydedir.

Kültürel ve Siyasi Özerklik

Kürtlere verilen şekli özerkliğin kültürel ve siyasi alanı kapsayacak şekilde genişletilmesi, devlet politikasında önemli bir değişikliğe

doğru atılan büyük bir adımı ifade edecektir. Özerklik, her türlü federasyon biçiminin aşağısında kalmaktadır ve çok sayıdaki olası düzenlemeler arasından kesin şartların belirlenmesi gerekir. Kürt bölgesine hangi siyasi-idari yetkiler verilecektir? Özerklik temelli çözümler ne kadar cazip görünse de, bunların başarısını ayrıntılarının doğru biçimde tespit edilmesi belirleyecektir.

Bölgesel özerklik verilmesi konusunda örnek gösterilebilecek en önemli ülke İspanya'dır. Madrid yönetimi İspanya'nın tüm bölgelerine bölgesel özerklik vermiştir; bundaki asıl amaç, başta Bask ve Katalan bölgelerinde olmak üzere, etnik çatışmalara son verilmesiydi. Özerk yapılar, federal bir çözümden oldukça aşağı kalmakla birlikte, bölge meclislerinin kendi topraklarını idari biçimden yeniden düzenlemelerine, vergi toplamalarına, turizm ve diğer altyapı hizmetlerini geliştirmelerine ve belki de en önemlisi, yerel polis güçleri oluşturmalarına imkân sağlamaktadır. Bu son madde, asayişin sağlanmasında yerel unsurları işin içerisine katarak güvenlik güçleri ile yerel halk arasındaki sürtüşmeyi de ortadan kaldırmaktadır. İspanya tek resmi dili olarak Kastilya İspanyolcasını kabul etmektedir; Kastilya İspanyolcası konuşanların dışlanmaması koşuluyla yerel yönetimlere dil konusunda da belirli ölçüde özerklik sağlanmıştır. Katalonya'nın günlük konuşma dili olarak yaygın biçimde Katalanca kullanılmaktadır, Katalonya'daki işaret levhaları da çoğunlukla bu dilde yazılmaktadır. Katalonya kendisini sıklıkla "İspanya'nın içindeki bir ülke" şeklinde tanımlıyor olsa da, ayrılıkçı eğilimleri büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.

Yine de, hiçbir özerklik düzenlemesi etnik milliyetçiliğin tüm biçimlerinden tamamıyla kurtulamaz. Bask terör örgütü ETA (Bask Vatanı ve Özgürlük) gücünü büyük ölçüde yitirmiş olsa da varlığını sürdürmektedir; aldığı halk desteğinin büyük kısmını kaybetmiş, yine de siyasi şiddet kullanımına tamamen son vermemiştir. Bölgelerinde çoğunluğa sahip Bask ve Katalan milliyetçi partileri merkezi yönetimi kendileriyle mücadeleye etmeye zorlamaktadırlar.

Merkez ile işlevsel özerklik alanlarını azami düzeye çıkarmak ve merkezin tüm yetkilerini ellerine almak isteyen bu bölgeler arasında sürekli olarak ihtilaflar da yaşanmaktadır. (Bu anormal bir süreç değildir ve yerel özerk bölgelerin temelini etnik farklılıkların oluşturmadığı yerlerde bile yaşanmaktadır - tıpkı ABD'de olduğu gibi.) Öte yandan, bu bölgeler İspanyol siyasi sistemine entegre olmuş durumdadırlar. Katalonya partilerinin Felipe Gonzales yönetimindeki sosyalistlerin azınlık hükümetine verdikleri siyasi destek bunun en somut örneğidir.

Türkiye'yle kıyaslandığında İspanya'nın birtakım bariz avantajları vardır. Hem Katalonya hem de Bask bölgeleri ekonomik açıdan iyi durumdaydılar ve Türkiye'nin güneydoğu bölgesi gibi ihmal edilmemişlerdi. Sonuç olarak da mali özerklik benzeri meseleler, bu tür bir özerklik düzenlemesinin Türkiye'de yaratacağı türden zorluklar yaratmamıştı. îkinci olarak, ordu ve emniyet güçleri ile yerel halk arasında yaşanan şiddet ve kutuplaşma düzeyi de Türkiye'nin güneydoğusundaki boyuta ulaşmamıştı. Üçüncü olarak, Franco'nun ölümünün ardından ulusal çapta demokrasiye geçiş sürecinde kurumsal değişiklikler yapılmıştı. Ve son olarak, Avrupa Topluluğu'na üyelik sürecinde yaşanan değişim, bu halkları İspanyol birliği içerisinde kalmaya teşvik etmişti. Bu safhada Ankara'nın ille de özerklik vermesi gerektiğini savunuyor olmasak da, Bask ve Katalan örnekleri bu kategorideki en başarılı örnekler olmayı sürdürmektedir.

Meksika'nın Chiapas eyaletindeki Kızılderili isyancı "Zapatista" hareketi, iki yıl süren silahlı isyanın ardından 1996'nın Şubat ayında merkezi hükümetle Meksikah Kızılderililerin "özerkliklerini" tanıyan bir anlaşma imzalamıştı. Bu anlaşma, kendi topluluklarında veya kasabalarında kendi yönetim biçimlerini oluşturma; kendi dillerinde eğitim hakkı dâhil "çok kültürlü eğitim" alma; ulusal meclislerde "yeteri ölçüde" temsil edilme hakkını elde ettikleri anlamına geliyordu. Chiapas'ta yerel mahkemeler ve bölge

savcılığı makamları oluşturma haklarının verilmesi de Kızılderililere daha geniş ölçüde temsil edilme ve Kızılderililerin insan haklarının denetlenmesine dönük özel bir birimin kurulmasına imkân tanımıştır. Oysa anlaşma Kızılderililere bölgenin petrol benzeri doğal kaynakları üzerinde özel haklar vermemektedir.[27] Bu örnek Türkiye'deki koşullara daha yakındır: Hem Chiapas hem de Türkiye'nin güneydoğu bölgesi ekonomik ve sosyal açıdan azgelişmiştir; Meksika'daki şiddetin çok daha düşük düzeyde kalmış olduğunu ve Kürtlerin de farklı etnik duygusu, okuryazarlık ve tarih bakımından Mayalardan çok daha ileri noktada bulunduklarını belirtmekte de fayda var.

Federal Çözüm?

Uygulanan federalizmin derecesi ülkeden ülkeye belirgin biçimde değişiklik gösterebilmektedir. Federalizm, tanımı itibariyle, biri ulusal düzeyde ve diğeri de alt birimler olmak üzere yalnızca iki düzeyde yönetim gerektirir. Her ikisi de söz konusu bölge üzerinde söz hakkına ve en az bir alanda bağımsız karar verme hakkına sahiptir. Kanada örneğine bakacak olursak, yapılan konfederasyon anlaşması Quebec eyaletine kayda değer ölçüde yasama özerkliği vererek, Fransızca konuşan Quebeclilere farklı kültürlerini, dillerini ve Katolik geleneklerini sürdürme konusunda geniş hoşgörü tanımıştır. İngilizce konuşanlar zaman içerisinde Quebec'te azınlık konumuna düşmüşlerdi, ancak Quebec çapında Fransızca konuşanlara öncelik tanıyan politikalar uygulamalarına rağmen, İngilizce konuşulan Kanada'da ikincil konuma düşecekleri yönündeki milliyetçi korkuları bastırmaya bu bile yetmemişti.

Türkiye'de önemli sayıda Kürt federalizmden söz ederken, bu tür bir düzenlemenin yaratacağı zorlukları gerçek anlamda az sayıda kişi düşünmektedir. Öncelikle, Kürtlerin kendilerini "azınlık" olarak görüp görmedikleri konusunda bir tartışma yaşanmaktadır.[M]

Osmanlı İmparatorluğu'nun. Türkiye sınırları içerisindeki Hıris-uşunlan w Yahudileri kanunen azınlık sayan politikalarının aksine. Türk devleti - etnik kökenleri ne olursa olsun - topraklan üzerinde yaşayan Müslümanları asla azınlık saymamıştır. Muhtemelen devlet sonunda Kürtleri Türkiye içerisinde bir azınlık olarak tanıyacaktır. Ancak Türk hukukçular. Kürtlerin "azınlık statüsüyle" yetinmemeklerini belirtiyorlar. Kürtler de. Türkiye'nin geniş bölgelerinde azınlıktan ziyade çoğunluk statüsünde olduklannı söyleşerek, böylesi bir azınlık statüsünden rahatsızlık duyduklarını ifede ediyorlar. Çoğunluk konumunda oldukları bölgelerde ş erel düzeyde yönetim hakkını elde etmek istiyorlar. Türkiye'de "resmi azınlık" statüsünü kabul ederlerse bu konumlarını da kaybedeceklerinden endişe ediyorlar. Azınlık statüsü, yoğunlukta Kürtlerin yaşadıkları bölgelerde özerk idare yapışma gerçekten de ters mi düşmektedir? Kürtler Türkiye'nin gerçekten de azınlık konumunda oldukları bölgelerinde "azınlık", çoğunluk konumunda oldukları yerlerde de "çoğunluk" haklanna sahip olabilirler mi? Bu noktada karşımıza çok karışık anayasal hususlar çıkmaktadır.

Türkiye'nin uluslararası çapta tanınan bir hukukçusu, Avrupa Birliği'ne kabul edilmiş bir Türkiye'nin kendi topraklan içerisinde bir Kürt özerk bölgesinin kurulmasına çok daha kolay nza göstereceğini belirtmişti. Bu mantığa göre, AB'ye üye olunmadan bölgeselleşme yolunda atılacak her adım devleti bölgedeki rakiplerine karşı zayıflatabilecek ve bölgedeki devletlerin mevcut üniter yapısına uygun düşmeyecektir. Oysa Türkiye AB'ye üye olduğunda yeni bir gerçeklikle yüzleşmek zorunda kalacaktır: AB, bir Avrupa ulusları kümesinden ziyade, ulus devletlerin daha organik ve doğal ekonomik bölgelerin oluşmasına zemin hazırlamak adına küçülmekte oldukları bir çatıdır. Bu bölgeler artık uluslararası sınırları tanımadan şehirler, hatta ortaya yeni çıkan "şehir devletler" arasında yeni uluslararası bağlar kurmaktadırlar.[29]

Dolayısıyla, Türkiye'de bölgeselleşme kavramının kabul edilmesi AB bağlamında çok daha makul karşılanacaktır. Bu görüş günümüzdeki Türkiye açısından biraz hayal gibi görünse de, en azından Türkiye'nin devlet kavramını tamamen gözden geçireceği düşünsel bir çerçeve sunmakladır. Federalizm ülke çapındaki azınlıkları kendi bölgelerinde çoğunluk konumuna getirecek şekilde tasarlanmış olsa da, Kürtlerin çoğunlukta oldukları illerin sayısı büyük bir Kürt azınlığının olduğu illerin sayısından çok azdır. Bazılarının savundukları federal düzenlemeye göre Türkiye'de Kürtlerin çoğunluğu teşkil ettikleri bölgelere federal statü tanınabilir; bu bölgenin başkenti olacak Diyarbakır'a da Ankara'nınkilere neredeyse eşit yetkiler verilebilir.

Federal çözüm, çözüyormuş gibi göründüğü kadar yeni sorun da yaratmaktadır. Hangi bölgeler Kürt bölgesi olarak tanımlanacak? Yalnızca Kürt çoğunluğa sahip olanlar mı? Ülkenin Kürt bölgelerinde yaşayan Türklerin kültürel ve azınlık haklarına, aynı şekilde Türk bölgelerindeki Kürtlerin kültürel haklarına ne olacak?

Özellikle bugün Türkiye'deki Kürtlerin neredeyse yarısının güneydoğudaki kendi memleketlerinde yaşamadıklarını, ülkenin daha batısındaki şehirlere göç etmiş olduklarını düşünecek olursak, bu tür bir düzenleme İstanbul ve İzmir gibi şehirlere yerleşmiş Kürtler açısından ne gibi anlamlar taşıyacaktır? Halklar arasındaki mevcut gerginlikleri şiddetlendirebilir veya daha önce olmayan türden yeni gerginlikler yaratabilir.

Söz konusu Kürt bölgelerine hangi yetkiler devredilecektir? Başta sürgündeki Kürt parlamentosu olmak üzere bazı gruplar, kapsamlı bölgesel federal yetki talep etmektedir. Her türlü özerklik düzenlemesiyle ilişkilendirilen aynı ekonomik engeller federal seçenekte daha da yoğunlaşacaktır. Güneydoğu yoksul ve azgelişmiş bir bölgedir; son birkaç on yıllık dönemde bölgeden Türkiye'nin batı bölgelerine, hatta Avrupa'ya toplu Kürt göçlerinin yaşanmasının temel nedenlerinden biridir bu.

İki uluslu etnik - özellikle de bölgelerin güç ve büyüklükleri arasında ciddi dengesizliklerin söz konusu olduğu - federasyonlarla ilgili yapılan analizler, federal düzenlemenin yetkinin yeniden çoğunluğa sahip nüfusun eline geçmesine yol açarak istikrarsızlığa sebep olabildiğini, dolayısıyla da uzun vadede azınlık bölgesini tam ayrılık eğilimine girmeye teşvik edebileceğini göstermektedir. Aslında Çekler ile Slovakların "uygar" biçimde gerçekleştirdikleri ayrılma süreci, Belçika ve Kanada gibi federal devletlerdeki pek çok insan için önemli bir emsal teşkil etmektedir. Federalizm, farklı grupları ortak bir devlet ülküsü etrafında bir arada tutmak üzere tasarlanmışken, dağılma sürecinin değişmez bir safhası haline gelmiştir.[30] Yine de sürgündeki parlamento dâhil pek çok Kürt, federal çözümden yanadır. Federal düzenin sonunda devletin bölünmesine yol açmamasını önlemenin olası yollarından biri de ABD'de olduğu gibi birkaç farklı federal bölgenin oluşturulmasıdır.

Kürtler arasında alternatif düzenlemelerle ilgili yapılan tartışmalar hakkında Doğu Ergil yönetiminde gerçekleştirilen TOBB çalışması önemli bilgiler sunmaktadır: Ülkenin güneydoğu ve güney bölgelerinde görüşülen Kürt vatandaşlarının yüzde 13'ü bağımsızlık isterken, yüzde 42.5'i federasyon çözümünü tercih etmektedir; özerklikten ve çok merkezi ilikten yana olanların oranları ise sırasıyla yüzde 13 ve 19.4'tür.[31] Ancak, Ergil görüşülen kişilerin federasyon, özerklik ve bölgesel yetki devri arasındaki farkları tam olarak bilmediklerini belirtmektedir. Açıkçası, görüşülen insanların büyük kısmı kendi meselelerini kendi başlarına halledebilmek için Ankara'dan belirli ölçüde bağımsız olmak istediklerini belirtmişti. Böylesi bir kafa karışıklığı; tüm avantajlar ile dezavantajların açık biçimde anlaşılabilmesi için, bu meselelerin Türkler ve Kürtler açısından taşıdıkları sonuçların Türk basınında ve sivil toplumunda tartışılmaya açılması gerektiğini de göstermektedir.

Bağımsızlık ve Pankürtçü Devlet

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Woodrow Wilson sayesinde güven ve itibar kazanmış bir fikir olan ulusların kendi kaderlerini tayin edebilmeleri ilkesi bireyleri ve grupları bugün de harekete geçiren bir ülküdür. Bu hususta Kürtler istisna değildirler. İster Irak'ta ister Türkiye'de, pek çok Kürt tarihsel anavatanlarının herhangi bir kısmı üzerinde bağımsız bir Kürdistan devleti görme arzularını açıkça dile getirmektedir. Türkiye'den ayrılmayı istemeyen Kürtler yine de Kuzey Irak'taki Kürtlerin bağımsızlıklanm kazanmalarını arzu edebilirler. Bu, bir tür vekâleten bağımsızlık anlamına gelebilir.

"Objektif' bir bakış açısından bakıldığında Türk topraklarında bağımsız bir Kürdistan kurulması fikri ne gerçekçi ne de istenen bir durumdur. Amansız Kürt milliyetçilerinin ihtiyaçlarını karşılasa da, Türkiye'deki Kürtlerin tercih ettikleri sonuç bu değildir. Iraklı Kürtler için aynı şey söylenmeyebilir. Kürtlerin Türkiye içerisindeki dağılımlarına ve ekonomi ile siyasete entegrasyon düzeylerine bakıldığında bağımsızlığın, tercih listelerinin ilk sırasında milliyetçiliğin olmadığı Kürtlerin ihtiyaçlannı karşılaması pek olası değildir. Kürtler, kültürel ve insan haklarının yanı sıra Türkiye'nin bir sanayi devi olması yolunda harcadıkları emeklerinin meyvelerinden de yararlanmak istiyorlar. Yani tüm Kürt tarafları bağımsızlığı hayalci bir seçenek olarak görmektedir. Kürtlerin Türkiye'den ayrılmaları bölgeye istikrarsızlık getirecek ve bir pan-Kürtçü devlet kurulması yönünde baskılar yaratarak Irak, Iran vc Suriye açısından yeni krizler doğuracaktır. Hemen herkes Ankara'nın böyle bir "çözümü" kabul etmeyeceğinin farkındadır. Bu tür koşullar altında doğacak bir Kürt devletinin bölgede oldukça yalnız kalacağını vc varlığını bağımsız biçimde sürdürmeye hazır olmayacağını bizzat Öcalan bile kabul etmektedir.

Türkiye'de bağımsızlığı tartışan Kürtler meseleyi oldukça genel ifadelerle kavramlaştırmaktadırlar. Çoğuna göre bu, sahip olmaları gereken ancak kullanma niyetlerinin olmadığı bir haktır. TOBB raporu, bağımsızlık seçeneğini tercih edenlerin yoğunluklu olarak çatışma nedeniyle göç etmeye zorlanan Kürtlerin arasından çıktığını gösteriyordu, ki bu da isyanın kutuplaştırıcı etkisinin bariz bir göstergesidir.[32] Ayrılma inancı, yurttaşların yeni bir siyasi düzende çok daha iyi durumda olacakları kanaatinden kaynaklanmaktadır, tarihte durumun her zaman da öyle olmadığına dair bol miktarda örnek vardır oysa. Dolayısıyla, insanları böyle bir arzuya sevk eden şeyin mevcut düzenin bir insan grubuna nasıl hizmet ettiğiyle ilgili olduğu söylenebilir. Türkiye'de Kürtlerin ayrılma arzularının (basit kültürel hak taleplerinin aksine) devletin siyasi ve ekonomik performansına bağlı olarak artış veya azalma sergilemiş olduğu açık biçimde ortadadır.

PKK kuruluşunun ilk yıllarında bir pan-Kürtçü devlet fikrini savunmuş olsa da, bugün Türkiye'deki hiçbir Kürt partisi böyle bir şeyi savunmamaktadır. Böyle bir çözüm egemen komşu devletlerin topraklarını da içerdiğinden, Türkiye'nin isteyecek olsa bile tek başına ortaya koyamayacağı bir çözümdür. Dünya genelinde etnik ayrılıkçılığın yükselişte olduğu ve bu tür ayrılıkçı akımları çoğunlukla kötü yönetimlerin tetiklediği düşünüldüğünde, İran veya Irak'ın hallerinden memnun olmayan Kürt nüfuslarının sorunlarını barışçıl biçimde çözüp çözemeyeceklerini sormamak elde değil. Bu devletlerin herhangi birinde Kürtlerin bağımsızlıklarını elde etmeleri Türkiye'yi doğrudan etkileyecektir. Neyse ki Türkiye, sorun geri dönüşü olmayan bir yola girmeden önce Kürt yurttaşlarının büyük çoğunluğunun ihtiyaçlarını karşılayabilecek güç ve imkânlara sahiptir. Sonuç olarak, uzun vadede herhangi bir pan-Kürtçü devletin geleceği belirsizdir; oysa devlet Kürt yurttaşlarının taleplerini olumlu biçimde ele alırsa mevcut Türk devlet yapısının korunması hâlâ mümkündür.

Süreç

Devlet, Kürtlerin temel taleplerini karşılayabilecek barışçıl ve kalıcı bir çözüme nasıl ulaşabilir? Bunun için en az iki temel şeye ihtiyaç vardır: Kürtlerin sıkıntılarını ve Türk toplumu içerisindeki hedeflerini devlet yetkilileriyle tartışmalarına imkân sağlayacak bir mekanizma ve devletin Kürtlerin hedeflerine ulaşabilmelerine izin vereceği meşru, yasal bir yol. Ancak devletin sorunun yapısı üzerinde yeniden düşünmeye niyetli olup olmadığının sorulması da gerekir. Devlet aygıtı statükoyu değiştirme arzusu sergilemediği sürece, olası çözüm yollarıyla ilgili aşağıda yazılanlar gerçekçi olmayabilir. Devlet Kürtleri henüz asimile olmamış Türkler olarak görmeye devam ederse, en azından İsrail-FKÖ diyalogunu başlatan Oslo sürecinin benzeri ortamın oluşması pek mümkün olmayacaktır.

Genel olarak, bir çatışmanın taraflarından birinin veya ikisinin çatışmanın çözüme kavuşmasını istemeyeceği iki türlü durumu tasavvur etmek mümkündür. İlk durum, taraflardan birinin veya her ikisinin çatışması sıfır toplamlı - yani biri kazanırken diğerinin kaybettiği - bir süreç olarak algılamasıyla meydana gelir. Sıfır toplamlı durum, ödenen bedellere dayanma eşiğini önemli ölçüde yükseltir çünkü bir tarafın kazancı diğer tarafın doğrudan kaybı şeklinde algılanır. İkinci durum ise çatışmanın maliyetinin taraflardan birinin politika değişikliğine gitmeyi düşünmesini gerektirmeyecek kadar düşük düzeyde olması halinde meydana gelir; sonuç olarak, statükonun devam etmesi güçlü tarafın işine gelir. Bir çatışma taraflardan birine muazzam hasarlar verirken, diğer taraf ise çatışmayı fazla çaba harcamadan, ekonomik ve siyasi kaynaklarını çok düşük düzeyde harcayarak sürdürebilir. Açıkça görülüyor ki, ikinci saydığımız aktörün çözüm aramak için fazla gerekçesi olmaz. Kısacası, bir çatışmaya doğrudan kaplanların açısından bakıldığında, çatışmanın çözülmesine yönelik bir fırsat ancak ve ancak çatışmanın sıfır toplamlı bir süreç

olarak algılanmaması ve devam eden bir çatışmanın gelecekte yaratacağı maliyetlerinin alternatiflerin değerlendirilmesini gerektirecek kadar yüksek olacağının hesaplanması halinde doğabilir.

Bu tür hesaplamalar, devam eden çatışmanın ekonomik, maddi, hatta manevi türden doğrudan maliyetlerini ve uluslararası siyasi arenada destek kaybı, diplomatik zarar, yabancı yatırımların kaçması benzeri soyut ve somut zararları da yansıtmalıdır.[33] Kürt isyanının doğrudan maliyetinin gayri safi milli hasılaya oranının yüzde 3 olarak tahmin edildiği bir ortamda Türk devleti bu yükü bugüne kadar pek zorlanmadan taşımıştır.[34] Oysa çatışma ekonominin başta turizm olmak üzere diğer sektörlerine de sıçrayacak olursa bu maliyetler kolaylıkla artabilir. Bazı işadamları ülkedeki yüksek enflasyon oranından askeri çözüm arayışını sorumlu tutmaktadır zaten. Sonunda devleti siyasi çözüm arayışına itecek şey, devam eden ekonomik ve siyasi maliyetler ile isyanın kısa süre içerisinde sona ermeyeceği beklentisidir. Türkiye'yi gümrük birliğine alarak güvenini kazanmış olan Avrupalı müttefikleri de artık Türkiye'ye Kürt meselesinin çözümü için baskı yapmanın vaktinin gelmiş olduğunu düşünüyor olabilirler.

Devlet, Kürt sorununun çözümünde birbirinden çok farklı iki yaklaşım izleyebilir: Devletin tek taraflı olarak sunacağı çözümler ve demokratik tahkim. Her ikisinin de avantajları ve dezavantajları vardır.

Devletin Tek Taraflı Yürüttüğü Süreçler

Devlet öncülüğünde başlatılan tek taraflı bir girişim, devletin Kürt halkının belirli taleplerini tanımasını ve bunları karşılamaya yönelik tek taraflı adımlar atmasını kapsar. Örneğin devlet - Kürt halkına danışmadan kendi başına - ülke içerisinde bir Kürt azınlığının varlığını resmen kabul edip onlara basın ve özel eğitim de dâhil çeşitli kültürel haklar verebilir. Ayrıca güneydoğudaki askeri

ve güvenlik eylemlerinin kapsamını tek taraflı azaltabilir ve bölgenin yeniden inşasına ve ekonomik kalkınmasına da yardım edebilir. Bu önlemler şüphesiz Kürt halkı üzerinde güçlü bir etki yaratacak ve PKK'nın cazibesini önemli ölçüde azaltacaktır. Kürt halkına yönelik yukarıda saydığımız açılımların tamamı, devletin yürütme organları tarafından Kürt halkına doğrudan danışılmadan tek taraflı olarak gerçekleştirilecektir.

Bu tür bir hamleyi, mücadeleyi uzun süre devam ettirebileceği konusunda güveni tam olan, ancak artan maliyetlerden çekinen bir devlet yapabilir. Bu yaklaşımın devlet açısından başlıca avantajı; devletin herhangi bir Kürt muhataba ihtiyaç duymaması, sürecin tamamen devletin elinde olması, meclisin herhangi bir rol oynamasına gerek olmamasıdır. Ayrıca tek taraflı "tavizleri" ne kadar vereceğine karar vermek de yalnızca devletin elindedir; her ne kadar bu yapılanlar Kürtlere "taviz" şeklinde anlatılmayacak olsa da. Bu süreç, devletin felsefesinde ciddi anlamda değişiklik yapmasını gerektirmeyecektir. Devletin Kürtlerin asgari ihtiyaçlarıyla ilgili kendi yorumuna dayanacaktır ve muhtemelen, kartlann tamamı olmasa da çoğunluğunun kendi ellerinde olduğunu hissettiği anda uygulamaya konulacaktır. Devlet, bu tür tavizlerin Kürtlerin taleplerinin büyük çoğunluğunu karşılamasını, dolayısıyla Kürtlerin devlete karşı ağır bedellerle verdikleri silahlı mücadeleyi terk edip devletle işbirliği içerisine ya da hedeflerine ulaşmak için yeni yollar bulma arayışına girmelerine sevk edeceğini ümit edebilecektir.

Devlet açısından bakıldığında bu yaklaşımın bir avantajı daha vardır: Türkiye'nin Kürt temsilcilerle diyaloga girmeden önce onların lehine tek taraflı eylemler başlatması kendi açısından çok daha olumlu ve mantıklı olacaktır. Böyle yapması halinde, attığı adımlar Kürtlerin taleplerinin karşılanması şeklinde değil de Avrupa standartlarına uyum için atılan adımlar olarak algılanacaktır.

Kısacası, bu strateji daha geniş taleplerin önlenmesini ve bugün çoğunun kendisini dışlanmış hissettiği, ayrıca en azından pasif biçimde olsa da PKK'nın eylemlerini sürdürmesi fikrini destekleyen Kürt nüfusunun çoğunluğunun desteğinin kazanılmasını amaçlayacaktır. En güvenli ve denetimli yöntem olduğu ve devlete zaman kazandıracağı için, devletin politikasında başka büyük değişimlere imza atmadan önce bu seçeneği uygulama olasılığının oldukça yüksek olduğuna inanıyoruz. Aslında devlet her an PKK'ya karşı - siyasi anlamda olmasa da askeri anlamda - "zafer" elde ettiğini iddia ederek reformlar başlatmanın zamanı geldiğini ilan edebilir.

Bu yaklaşımın başlıca dezavantajı ise resmi bir tanıma, statü veya diyalog yoluyla Kürt halkına herhangi bir yetki verilmesinden sakınma çabasında yatmaktadır. Devletin vereceği tavizlerin PKK'nın aldığı desteğin ana kaynağının ortadan kaldırılmasına yeteceği beklentisine dayanmaktadır. Peki ya öyle olmazsa? Bu yaklaşım sonunda PKK'nın gerilla savaşı yürütme kabiliyeti ağır bir darbe alır mı almaz mı bilinmez, ama PKK - veya benzeri milliyetçi örgütler - Kürt milli bilincini arttırmak ve devletin Kürtlerin yasal haklara sahip bir halk olarak varlığını kabul etmesini sağlamak için siyasi mücadeleyi sürdürecektir. Devletin adeta yalnızca PKK'ya odaklanmış olması da Türkiye'ye pek fayda sağlamamıştır: Kısa vadede paramiliter bir örgütün faaliyetlerini ve kötü yanlarını öne çıkarsa da, uzun vadede PKK'yı tek mantıklı muhatap kılmaktadır.'[5] Tek taraflı bu tavizler Kürtleri doğal olarak cesaretlendirebilir ve PKK, devleti bu tavizleri vermeye kendisinin zorladığını iddia ederek bu işten kendisine pay çıkaracaktır; Türk yetkililerinin de en büyük korkusu budur zaten. Sonuç olarak bu mesele olağanüstü önem arz etmektedir: Silahlı mücadele Kürtlerin - aktif veya pasif - desteğinin önemli kısmını kaybetmeden önce kaç tavize ve reforma ihtiyaç

duyulmaktadır? Bu sorunun bariz bir cevabı yoktur; cevap büyük ölçüde devletin yaklaşımının içeriğine ve gidişatına dayanacaktır.

Avrupa'daki Kürt ve PKK varlığı da her türlü Kürt hareketinin Türkiye'deki Kürt nüfusunu etkilemeye devam edebileceği güçlü bir merkez olarak kalmayı sürdürecektir. Ya Kürtlerin anlaşmanın dışında tutulmuş oldukları hissi ya da devletin sunduğu teklifle ilgili Türkiye'deki Kürtlerin akıllarındaki ciddi çekinceler bu hareketleri besleyecektir. Siyasi mücadele (şu anda hiç olmadığını düşünürsek) Kürt siyasi partileri kurmak ve Kürt birliğini güçlendirmek, resmi siyasi kazanımlar elde etmek için baskı uygulamak amacıyla mevcut tavizleri kullanma arayışıyla sürdürülecektir. Diğer siyasi partiler de devleti Kürtlere aşırı veya akılsızca tavizler vermekle eleştirebilir, hatta iktidardaki partiyi "vatana ihanetle" suçlayabilirler.

Kısacası, bu kısıtlı tek taraflı yaklaşım kuşkusuz Kürtlerin durumu üzerinde ciddi bir etki yaratacaktır, ama çatışmaya son verip vermeyeceğini reformların kapsamı kadar ekonominin gücü benzeri yan faktörler belirleyecektir. Ekonominin güçlü olması, güneydoğuda yatırımcıların ve terör mağdurlarının zararlarının tazmin edilebilmesi açısından son derece önemlidir. Bu reformlar yetersiz kalsa bile, devletin bu yaklaşımı en azından ona zaman kazandıracak ve muhtemelen bu süreçte silahlı mücadeleyi zayıflatacaktır. Oysa bölgede ordu ve emniyet teşkilatının geniş çaplı ve yoğun varlığı olmaksızın silahlı mücadelenin kontrol altına alınması çok zor olacaktır; güvenlik birimlerinin yoğun varlığı da bölgç halkının temel sıkıntılarından biridir. Bölgenin güvenlik unsurlarından arındırılması, siyasi şiddet düzeyini önemli ölçüde düşürse de, PKK'ya ve diğer milliyetçi örgütlere yeni bir siyasi faaliyet zemini hazırlayacaktır. Neticede, kısmi çözümler önemli ikilemleri sallantıda bırakır.

Yukarıdaki tek taraflı yaklaşımın biraz farklı biçiminde devlet, kendi seçeceği Kürt muhataplarla, muhtemelen özel olarak,

diyalog başlatabilecektir. Burada ortaya güvenilir bir muhatabın neye göre seçileceği sorusu çıkmaktadır: Kim, nasıl seçilecektir? Bu diyalog kamuoyuna açık biçimde mi yoksa kapalı kapılar ardından mı gerçekleştirilecektir? Devletin muhataplarını bu şekilde belirlemesi, Kürt milliyetçilerinin nazarında bu insanların güvenilirliklerine leke düşürecektir, özellikle de seçilenlerin temsil yeteneğine sahip olmadıkları kanaati hâsıl olursa.

Kürt milliyetçilerinin çoğu, devletin karşısına muhatap olarak alacağı kişi veya kurumlar arasında en büyük Kürt gücü olan PKK'nın da olmasını isteyecektir. Devletin bu seçeneği kabul etmesi şu an için mümkün değildir. Aslında geçmişte Özal DEP milletvekillerini PKK'ya dolaylı yoldan giden bir araç olarak kullanmıştı; dolayısıyla bu olasılık tamamen bir kenara itilemez. Bir başka seçenek olarak, devlet Kürtlerin görüşlerini temsil etmek ve aracılık yapmak üzere Türkiye'deki (hatta Türkiye dışındakilerden de) önemli Kürt şahsiyetleri seçebilir; bu girişimin bir yere varabilmesi için bu insanların da güvenilir olmaları gerekecektir. Daha sonra bu aracılar (veya muhataplar), bir anlaşmaya varabilme umuduyla, devletle gayri resmi müzakerelere başlayacaklardır. Devletin duruşunu bugüne kadar belirlemiş olan görüşlere bakılırsa, devletin taraflar arasında bir eşitlik olduğu izlenimi yaratacağı için, kendi seçtiği kişilerle bile olsa, "müzakere" masasına oturması pek olası görünmemektedir.

Burada asıl önerilen şey diyalogdur. Eğer devlet "diyalogun" Kürtleri devletle aynı kefeye koyacağından rahatsız oluyorsa, Kürtlerin sıkıntılarını araştırmak üzere önemli Kürt ve Türk isimlerden oluşan bir komisyon da kurabilir. Böylece komisyonun çekincelerinin istediğini kabul edip etmeme özgürlüğüne sahip olabilir.

Bu yaklaşımın avantajı ise, Kürtlerin en azından kısmen güvenilir aracılar tarafından temsil edilecek olmalarıdır. PKK'nın onayladığı bir muhatap grubu seçilecek olsa, bu insanlar Kürt halkının temsilcisi olarak çok geniş bir meşruiyete sahip olurlar.

Devletle sağlam bir reform süreci başlatabilirler. Devletten koparabilecekleri değişiklikler ve reformlar Kürt halkı tarafından önemli ve anlamlı bulunursa, halk nazarında artacak itibarları sayesinde PKK'nın bölgede yaptığı eylemlere verilen halk desteği kayda değer ölçüde azalacak, örgütün yeni üye toplaması çok daha zorlaşacaktır. Ufukta gerçek anlamda iyileşme ve yeni bir statü belirince bölge halkı, gündelik yaşamlarını güçleştirmekten başka hiçbir işe yaramayan eylemlerine son vermesi için PKK'ya ciddi bir baskı uygulayacaktır. Aslında PKK siyasi zekâya sahip olsa paramiliter örgütlükten siyasi partiye geçiş sürecini kimseyi beklemeden kendisi başlatır ve tamamlar.

Devletin tek taraflı olarak muhataplarını tayin etmesi yaklaşımının da birkaç dezavantajı vardır. Devlet açısından bakıldığında, güvenilir Kürt muhataplar tamamen tek taraflı bir yaklaşımın sunacağından çok daha fazla sayıda ve büyüklükte taleplerde bulunabileceklerdir. İkinci olarak, PKK'lı olmayan muhataplar da bazı dezavantajlar yaşayabileceklerdir: Bu kişiler güçlü milliyetçi kimliklere sahip insanlar olarak görülmedikçe "ihanet" suçlamasıyla her an karşı karşıya gelebileceklerdir. PKK oyunbozanlık yapıp bu aracıları reddedebilir ve Kürt halkının devlet tarafından seçilen muhatapların güvenilir olmadıkları konusunda örgütün görüşlerini paylaşacakları umuduyla, silahlı mücadeleyi sürdürmeye çalışabilir. Bu süreç sonunda da ortaya siyasi olarak çok daha aktif bir Kürt nüfusu çıkacaktır. Silahlı mücadeleyi bırakmaya fazlasıyla niyetli olsalar da, daha fazla hak elde edebilmek için demokratik süreci kullanmaya çalışacaklardır. Bir başka deyişle, Kürtlerin mücadelesi tamamen sona ermeyecektir. Son olarak, müzakereler esnasında iktidarda olacak Türk partisinin diğer siyasi partilerin "ihanet" suçlamalarına maruz kalmaması da pek mümkün olmayacaktır.

Devlet böyle bir stratejiyi benimseyecek olursa bunun mutlaka başarısızlıkla sonuçlanacağını söylemiyoruz elbette. Açıkça

görülüyor ki. devlet böyle bir süreci ne kadar çabuk başlatırsa başarı şansı da aynı ölçüde yüksek olacaktır. Devletin tek taraflı başladığı her türlü girişim, aşağıda açıklayacağımız gibi çok daha verimli bir sürecin ilk adımı olarak da görülebilir. Daha da önemlisi. barışçıl bir siyasi çözümün etrafında bir çoğunluk koalisyonu oluşturulması da şarttır; devletin alternatifleri ciddi biçimde değerlendirmeye çalışması, toplumu bir çoğunluk koalisyonu arayışına daha da yakınlaştırmaktadır. Özal federasyon fikrinin tartışma\a açılmasını bunun gerçekleştirilebilir olduğuna inandığı için değil, meseleyi kamuoyu önünde tartışarak bunun olası bir çözüm olamayacağını göstermek için istemişti.

Demokratik Tahkim Süreci

Demokratik tahkim süreci, yukarıda anlattığımız tek taraflı yaklaşımlardan oldukça farklıdır. Devletin tek taraflı girişimlerinde devlet ya aracıya ihtiyaç olduğunu düşünmez ya da aracıları (muhatapları) kendisi belirler. Bu durumda ortaya *hangi* aracı sorusu çıkar? Demokratik tahkim sürecinde ise Kürt aracılar devletin kontrolü dışında özgür ve demokratik biçimde seçilmektedir.

Bu süreç aynca, devletin Kürt temsilcilerin belirlenmesine yönelik seçimlerin yapılması için gereken koşulları yaratmasının yanı sıra tartışmaları ve müzakereleri kolaylaştıracak açık, güvenilir, ulusal diyalog ve uzlaşma ortamı oluşturmasını da gerektirecektir. Bu durumda devletin siyasi gelişmelerle ilgili rolü dayatma yerine kolaylaştırma üzerine kurulu olacaktır.

Kürt sorununun tartışılacağı yer parlamentodur ve Kürtlerin temsilcilerinin seçilmesinin en iyi yolu normal meclis seçimleridir. Böylece Kürt bölgelerinde özgür koşullar altında seçilecek Kürtler Kürt halkı adına konuşabileceklerdir. Bölgenin çıkarabileceği milletvekili potansiyelinin büyüklüğü düşünüldüğünde, meclisin bu Kürt ve Kürt olmayan vekilleri kendi aralarından devletle

diyalog kurmak üzere küçük bir temsilci heyeti oluşturacaklardır. Bu şekilde Kürtlerin belirli bir parti tarafından temsil edilmeleri sorunu yaşanmayacaktır. Ancak bu heyete seçilenlerin siyasi eğilimleri ne olursa olsun devletin tamamının meşruiyetini kabul etmesi şarttır. Seçilen milletvekillerinin pek çoğu PKK'ya yakın isimler olsa da bu hayatın bir gerçeği. PKK'nın seçimlerdeki gücünün (veya zayıflığının) demokratik göstergesi olacaktır.

Hangi Kürtlerin "temsil yeteneğine" sahip olduğu. Türk yetkililerle yapılan görüşmelerin değişmeyen konularından biridir. Pek çok kesimin zihninde PKK'nın Kürtlerin çoğunluğundan çok daha radikal olmakla birlikte görüşlerini Kürt halkına dayattığı ve yine Kürtlerin çoğunun peşinde koşmadığı bir gündemi ortaya koyduğu varsayımı hâkimdir. Dolayısıyla, PKK yalnızca Kürtlerin görüşlerinin "küçük bir azınlığını" temsil etmektedir - yani örgütün peşinden gitmeyen "sessiz bir çoğunluk" söz konusudur. "Sessiz çoğunluk" meseleleri siyasette daima bir sorun olmuştur. Aslında tarihte Amerikan Devrimi de dâhil pek çok büyük siyasi hareket daima çoğunluğun değil, aksine seçkinler ile liderlerin görüşlerini temsil etmiştir. Bu seçkinler, öfkeli çoğunluklan zaman içerisinde siyasi bir hareket tarzına yönelik eğitir, ikna eder veya zorlarlar. PKK'nın Kürtlerin "çoğunluğunu" temsil etmediği neredeyse kesindir; peki siyaseten aktif bir seçkinler sınıfı arasındaki fikir birliğini temsil ediyor mu? Seçim sürecinin en büyük faydalarından biri, "sessiz çoğunluklarla" ilgili tüm soruları ortadan kaldırmasıdır. Devletin halkın seçtiği kişilerle masaya oturması gerekecektir.

1970'lerin sonları ile 1980'lerin başlarındaki Bask müzakereleri en zor müzakerelerdi çünkü bunlar hem ETA'nın şiddet eylemlerinin hem de milliyetçi taleplere karşı amansız bir duruş sergileyen ordunun ağır baskılarının gölgesinde gerçekleşmişti. Bu süreçte İspanyol devletinin ana muhatabı rolünü üstlenen Bask Milliyetçi Partisi'nin oynadığı rol son derece önemli olmuştu.[36]

Halkın gözünde meşruiyet kazanmış olduğundan, meseleyle ilgili geçmişteki tutumları, başta bağımsızlık olmak üzere geleceğe dönük amaçlarına ilişkin genellikle yoğun bir çelişki sergilemiş olsa da, artık müzakerenin taraflarından biri olarak hareket edebilecek konuma gelmişti.

Diyalog sürecinde devletin Kürt milletvekillerine diledikleri kişilerle diledikleri yerlerde görüşmelerine izin vermesi de akıllıca olacaktır. Şam'daki PKK karargâhına veya Brüksel'deki sürgündeki parlamentoya telefon etmek istiyorlarsa buna ses çıkarılmamalıdır. PKK'nın vereceği destek, müzakerelerin meşruiyetini artıracak ve örgütün ileride bu müzakereleri reddetme ihtimalini ortadan kaldıracaktır.[37] Şiddet içermeyen siyasi "suçlar" yüzünden cezaevinde veya yurtdışında sürgünde bulunan Kürtlerin topluma yeniden dönmelerine ve seçimlere katılmalarına izin verilmelidir. Gerilla faaliyetlerinde bulunmuş olanların dönmelerine ise barışın tesis edilmesinden birkaç yıl sonra izin verilmelidir - tıpkı İsrail'in yurtdışındaki radikal Filistinli aktivistlere izin verdiği gibi. Türkiye'deki tüm yurttaşların demokratik biçimde temsil edilmesinin sağlanması adına meclis, tüm partileri temsil eden vekillerden oluşan bir komisyon kurabilir. Komisyona girecek kişilerin Kürtlerin talep ve ihtiyaçlarını karşılayabilecek reformlar ve değişimler üzerine tavsiyeler sunabilecekte nitelikte olmaları gerekecektir.

Müzakerelerin yasal statüsü de ışık tutulmaya muhtaç ayrı bir meseledir. Demokratik yollarla seçilmiş Kürt aracılar devletle hangi yasal temel üzerinde müzakere edeceklerdir? Dahası, çok sayıda reform yalnızca yürütmenin yetki alanında değildir: Bunlar Türkiye'nin güvenlik yasasında, seçim yasasında, anayasasında ve ulusal idaresinin merkezi yapısını daha fazla ölçüde ademi merkeziyete götürecek değişiklikler gerektirmektedir. Devlet, meclisin onayını gerektiren bu değişiklikleri nasıl gerçekleştirebilir? Yoksa Kürt sorunu gibi son derece ihtilaflı bir meselenin

ele alınması için en uygun mecra meclis midir? Kürtlerin statüsünde yaşanacak tüm bu değişimler tüm siyasi sistemin onayına mı muhtaç olacaktır? Böyle bir durumda, Kürt meselesiyle ilgili neredeyse hiç konuşmayan - veya konuşmaktan korkan - meclisin yaklaşık üçte birini teşkil eden Kürt milletvekilleri, çoğunluğu oluşturan Türk milletvekiİleriyle zedeleyici bir siyasi çatışmaya gireceklerdir. Kısacası, çözülmesi gereken usule ilişkin birtakım karmaşık mesele vardır, ama irade olduktan sonra yaratıcı devlet adamlarının yapamayacakları hiçbir şey yoktur.

Devletin her halükârda, ortak bir gündem arayışı çabasına sivil toplumu güçlü ve aktif katılım sunmaya teşvik etmelidir. Devletin kendi gözlerine taktığı at gözlüklerini veya ayaklarına vurduğu prangaları taşımayan sivil toplumun faaliyetleri çok değerlidir. Geçmişteki klişelerin aşılması ve mevcut seçenekler konusunda kamuoyunun daha fazla bilgilendirilmesi için sivil toplumun - basın, aydınlar, meslek örgütleri ve sendikalar gibi - tüm unsurları bu meseleleri özgürce tartışabilme!idir. Kürtler, Türkiye'nin kendilerine yaşattıkları sıkıntıların yanı sıra (bölgede Kürtlerin muhatap oldukları siyasi açıdan en ileri ve batılılaşmış devlet olan) Türkiye'yle sürekli birlikteliğin önemli olası faydalarını da düşünmelidirler. Sürdürülebilir ilişkiler kurulabilmesi için tartışmalara hem Kürt hem de Türk halkından bireyler özgürce katılmalıdır. Devlet, sivil toplumun meseleyi tartışmasına kapıyı açarak Türkler ile Kürtler arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesine geçiş sürecini kolaylaştırma yolunda çok büyük bir adım atmış olacaktır.-'[8]

İş dünyası da hayati bir role sahiptir: Cem Boyner ve Sakıp Sabancı gibi önemli işadamları, toplumda çok az insanın sahip olduğu bir dokunulmazlıktan faydalanarak Kürt meselesiyle ilgili görüşlerini özgürce ifade etmektedirler. İnsanların tamamının olmasa da pek çoğunun ırkçı ayrımcılık *(apertheid)* ile ilgili görüşlerinin değiştirilmesinde İngiliz temelli iş dünyasının son derece faydalı bir rol oynadığı Güney Afrika'da olduğu gibi, Türk

iş dünyasının da Batı'yla çok güçlü bağları vc Türkiye ekonomisi üzerinde yapacağı olumlu etki nedeniyle sorunun çözülmesi için çok sayıda gerekçesi vardır. Türk halkının, tıpkı bürokrasisi gibi, bu meseleyle ilgili eğitilmesi gerekiyor; işte bu noktada iş dünyasının seçkin isimleri bazı katı görüşlerin değiştirilmesinde de rol oynayabilirler.

Sürecin İlerletilmesi

Resmen tanınan çok uluslu bir devlet yapısına doğru gidiş hakkında Türklerin önemli kesiminin ciddi endişeleri vardır. Bu endişelerin temelinde klâsik Kemalist ulus modelinden kopuş yatmaktadır. Bu tür endişeleri bulunan insanlar, devlet ellerini çektiği anda ulusun bir arada tutulabilmesinde Türk toplumunun ve ekonomisinin sosyal tutkalının yeterli olup olmayacağından emin değildirler. Biz ise Türkiye'nin bu yeni durumun üstesinden gelip bir devlet - daha doğrusu güçlü bir devlet - olarak varlığını sürdürebilecek kadar olgun olduğuna inanıyoruz. Kürtler arasında baş gösteren milli bilinçlenme sürecinde artık geri dönüş yoktur; bu süreci durdurmaya çalışmak imkânsızdır ve sadece şiddet ile yabancılaşmanın artmasına yol açacak, sonunda da Türkiye'nin en korktuğu senaryoyu, yani Kürtlerin tamamen ayrılmalarını garanti edecektir.

Kürt halkının mevcut gündeminde bağımsızlık fikrinin olduğuna da inanmıyoruz. Çünkü bu, PKK'nın gözünde bile gerçekçi bir amaç değildir. Ancak Türkler verilen tavizlerin Kürtlerin bağımsızlıklarını elde etmelerini kolaylaştırıp kolaylaştırmayacağını tartışmaya devam etmektedirler. Bu sorunun şu veya bu şekilde kesin bir dille cevaplanması mümkün değildir. Günümüz dünyasındaki milliyetçi duyguların geçirmekte olduğu evrim düşünüldüğünde, dünyada etnik bölünme, potansiyel çatışma, hatta uzun vadede bölünme tehdidiyle karşı karşıya olmayan neredeyse tek bir

ülke bile yoktur. Önümüzdeki elli yıl içerisinde dünyadaki devletlerin sayısında çok büyük bir artış olması muhtemeldir. Belki de devlet kavramı, ulusal egemenliğin gerçek anlamının hem tavandan hem de tabandan zayıflatılmasıyla daha esnek bir esasa bürünebilir. Eğer Avrupa model alınacak olursa, kıtadaki geniş ademi merkeziyet süreçleri ayrılık ve bağımsızlık kavramlarının gerçekçi olmadığını gösterecektir. Bugün bağımsızlığını isteyen her halk ya da topluluk, yarının ekonomi dünyasında varlığını nasıl sürdüreceğini düşünmek zorundadır: Ticaret ortaklan hangi ülkeler olacaktır? Dünyayla ne tür bağları olacaktır?

İsrail ve Filistin örneğinde olduğu gibi, devletlerin bazen donup kaldıkları zamanlarda sürecin yeniden hız kazanmasına yabancı devletler yardım edebilir. Türkiye'ye uygulanacak güçlü dış baskı olumsuz bir etki yaratabilecek olsa da, Türkiye şunu bilmelidir ki - üyesi olmak istediği - Avrupa Birliği'nin Türkiye'den karşılamasını beklediği, tüm tarafların yaranna olan yüksek beklentileri vardır. Sabırlı, hassas ve bir o kadar da inatçı insanlar, Türkiye'nin istikran, demokrasisi ve birliğinin korunabilmesi için Kürt meselesiyle ilgili devletin her kademesinde ilerleme kaydedilmesine ihtiyaç olduğunu Ankara'ya sürekli olarak hatırlatmalıdırlar.

Bu ısrarlı baskı ve hatırlatmalann devletin en üst düzey kademelerindeki toplantılarda yapılması daha da önemlidir. Türk liderler, Türkiye'nin Batılı kurumlarla işbirliği ve entegrasyonunun uzun vadeli başarısının Kürt sorununun çözümü yolunda ilerleme kaydedilmesine bağlı olduğuna bizzat inanmadıkları sürece bu karmaşık meseleye odaklanmaktan sakınabilirler. AvrupalIların aksine, ABD'nin politikası Türkiye'nin statükodan duyduğu memnuniyet düzeyini şu ana dek önemli ölçüde değiştirmemiştir. Meselenin barışçıl biçimde çözülmesi, bölgedeki jeopolitik önemi sürekli artan bir ülke olan Türkiye'nin gelecekteki istikrarı açısından hayati önem taşımaktadır - sonuçta Türkiye'nin istikrarı bölgedeki tüm devletlerin çıkarınadır. Batılı devletler, Kürt sorununa

çözüm arayışının ileri doğru ivmesini sürdürebilmesi açısından, Türkiye'deki ilerlemeleri kaydetmenin bazı temel yollarını bulmaları akıllıca olur. Türkiye'ye yönelik sürekli hatırlatmalar kamuoyu önünde yapılmasa da olur, ancak net ifadelerle yapılmalıdır.

Mesela 1995 yılında gümrük birliğine girmesi Türkiye açısından çok önemli bir dönüm noktasıydı - bu bağlamda Avrupa'nın elde ettiği faydalar da küçümsenmemelidir. Bu ortaklık, Türk devletinin mevcut baskıcı politikalarını hafifletmeye sevk edilmesinde kullanılabilir. Ankara'dan liberalleşme yolunda bazı tavizler koparılmış olduğu doğrudur, ama bunlar çoğunlukla sembolik nitelikteydi. Türk devleti bilgiye erişimi azaltmakta son derece başarılı olmuştur ve Türkiye'nin müttefikleri bu konuda ciddi bir duruş sergilemelidirler. Türk ve yabancı muhabirlerin gördükleri baskılara ve hapse atılmalarına, kitaplar ile gazetelerin yasaklanmasına daha fazla izin verilmemelidir. Bunlar Batı için önemli değerlerdir ve bu dünyada yer almak isteyen Türkiye, bu kurallar ile ilkelere uymak zorundadır. Özel kanallar yoluyla hareket etmenin önemine vurgu yapsak da, resmi tutumlar da çok önemlidir. ABD Dışişleri Bakanlığı her yıl düzenli olarak bir insan hakları raporu yayınlamakta, bu rapor geniş kitlelerce okunmaktadır. Bu belgeden yola çıkılarak Türkiye'nin ABD ve Avrupa'daki dostlarının konuya ciddi biçimde eğilmeleri ve Ankara'ya sert mesajlar vermeleri sağlanabilir.

Türk siyasetinin ve toplumunun geçirdiği evrim, sivil toplumun teşvik edilmesi ve daha hoşgörülü bir tartışma ortamının yaratılmasıyla desteklenebilir. Sivil toplum örgütleri, sürecin ilerletilmesine ilişkin yolların tartışılacağı toplantılar ve seminerler düzenlenmesine yardım edebilecek bir konumdadırlar. Halkın algısını en iyi bu örgütler değiştirebilir. Avrupa Birliği ve ABD ile yakın ilişkiler içerisindeki örgütler, bünyelerinde Türkleri ve Kürtleri barındıran bu tür sivil toplum gruplarına mali ve lojistik destek sağlayabilecek imkânlara sahip olabilmektedirler. Meslek örgütleri,

parlamenterler, hukukçular, etnik sorunlarla ilgili uzmanlar, işadamları vb. arasındaki uluslararası çaplı fikir alışverişlerine Kürt sorununun dostane biçimde tartışılması da dâhil edilebilir.

Özellikle ABD'nin Türkiye'yi etkileyebileceği başka kanalları da vardır. ABD Savunma Bakanlığı, Türk ordusunun pek çok kademesiyle doğrudan temas halindedir. Bu temaslar genellikle teknik özellikte olduğundan ve diğer ikili temaslar gibi siyasi iradenin bilgisi dışında gerçekleştiğinden, Savunma Bakanlığı Türk ordusu mensuplarını etkileyebilecek bir konumdadır - ki bu ordu mensupları PKK'yla mücadelenin yürütülmesinde ciddi oranda özerkliğe ve sivil yönetimi etkileyebilme gücüne sahiptirler.

Türk liderler ABD'nin baskısına karşı oldukça hassastırlar. Bunun en belirgin örneği, Başbakan Çiller'in Washington ziyaretinde yaşadıklarıdır. Bürokrasi kurmayları ve beraberindeki gazetecilerden ülkesindeki insan hakları ihlalleriyle ilgili özellikle Başkan Clinton'dan oldukça fazla şey işiteceği bilgisini almış olan Çiller, Clinton meseleyi gündeme getirmediğinde şaşırmış, hatta rahat bir nefes almıştı. Aslında Çiller dönüş yolculuğunda uçaktaki pek çok kişiye, ABD'nin meseleyle özel olarak ilgilenmediğini ve tüm meseleyi medya ile bürokrasi kurmaylarının abartmış olduğunu söylemişti.[39]

Türkiye'nin stratejik bir müttefik olduğunun, dolayısıyla ABD ile diğer devletlerin politikalarını yalnızca insan haklan hususlarının belirlememesi gerektiğinin bilincindeyiz. Ne var ki Türkiye'nin uzun vadeli istikrarı söz konusudur ve istikrarsızlık ile kaos ortamının oluşmasını engelleyecek stratejiler geliştirmek Türkiye'nin müttefiklerinin yararınadır.

Geleneksel "ikinci yol diplomasi", tıpkı Arap-İsrail sorununa yönelik çözüm sürecinde olduğu gibi, daha önemli bir rol üstlenmelidir. Kürtler ile Türkler arasında birkaç gün boyunca sürdürülecek gayri resmi temaslar da tarafların birbirlerinin endişelerini

anlamalarına, birbirlerine kurumlar, ideolojiler veya semboller oiarak değil de insan gibi davranmalarına çok büyük ölçüde yardım edebilir. Bugün Türkiye'de iki taraf arasında müthiş bir farkındalık ve anlayış uçurumu vardır. Karşılıklı farkındalığın artması, çözüm yolunda ilerleyişi kolaylaştıracak ve her iki tarafta daha akıllı ve sağduyulu seslerin hâkim olmasıyla söylemlerin şiddetini azaltacaktır.

Son olarak, ABD yönetimi ve Avrupa hükümetleri kendi ülkelerinde özgür ve açık bir tartışma ortamını desteklemeli, özellikle insan hakları örgütleri ile sivil toplum örgütlerini kendi hükümetlerinin Türkiye'ye ve Ankara'nın uygulamalarına karşı tutumlarını kamuoyuna ilan etmeye ve eleştirmeye teşvik etmelidirler. Bu örgütler tarafından yayınlananlar raporlar, Ankara yönetimi tarafından anında reddedilse de, iyi hazırlanmaları ve sağlam belgelere dayandırılmaları halinde Türk kamuoyu üzerinde muazzam bir etki yaratabilirler. Ayrıca Avrupalı veya Amerikalı siyasi grupların baskı yaratmalarına yardım edebilir, süreç içerisinde Türk devleti üzerindeki baskıyı dolaylı olarak arttırabilirler.

Notlar ve Referanslar

1. Bunların arasında en bilineni, güneydoğunun her yerine işlenmiş olan "Ne Mutlu Türküm Diyene" ifadesidir. Bu ifadeyi savunanlar, "Türk" kelimesinin esasen ulusal bir alaşım olduğunu ve belirli bir etnik grubu ifade etmediğini ileri sürüyorlar. Devlet, 1920'lerin başlarında kurtuluş mücadelesinde savaşan yirmi farklı etnik gruptan oluştuğu için *Türk* kelimesi bu etnik grupların tamamını ifade edecek biçimde kullanılmıştı. Bkz. Toktamış Ateş, "Anayasal Vatandaşlık..." *Cumhuriyet,* 26 Mayıs 1994. Oysa bu, devletin neden Kürtlerin varlığını inkâr etme yoluna gitmiş olduğunu açıklamıyor.
2. *Milliyet,* 23 Mart 1994. Sözlerine şöyle devam etmişti. "...Kendisine Kürt diyen her yurttaş Kürttür...Kendisine Türk diyen bir yurttaşla aynı haklara sahiptir."
3. Statüko karşıtı kimliklerin çok fazla sayıda olmasının ortaya koyduğu zorluk için bkz. Bozarslan, "Siyasi Kriz ve Türkiye'deki Kürt Meselesi."
4. Diğer çok uluslu toplumlarda azınlıklar birden fazla biçimde dezavantajlı olsalar da, devlete bağlılıkları başka yollarla sağlanır. Örneğin Malezyalılarm kültürüne, siyasi, ekonomik ve kültürel tercihlerine büyük önem verildiği Malezya'da ülkenin en büyük azınlık grubu olan Çinliler de ekonomik açıdan oldukça iyi konumdadırlar. Bkz. Milton J. Esman, *Ethnic Politics* (Ithaca: Cornell University Pres, 1994), 49-74. (Çinli azınlıkların yüksek eğitim düzeyleri ve ticari becerileri gibi, Kürtlerin sahip olmadıkları başka avantajları da vardır.)
5. Berberilerin nüfusun önemli bir kısmını teşkil ettikleri Fas'ta Berberi dili, farklı lehçelerine rağmen varlığını çoğunlukla konuşma dili olarak sürdürmüştür (gerçi bunu yazı diline dönüştürmeye yönelik hâlihazırda bazı girişimler de yok değildir). Bununla birlikte, Fas'ın Berberi yurttaşlarının pek çoğu, yalnızca Arapça öğrenerek "asimile" olmak Fransızca öğrenmek için yoğun çabalar sarf etmektedir.
6. Bu, emekli Türk büyükelçisi Pulat Tacar'ın önerisinden farklı değildir. Tacar, Türkiye'nin bölge okullarında tüm yerel dillerin öğretilmesine izin veren ve bu dillerin geliştirilmesine yardım edecek kurumların

oluşturulmasını teşvik eden Fransız sistemini benimsemesini öneriyor (*Milliyet,* 3 Temmuz 1996).

7. *Voice of America,* 27 Haziran 1996.
8. Hamit Bozarslan. "Kürdistan: Economie de Guerre, Economie dans la Guerre," (editörler) François Jeans ve Jean-Christophe Rufin, *Economie des guerres civiles* (Paris: Hachette, 1996).
9. Güneydoğu bölgesinde kriz patlak vermeden önce bile, Türk özel sektör şirketlerinin 1980 yılında bölgelere göre dağılımlarında zaten ciddi bir orantısızlık söz konusuydu. Ülkenin en büyük 421 şirketinin hiçbiri Anadolu'nun güneydoğu, doğu veya orta doğu bölgelerinde yer almıyordu. Buna mukabil, bu şirketlerin yüzde 67.2'si Marmara bölgesinde bulunuyordu. *İstanbul Sanayi Odası Dergisi* 188 (15 Ekim 1981).
10. Şeyhmus Diken. "Güncydoğu'ya Bir Kez daha Lades mi?" *Yeni Yüzyıl,* 25 Nisan 1996.
11. Türk işadamları, başka yerlerdeki işadamlarından farklı değildirler. Pek çoğu bize, güneydoğuya yatırım yapmaktansa rejimlerin istikrarlı - yani otoriter - olduğu Orta Asya'ya yapmayı tercih ettiklerini söylemiştir.
12. *Milliyet.* 18 Haziran 1996; *Zaman,* 23 Haziran 1996 ve *Milliyet,* 28 Temmuz 1996.
13. Mustafa Sönmez, *Doğu Anadolu'nun Hikâyesi* (Ankara: Arkadaş, 1990), 240.
14. GAP şu illeri kapsamaktadır: Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Şanlıurfa, Siirt, Batman ve Şırnak.
15. Şeyhmus Diken, "Güneydoğu'ya Bir Kez daha Lades mi?"
16. Çağlar Keyder, "Toprak Reformu Bölgeyi Ülkeyle Bütünleştirebilirdi" *Milliyet.* 21 Şubat 1995.
17. Etnik temelli partilerle ilgili bir analiz için bkz. Donald Horowitz, *Ethnic Groups in Conflict* (Berkeley: University of California Press, 1985).
18. Bkz. Korkut Özal röportajı, *Hürriyet,* 21 Haziran 1996.
19. 1995 seçimleri esnasında görüşü alınan bir seçmenin söyledikleri, bu psikolojiyi gayet güzel özetlemişti. Bu kişi, ne de olsa işler rayından

çıkacak olursa ordunun daima müdahaleye hazır olduğunu, bu yüzden hiç endişe duymadan Refah Partisi'ne oy vereceğini söylemişti.

20. Ceza Kanunu'nun 8. maddesinin değiştirilmesiyle ilgili tartışmalarda bazı siyasi liderler alenen, ordunun böyle bir değişikliğe karşı olduğunu ve bunu engellemek için elinden geleni yaptığını ileri sürmüşlerdi.
21. Milli Güvenlik Kurulu, bugüne kadar kabul edilmiş olmasa da. bayrak kanununda bir değişiklik yapılmasını teklif etmiştir. MGK, bayrağın yalnızca tatil günlerinde değil, her gün direkte asılı kalmasını, ayrıca camilerde de dalgalandırılmasın) istiyor *(Hürriyet.* II Haziran 1996).
22. Ahmet özer. "Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması," (editör) Ercan Karakaş. *Yere! Yönetimler w Demokrasi* (Ankara: Sosyal Demokrasi Yayınlan, 1994). 106-107
23. Metin Hepcr, "State and Socıety in Turkish Political Expcricncc," (editörler) Hcper ve Kın. *State Demoeraey and the Military,* 5.
24. Ted Rolsen Gurr. *Mınortlıes at Misk* (Washington, DC: US İnstitutc of Press. 1993). 156
25. Ted Robert Gurr. *Minoritıes at Risk* (Washington, DC: US İnstitutc of Press, 1993). 156-157.
26. *Milliyet.* 7 Nisan 1993.
27. Julia Preston. "Mexico and Insurgcnt Group Reach Pact on Indian Rights." .Veıc *York Times,* 15 Şubat 1996.
28. Azınlık haklarıyla ilgili mükemmel bir görüş için bkz. Kirişçi ve Winrow (1. Bölümün 1. notu).
29. Birbirlerine çok yakın ve güçlü Fransa'nın Lyon. İsviçre'nin Cenevre ve İtalya'nın Torino şehirleri arasında oluşturulmakta olan üçlü bağlar, bu yeni bölgesel ilişkiler kavramının en güzel örneğidir.
30. Jacques Rupnik, "Le Reveil de Nationalismes," *Le Dechirement des Nations* (Paris: Seuil, 1995), 32-36.
31. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, *Doğru Raporu: Teşhisler ve Tespitler.* 38-39.
32. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, *Doğru Raporu: Teşhisler ve Tespitler.* 38-39.

33. İsrail hükümeti, FKÖ ile mücadelesini 1993 yılına kadar sıfır toplamlı mücadele olarak tanımlamıştı; FKÖ basit ve açık bir ifadeyle yalnızca bir "terör örgütü" şeklinde tanımlanmıştı. İsrail'in tutumu ancak Filistin intifadasının gerçek maliyeti yeniden hesaplanmasının ve İsrail'in meseleyle ilgili en yakın müttefiki ABD'yle bile arasının açıldığının gittikçe fark edilmesinin ardından değişmişti. Bugün bile İsrail (hatta Filistin) kamuoyunun önemli bir kesimi, çatışmayı sıfır toplamlı bir durum olarak görmeyi yeğleyerek, yeni hesaplamalar yapılmasını istememektedir.

34. İsyanın maliyetiyle ilgili tahminler çok büyük farklılıklar göstermektedir: Eric Rouleau. eski bir devlet bakanının 1994 yılıyla ilgili tahmininin 8.2 milyar Amerikan Doları olduğunu aktarıyor ("Turkey: Beyond Atatürk." 81). Kimileri de 1994 yılı bütçesinden terörle mücadeleye ayrılan payın GSMH'nin yüzde 5'i olduğunu söylemektedir. Bkz. **TBMM.** *Tutanak Dergisi.* 18 Ekim 1994, 383. Çatışmanın gerçek maliyetini saptamak çok zordur: Türkiye'de askeri bütçeler incelenmemektedir ve terörle mücadeleyi desteklemek üzere kullanılabilen çok sayıda bütçe dışı hesap vardır. Diğer yandan, bu çalışmada ifade edilen yıllık yaklaşık 4.5 milyar dolarlık maliyet, Türk ordusunun büyük ölçüde mecburi hizmete dayalı olduğu gerçeğini göz önünde bulunduran kaba bir hesaptır. Türk Genelkurmay Başkanlığı, tüm güvenlik güçlerinin toplam hizmet ve operasyon maliyetlerinin günlük 4 milyon, yıllık yaklaşık 1.5 milyar dolar olduğunu açıklamıştır *(Hürriyet,* 30 Nisan 1997). Bu rakam; köylere, kırsal bölgelere, altyapıya verilen zararları veya üretim kaybı gibi dolaylı maliyetleri kapsamamaktadır.

35. Liberal İsrailliler, FKÖ ile doğrudan müzakereler yürütülmesi gerektiğini savunurken, "Düşmanla müzakere yapmazsan, kiminle barış yapacaksın?" diye soruyorlardı.

36. Juan Diez Medrano, *Divided Nations: Class, Politics, and Nationalism in the Basque Country and Catalonia* (Ithaca: Cornell University Pres, 1995). 117, 146-47.

37. Aralat ile Rabin arasında Washington'daki ilk görüşme öncesinde Filistinlilerle yapılan müzakerelerin ilerleyen safhalarında İsrailliler, Filistinli müzakerecilerin Tunus'taki FKÖ karargahındaki kişilerle düzenli

temas halinde olmalarına izin vermişlerdi - her ne kadar İsrail henüz FKÖ'yü resmen tanımamış olsa da. İsrail bunun akıllıca bir hamle olduğunu düşünmüştü çünkü Filistinli muhataplarının FKÖ'ye danışarak elde ettikleri meşruiyetin, sonunda varılacak anlaşmaların sağlamlığını güçlendireceğine inanılıyordu.

38. İsrail'de LİkudPlease ile İşçi partilerinin Filistinlilere karşı tutumlarındaki farklılıklar aslında çok basit bir durumdan kaynaklanıyordu: Çok sayıda İşçi Partisi üyesi, Filistinlilerin görüşlerini desteklemeseler de, yıllar içerisinde onlarla çok sık temas kurmuş, hatta bunu bazen FKÖ ile teması yasaklayan İsrail yasalarını çiğneme riskini bile göze alarak yapmışlardı.

39. Bu olayı anlatanların pek çoğu, ABD Başkanı bastırmış olsaydı Türk hükümetinin bazı değişiklikler yapmaya hazır olduğunu da söylemişlerdir. Başkan, çok iyi giden bir toplantının sonuçlarını bozmak istemediğinden, Türk hükümetine herhangi bir baskıda bulunmamıştı.

Sonsöz

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, sol görüşün zayıflaması ve küreselleşme süreci, pek çok ülkede ortaya yeni güçler çıkarmıştır. Bunlann içerisinde belki de en kayda değer olanı, müthiş bir hızla yaşanan milliyetçiliğe dönüş sürecidir. Türkiye de bu durumdan payını almaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından ve sonrasında Avrupa ile dünyanın diğer bölgelerinde yükselen milliyetçi dalgalardan çok önce baş göstermiş olsa da, Türkiye'deki Kürt krizi bu olaylardan çok ciddi oranda ivme kazanmıştır.

Türkiye'yi hırpalayan milliyetçi güçler yalnızca yeniden dirilen bir Kürt kimliğinden değil, aynı zamanda Türk toplum unun çok uluslu yapısının keşfedilmesinden doğmaktadır. Türkiye'nin karşısındaki asıl sorun, güneydoğudaki çatışmanın uzun vadedeki yansımalarıdır. Jacques Rupnik, Bosna'daki durumu incelerken, "Bosna'daki savaşın temelinde 'çok eski' nefretlerin yatmadığını, aksine nefreti yaratanın savaş olduğunu," söylüyor.[1] Güneydoğuda yaşanan çatışmanın işte bu yüzden dikkatlice izlenmesi gerekmektedir çünkü bölgede şu anda nefret tohumlarının atılması süreci yaşanmaktadır.

William Zartman'ın belirttiği gibi, "iç çatışmalar on yıllarca sürüp de ne bir tarafın zaferiyle ne de iki tarafı memnun edecek bir uzlaşmayla sonuçlanmayabilir." Zartman ayrıca, "etnik çatışmaların kontrolden çıkmadan önce ele alınması gerektiğini, bunun en iyi yolunun da etnik unsurlara kendi meselelerinde daha fazla rol verilmesinden ve önlerindeki engeller ile ayrımcılığın

kaldırılmasından geçtiğini," belirtiyor.[2] Türkiye örneğine dönecek olursak, kimilerine göre cumhuriyetin kuruluşundan beri, kimilerine göre de 1984'ten beri devam eden Kürt sorunu henüz nispeten ilk safhalarındadır. Bir iç savaş değil, isyandır. Bu anlamda, isyanın Türk yönetimine ve ordusuna maliyeti tahammül edilebilir düzeyde sayılabilir. Bu maliyet hesaplamaları, yalnızca somut maddelere odaklanmakta, diğer dolaylı maliyetleri göz ardı etmektedir. Bu tür dolaylı maliyetlerin en önemlisi, devlet kurumlannın ve toplumun aldığı hasardır.

Dolayısıyla, güneydoğuda yaşanan çatışmanın en büyük kurbanlarından birinin Türk demokrasisi olması şaşırtıcı değildir. Türk demokrasisi; bireysel özgürlüklere ağır kısıtlamalar getiren olağanüstü hal uygulaması, güvenlik birimlerinin hızla büyüyüp yaygınlaşması ve gazeteleri kapattıran, muhalifleri cezaevlerine atan baskıcı yasalarıyla son yıllarda iyi bir sınav verememiştir. Türk yetkililer terörü temel bir insan hakları ihlali olarak görmekte ne kadar haklı olsalar da, bir devlet yasadışı bir örgütle aynı davranışlan sergileyemez. Türkiye her zaman yasalara saygı duyan ve onlara göre yaşayan bir toplum olmakla övünmüştür; bu yasaları keyfine göre uygulamama veya istediği gibi uygulama algısı yaratma lüksü yoktur.

Kuruluşunun üzerinden yetmiş yıldan uzun süre geçmiş olan Türk devleti, yurttaşlarına güvenmeyi başaramamıştır; ağızlanna bir parmak bal çalmıştır, ama sivil topluma asla gerçek anlamda yetki vermemiştir. Türk sisteminin dönüştüğü vesayet demokrasisi, muhalif seslere hoşgörü göstermeyi öğrenmiştir, ama yalnızca kesin çizgilerle belirlenmiş sınırlar içerisinde. Kararlı bir siyasi liderliğin yokluğuna pek çok gerekçe gösterilmektedir: MGK'nın sıkı denetimi, askeri müdahale tehditleri veya diğer devlet kurumlarının müdahalesi vs. Değişime karşı direniş yalnızca Kürtler ve güneydoğu söz konusu olduğunda sergilenmemektedir. Din veya sermayenin devletin tekelinden çıkarılıp özel sektöre

devredilmesiyle ilgili meselelerde ciddi bir değişim karşıtlığı söz konusudur. (Son söylediğimizle, devlet şirketlerinin özelleştirilmesinin ve büyüyen kapitalist sektöre devredilmesinin yanı sıra sermayenin de özel kişilere devredilmesini kastediyoruz.) Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki kısıtlamaları gerektiren koşulların neredeyse tamamı ortadan kalkınıştır, varlıklarını sürdürenler de devlet politikasının ürünleridir. Bir Türk gözlemci bunu, ülkede demokrasinin tam anlamıyla tesis edilmesine darbe vuran şeyin ülkenin bölünmesi olasılığıyla ilgili toplumsal paranoya şeklinde açıklamaktadır?

Oysa yurttaşlarına tepeden bakmayan bir liderliğin ortaya çıkması için en çok ihtiyaç duyulan şey demokrasidir. Başta Türkler olmak üzere, pek çok gözlemcinin savunduğu bu görüş yeni bir şey değildir. Şahin Alpay, Kürt meselesiyle ilgili olarak, demokratikleşmenin ayrılıkçı güçlerin yarattıkları şiddeti tamamen ortadan kaldıracağının garantisinin olmadığını, hatta kısa vadede şiddet düzeyini arttırabileceğini ileri sürüyor. Oysa uzun vadede şiddet ve ayrılıkçılık yanlılarının tasfiye edilebilecekleri tek yol demokratikleşmedir.[4]

Sonuç olarak, Türkiye'nin büyük sıkıntılar veren Kürt sorununu çözebileceği konusundaki iyimserliğimizi koruyoruz. Ülkede temel demokratik yapılar yerleşmiş durumdadır ve Türk toplumu bölgesinin en olgun, en gelişmiş toplumudur. Yine de bu yapıların iyileştirilmeye, reforma ve modernizasyona ihtiyacı vardır. Aslında bu siyasi modernleşme, dünyanın her yerinde ciddi ikilemler doğuran, tamamlanması asla kolay olmayan bir süreçtir. Türkiye'nin gelecekteki başarısı sürekli siyasi ve sosyal evrimine bağlı olacaktır; bu evrim de sırf Kürt sorunu uğruna yapılmamalıdır. Tüm fırsatçılığına ve gerici görüşlerine rağmen Refah Partisi'nin 1996 yazında iktidara gelmesinin önü tıkanmamıştı. Ordu sonunda bu hükümeti istifaya zorlamış olsa da, Refah'ın iktidara gelişi önemli bir dönüm noktasını işaret etmektedir. Aslında

bu olay, Refah Partisi sorunu çözebilecek veya çözmeye istekli olduğu için değil, Türk demokrasisinin sınırlarını zorladığı için Kürt sorunun geleceği açısından da iyiye işaret olabilir.[5]

Türkiye'ye bu konuyla ilgili eleştirilen tek ülkenin kendisi olmadığının hissettirilmcsi çok önemlidir; sorunlarının tüm dünyada yaşanan etnik sorunlarla aynı olduğunun, bunlar için üzerinde düşünülebilecek, tartışılabilecek ve incelenebilecek çeşitli olası çözümler bulunduğunun farkına varması da sağlanmalıdır. Kürt sorunu Türkiye'yi geniş çaplı bir iç savaş, ekonomik zayıflık, iç terör, kutuplaşma, şovenizm ve demokratik özgürlüklerin kısıtlanması gibi tehlikeli yönlere sürüklemeden önce, Türkiye'nin dünyadaki tüm dost ve müttefikleri de çözümün aciliyeti konusunda uyarı labilirler.

Notlar ve Referanslar

1. Jacques Rupnik, "Le Reveil des Nationalismes," *Le Dechirenıent des Nations* (Paris: Seuil, 1995), 24.
2. I. William Zartman, "The Unfinished Agenda: Negotiating Internal Conflicts," (editör) Roy Licklider, *Stopping the Kil/ing: How Civil Wars End* (Ncw York: New York University Press, 1993), 20,32.
3. Enver Sezgin, "Kürt Sorununda Çözümün Anahtarı Diyalog", *Yeni Yüzyıl,* 27 Haziran 1996.
4. Şahin Alpay, "Kürt Sorunu Nasıl Aşılabilir", (editör) Seyfettin Gürsel, *Türkiye'nin Kürt Sorunu.* 161.
5. Bir başka bakış açısından ise mücadele edilmesi gereken bir başka tabuyu ifade etmektedir. Hüseyin Çakır, "Bir tabu daha bitti, şimdi sıra Kürt sorununda." *Yeni Yüzyıl.* 11 Temmuz 1996.

Dizin

VVVm

A

B

G

H

I,i

J

K

L

M

N

O,Ö

P

R

S,Ş

T

U

W

Y

Z